

Perspektive čovjekova razvoja
Materijalistički impuls spoznaje
i zadatak antropozofije

SD 204

Rudolf Steiner

1921.

Sedamnaest predavanja održanih u Dornachu između 2. travnja i 5. lipnja
1921.

SADRŽAJ

I	Prvo predavanje, Dornach, 2. travnja 1921.	7
	Materijalizam je postojao u 19. stoljeću s dobrim razlogom; samo prijanjanje uz njega donosi katastrofu. Spoznaja materijalnog svijeta ostaje, teorijski materijalizam mora proći. Odras je to razvoja u 19. stoljeću u kojem se fizičko tijelo, posebice mozak i živčani sustav, razvijalo kao savršen odraz duše i duha, a eterska, snolika snaga u čovjeku slabila. Moriz Benedikt - način mišljenja koji je potpuno usmjeren na fizičko. Stenografija. - Danas je vrhunac fizičke strukturiranosti već prijeđen.	
II	Drugo predavanje, Dornach, 3. travnja 1921.	17
	Pogreške u pukom mišljenju i pogreške koje su ukorijenjene u stvarnosti. Ovo posljednje, primjerice teorijski materijalizam, može imati i korisnu stranu za čovječanstvo. Strukturne snage glave prepoznaju se kroz imaginaciju, one ritmičkog sustava kroz inspiraciju, a one metaboličkog sustava kroz intuiciju. Karakter imaginacije i priroda pamćenja mišljenja i objektivne spoznaje. Spoznaja i smrt.	
III	Treće predavanje, Dornach, 9. travnja 1921.	26
	Prije Aristotela, proces učenja govora je još uvijek bio shvaćen; dakle instinktivna spoznaja da u riječi odzvanja onaj isti duhovno-duševni element koji je stvaranjem prirode utihnuo u svijetu, kao i spoznaja o preegzistenciji i, još dalje, o reinkarnaciji. Put iščezavanja od starog razumijevanja riječi do apstraktne duhovnosti logike i koncepta: logika Aristotela - 'nous' Anaksagore - ideja kod Platona - Logos doktrina gnoze - Logos i kršćanstvo; Evanđelje po Ivanu. U 4. stoljeću prije Krista konačni gubitak znanja o Logosu. Svjesno vraćanje kroz antropozofiju.	
IV	Četvrto predavanje, Dornach, 15. travnja 1921.	34
	Sve do 4. stoljeća po Kristu, živjela je astronomija i medicina Istoka, koja je crpljena iz svjetovne mudrosti i instinktivno shvaćala etersko; ta je mudrost također ušla u život kulta. Slika kulta Mitre; kršćanstvo. - Dionizije Areopagit. Daljnji prodor drevne mudrosti do Bazilija Valentina, Jakoba Böhme i Paracelsusa. Od Konstantina, odnosno Justinijana, 'načelo odlučnosti' prodire u baratanje istinom i riječju; odsijeca shvaćanje kršćanstva od pretkršćanske mudrosti.	
V	Peto predavanje, Dornach, 16. travnja 1921.	44
	Prekretnica u 4. stoljeću po Kristu. Bit helenizma i njegova tragedija. Zapad gura mudrost starih Grka i kult Mitre natrag na Orijent; za religiozni život nordijskih naroda ostaju činjenične priče o događajima u Palestini i dogme koncila; nužnost konsolidacije 'Ja'. Mudrost	

Orijenta tek u arabizmu prodire u Europu kao intelektualna kultura. - U vrlo malo europskih duša oživljava misterij kruha i vina, a time i misterij drevne astronomije i medicine. Njegova stvarnost, sažeta u misteriju Grala, lebdi, takoreći, iznad materijalističkog zapada; može se pronaći samo iz unutarnjeg pitanja pojedinog ljudskog bića. Titurel. - Obnovljena materijalizacija ove potrage u vanjskim vlakovima za Jeruzalem.

VI Šesto predavanje, Dornach, 17. travnja 1921. 52

Orijentalac je živio u duhovnom svijetu, i iz njega je morao razumjeti materijalni svijet. Europljanin živi u materijalnom svijetu i odatle mora pokušati razumjeti duhovni svijet. Tranzicija u grčkoj kulturi. Problem gnoze, razumjeti Krista u Isusu. Prekid ovog hrvanja kroz nacionalizirano rimsko kršćanstvo. 'Humanizacija' kršćanstva u Europi. Heiland - pjesma. - Tupost u odnosu na višu mudrost. Potraga za Gralom. - Od 15. stoljeća postoji opasnost da ostanemo zarobljeni u materijalizmu. - Poziv na kršćansku državu u Solovjevu. - Moći koje danas koče put duhovne aktivacije; ljubav prema zlu.

VII Sedmo predavanje, Dornach, 22. travnja 1921. 62

Razvoj i tragedija razvoja svjetonazora Friedricha Nietzsche - kao borba protiv sila propadanja i simptom razmjera duhovnog otuđenja u posljednjoj trećini 19. stoljeća. Sliku čovjeka, smisao zemaljskog života i bit kršćanstva ne može više dokučiti ni Nietzsche; njihovo iskrivljenje u konceptu 'nadčovjeka', 'vječnog vraćanja istog' i u 'Antikristu'.

VIII Osmo predavanje, Dornach, 23. travnja 1921. 71

Mjera, broj i težina - kao primjer gubljenja sebe i stvarnosti čovječanstva na putu ka apstrakciji. Sve do drugog post atlantskog doba, broj se još uvijek doživljavao u bitnim kvalitetama koje je astralno tijelo apsorbiralo iz svijeta kao cjeline i utisnulo u etersko tijelo; do trećeg, mjera kao sila iz koje je etersko tijelo formiralo fizičko tijelo prema kozmičkim uvjetima; sve do prvog, težina kao iskonsko iskustvo između 'Ja' i astralnog tijela, koje je čovjek osjetio kao stanje ravnoteže između vezanosti za Zemlju i lebdenja prema gore. - Posljednji odjeci tih kvaliteta mogu se naći samo u umjetnosti.

IX Deveto predavanje, Dornach, 24. travnja 1921. 84

19. stoljeće kao vrhunac apstraktne duhovnosti i materijalizma u povijesti od 4. stoljeća. Dogma i kult. - Nekada: život u tijelu, koje je time doživjelo kozmičku duhovnost - danas: život u duhu, koji se okreće materiji i krivo shvaća sam sebe. S Leibnitzom je drugačije. - Moć razumijevanja duhovno znanstvenih koncepata, koju suvremeni intelekt može stvoriti iz sebe, kao mogućnost preobrazbe i revitalizacije krute, iznutra trome inteligencije. Tri oblika inertnosti: neokatolicizam, koji na formativan način čuva stare sadržaje, protestantizam, sa svojim kompromisima između tradicije i intelekta, i prosvijećeni

intelektualizam bez duhovnog sadržaja. Buduća polarizacija na katolički tradicionalizam i duhovno buđenje intelektualnosti.

X Deseto predavanje, Dornach, 29. travnja 1921. 95

Nužnost u životu pojedinca, kao i čovječanstva, da se postigne cilj svakog stupnja razvoja. - Cilj četvrtog razdoblja bio je razvoj duše intelekta: čovjek se probudio od kozmičkog osjećaja, do svjetske inteligencije, na temelju aktivnosti eterskog tijela. Od 15. stoljeća eterska aktivnost potpuno se utisnula u fizičko tijelo, a mišljenje je postalo čovjekova subjektivna slika u sjeni; čime se razdvaja na čisto logičko mišljenje i volju, koja je prepuštena sama sebi i vezana nagonima i instinktima. Prevladavanje odvojenosti, naprimjer u jezuitizmu. - Nužnost 20. stoljeća da stvarnost iz 'Ja' prenese u sjenovito mišljenje, kako bi moglo transformirano živjeti u kaotičnom socijalnom i ekonomskom svijetu.

XI Jedanaesto predavanje, Dornach, 30. travnja 1921. 104

Značaj godine 1840. kao vremena stvarnog svitanja duše svijesti. U pojedinim narodima ovo svitanje naišlo je na različita starija stanja svijesti: u Engleskoj se susrelo s onim vezanim uz arhaičku homersku Grčku, u Francuskoj je nasljeđe latinske kulture duše intelekta, u Italiji na dio stare kulture duše osjećaja, u Srednjoj Europi na nasljeđe iz 4. stoljeća nove ere, dok je u istočnoj Europi taj proces bio više-manje zanemaren. Oswald Spengler 'Prusizam i socijalizam'.

XII Dvanaesto predavanje, Dornach, 1. svibnja 1921. 115

Dvije glavne struje u 19. stoljeću: formalno-pravni rimokatolicizam romanskih naroda s njihovim duhovnim ideološkim borbama - i ekonomsko razmišljanje Anglosaksonaca, proizašlo iz socijalne i industrijske prakse, s njihovim problemima moći. Obje su u konačnici ukorijenjene u perzijskoj kulturi; katolicizam u ormuzdskoj službi, anglosaksonizam u ahrimanskim inicijacijama. - Joseph de Maistre kao znalac i briljantan predstavnik starog katolicizma; njegova borba protiv duha koji se pojavio od 15. stoljeća. - Potrebna ravnoteža i obnova kroz slobodan duhovni život. Goetheovo znanje o tome: njegova reakcija na Cuvierov spor s Geoffroy-em Saint-Hilaire.

XIII Trinaesto predavanje, Dornach, 5. svibnja 1921. 127

Veza zemaljskog čovjeka i planetarnih sila. Znanje još u četvrtom post atlantskom razdoblju o pripadnosti 'Ja' razvoja Suncu; današnja potreba da se to znanje ponovno stekne. - Polaritet sunčevih i lunarnih sila u formiranju zemaljskog čovjeka. - Diferencijacija sila, koja se ogleda u procesu uzimanja hrane: djelovanje zemaljskih sila, okoliša, lunarnih i solarnih sila. Daljnja diferencijacija utjecaja planeta u astralnom tijelu: u 'gornjem čovjeku' osim Sunca djeluje Saturn, Jupiter i Mars, a u 'donjem čovjeku' osim Mjeseca djeluje Merkur i Venera. Konstelacije i zemaljsko rođenje.

XIV Četrnaesto predavanje, Dornach, 13. svibnja 1921. 138

Materijalistička znanost i znanost duha kao duhovno-kozmički događaji između izlaska i povratka Mjeseca. Duhovnost prirodne znanosti mogla bi stvoriti novo prirodno kraljevstvo između minerala i biljaka, u obliku sjenovitih, živih stvorenja pauka koja bi okružila Zemlju poput mreže tijekom njenog ponovnog ujedinjenja s egzistencijom Mjeseca; čovjek bi time bio odsječen od života i duhovnosti svijeta. - Njegovanje znanosti duha omogućuje dolazak duhovnih bića s drugih planeta koja od kraja 19. stoljeća teže doseći Zemlju; njihov je učinak moguć samo kroz način mišljenja koji također zahvaća žive i duševne stvari. - Put do te transformacije: sjedinjenje jasnog mišljenja s umjetničkom intuicijom u znanosti koja istodobno postaje umjetnost. Goetheova teorija metamorfoze; njegov hvalospjev prirodi; Nietzscheova slika doline smrti.

XV Petnaesto predavanje, Dornach, 2. lipnja 1921. 148

Mišljenje Johaness Scotus Erigene kao izraz razvojne metamorfoze između starog promatrajućeg i intelektualnog mišljenja. Posljedice 'negativne teologije' Dionizija Areopagita i Origena na vrijeme Scotusa. Četiri dijela knjige 'De divisione naturae': nauk o Bogu, nauk o hijerarhijama, duhovni nauk o prirodi i čovjeku, eshatologija; još nema razmišljanja o socijalnoj poduci. - Razmišljanje Erigene: još uvijek duhovna stvarnost, ali apstraktni koncepti. Odras spoznaja ranijih kulturnih epoha u prva tri dijela knjige ne kronološki: nekad aktualna težnja uma da shvati kršćanstvo i budućnost čovječanstva. Dio je temelja prirodne znanosti od 15. stoljeća. - Proturječnost našeg doba koje zapravo živi u višoj duhovnosti, ali je sadržajem sve više postajalo materijalističko.

XVI Šesnaesto predavanje, Dornach, 3. lipnja 1921. 162

Smak i nastanak svijeta. Erigena između starog i novog mišljenja. Evanđelje po Ivanu kao svjedočanstvo da je Krist, Logos, stvoritelj zemaljskih stvari. - U staro doba prevladavalo je 'načelo oca': čovjek se tjelesno i krvno doživljavao kao slika božanskog oca, predstavljenog u praocu naraštaja; Bog i Duh su vladali silama Zemlje i Mjeseca. Na to se nadovezuju prva tri dijela knjige Erigene. - Ranokršćansko znanje o prirodi sila Oca i sila Krista. Evanđelje po Ivanu. Prijelaz s krvne žrtve pretkršćanskog vremena na žrtvu kruha i vina. - Smak svijeta, kao slom stare, tjelesno vezane duhovne moći, dogodio se u 4. stoljeću. Stalno se opet pojavljuje u svijesti; križarsko raspoloženje; Alfred Sueß; Oswald Spengler. Mogućnost obnove kroz stvarno duhovno znanje.

XVII Sedamnaesto predavanje, Dornach, 5. lipnja 1921. 173

Promjena 4. stoljeća iz perspektive mijenjanja tjelesnog života; bolest i ozdravljenje. Egipat: tijelo kao dio Zemlje kao cjeline, s čija se četiri

elementa moralo održavati u skladnom odnosu; njegov oblik kao umjetničko djelo 'Ja' neovisnog o rođenju i smrti. Grčka: fizički život kao izraz duhovno-duševnog aspekta ovoga svijeta, koji se doživljavao gotovo identično sa živim, plastičnim, fluidnim sustavom; četiri vrste humora kod ljudi. Rim: duševni osjećaj sebe u zemaljskoj egzistenciji. - Ogledalo tih promjena u razvoju sedam znanosti od živog otkrivenja do apstrakcije. Dolazak kršćanstva. Julian Apostata. Konstantin. Justinijan. Premještanje živog znanja na istok (Gondishapur). Borba svijesti Avicene i Averroesa za razumijevanje sebe iz aristotelizma i usporedba s germanskim putem. - Zadatak antropozofije.

PRVO PREDAVANJE

Dornach, 2. travnja 1921.

Razdoblje materijalističkog razvoja leži prvenstveno u sredini i drugoj polovici 19. stoljeća. Danas bi nas možda više zanimala teorijska strana ovog materijalističkog razvoja. No, mnogo toga što ću danas reći o ovoj teorijskoj strani, također se na isti način može reći o praktičnoj strani materijalizma. Ali, kao što sam rekao, danas ćemo to ostaviti po strani; više se želimo osvrnuti na ono, što se u cijelom civiliziranom svijetu pojavilo sredinom i u drugoj polovici 19. stoljeća, kao materijalistički pogled na svijet.

U tom slučaju radi se zapravo o dvostrukoj stvari. Prvo, mora nam biti jasno u kojoj mjeri se treba boriti protiv nečega poput materijalističkog pogleda na svijet, da moramo, u određenom smislu, u sebi nositi sve one koncepte i ideje, koje nas opremaju time da odbacimo materijalistički pogled na svijet kao takav. Ali osim opremljenosti potrebnim svijetom predodžbi, potrebno nam je još nešto, posebno sa stajališta znanosti duha. Mi moramo razumjeti ovaj materijalistički način razmišljanja, prvo da bismo razumjeli njegov sadržaj, ali i kao drugo, da bismo razumjeli u kojoj se mjeri ovaj ekstremni materijalistički pogled na svijet, mogao pojaviti u razvoju čovječanstva.

Moglo bi izgledati kao proturječje, da se s jedne strane zahtijeva da se mora biti sposoban boriti protiv materijalističkog pogleda na svijet, a da se s druge strane zahtijeva da ga se mora biti u stanju razumjeti. Za one koji stoje na temelju znanosti duha, ovo zapravo nije proturječje, to je samo prividno proturječje. Nego, situacija je prije ovakva. Tijekom ljudskog razvoja moraju se pojaviti trenuci koji u prvom redu, na određeni način, vuku čovječanstvo prema dolje, koji ga spuste ispod određene razine, tako da se onda može ponovno uzdići. I ne bi čovječanstvu bilo ni od kakve pomoći, ako bi se spasilo nekom božanskom uredbom, ili slično da ne mora prolaziti kroz muke egzistencije. Da bi čovječanstvo u potpunosti iskoristilo svoju moć za slobodu, apsolutno je potrebno spustiti se u dubine, kako svog pogleda na svijet tako i samog života. I opasnost zapravo ne leži u činjenici da se tako nešto dogodi u pravo vrijeme - za teorijski materijalizam to je zapravo bila sredina 19. stoljeća - već opasnost leži u činjenici, da kada se tako nešto dogodi u tijeku normalnog razvoja, te se onda toga drži, tako da se ono što je potrebno za određeni trenutak u vremenu, zatim prenosi u buduća vremena. I ako se može reći da je u određenom pogledu, materijalizam bio test za čovječanstvo sredinom 19. stoljeća, koji je trebalo izdržati, s druge strane je istina, da prijanjanje uz materijalizam sada mora donijeti strašnu štetu, te da se strašne svjetske katastrofe koje proživljavamo, temelje upravo na činjenici da se čovječanstvo, u širokim krugovima, želi prikloniti tom materijalizmu.

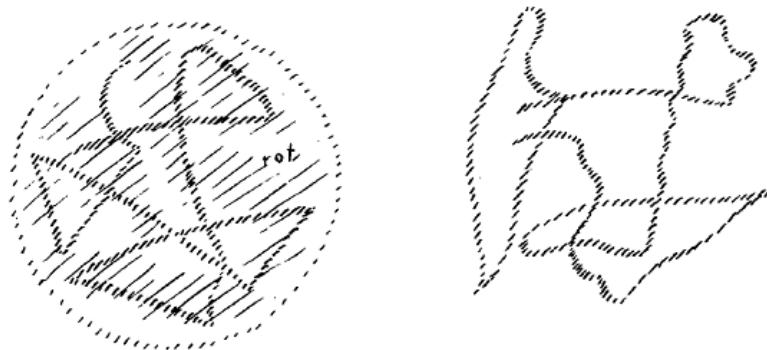
Što zapravo znači teorijski materijalizam? To znači da je čovjek primarno opseg onoga što čini materijalne procese njegovog fizičkog tijela. Teorijski materijalizam proučavao je fizičko-osjetilne procese fizičkog tijela, pa čak i ako je ono što je postigao ovim proučavanjem više-manje na početku, on je već izvukao konačne zaključke u pogledu svjetonazora. Čovjeka je objasnio kao neku vrstu stjecišta fizičkih sila; njegovu dušu je objasnio kao nešto što nastaje samo suradnjom tih fizičkih sila. Ali također je pokrenuo istraživanje fizičke prirode čovjeka. Ovo posljednje, daljnje istraživanje fizičke prirode čovjeka, ono je što mora ostati. Ono što je 19. stoljeće povuklo kao posljedice ovog fizičkog istraživanja, ono je što mora ostati privremena pojava u razvoju čovječanstva. Ali kao takvu privremenu pojavu, prvo ga shvatimo.

Što se tu zapravo događa? Sada, ako pogledamo unatrag na razvoj čovječanstva i pogledamo prilično daleko unatrag, na temelju onoga što sam naveo u 'Osnovama tajne znanosti', onda moramo reći: ovo ljudsko biće je prošlo kroz mnogo različitih faza. - Trebamo se samo ograničiti na ono što je ljudsko biće iskusilo tijekom evolucije Zemlje, i morat ćemo si reći: ovo ljudsko biće je u evoluciji Zemlje krenulo od oblika, koji je doduše bio primitivan, u odnosu na njegov današnji oblik, zatim je u razvoju transformiralo ovaj oblik i sve se više približavalo obliku koji čovjek ima danas. Sve dok se ostaje ugrubo, unutar ljudskog oblika, neće se naći neke tako neobično velike razlike kada se povijesno prati postojanje čovjeka. Svatko tko, za vanjsku povijest raspoloživim sredstvima, želi usporediti lik starog Egipćanina ili čak starog Indijca, s likom osobe moderne europske civilizacije, naći će samo male razlike ako se drži šire perspektive svog promatranja. U odnosu na ovaj grublji aspekt promatranja, velike razlike u odnosu na primitivne oblike razvoja pretpovijesnog čovjeka, postaju očite tek u vremenima koja leže daleko iza povijesnih. Ali kada idemo u sitnije detalje, kada ulazimo u ono što je skriveno od vanjskog pogleda, kada ono što sam upravo rekao više ne vrijedi, tada svakako moramo reći: postoji velika, značajna razlika između organizma modernog civiliziranog čovjeka, i organizma starog Egipćanina ili čak starog Grka ili Rimljana. Čak i ako se transformacija u povijesnim vremenima događala na mnogo suptilniji način, ona se ipak događala u odnosu na sve finije strukture ljudskog organizma. I ono što se tamo dogodilo, doseglo je neku kulminaciju, neki vrhunac sredinom 19. stoljeća. Koliko god to paradoksalno zvučalo, svakako je točno da je čovjek u svom unutarnjem oblikovanju, u onome što ljudski organizam može postati, bio najsavršeniji oko sredine 19. stoljeća, i da je upravo od tog vremena opet nastupila svojevrsna dekadencija, da je ljudski organizam u procesu regresije. Stoga su sredinom 19. stoljeća najsavršenije razvijeni oni organi, koji služe kao fizički organi intelekta.

Ono što nazivamo ljudskim umom, ljudskim intelektom, zahtijeva fizičke organe. Ti su fizički organi u ranijim vremenima bili daleko manje razvijeni nego što su bili sredinom 19. stoljeća. Svakako je istina, da ono čemu se

divimo kod Grka, naprimjer, čak i kod tako savršenih Grka kao što su Platon ili Aristotel, da se temelji na činjenici da ti Grci nisu imali tako savršene organe mišljenja, u čisto fizičkom smislu, kao što su ih imali ljudi 19. stoljeća. Ovisi što vam se sviđa, mogli biste reći: hvala Bogu da ljudi grčkog doba nisu imali tako savršene organe mišljenja kao ljudi 19. stoljeća! - Ali ako ste trezvena osoba iz 19. stoljeća i želite zadržati tu prisebnost, onda možete reći: Grci su bili djeca, oni još nisu imali usavršene organe mišljenja koje imaju ljudi u 19. stoljeću, pa stoga s određenim stupnjem popustljivosti gledati na ono što su Platon i Aristotel iznijeli na vidjelo. - Srednjoškolski profesori to često čine osjećajući se nevjerojatno superiornima u svojoj kritici Platona i Aristotela. Ali ono što sam upravo naznačio može se u potpunosti razumjeti, tek kada se upozna s ljudima, koji doista postoje, koji, u određenom stupnju, imaju neku vrstu moći vizije, ono što bi se moglo nazvati, u najboljem smislu riječi, nekom vrstom vidovite svijesti.

Kod ljudi koji danas imaju takvu vidovitu svijest, postojanje te vidovite svijesti - oni u publici koji bi mogli imati takvu vidovitu svijest, mogu mi oprostiti što govorim ovu istinu - može se temeljiti upravo na neadekvatnom razvoju, neadekvatnih organa intelekta. Sasvim je česta pojava da u našem modernom svijetu možemo susresti ljude s određenom vidovitom sviješću, koji zapravo imaju izuzetno malo onoga što se danas naziva znanstvenim umom. I koliko god je to istina, istina je i ono drugo, da takvi vidoviti ljudi mogu doći do toga da zapišu ili ispričaju određene stvari, koje sami doznaju svojom spoznajom, i da u tim pričama, u tim zapisima, žive misli koje su mnogo pametnije od misli onih ljudi koji, bez razvoja vidovitosti, rade s najboljim intelektualnim alatima. Može se dogoditi da, sa stajališta suvremene znanosti, glupi - oprostite na izrazu - glupi vidoviti ljudi proizvode misli koje, iako ih ne čine pametnijima, pametnije su od misli današnjih znanstvenika s najviše autoriteta. Ta činjenica postoji. A na čemu se temelji? Temelji se na činjenici da takvi vidoviti ljudi ne trebaju naprezati nijedan misaoni organ da bi došli do tih misli. Oni iz duhovnog svijeta stvaraju svoje relevantne slike, a misli su već tu, već su cjelovite, dok drugi ljudi, koji nisu vidoviti i mogu samo misliti, moraju naprezati svoje organe za

mišljenje da bi razvili misli. Shematski nacrtano, to bi bilo ovako. Pretpostavimo da takve vidovite osobe iz duhovnog svijeta iznose nešto u

svim vrstama slika; ovo (vidi crtež, rot) je nešto što iz duhovnog svijeta dolazi preko takvih ljudi. Ali unutra su misli, unutra je mreža misli. Dotični ljudi to ne misle, ali oni to vide, oni to iz duhovnog svijeta donose sa sobom; nemaju potrebu naprezati svoje misaone organe.

Pogledajmo sada drugu osobu koja nije vidovita, ali koja može misliti; u njoj nema ničeg 'rot', ona to ne može iznijeti; ona također ne iznosi ovaj okvir misli (vidi crtež lijevo) iz duhovnog svijeta; ali ona napreže svoje misaone organe i zatim, kroz misaone organe, donosi ovaj okvir misli u svijet (vidi crtež desno).

Ako pogledate današnje ljude, posvuda ćete vidjeti gradacije između ove dvije krajnosti. Za nekoga tko nije uvježbao svoju moć opažanja, izuzetno je teško razlučiti je li drugi doista pametan, u smislu da misli svojim organima intelekta, ili uopće ne misli svojim organima intelekta, nego se u njegovoj svijesti nešto stvara, te se u njemu razvija samo ono slikovito, ono imaginativno, ali tako slabo da on sam to ne opaža. I tako danas ima svakakvih ljudi koji proizvode vrlo pametne misli, ali koji nužno zbog toga ne moraju biti pametni, dok drugi imaju vrlo pametne misli, ali nisu ni na koji poseban način vezani uz bilo koji duhovni svijet. Poučiti ljude ovoj razlici, jedan je od najvažnijih psiholoških zadataka našeg vremena, i pruža osnovu za važno znanje o ljudskoj prirodi u današnje vrijeme. Ako ovo uzmete kao objašnjenje, više vam neće biti tako neshvatljivo da empirijsko nadosjetilno promatranje pokazuje, da je sredinom 19. stoljeća ljudski organizam kod većine ljudi imao najsavršenije organe mišljenja. Nikad prije nije bilo toliko misli kao sredinom 19. stoljeća, a tako malo pameti kao u to vrijeme.

Ako se vratite - samo ljudi danas to ne rade - u 1820-e ili prije 1820-ih, 1800, i pročitate ono što je znanstveno proizvedeno u to vrijeme, vidjet ćete da to ima potpuno drugačiji ton; još nije bilo onog potpuno apstraktnog mišljenja kao kasnije, da ne spominjemo stvari poput onih koje su proizveli Herder ili Goethe i Schiller. Tamo još uvijek žive sjajne ideje. To što ljudi u to ne vjeruju i što današnji komentatori govore kao da nije tako, nije poanta. Jer oni koji pišu te komentare i koji misle da razumiju Goethea i Schillera i Herdera, jednostavno ih ne razumiju, ne vide ono najvažnije u njima.

Važna je činjenica da je oko sredine 19. stoljeća ljudski organizam dosegao kulminaciju, vrhunac, u pogledu svoje fizičke strukture, i da od tada opet propada, i dapače - u određenom smislu za razumno poimanje svijeta - ubrzano propada.

Međutim, ta je činjenica povezana s razvojem materijalizma sredinom 19. stoljeća. Uostalom, što je zapravo ljudski organizam? - Ovaj ljudski organizam je vjerna slika duhovno-duševnog aspekta čovjeka. Nije iznenađujuće da se ovaj organizam u svojoj strukturi, mnogim ljudima koji nisu u stanju ući u duhovno-duševne aspekte, čini kao objašnjenje cjeline

ljudskog bića. To postaje posebno vidljivo kada se uzme u obzir organizacija glave, i, unutar glave, živčana organizacija.

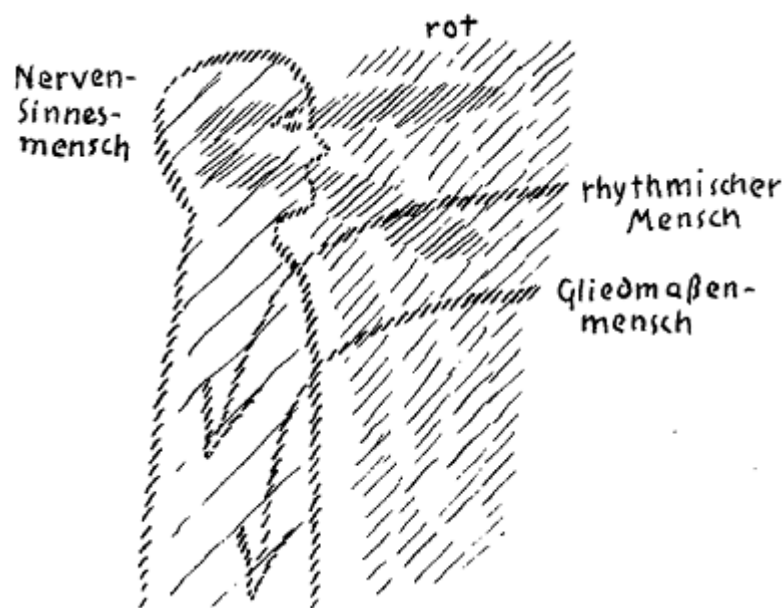
Nedavno sam u Stuttgartu, na svojim predavanjima spomenuo jedno iskustvo koje je zaista prikladno za rasvjetljivanje ove stvari. Rekao sam: bilo je to početkom 20. stoljeća na sastanku berlinskog Društva Giordano Bruno, da je prva osoba koja je govorila bio čovjek - kojeg ja nazivam čvrstim materijalistom - vrlo obrazovan materijalist, koji je strukturu mozga poznao jednako dobro kao što se danas poznaje ako ju se savjesno proučava; i on je bio jedan od onih ljudi koji zapravo cijelu znanost o duši vide u analizi strukture mozga, koji kažu: samo treba razumjeti kako mozak funkcionira, zatim ćete imati dušu, i zatim opisujete dušu. - Sada je bilo zanimljivo; nacrtao je te različite dijelove mozga na ploču, spojne niti i tako dalje, i dao onu prekrasnu sliku koja se dobije kada se prati struktura mozga. I vjerovao je da nam je svojim opisom strukture mozga dao nešto što je duševno. Nakon što je iznio svoje argumente, pojavio se čvrst filozof, herbartijanac. Ovaj herbartijanac je rekao: moram se, naravno, čvrsto suprotstaviti stavovima koje je iznio ovaj čovjek, to da netko već posjeduje znanje o duši ako se objasni struktura mozga; ali crtežu koji je napravio ne trebam prigovarati; ovaj se crtež sasvim dobro slaže s mojom herbarijanskim gledištem da se predodžbe povezuju jedna s drugom, da određene poveznice čisto duševne prirode teku od jedne predodžbe do druge. I dodao da je, on kao herbartijanac, mogao prilično dobro nacrtati isti crtež, ali za njega pojedinačni krugovi i tako dalje, ne predstavljaju dijelove mozga, već komplekse predodžbi. Ali crtež bi ostao potpuno isti!

Vrlo zanimljivo, vidite! Što se tiče pretakanja stvari u stvarnost, ljudi imaju potpuno suprotna stajališta; ako crtaju tu istu stvar, moraju zapravo crtati isto, a jedan je potpuno herbartijanski filozof, drugi je čvrsti materijalistički fiziolog.

Na čemu se ovo temelji? To je zato jer je zaista tako: imamo duhovno-duševnu bit čovjeka; nosimo je u sebi. A ova duhovno-duševna suština kreator je cjelokupnog oblika našeg organizma. I ne trebamo se čuditi da tamo gdje organizam ima svoj najsavršeniji dio, u živčanom sustav mozga, slika koju duhovno-duševna suština proizvodi izgleda potpuno slično ovoj duhovno-duševnoj suštini. Zapravo je slučaj da tamo gdje je čovjek najčovječniji, da se tako izrazim, u svom živčanom sustavu, on je vjerna slika duhovno-duševnog, tako da onaj tko se zadovoljava sa slikom, koji iznad svega pred sobom želi imati nešto osjetilno, i slika ga zadovoljava, zapravo u slici vidi isto ono što se u prvom redu vidi s obzirom na čovjeka u duhovno-duševnom. A budući da nema želje za duhovno-duševnim, budući da želi samo sliku, da tako kažem, drži se strukture mozga. A budući da se ta struktura mozga oko sredine 19. stoljeća, promatraču pojavila na posebno

savršen način, opet je bilo krajnje logično, s obzirom na raspoloženje čovječanstva u to vrijeme, razviti teorijski materijalizam.

Jer o čemu se zapravo radi kod ljudi? Ako se promatra čovjek kao takav - ovdje ću ga shematski nacrtati - pa onda uzmemo strukturu mozga, onda je slučaj da je čovjek u prvom redu trodijelno biće, kao što znamo: čovjek udova, ritmički čovjek i čovjek živaca-osjetila. Kada promatramo čovjeka živaca-osjetila, pred sobom imamo najsavršeniji dio čovjeka, da tako kažemo, najljudskiji dio. U ovom najviše ljudskom dijelu, ogleda se vanjski svijet (vidi crtež, 'rot'). Ovo zrcaljenje želim opisati, opisujući, naprimjer, percepciju kroz oko. Također sam mogao percepciju kroz uho, i tako dalje. Vanjski svijet se ogleda u čovjeku, tako da pred sobom imamo strukturu čovjeka, i odraz vanjskog svijeta u ovom čovjeku. Sve dok čovjeka promatramo na ovaj način, ne možemo a da ga ne tumačimo na materijalistički način, čak i ako nadilazimo, ponekad prilično grube predodžbe materijalizma. Jer s jedne strane imamo ljudsku strukturu. Ovu strukturu možemo pratiti u svim njenim finijim strukturama tkiva, i što se više približavamo organizaciji glave, to više nalazimo vjeran odraz duhovno-duševnog. I onda nastavljamo pratiti, što se u čovjeku odražava iz vanjskog svijeta. Ali to je samo slika. Imamo stvarnost čovjeka, koju možemo pratiti u njenim finijim strukturama, i imamo sliku svijeta.

Neka ovo bude prilično jasno: imamo stvarnost čovjeka u strukturi njegovih organa, i imamo ono što se odražava unutar čovjeka. To je zapravo sve što je u prvom redu dostupno vanjskom osjetilnom opažanju. Ovo vanjsko osjetilno promatranje u osnovi uključuje sljedeće: cijela ova struktura čovjeka se raspada kada čovjek umre, raspada se kao leš. Još su na raspolaganju i slike vanjskog svijeta. Ako razbijete ogledalo ništa se više ne može odraziti; kada osoba prolazi kroz smrt, također nestaju i slike. Nije li onda prirodno, pošto vanjsko osjetilno-fizičko promatranje ne predstavlja ništa drugo osim

onoga što sam upravo naveo, da se mora reći: sa smrću propada fizička struktura čovjeka. - Prije je odražavala vanjski svijet. Ono što čovjek nosi u duši je zrcalna slika; ali to će proći. Tu je činjenicu materijalizam 19. stoljeća jednostavno predstavio tako. Morao ju je postaviti tako, jer ništa drugo nije znao. Sada stvari postaju drugačije, kada se malo osvrnemo na sam duhovni i duševni život. Ali ovdje već ulazimo u područje u koje fizičko-osjetilno promatranje ne može prodrijeti.

Uzmimo očiti niz činjenica o duši, jednostavan niz činjenica koje su dane okolnošću da promatramo vanjski svijet. Promatramo stvari, opažamo ih, a zatim ih sebi predočavamo. Ali također imamo pamćenje, sposobnost prisjećanja. Ono što doživljavamo u vanjskom svijetu, možemo kasnije iznijeti u slikama iz dubine našeg bića. Znamo koliki je značaj uspomena za ljude. Prvo se zadržimo na ovom nizu činjenica. Uzmite ova dva unutarnja iskustva: vanjski svijet gledate svojim očima ili ga čujete svojim ušima, inače ga percipirate svojim osjetilima. Tu ste u sadašnjoj duševnoj aktivnosti. To se pretvara u vaš život predodžbi. Što god da ste danas doživjeli, za nekoliko dana to možete ponovno iznijeti u slikama iz dubine svoje duše. Na ovaj ili onaj način, nešto uđe u vas, i onda to izvadite iz sebe. Lako je vidjeti da ono što ulazi u dušu, mora doći iz vanjskog svijeta. Ne želim ulaziti ni u što drugo, osim u očitu činjenicu da ono što se pamti na ovaj način, mora doći iz vanjskog svijeta. Jer ako ste vidjeli bilo koji crveni objekt, ponovno ćete se sjetiti crvenog objekta, a ono što se dogodilo u vama je samo slika crvenog objekta, koji se ponovno pojavljuje u vama. Dakle, to je nešto što je vanjski svijet utisnuo u vas, dublje nego da ste izravno povezani s vanjskim svijetom samo kroz predodžbu. Ali sada zamislite: prilazite nečemu, promatrate to, dakle trenutnom aktivnošću duše uključeni ste u ono promatrano. Ostavljate to; nakon nekoliko dana imate razloga iz dubine svog bića izvući slike onoga što ste promatrali, i onda su one opet tu; bljeđe su, svakako, ali su tu, tu su s osobom. Ali što se dogodilo u međuvremenu?

Sada vas molim da se držite onoga što sam vam rekao, i usporedite ovu sadašnju neobičnu igru predodžbi i sjećanja, a onim što dobro poznajete kao slike sna. Lako ćete primijetiti kako je sanjanje povezano sa sjećanjem. Ako slike snova nisu jako zbunjujuće, tada ćete vidjeti kako su povezane sa slikama iz sjećanja, kako postoji odnos između sanjanja i onoga što prelazi od živih predodžbi u sjećanje.

Ali sada razmislite o nečem drugom. Čovjek mora biti potpuno organski zdrav ako želi moći pravilno podnositi sanjarenje. Dio sanjanja je da imate potpunu organsku kontrolu nad sobom i da uvijek može doći trenutak kada znate: to je bio san. - Mora da nešto nije u redu, ako netko ne može doći do trenutka kada može potpuno prozreti: nešto je bilo san. Susreli smo ljude koji su sanjali da su im odrubljene glave. Sada razmislite, ako ti ljudi nakon toga nisu mogli razlikovati ovo sanjano odrubljivanje glave od stvarnog

odrubljivanja glave, i vjerovali su da im je stvarno odrubljena glava, a ipak su morali nastaviti živjeti, zamislite samo koliko takvi ljudi malo mogu, bez zabune, spajati činjenice tako što će ih razlikovati. Morali bi stalno doživljavati: upravo sam došao s odrubljivanja glave. - A kad bi morali pretpostaviti da u to moraju vjerovati, onda bi mogli ugrubo pretpostaviti koje bi im riječi sišle s usana. Dakle, radi se o tome da čovjek uvijek ima mogućnost, imati to u svojim rukama, da u svojim predodžbama može razlikovati snove od zaglavljivanja u stvarnosti. Ali ima i ljudi koji to ne mogu. Ima ljudi koji doživljavaju razne vrste halucinacija, vizija i slično, i vjeruju da su stvarne. Ne mogu razlikovati, nemaju kontrolu čvrsto u rukama. Što to znači? To znači, da kod ovih ljudi ono što živi u njihovim snovima, ima utjecaj na njihovu organizaciju, da je njihova organizacija prilagođena slikama iz snova. Negdje u svom živčanom sustavu imaju nešto što nije potpuno razvijeno, a trebalo bi biti potpuno razvijeno; dakle san je u njima aktivan, u njima radi.

Ako netko ne može razlikovati svoje slike iz snova, od stvarnosti koju doživljava, to znači da snaga sna u njemu ima organizirajući učinak. Čim bi san zavladao cijelim našim mozgom, cijeli svijet bismo vidjeli kao san. Svatko tko takvu činjenicu može razmotriti u njenoj punoj vrijednosti, postupno će doći do stvari do kojih se naša današnja obična znanost ne želi uzdići, jer za to nema hrabrosti; shvatit će da ono što je moćno u životu snova, sadrži istu stvar koja je organizacijska sila u nama, sila rasta i vitalnosti. Samo zato što je naš organizam toliko u sebi konsolidiran, što ima tako čvrste strukture da se opire običnim snovima, samo zato snaga običnih snova nema moć da mu rastrga strukturu, i čovjek može razlikovati iskustvo sna od iskustva jave.

Ali kad je dijete malo i raste, kad postaje sve veće i veće, u njemu postoji snaga. To je ista moć koja je u snovima, samo je čovjek u snu promatra. I ako se to samo ne promatra, nego ako djeluje u tijelu, ta snaga koja je obično samo u snovima, onda kroz nju rastete. A ne treba ni ići toliko daleko da se gleda rast. Čak i ako jedete svaki dan, naprimjer, i probavljate ono što ste pojeli, šireći to cijelim organizmom, to je kroz snagu koja živi u snu. Dakle, ako nešto u organizmu nije u redu, onda je i to povezano s nepravilnim sanjanjem. To je ista sila, koja se izvana promatra u životu snova, i koja djeluje u nama, čak i do naših probavnih snaga.

Tako možemo reći: promotrimo li izbliza ljudski život, postajemo svjesni djelotvorne snage sna u našem organizmu. I u opisivanju ove djelotvorne snage sna, ja zapravo slijedim isti put koji moram slijediti kada opisujem čovjekovo etersko tijelo.

Zamislite kad bi netko mogao prozreti sve što u čovjeku raste od djetinjstva nadalje, što uzrokuje probavu u čovjeku, što u čovjeku djeluje da cijeli organizam održava aktivnim; zamislite da sam mogao uzeti cijeli ovaj sustav sila, ukloniti ga iz čovjeka i postaviti ispred njega, tada bih ispred njega

postavio etersko tijelo. Ovo etersko tijelo, koje se otkriva nepravilno samo u snu, samo je po sebi bilo mnogo razvijenije prije točke u 19. stoljeću koju sam spomenuo. U svojoj strukturi je postajalo sve slabije. Zauzvrat, fizičko tijelo je u svojoj strukturi postajalo sve jače i jače. Etersko tijelo može imati predodžbe u slikama, može imati imaginacije poput snova, ali ne može misliti. I čim ovo etersko tijelo počne biti posebno aktivno u bilo kojem današnjem čovjeku, tada on postaje ono što sam prije rekao, postaje donekle vidovit; ali tada manje može misliti, jer mu je za mišljenje potrebno fizičko tijelo.

Stoga ne čudi da su ljudi u 19. stoljeću, kada su osjećali da posebno dobro mogu misliti, zapravo bili usmjereni prema materijalizmu. Ono što im je najviše pomoglo da misle na ovaj način je ovo fizičko tijelo, kazano drugačije. Ali upravo je takvo mišljenje, to fizičko mišljenje, povezano s posebno vrstom pamćenja koje se razvilo u 19. stoljeću; to je sjećanje koje možda nije baš slikovito, što može rezultirati apstrakcijama.

Takva pojava je zanimljiva. Često sam citirao kriminološkog antropologa Moriza Benedikta; danas bih želio spomenuti i jedno zanimljivo iskustvo koje on sam pripovijeda u svojim 'Memoarima'. Morao je održati govor na skupu prirodoslovaca, a sada nam kaže da se za njega pripremao dvadeset i dvije noći, ne spavajući ni danju ni noću. Proveo je dvadeset i dvije noći pripremajući govor, a zadnji dan prije govora došao je kod njega novinar koji je trebao objaviti govor. Izdiktirao mu ga je. Govor, kaže, nije zapisao, samo ga je zapamtio. Izdiktirao ga je novinaru; dakle u svojoj sobici ga je diktirao novinaru, a zatim je govor održao na skupu prirodoslovaca. Ono što je novinar ispisao nakon diktata, sada je bilo potpuno isto što je Benedikt predstavio na skupu prirodoslovaca. - Moram reći da se nevjerojatno divim nečem takvom! Zato što se uvijek divimo onome što sami nikada ne bismo mogli postići. Dakle, ovo je vrlo zanimljiv fenomen. Čovjek je dvadeset i dvije noći radio kako bi riječ po riječ onoga što je pripremio, ugradio u svoju organizaciju, tako da nikad nijednu rečenicu nije mogao izgovoriti drugim redoslijedom nego kako je sjedila u njegovom organizmu, tako je čvrsto sjedila.

Tako nešto je jedino moguće, ako se iz postupno oblikovane formulacije, apsolutno cijeli govor može utisnuti u fizički organizam. Istina je da ono što netko promisli, treba tako čvrsto biti utisnuto u fizički organizam, kao što sila prirode čvrsto izgrađuje koštani sustav. Tako da cijeli govor, poput kostura počiva u ljudskom organizmu. Sjećanje je obično vezano za etersko tijelo, ali ovdje je etersko tijelo potpuno utisnuto u fizički organizam. Cijeli fizički organizam ima nešto u sebi, baš kao što u sebi ima svoje kosti, što stoji kao kostur ovog govora. Onda možete učiniti nešto poput onoga što je učinio profesor Benedikt. A tako nešto je moguće samo ako je živčana struktura ovog fizičkog organizma toliko razvijena, da u svoju plastičnost,

bez otpora, može primiti sve što se u nju unosi malo po malo, tijekom dvadeset i dva dana, ili radije dvadeset i dvije noći.

Nije iznenađujuće da netko tko se toliko oslanja na svoje fizičko tijelo, ima osjećaj da je to fizičko tijelo jedino što radi u čovjeku. - I život čovjeka postupno je postao takav da je u potpunosti radio u fizičkom tijelu, i stoga se došlo do uvjerenja da je fizičko tijelo sve u čovjekovoj organizaciji. Ne vjerujem da je bilo koje drugo doba osim onog, koje fizičkom tijelu pridaje tako veliku vrijednost, moglo doći do tako grotesknog izuma - oprostite na izrazu - kao što je stenografija. Jer, prije nego što je postojala stenografija, nije se pridavala tolika važnost bilježenju riječi i niza riječi tako bezuvjetno i tako čvrstom utiskivanju riječi, onako kako žele da budu zabilježene u stenografiji. Samo otisak u fizičkom tijelu može ostaviti tako trajan dojam. Dakle, posebna sklonost za utiskivanje u fizičko tijelo donosi i drugu sklonost, naime, da se sačuva i ova utisnuta riječ, a ne da se sačuva bilo što a što je podignuto na višu razinu. Stenografiji ne bi bilo mjesta kada bi se htjeli zabilježiti oni oblici koji su izraženi u eterskom tijelu. Da se izmisli nešto tako groteskno kao što je stenografija, bila je potrebna materijalistička tendencija.

Pa, ovo samo dodajem kao objašnjenje onoga čemu želim pridonijeti rješavanju problema: razumijevanju pojave materijalizma u 19. stoljeću. Čovječanstvo je doživjelo određeno stanje bića koje je težilo utiskivanju duhovno-duševnog u fizički organizam. Ovo što sam rekao morate shvatiti kao tumačenje, a ne kao kritiku stenografije. Ne želim danas ukinuti stenografiju. To nikada nije tendencija u pozadini takvih karakterizacija. Jer trebalo bi biti sasvim jasno: shvaćajući nešto, ne želite to baš odmah ukinuti! Mnogo je stvari na svijetu koje su potrebne za život, ali ne mogu poslužiti za sve - ne želim dalje ulaziti u ovu temu - a ipak se mora razumjeti i njihova nužnost. Ali mi živimo, moram uvijek iznova naglašavati, u dobu u kojem je prijeko potrebno malo dublje proniknuti u razvoj prirode kao i kulture, da bismo mogli reći: odakle dolazi ovaj ili onaj fenomen? - Jer nije dovoljno samo osuđivati i kritizirati; čovjek sve stvari svijeta mora istinski razumjeti.

Želio bih sažeti ono što sam danas rekao rekavši, da nam razvoj čovječanstva pokazuje da je strukturalno savršenstvo fizičkog tijela doseglo vrhunac sredinom 19. stoljeća, da sada ponovno nastupa dekadencija, i da je uspon teoretskog materijalističkog pogleda na svijet povezan s tim savršenstvom fizičkog tijela. Imat ću nešto reći o tim stvarima u sljedećih nekoliko dana, s jedne ili druge točke gledišta. Danas sam želio predstaviti ono što sam upravo sažeo.

DRUGO PREDAVANJE

Dornach, 3. travnja 1921.

Izričito napominjem da današnje predavanje ne pripada nizu ciklusa, već u određenom pogledu treba biti povezano s onim što sam rekao sinoć. Jučer smo se osvrnuli na taj poseban obrazac povijesnog razvoja čovječanstva, koji pada u sredinu pa i u drugu polovicu 19. stoljeća, kao razvojni poticaj materijalizma. Rekao sam da naša pozornost u ovim razmatranjima treba biti usmjerena, ne toliko na materijalizam općenito, koji zauzvrat zahtijeva druga gledišta, već posebno na teorijski materijalizam, na materijalizam kao pogled na svijet. I istaknuo sam da je potrebno s ovim materijalizmom suočiti se s dovoljnom kritikom, ali da je s druge strane ovaj materijalizam bio nužna faza razvoja u povijesti čovječanstva, da ne smijemo jednostavno reći da taj materijalizam treba odbaciti, da je to ljudska zastranjenost, nego da se taj materijalizam mora razumjeti. Te se dvije stvari nipošto ne isključuju. I upravo je kod takvog promišljanja, oblast predodžbi koje se odnose na istinu i zabludu, važno proširiti dalje nego što se to inače čini. Ljudi obično govore o tome može li se pogriješiti u logičkom mišljenju, ili može li se pronaći istina. Ali nitko ne govori o tome da, pod određenim okolnostima, čak i pogled koji padne na vanjski svijet, može pronaći pogreške u vanjskoj stvarnosti. I koliko god današnjim predodžbama bilo teško prepoznati pogreške u prirodnim događajima - što znanost duha također želi učiniti - ipak je već prirodno da ljudi danas prepoznaju stvarne pogreške u onome što nastaje tijekom povijesnog razvoja, što u određenom smislu ima utjecaja na zajednički, socijalni život čovječanstva, pogreške koje ne samo da treba logički ispravljati, već ih treba razumjeti u smislu uvjeta u kojima su nastale.

U razmišljanju, samo treba odbaciti pogrešku. Treba izaći iz zablude, i, prevladavajući zabludu, doći do istine. Ali kada se radi o greškama koje su ukorijenjene u stvarnosti, onda uvijek treba reći da te greške imaju i svoju pozitivnu stranu, da su na određeni način vrijedne za razvoj čovječanstva. Stoga se teorijski materijalizam 19. stoljeća ne smije jednostavno jednostrano, filistarski osuditi, nego se mora razumjeti, u njegovom značenju za cjelokupni razvoj čovječanstva. Sastojao se od ovoga - a ono što je od njega ostalo od toga se sastoji i danas - da se čovjek posveti savjesnom, preciznom istraživanju vanjskih materijalnih činjenica, da se na određeni način izgubi u ovom svijetu činjenica, i da onda, polazeći od tog istraživanja svijeta činjenica, na koji se navikava, pronađe koncepciju života koja cilja na to da samo ovaj svijet činjenica postoji kao stvarnost, da je sve što je duhovno, duševno, u osnovi samo proizvod koji proizlazi iz materijalnih događaja.

Danas želimo ispitati, na čemu se zapravo temelji taj razvojni impuls teorijskog materijalizma. Do toga ćemo doći, ako danas još jednom, s određenog gledišta, razmotrimo 'trostruku prirodu ljudskog organizma'. Tu sam 'trostruku podjelu ljudskog organizma' karakterizirao u raznim prilikama. Rekao sam: unutar ljudske organizacije kao cjeline, moramo razlikovati ono što prije svega možemo nazvati, osjetilno-živčanom organizacijom kod fizičkog čovjeka; koncentrirana je prvenstveno u ljudskoj glavi, ali se na određeni način proteže cijelim organizmom, prodirući i u ostale članove tog organizma. Zatim kao drugi element, imamo ritmičku organizaciju čovjeka, ritmove, od kojih je najvažniji ritam disanja i cirkulacije krvi. I treće, imamo čovjekovu metaboličku organizaciju u širem smislu, koja uključuje cijeli sustav udova. Sustav čovjekovih udova je sustav kretanja, a svi čovjekovi pokreti su u biti samo izraz njegovog metabolizma. Kada jednom budemo mogli поблиže ispitati što se zapravo događa u metabolizmu kada je osoba u pokretu, prepoznat ćemo ovu intimnu vezu između sustava udova i metaboličkog sustava.

Ako se zadržimo na ova tri čovjekova sustava, prvo smo dali duboku razliku koja postoji između ova tri sustava. Jučer sam već istaknuo, kako su dvoje ljudi s vrlo različitim svjetonazorima, htjeli istim crtežom, jedno drugom razjasniti ono što se odnosi na temeljnu čovjekovu organizaciju, ali i na čovjekove predodžbe. Napomenuo sam kako mi se jednom dogodilo da sam bio prisutan na predavanju ekstremnog materijalista. Želio je opisati duševni život, ali zapravo je opisao ljudski mozak, opisao pojedine dijelove ovog mozga, njihova povezujuća vlakna i tako dalje. Dao je sliku; ta slika koju je nacrtao na ploči, bila je samo izraz onoga što se događa u ljudskom mozgu, ali u isto vrijeme za njega je bila izraz duševnog iskustva, posebno iskustva predodžbi. Drugi, koji je bio herbartijanac filozof, govorio je o predodžbama, o povezivanju predodžbi, o učinku jedne predodžbe na drugu i tako dalje, i rekao je da može koristiti istu sliku. - Ima tu nešto, rekao bih, sasvim empirijsko, što je izvanredno zanimljivo. Slučaj je da netko tko duševni život smatra predmetom promatranja, barem u svojim predodžbama - to uvijek treba dodati u herbartijanstvu - ono što je stvarno, je da jedna osoba pomoću iste slike može shvatiti kako taj duševni život funkcionira, i kako druga osoba, koja zapravo samo želi prikazati događaje u mozgu, opisuje duševni život.

Pa, koja je osnova za tako nešto? Razlog tome, je što je ljudski mozak u svom plastičnom obliku zapravo izvanredno vjerna slika onoga što poznajemo kao život predodžbi. U plastičnosti ljudskog mozga, život predodžbi se zaista izražava na način za koji bi se gotovo moglo reći da je prikladan. Ali da bi se ova misao doista promislila do kraja, potrebno je još nešto. Za to je potrebno da ono što učimo u običnoj psihologiji kao lanac predodžbi, naprimjer i u Herbartovoj psihologiji, ono što učimo kao lanac predodžbi u prosuđivanju, u logičkom zaključivanju i tako dalje, ne ostavimo na razini misli, već treba

dopustiti da teče u sliku u vlastitoj mašti - čak i ako se ne može uzdići do vidovitih imaginacija; to jest, ono što je tkanje logike, ono što je tkanje koje nam daje psihologija o životu predodžbi, znanje o duši, da dopusti da to uđe u sliku. Ako se doista uspije slikarski-plastično prenijeti logiku i psihologiju u sliku, onda će nastati dizajn ljudskog mozga, onda smo nacrtali sliku čije je ispunjenje ljudski mozak.

Na čemu se to zapravo temelji? To se temelji na činjenici da je ljudski mozak, pa i cijeli živčano-osjetilni sustav, zapravo otisak imaginativnog. A čudesnu strukturu ljudskog mozga, možete u potpunosti razumjeti tek kada ga možete imaginativno istražiti. Zatim je ovaj ljudski mozak dan kao realizirana ljudska imaginacija. Imaginativna spoznaja nas uči upoznati vanjski mozak, mozak koji upoznajemo kroz fiziologiju i anatomiju, kao ostvarenu imaginaciju. Ovo je značajno.

Ali ne manje važna je i druga činjenica. S jedne strane, primijetimo: ljudski mozak je stvarna ljudska imaginacija. Rođeni smo, ako ne s potpuno razvijenim mozgom, onda barem s tendencijom rasta mozga; želi se razviti u ostvareni imaginativni svijet, želi postati otisak imaginativnog svijeta. To je, da tako kažemo, završeni mozak: to je otisak imaginativnog svijeta. U taj otisak imaginativnog svijeta ugrađujemo ono što je iskustvo predodžbi, u vremenu kroz koje prolazimo između rođenja i smrti. Za to vrijeme imamo iskustva predodžbi; zamišljamo, opažaje pretvaramo u predodžbe, sudimo, zaključujemo i tako dalje. To ugrađujemo u svoj mozak. O kakvoj se aktivnosti radi?

Sve dok živimo u neposrednoj percepciji, dok smo u interakciji s vanjskim svijetom, dok otvaramo oči za boje i živimo u zajedništvu s bojama, dok otvaramo svoje slušne organe zvukovima i živimo u zajedništvu s tim zvukovima, vanjski svijet nastavlja živjeti u nama, prodirući kroz osjetila kao kroz ponore u naš organizam. Ovaj vanjski svijet obuhvaćamo svojim unutarnjim životom u nama. Ali u trenutku, kao što sam već jučer naglasio, kada prestanemo s tim neposrednim iskustvom vanjskog svijeta, u trenutku kada odvratimo oči od svijeta boja, dopustimo da naše uši ne paze na zvukove vanjskog svijeta, ili u trenutku kada ta osjetila usmjerimo na nešto drugo, ono što ima konkretnost - naša interakcija s vanjskim svijetom u percepciji - spušta se u dubinu naše duše i može se oživjeti u sjećanju kao slika. Možemo reći: tijekom našeg života između rođenja i smrti, naša interakcija s vanjskim svijetom podijeljena je na dva dijela: u neposredno iskustvo vanjskog svijeta u percepcijama, i preoblikovanim predodžbama. Tu smo, da tako kažemo, potpuno posvećeni sadašnjosti. Ali onda se ova sadašnja aktivnost nastavlja. U prvom redu, u velikoj mjeri izmiče našoj svijesti; spušta se u nesvjesno, ali se opet može vratiti u sjećanje. Kako je to prisutno u nama?

Postoji točka, u kojoj samo izravno promatranje, koje se može postići kroz imaginaciju, može pružiti pojašnjenje. Osoba koja pošteno slijedi svoj put u znanstvenim nastojanjima, mora sebi reći: u trenutku kad se suoči s zagonetkom sjećanja, više ne napreduje u svom istraživanju. Kako se ono što je doživljeno u neposrednoj sadašnjosti potiskuje u podsvijest, postaje udaljeno od obične svijesti; ne možete nastaviti dalje. Ako se na ljudskoj duši radi na odgovarajući način, kroz one duševno-duhovne vježbe o kojima se često govorilo na ovim razmatranjima, više se neće gubiti iz vida nastavljanje našeg neposrednog opažajnog i iskustva predodžbi, koje zatim prelazi u predodžbe koje se mogu zapamtiti. Često sam objašnjavao kako je prvo posljedica, prvi rezultat uspona do imaginativnih predodžbi, to što čovjek pred sobom, pred svojom dušom, kao na moćnom životnom prikazu na platnu, ima iskustva od rođenja. Dok inače tijek iskustva teče u nesvjesnom i pojedinačne predodžbe koje izlaze u sjećanju izranjaju iz tog nesvjesne ili podsvjesne struje kroz aktivnost nalik polusnu, za one koji su razvili imaginativne predodžbe, nudi se mogućnost promatranja struje iskustva kao u slici. Moglo bi se reći, da vrijeme koje je prošlo od našeg rođenja, tada izgleda kao sam prostor. U kontekstu slikovite forme, vidi se ono što je inače u podsvijesti. Ako se na ovaj način podigne u neposrednu viziju ono što inače klizi u podsvijest, tada se može promatrati ovo nastavljanje trenutnih neposrednih opažajnih i misaonih iskustava do predodžbi kojih se može sjetiti; može se pratiti što se događa u čovjeku, recimo, bilo kojim iskustvom koje imamo u predodžbi, od trenutka kada je predodžba prvi put izgubljena, do trenutka kada je se ponovno prisjećamo. U čovjekovom organizmu neprestano se nešto događa, od iskustva do pamćenja; to postaje vidljivo imaginativnim predodžbama; postaje imaginativno vidljivo, ali se sada otkriva na sasvim poseban način.

Misli koje su se izgubile u podsvijesti, da tako kažem, u ovoj podsvijesti ne potiču aktivnost koja je povezana s našim impulsom života, s našim impulsom rasta, već u nama potiču aktivnost koja je povezana s našim impulsom smrti. To je značajan rezultat koji proizlazi iz imaginativne spoznaje, na način koji bih danas mogao samo skicirati, da čovjek ne veže svoju aktivnost pamćenja, koja dovodi do obnavljanja misli, imaginativnih iskustava, perceptivnih iskustava, za ono što nas poziva u život, ono što nas zove u fizički život, ono što pospješuje probavu u fizičkom životu, tako da stvari koje su postale neupotrebljive zamijenimo upotrebljivima, i tako dalje. To nije povezano s ulaznim životnim sustavom čovjeka, ono što šaljemo dolje u čovjeka kao moć pamćenja, već je povezano s onim što nosimo u sebi od rođenja, s čime se rađamo kao i s onim po čemu živimo i rastemo, povezano je s onim što se onda, sabijeno u jedan trenutak, javlja za cijeli organizam kada umiremo.

Umiranje se pojavljuje kao velika misterija samo dok se ne vidi u životu koji teče između rođenja i smrti. Ne umiremo samo - ako se smijem

paradoksalno izraziti - kada umremo, mi umiremo u biti u svakom trenutku našeg fizičkog života. I razvijajući u organizmu tu aktivnost, što vodi do sjećanja kao mišljenja temeljenog na sjećanju - a svaka spoznaja u običnom fizičkom životu u osnovi je vezana za pamćenje - utoliko što se ta spoznaja razvija, utoliko neprestano umiremo. To je tiho umiranje, počevši od naše organizacije glave, neprestano je u nama. Obavljanjem same ove aktivnosti, koja se nastavlja u sjećanju, neprestano započinjemo čin umiranja. Međutim, tom činu umiranja suprotstavljaju se sile rasta u drugim dijelovima čovjekovog organizma, koje nadjačavaju sile umiranja. I tako održavamo život. Kad bi to ovisilo o našoj organizaciji glave, o živčano-osjetilnoj organizaciji, onda bi svaki trenutak za nas u životu zapravo bio trenutak smrti. Kao ljudska bića, neprestano pobjeđujemo smrt, koja teče iz naše glave u ostatak naše organizacije. Ostatak naše organizacije radi na suzbijanju ove smrti. I tek kada ostatak naše organizacije oslabi, oslabi kroz godine ili oslabi nekom povredom, tako da se ta ostala organizacija ne može suprotstaviti smrtonosnim silama čovjekove glave, tek tada, za cijeli organizam, nastupa smrt.

Da, u današnjem mišljenju, u mišljenju današnje civilizacije, mi radimo s konceptima koji poput nestalnih blokova leže jedni pored drugih, a da vezu ne prepoznamo na pravi način. U ovaj kaos nestalnih blokova našeg svijeta koncepata i predodžbi, mora ući svjetlost. S jedne strane, imamo ljudsku spoznaju, koja je tako blisko povezana sa sposobnošću pamćenja. Gledamo tu spoznaju, i nemamo pojma koliko je slična ideji koju imamo o smrti. I budući da ne slutimo ovu vezu, ono što bi nam se inače u životu moglo raspetljati, ostaje tako tajanstveno. Ono što doživljavamo u svakodnevnom životu, ne možemo povezati, s velikim, izvanrednim trenucima iskustva. Nedostatak duhovnog pregleda onoga što leži uokolo kao komadići naših predodžbi, ono je što uzrokuje da je život postupno postao tako nedokučiv, unatoč velikim postignućima 19. stoljeća.

Obratimo sada pozornost na drugi sustav, na drugu kariku čovjekove organizacije; tu imamo ritmičku organizaciju. Ova ritmička organizacija također je prisutna u organizaciji ljudske glave. Unutrašnjost čovjekove glave diše zajedno s dišnim organizmom. To je već vanjska fiziološka činjenica. Ali disanje čovjekove glave je, u neku ruku, više prema unutra, skriva se od živčano-osjetilne organizacije. Zasjenjeno je onim što je organizaciji glave najvažnije. Ali čovjekova glava ima i svoju skrivenu ritmičku aktivnost. Međutim, ta skrivena ritmička aktivnost, posebno dolazi do izražaja u organizaciji čovjekova grudnog koša, u funkcijama organizma koje imaju središte u organu disanja i srcu. Međutim, kada promatramo ovu organizaciju kako nam se predstavlja izvana, u njoj ne možemo vidjeti, na isti način kao kod organizacije glave, plastičnu sliku onoga što je prisutno kao njen duševni pandan, naime život osjećaja. Naš život osjećaja nam se čini, kada uzmemo u obzir duševno iskustvo, kao nešto što se više-manje

pretače jedno u drugo. Naše predodžbe imamo s jasnim konturama. Također imamo jasne koncepte asocijacija predodžbi. Ali nemamo iste oštre konture našeg života osjećaja. On se uzburkava i živi jedno u drugom. I nikad se neće naći herbartijanac koji bi htio okarakterizirati ono što stvara kao sliku života osjećaja, na sličan način kao što anatom ili fiziolog crta sustav pluća ili sustav krvi i srca. Tu se otkriva, da ne postoji takva veza između onoga što je unutarnje duševno, i onoga što je vanjsko. Stoga se ova veza između života osjećaja duše i ritmičkog sustava, ne može staviti pred dušu kroz imaginativnu spoznaju. Za to je neophodno ono što sam u svojim spisima nazvao inspiracijska spoznaja. Ova posebna vrsta spoznaje inspiracije, pokazuje da je život osjećaja čovjeka u neposrednoj vezi s ritmičkim sustavom, da kao što je živčano-osjetilni sustav posvećen životu predodžbi, da je ritmički sustav posvećen životu osjećaja čovjeka. Ali - usporedno govoreći, da tako kažemo - ritmički sustav nije voštani otisak života osjećaja na isti način na koji je sustav mozga voštani otisak života predodžbi. S druge strane, moramo reći, da je ono što se u nama razvija kao ritmički sustav, što u nama živi kao ritmički sustav, nastalo - posve odvojeno od svakog čovjekovog znanja - inspiracijom svijeta. U nama je ono inspirirano. Aktivnost koja se odvija u disanju i cirkulaciji krvi, nije samo nešto što živi u nama, unutar naše kože, to je svjetski događaj, kao što su munje i gromovi svjetski događaji. Putem našeg ritmičkog sustava, također smo povezani s vanjskim svijetom. Zrak koji je sada u meni prije je bio vani; zrak koji je sada u meni kasnije će biti vani. Zabluda je vjerovati da čovjek živi samo unutar svoje kože. On živi kao član svijeta koji ga okružuje. Svijetom je inspiriran i oblik njegovog ritmičkog sustava, koji je usko povezan s njegovim pokretima.

Osvrnemo li se sada na to, možemo reći: u ljudskoj glavi u osnovi imamo prvo ostvarenje svijeta imaginacija, zatim, rekao bih, ispod onoga što je ostvario imaginativni svijet, svijet ritmičkog sustava, odnosno svijet inspiracije. Sve što možemo reći o našem ritmičkom sustavu jest: unutra je realiziran svijet inspiracije.

A što je s našim metaboličkim sustavom udova? - Metabolizam je povezan sa sustavom udova, kao što sam već naznačio. Ono što nam se predstavlja u čovjekovom metabolizmu, izravno je povezano s čovjekovom aktivnošću volje. Ali ta se veza ne otkriva niti imaginativnoj niti inspiracijskoj spoznaji. Ona se otkriva samo intuitivnoj spoznaji, onome što sam u svojim spisima nazvao 'intuitivnom spoznajom'; otuda teškoća razmatranja onoga što se izvanjski i materijalno pojavljuje u metabolizmu, kao realizacija intuicije svijeta. Ali ovaj metabolizam je također prisutan u ritmičkom sustavu. Ispod ritma života skriven je metabolizam ritmičkog sustava, kao što se ritam života krije ispod živčano-osjetilne aktivnosti u čovjekovoj glavi.

U čovjekovoj glavi imamo realizirani imaginativni svijet, skriven ispod njega realizirani svijet inspiracije u odnosu na ritam u glavi. Ali ispod ovoga postoji

i metabolizam u glavi, odnosno realizacija intuitivnog, tako da svoju glavu razumijemo u prvom redu kada u njoj vidimo stjecište realiziranog imaginativnog, realiziranog inspiracijskog i realiziranog intuitivnog. U ljudskom ritmičkom sustavu otpada imaginativno, postoji samo realizacija inspirativnog i intuitivnog. I u metaboličkom sustavu također otpada inspiracija, bavimo se samo realizacijom intuicije svijeta.

Dakle, u ovom trodjelnom ljudskom organizmu nosimo u sebi najprije organizaciju glave, sliku onoga čemu težimo u spoznaji, imaginaciji, inspiraciji i intuiciji. Ako želimo razumjeti ljudsku glavu, zapravo bismo trebali sebi reći: ako imamo samo vanjsko objektivno znanje, koje nije čak ni imaginacija, koje ne napreduje do intuitivnog, onda se to znanje, koje je samo objektivno znanje stečeno iz vanjskog osjetilnog svijeta, mora zaustaviti pred ljudskom glavom. Jer ljudska glava svoju unutarnju bit počinje otkrivati tek imaginativnoj spoznaji, a iza onoga što se otkriva, krije se nešto dublje što se otkriva inspiraciji, a iza toga pak ono što se otkriva intuitivnoj spoznaji. Ritmički sustav još nije dostupan imaginaciji, on postaje vidljiv tek kroz inspiracijsku spoznaju. A ono što se ispod toga krije je intuitivno. A metabolizam unutar ljudskog organizma, trebao bi nam biti sasvim neshvatljiv. Ispravan pogled na ljudski metabolizam ne može biti ništa drugo nego sljedeće. Možemo samo reći: vani promatramo metabolizam svijeta; pokušavamo u njega prodrijeti zakonima objektivne spoznaje, stječući tako prirodnu spoznaju vanjskog metabolizma. U istom trenutku kada se taj vanjski metabolizam preobrazi, preobrazi u naš unutarnji metabolizam, on postaje nešto sasvim drugo, i postaje nešto u čemu živi ono što u prvom redu proizlazi iz intuicije.

Stoga bi se moralo reći: u svijetu, koji nam se u prvom redu predstavlja kroz osjetila, najnerazumljivije od najnerazumljivijeg je ono što čine tvari unutar ljudske kože, što učimo kroz fiziku, kemiju i tako dalje. - Čovjek mora sebi reći: čovjek mora napredovati do najviše duhovne spoznaje, ako želi razumjeti što se zapravo u ljudskom organizmu događa sa supstancama koje tako jasno možemo promotriti vani.

Tako vidimo, da su u strukturi našeg organizma tri stvari inicijalno aktivne. U ovoj konstrukciji organizma, ono što je prvo aktivno je ono što se otkriva intuitivnom spoznajom, to je ono što prvo gradi organizam od materijala svijeta. U ovom organizmu također postoji aktivno i ono što je dostupno inspiracijskoj spoznaji; ono organizira ritmički sustav metaboličkog organizma. U ovom ljudskom organizmu nastavlja biti aktivno ono što je dostupno imaginativnoj spoznaji; strukturira živčani sustav. Zatim se, kada ovaj organizam kroz rođenje uđe u vanjski fizički svijet, ono što je njime u neku ruku dovršeno, dalje razvija, kao što čovjek između rođenja i smrti razvija objektivno znanje. Ali vidjeli smo da je to objektivno znanje vezano za aktivnost sjećanja, da ono ne pripada izgradnji nego razgradnji. Vidjeli smo

kako je ovo znanje polagano umiranje, počevši od glave, da bismo mogli reći: ljudski organizam je izgrađen kroz ono što se može razumjeti kroz intuiciju, inspiraciju i imaginaciju, kroz ono što živi u ovom ljudskom organizmu na način koji je nedostupan modernom znanju. Ali ono što on u sebe ugrađuje kao naše objektivno znanje između rođenja i smrti, to ga lomi, to ga uništava. To uništenje mi zapravo mislimo, uvodimo ga kada razvijamo svoje predodžbe i misaoni život.

Ako netko razumije od čega se zapravo sastoji spoznaja, koja je tako usko povezana sa sposobnošću pamćenja, ne može biti nikakav materijalist. Jer kad bi neko želio biti materijalist, morao bi zamisliti da je čovjek izgrađen svojim snagama rasta, da su aktivne sile koje apsorbiraju tvari, prenose ih dalje do raznih organa kako bi se u organizmu izvršila probava u širem smislu; trebalo bi zamisliti tu sposobnost, koja leži u izgradnji, rastu, probavi i tako dalje, a negdje bi se morala pretočiti u predodžbe, u mišljenje koje vodi objektivnoj spoznaji. Ali to nije slučaj. Ljudski organizam je izgrađen od nečega što je dostupno intuiciji, inspiraciji i imaginaciji. On je izgrađen, kada te sile obradi u sebi. Ali onda počinje nazadovanje, zatim počinje propadanje. I ono što uzrokuje propadanje, to je uobičajena spoznaja između rođenja i smrti.

Kod uobičajene spoznaje, ne gradimo ništa konstruktivnim silama, već prvo stvaramo, uništavajući strukturu, temelje trajnog elementa smrti u čovjeku. I upravo u ovaj element smrti koji se odvija, stavljamo svoje znanje. S našim predodžbama mi ne zadiremo u materijalno, ne, mi uništavamo materijalno, mi materijalno predajemo silama smrti. I mi mislimo u smrti, mislimo u uništenju života. Mišljenje, obična spoznaja, nije vezana uz klijanje, pupanje života; povezana je sa smrću. I kada pogledamo ovu ljudsku spoznaju, analogiju ne nalazimo u prirodnim oblicima sve do ljudskog mozga, analogiju nalazimo samo u tijelu, koje se nakon smrti raspada. Jer ono što tijelo u raspadanju predstavlja, rekao bih, u intenzivnoj mjeri, to se mora kontinuirano odvijati u nama, kada u običnom smislu spoznajemo objektivno.

Ako želite razumjeti spoznaju, morate pogledati smrt. Na život ne treba gledati materijalistički, nego treba gledati ono što je negacija, ukidanje života. Tada dolazite do koncepta mišljenja. Ali tada ono što nazivamo smrću poprima potpuno drugačije značenje; poprima drugačije značenje unutar života.

Tako nešto možete procijeniti i po vanjskim pojavama. Jučer sam vam rekao: vrhunac materijalističkog svjetonazora bio je sredinom 19. stoljeća ili u zadnjoj trećini 19. stoljeća. Na smrt se gledalo kao na nešto što se pod svaku cijenu mora odbaciti, i osjećalo se na neki način plemenito gledajući smrt, koja zatvara život, život kojeg se zapravo željelo samog promatrati i za koji se smatralo da završava smrću. - Ljudi se često s nekim prezirom osvrću na

'djetinjastu narodnu svijest'. Ali vjerujte ovoj 'djetinjastoj' narodnoj svijesti. Uzmimo riječ 'verwesen' za ono što se događa nakon smrti: 'ver-wesen', prefiks 'ver' uvijek je kretanje prema onome što riječ izražava; 'verbrüdern' znači krenuti u pravcu bratimljenja, 'versammeln' znači krenuti u pravcu skupljanja. U popularnom jeziku 'verwesen' ne znači rastakati se, ne prestati, već prijeći u bit. Takve tvorbe riječi, vezane uz duhovno poimanje svijeta kroz instinktivno prepoznavanje, postale su vrlo rijetke. U 19. stoljeću ljudi su se materijalizirali, više nisu živjeli u onome što je bilo duhovno prodiranje riječi. I moglo bi se navesti mnogo takvih primjera koji bi pokazali da je materijalizam u čovjekovom jeziku već dosego svoj vrhunac.

Tako možemo razumjeti kako je čovjek, nakon što je izgrađen, kao što sam jučer rekao, do svog vrhunca kroz sile koje se otkrivaju inspiraciji, intuiciji i imaginaciji, kako je došao do vrhunca u 19. stoljeću, i kako je ponovno uslijedila dekadencija. Možemo razumjeti da se čovjek u određenom smislu, distancirao od moći da shvati sebe iznutra, razvijajući sile koje su blisko povezane sa smrću kao sile spoznaje, sile apstrakcije. I tu se, polazeći od današnjih razmatranja, može napredovati do onoga što je stvarni suštinski impuls u cjelokupnom razvoju čovječanstva - što unutar povijesti čovječanstva možemo nazvati materijalističkim impulsom za spoznajom.

TREĆE PREDAVANJE

Dornach, 9. travnja 1921.

Večeras ne želim izravno nastaviti razmatranja koja se ovdje obično održavaju subotom i nedjeljom. Umjesto toga, želio bih iznijeti nekoliko intimnijih zapažanja, tako da prijatelji koji su došli ovamo, mogu sa sobom ponijeti što je više moguće od onoga što je više manje povezano s razmišljanjima koja su ovdje iznesena tijekom ovog tjedna, a koja bi se trebala nadovezati na pitanja koja su postavljena ovaj tjedan.

S obzirom na oplodnju lingvistike antropozofskom znanošću duha, istaknuo sam kako je izvorni način osjećaja prema jeziku izgubljen i kako je taj način osjećanja zamijenjen više apstraktnim usmjerenjem prema stvarima iz okoline. Istaknuo sam da predstavlja značajnu razvojnu snagu u ljudskoj povijesti to, što se preko Aristotela, dakle u 4. stoljeću prije naše ere, javlja ono što se kasnije naziva logikom. Jer svjesno uživljavanje u logično, koje je prije više nesvjesno i instinktivno prevladavalo u ljudskoj duševnoj konstituciji, znači upravo podređenost svijetu u apstraktnom smislu.

Rekao sam da se u ranijim vremenima još uvijek osjećao unutarnji, konkretniji proces, koji se može usporediti s onim što možemo proučavati kod spolne zrelosti čovjeka. Ono što se događa u djetetu kada nauči govoriti je metamorfoza, metamorfoza procesa koji se kasnije odvija u čovjeku kada se postigne spolna zrelost. I ono što se događa u unutarnjem čovjekovu biću u tom procesu učenja govora, imalo je posljedice za cijeli ljudski život za starije čovječanstvo: čovjek je osjećao da se u njemu kroz riječ izražava nešto što živi i u vanjskim stvarima, ali što stvari ne izražavaju jer su takoreći utihnule. Kad bi riječ odjeknula iznutra, osjetilo se nešto što je odgovaralo događajima izvana. Ono što se tamo doživjelo bilo je mnogo smislenije, mnogo bliže ljudskom životu od onoga što se danas iznutra doživljava u poimanju svijeta kroz apstraktne pojmove. Ali ono što je čovjek doživio kroz riječ bilo je, rekao bih, više organsko, više instinktivno, sklonije animalno-duševnom, od onoga što se može doživjeti kroz konceptualno apstraktno poimanje stvari. Kroz ovo apstraktno shvaćanje čovjek se približio duhovnom životu. Ali u isto vrijeme čovjek je doveden do apstrakcije. Tako da je u trenutku, svjetsko povijesnom trenutku, u kojem je čovjek bio, takoreći, uzdignut da postupno iskusi duh, on u isto vrijeme - o tim stvarima se može izraziti samo više ili manje figurativno, jer jezik još nije skovao riječi za to - doživio razvodnjavanje u svom duhovnom iskustvu, razvodnjavanje u apstrakciji.

Taj se proces, kao što ćete shvatiti, nije odvijao na isti način kod svih naroda. Kod naroda koji su bili, da tako kažemo, najistaknutiji nositelji

civilizacije, on se odvijao ranije, dok su drugi zaostajali. I mogao bih reći da su narodi koji su živjeli u Srednjoj Europi u 11. stoljeću još uvijek stajali na stajalištu koje se, u usporedbi s razvojem grčke civilizacije, mora opisati kao predaristotelovsko. U Srednjoj Europi, točka koju su Grci prešli preko Aristotela, pređena je tek mnogo kasnije. Kroz aristotelizam Grci su anticipirali mnogo toga, što se za srednjoeuropske narode i one koji im civilizacijski pripadaju, zbilo tek u prvoj trećini 15. stoljeća.

Dvije su stvari povezane s tim napretkom čovjeka u smislu razumijevanja lingvistike i razumijevanja apstrakcija. Na jednu sam već aludirao: kako je aristotelizam -koji je bio samo simptom općeg razumijevanja materije u grčkoj civilizaciji - uzdigao čovjekov duševni život do apstrakcije, postao je tuđ onom neposrednom doživljaju riječi, govora. I time su bila zatvorena vrata ljudskog razvoja, koji leži prema rođenju. Čovjek se više nije nalazio u svom uobičajenom iskustvu do točke u kojoj je mogao vidjeti, kroz učenje govora, kako u njemu vladaju duhovno-duševni elementi, jednako duhovno-duševni kao i oni u vanjskom svijetu. Ali to ga je također odvratilo od gledanja dalje unatrag. A sljedeće faze bi rezultirale nečim što bi se moglo nazvati: općenita povezanost duha s fizičkom materijom. One bi rezultirale uvidom u preegzistenciju, spoznajom da duhovno-duševna priroda čovjeka vodi egzistenciju u nadosjetilnim svjetovima prije nego što se sjedini s fizičkim bićem koje postoji unutar fizičke materije. U ranijim vremenima ljudske evolucije, međutim, to znanje nije bilo prisutno u eksplicitnom, svjesnom obliku koji danas želimo ponovno steći kroz znanost duha, već na instinktivan način; a ostaci toga su ostali u onome što susrećemo kao istočnjačku kulturu, za koju je gledanje na već postojeću ljudsku dušu nešto samorazumljivo.

A ako je čovjek tada još uvijek u stanju ići dalje, tada ono što je još teže razumjeti od preegzistencije, naime ponovljeni život na Zemlji, postaje stvarno znanje, stvaran pogled. Ovaj pogled je postojao, iako na instinktivan način, u ranijim vremenima ljudskog razvoja. Zatim se u poetičnijem, maštovitijem obliku sačuvao u civilizacijama Orijenta, kada su one već bile zapale u dekadenciju, iako vrlo značajnu i lijepu dekadenciju.

Stoga, ako se osvrnemo na ranija vremena ljudskog razvoja - bez predrasuda današnje antropologije - nalazimo način gledanja na stvari koji je instinktivan, ali prodoran. Razumijevajući, da tako kažemo, proces razvoja jezika, čovjek je shvatio nešto od duhovne snage u vanjskoj prirodi, a razumijevanjem uklopljenosti duhovno-duševnog u fizičko-tjelesno, shvatio je nešto od duha koji prožima i leluja svijetom. Onoliko koliko seže grčko povijesno znanje, samo su rijetki ostaci ovog drevnog duhovnog znanja tradicionalno sadržani u grčkoj civilizaciji. Ako se ide dalje od Aristotela, od Platona, do jonskih filozofa, otprilike do prijelaza iz 6. u 5. stoljeće razvoja grčke misli, nalazi se, primjerice, kod Anaksagore, filozofija koja se ne može

razumjeti na temelju današnjih premisa. Filozofi Zapada zapravo bi trebali sami sebi reći, iz određenog zdravog uvida: da bi razumjela Anaksagoru, zapadnoj filozofiji nedostaju preduvjeti; jer ono što Anaksagora prepoznaje kao svoj *nous* - već u dekadentnom obliku - seže do onih vremena o kojima sam upravo govorio, u kojima se još uvijek osjećalo, spoznajno osjećalo, kako je svijet prožet i u njemu leluja duhovno, i kako iz duhovnog, duhovno-duševno čovjeka silazi da se sjedini s fizičkim-tjelesnim. Instinktivno, to je bila jasna spoznaja u ranijim vremenima. Tada je oslabilo znanje koje je davao instinktivni uvid u jezični proces, a koje je potom izgubljeno u vrijeme aristotelizma, posebno za najnaprednije civilizacije.

Kad se još promatrao taj proces stvaranja jezika, osjećalo se, kao što sam već rekao, u zvuku riječi nešto što je izraz objektivnog događanja izvan prirode. I tako sam došao do ključne razlike: ono što su drevni 'lingvisti' u tom smislu shvaćali kao dušu svijeta, smatralo se prostornim ispunjavanjem, a čovjek se osjećao formiran iz tog duhovno-duševnog elementa koji ispunjava prostor. Ali to je bilo nešto drugačije od onoga do čega se dolazi kada se ide dalje od Anaksagorina *nous*-a. Tu dolazimo do nečega što vodi u preegzistenciju ljudske duše, što nema veze samo s činjenicom da duša čovjeka tka i obitava unutar sadašnjosti sa duhom svijeta i dušom svijeta, već ovdje nalazimo da ta ljudska duša živi sa duhom svijeta i dušom svijeta u vremenu.

Čovjek sve te stvari mora znati kroz unutarnje razumijevanje, ako doista želi razumjeti vrlo značajan proces u razvoju zapadnoazijske-europske civilizacije iz povijesne perspektive. Danas nemamo pravu predodžbu o duhovnom stanju čovječanstva u vrijeme kada je utemeljeno kršćanstvo. Svakako, ako se razmatra opće ljudska duševna konstitucija u njenoj posebnoj konfiguraciji, u odnosu na današnje obrazovanje na koje smo ponosni, moramo zamisliti da je velika većina ljudi zapadne Azije i Europe bila neobrazovana. Ali iz te velike mase neobrazovanih ljudi, tada su se izdvajali pojedinci. Rekao bih da su se nasljednici drevnih posvećenika ili iniciranih isticali posebnim znanjem, znanjem koje, međutim, nije u duši živjelo na isti način kao naše znanje, koje je posvuda prožeto apstraktnim pojmovima i stoga je došlo do pune svijesti. Još je bilo nečeg instinktivnog, čak i u najvišim spoznajama tog vremena. Ali u isto vrijeme bilo je nečeg prodornog u tom instinktivnom znanju, nečega što je sezalo u dubinu stvari.

Nevjerojatno je kakav neobičan strah imaju mnogi od predstavnika sadašnjih tradicionalnih vjerovanja da bi itko mogao otkriti da je u ono doba postojalo takvo prodorno znanje, znanje koje je dosežalo suptilne koncepte, čak i ako su se oni, kao što sam rekao, više promatrali u instinktivnim slikama i izražavali oblicima jezika za koje danas nema mnogo osjećaja. Naša antropozofija nije zamišljena da bude obnova onoga što se zove gnoza; ali je način da sagledamo bit ove gnoze. I kako naša antropozofija, iako nema

ništa zajedničko sa staroindijskim filozofijama u smislu njihovih izvora, ipak može prodrijeti u prodornu, veličanstvenu, i ono što proizlazi iz stvari Vedante, Sankhye ili Yoga filozofije, budući da ponovno doseže one oblasti svijeta do kojih se tada instinktivno dosežalo, naša antropozofija također može prodrijeti u bit gnoze. Tu su gnozu izbrisale određene sekte prvih kršćanskih stoljeća, tako da je povijesno ostalo vrlo malo gnostičkog materijala, a suvremenom čovječanstvu je gnoza doista postala poznata kroz spise onih koji su je željeli opovrgnuti, pa stoga citate iz pisanih zapisa imaju u svojim protuspisima, dok su sami izvorni spisi izgubljeni; dakle, gnoza je do potomstva došla samo kroz spise svojih protivnika, koji su, naravno, citirali samo ono što su, prema svojoj mudrosti, smatrali shodnim citirati.

Pa, samo proučite vještinu citiranja naših protivnika, pa ćete dobiti predodžbu koliko se duboko može proniknuti u bit takve stvari ako se ovisi o pisanju protivnika! Znanje o gnozi često je ovisilo - u vanjskom povijesnom smislu još uvijek gotovo ovisi i danas - o spisima protivnika gnoze. Zamislite samo: sigurno bi moglo biti u interesu, recimo, gospodina von Gleicha da svi antropozofski spisi budu spaljeni - to bi mu sigurno bila najveća želja! - i da antropozofija bude prenesena potomstvu samo kroz skupove. Samo morate vizualizirati stvari kroz nešto, što doista može na njih skrenuti pozornost.

Ali ako se iz tih razloga ne može sagledati ono što je već tada postojalo, onda će se biti u krivu u svim znanstvenim istraživanjima, koliko god bila dobronamjerna, koja se odnose na nešto najvažnije u shvaćanju kršćanstva. Ono o čemu još gotovo sve treba postići, jer sve postignuto ne vodi onome što bi iskrena želja za znanjem nazvala pravim znanjem, to je pojam Logosa, koji nam se u Evanđelju po Ivanu pojavljuje odmah na njegovu početku. Ovaj koncept Logosa ne može se razumjeti ako nema unutarnjeg razumijevanja duhovno-duševnog razvoja ljudi najnaprednije civilizacije tog vremena, pogotovo ako se ne razumije duhovno-duševni razvoj koji je pronašao svoj put kroz grčku kulturu, koja je zračila u Aziju i baca svoju sjenu na ono što susrećemo u Evanđelju po Ivanu. Ovom konceptu Logosa ne može se pristupiti putem bilo koje samo leksičke ili samo vanjske filološke metode. Ovom konceptu Logosa može se pristupiti samo iznutra proučavajući duševno-duhovni razvoj koji je ovdje relevantan, od otprilike 4. stoljeća prije Krista do 4. stoljeća nove ere. Još nijedna povijest nije napisana na zadovoljavajući način o tome što se unutarnje dogodilo u najnaprednijem čovječanstvu i njegovim predstavnicima mudrosti. Jer to je povezano s gubitkom razumijevanja za učenje jezika. Drugo, razumijevanje preegzistencije, tradicionalno se održavalo sve do Origena; ali za unutarnji uvid izgubljeno je mnogo ranije od razumijevanja jezičnog procesa, zvuka riječi unutar čovjeka.

Ako razmotrimo duševno-duhovnu konstituciju bliskoistočnog i europskog stanovništva u njihovim reprezentativnim predstavnicima mudrosti,

nalazimo da se događa promjena. Ono što je postojalo kao jedinstveni proces u opažanju, zvučanju riječi, a u riječi suštine svijeta, diferencira se na gledanje apstraktnih koncepata i ideja i na osjećaj, tupi osjećaj onoga što je potisnuto više u podsvijest: riječi kao takve. I što je iz toga proizašlo? To je rezultiralo vrlo specifičnom činjenicom za čovjekov duševni život: ljudi starijih vremena, sadržaj riječi i idejno-konceptualni sadržaj svijesti, percipiraju na nediferenciran način. Sada je značenje koncepta postalo jasnije. Ali u ranim danima još uvijek je zadržalo nešto od onoga što je nekoć imalo u nediferenciranom svijetu riječi, koncepata i predodžbi. Ljudi su govorili o 'konceptima', govorili su o 'ideji', no, može se, rekao bih, ako se zahvati Platonovo djelo, osjetiti da se ideja ipak osjećala u svom punom sadržaju, duhovno. Kada se govorilo o ideji, nešto od onoga što je prethodno percipirano iznutra u nediferenciranoj riječi koncepta, još uvijek je u njoj bilo prisutno. Tako se već približavalo ideji, koja se shvaća kao puki koncept, ali ovo je razumijevanje ipak zadržalo nešto od onoga što se razumjelo u starom zvuku riječi. I kako se taj napredak oblikovao, sadržaj svijeta, koji je čovjek duhovno zahvaćao, postao je ono što je tada bilo izraženo u konceptu Logosa. Čovjek ima koncept Logosa samo kada zna da sadrži ovaj pristup ideji, ali bez prijanjanja za stari koncept riječi u zahvaćanju te ideje. I kada se govorilo o Logosu kao kreativnom elementu svijeta, više nije bilo jasno, nego nejasno svjesno, da taj duhovni kreativni element svijeta ima u svom sadržaju nešto što je u prijašnjim vremenima dokučeno opažanjem riječi.

Tu vrlo posebnu nijansu duševnog iskustva vanjskog svijeta u Logosu, treba uzeti u obzir. Tamo je živjela vrlo posebna nijansa duhovne percepcije, percepcija Logosa. Aristotel je tada napravio svoj rad, približio se apstrakciji i iz nje izveo subjektivnu logiku. Za Platona je, pak, ideja načelo koje stvara svijet, i za Platona je još uvijek prožeta konkretnom duhovnošću, jer još uvijek sadrži ostatke starog koncepta riječi, jer je ona u biti Logos, makar i u sjenovitom obliku.

I tako se može zamisliti: ono što je s Kristom ušlo u čovjeka Isusa, trebalo bi prema tadašnjim pogledima opisati kao načelo stvaranja svijeta. Ljudi su imali takvu predodžbu, predodžbu koja je bila sadržana u konceptu Logosa. Tu je bio koncept Logosa. Kroz koncept Logosa ljudi su željeli zahvatiti, ono što je svijetu darovano kroz povijest Krista Isusa. Koncept, koji se razvio u davnim vremenima i poprimio vrlo poseban oblik, korišten je za izražavanje polazišta kršćanstva, tako da se u to vrijeme za razumijevanje tog misterija koristila najviša mudrost. Morate biti sposobni potpuno se staviti u to vrijeme, ne u smislu vanjskog pogleda, već unutarnjeg razumijevanja kako su ljudi u to vrijeme gledali na svijet.

To je veliki skok od Platona do Aristotela. No, s druge strane, cijeli je stil Evanđelja po Ivanu tako koncipiran, da se vidi da je nastao jer se temeljio na živom shvaćanju načela stvaranja svijeta, i, u isto vrijeme, na poznavanju

nestalog pojma Logosa od strane osobe koja ga je zapisala. Svaki prijevod Evanđelja po Ivanu nije moguć, ako se ne pozabavimo podrijetlom koncepta Logosa. Ovaj koncept Logosa doista je živio u punoj svježini, među reprezentativnim predstavnicima mudrosti najnaprednijeg civiliziranog svijeta između 4. stoljeća prije Krista i 4. stoljeća nove ere.

Kad je nastalo državno kršćanstvo, po uzoru na koje je nastala kasnija Katolička crkva, bilo je dosegnuto doba kada je, rekao bih, zadnja nijansa stare riječi, staroga koncepta riječi izgubljena iz predodžbe ideje. Aristotel u suštini nije učinio ništa drugo nego iz Logosa izvukao subjektivnu logiku i razvio teoriju te subjektivne logike. Međutim, prevladavajuće duhovno i duševno raspoloženje čovječanstva u to vrijeme, malo je uzimalo u obzir ono što je Aristotel tako ustanovio kao subjektivnu logiku. Naprotiv, zaboravljena je i tek se kasnije preko Arapa vratila u svijet. Živjela je; ali kako je živjela zaobilazeći izravnu tradiciju, još uvijek se s jedne strane osjećalo da se radi o subjektivnoj logici, a s druge strane o percepciji principa stvaranja svijeta u Logosu, u kojem je još uvijek bilo nešto od onoga što je bilo dokučeno u staroj ideji o zvučanju riječi u čovjeku kao pandanu šutnji riječi, ali Logosa koji u tišini stvara prirodu.

Zatim, u 4. stoljeću naše ere, ta je nijansa izgubljena iz pojma Logosa. Više se ne može pronaći, nestaje. U najboljem slučaju, preživljava u nekoliko usamljenih mislilaca, mističnih istraživača. Nestaje iz opće svijesti, čak i reprezentativnih crkvenih otaca i učitelja. I ono što se tada još čini kao vrlo sveobuhvatan, idejno produhovljen svjetonazor, naprimjer kod Scotusa Erigene, više ne sadrži stari koncept Logosa, čak i ako se ta riječ koristi. To je stari koncept Logosa potpuno filtriran u apstraktni koncept ideje. A princip stvaranja svijeta sada se ne razumije kroz stari koncept Logosa, već kroz sublimirani ili filtrirani koncept ideje. To je ono što se pojavilo u Scotusovu spisu o podjeli prirode, ali je već potpuno nestalo iz svijesti: tu više nema koncepta Logosa, ta transformacija koncepta Logosa u koncept ideje.

U europskom čovječanstvu, za koje sam već rekao da je sačuvalo stariji razvoj za kasnije vrijeme, bilo je potrebno vratiti se čak i izvan vremena u kojem je koncept Logosa djelovao u svojoj punoj svježini. Ali vratili su se u apstraktnom obliku. A ova regresija je čak dogmatizirana u apstraktnom obliku. Na Osmom ekumenskom saboru u Carigradu 869. godine utvrđeno je da se svijet i čovjek ne dijele na tijelo, dušu i duh, već samo na tijelo i dušu, te da duša ima neka duhovna svojstva.

Ono što je tamo dogmatski utvrđeno, paralelno je s razvojnim procesom o kojem sam upravo govorio. Za svakoga tko proučava razvoj zapadne civilizacije od prvih kršćanskih stoljeća, kada je još bio toliko prožet gnosticizmom, do 4. i 5. stoljeća naše ere, iznimno je zanimljiva činjenica doživjeti ovaj pad koncepta Logosa. I kada su Evanđelja kasnije prevedena,

naravno nije bilo moguće u ovaj prijevod uključiti bilo kakav smisao koncepta Logosa kakav je prevladavao među pretkršćanskim čovječanstvom u osam stoljeća u čijem se središtu nalazi događaj na Golgoti. Treba razumjeti ovu osobitost doba iz koje je nastalo kršćanstvo, također proučavati kroz takve intimnosti. Danas bi ljudi željeli rješavati najteže probleme s lakim konceptima, s konceptima koje je lako naučiti. Ali takvi povijesni problemi kao što je ovaj o kojem sam vam upravo govorio, mogu se riješiti samo ako se priprema za rješenje traži u stjecanju vrlo specifičnih nijansi čovjekova duševnog života, ako se želi poći od iskrene pretpostavke da u sadašnje vrijeme u općoj kulturi jednostavno nemamo onu nijansu u iskustvu duše koja vodi do koncepta Logosa kako je zamišljen u Evanđelju po Ivanu. Stoga Ivanovo evanđelje ne smijemo pokušati razumjeti današnjim riječima i konceptima. Ako Evanđelje po Ivanu želimo razumjeti ovim konceptima, to nam od samog početka diktira površnost. To je nešto što se mora prozreti oštrim okom duše, što se u ovoj oblasti može i povijesno postići, jer što se tiče povijesti u ovoj oblasti, danas je zapravo situacija puno lošija. Nedavno sam otkrio jednu izuzetno značajnu činjenicu koja mi je došla pred dušu iz ovog perioda.

Pred oči mi je došlo pismo koje je napisao jedan od najcjenjenijih teologa - pismo nije bilo napisano meni. Ovaj cijenjeni suvremeni teolog istupio je protiv antropozofa, Irvingovaca i sličnog ološa. Sve je pobrkao. Međutim, jedna se točka pojavljuje na izvanredan način u njegovoj raspravi: ja nemam - tako je rekao za sebe - nikakav organ za takvu vrstu pogleda koji je usmjeren prema nadosjetilnom, kao što antropozofija ima za cilj; moram se ograničiti na sve ono što pruža ljudsko iskustvo.

Teolog čiji je zanat stalno govoriti o nadosjetilnom, koji se proslavio pisanjem debelih knjiga o povijesnom životu nadosjetilnog u ljudskom razvoju, koje su autoritet za bezbroj ljudi današnjice, ono što je bitno, suvremeni teolog priznaje da nema organa za nadosjetilno, već se želi držati 'ljudskog iskustva'. Ali on govori o nadosjetilnom i ne kaže: želim se držati ljudskog osjetilnog iskustva, stoga negiram svu teologiju - ne, on postaje slavni teolog u naše vrijeme! Ne trebamo li, dragi prijatelji, budnim okom promatrati sve što se danas događa, mogu reći, u određenom pogledu stavlja dekrete u našoj mladosti, što se ujedno pokazuje kao unutarnja nemogućnost.

Potrebno je shvatiti kako se mora pristupiti iskrenom i poštenom znanju. Možda se to vidi upravo u problemima kao što je problem Logosa, a onaj tko vidi što antropozofija ima za reći o takvom problemu, trebao bi uvidjeti da antropozofija sebi ne olakšava, da želi ozbiljno i pošteno istraživati i da dolazi u sukob samo sa svim vrstama suvremenih trendova jer danas ljudi imaju ili mržnju ili strah od takve temeljitosti, kojoj se mora težiti i koja nam je potrebna u svim područjima znanstvenog života. Pitam vas: zna li svijet protivnika, koji donosi tako labave sudove, uopće što je antropozofija? Zna li

da se ta antropozofija bori s problemima poput problema Logosa, koji je samo detalj, iako bitan? Bila bi dužnost onih koji danas određuju ton u znanstvenom životu, da prvo pogledaju ono što sude izvana. Međutim, činjenica je da se danas može ugodno sudjelovati u vanjskom životu - a to vrijedi za mnoge ljude - ako se sebi ne dopusti neugodnosti ozbiljnim istraživanjem. Ali s takvom ljubavlju prema udobnosti, čovjek ne shvaća koliko su snažne sile propadanja u našoj sadašnjoj civilizaciji. Stav 'poslije nas potop' trenutno dominira popularno-znanstvenim svijetom.

To sam danas želio ilustrirati na važnom problemu jezično-povijesnog istraživanja. Nadam se da će, kada moji cijenjeni kolege studenti budu sve više i više savjesno pokušavali pristupiti upravo onim problemima koji su toliko zanemareni od strane mainstream istraživanja, sve više mladih ljudi shvatiti da tim putevima treba ići. Njegujem ovu nadu, a također znam da ako se dovoljno radi na razvoju entuzijazma i predanosti istini, onda ono što nam je potrebno da povratimo snagu za uspon u ljudskoj civilizaciji sigurno mora biti postignuto. Možda neko vrijeme sile tame mogu potisnuti ono što se oдавde traži. Dugoročno gledano, one to neće moći učiniti ako stvarnost odgovara volji, ako je stvarno nešto svijetla sadržano u onome što antropozofija želi. Jer istina ima puteve koje samo ona može pronaći, a koje sile tame ne mogu pronaći. Ujedinimo se, stari i mladi, mladi i stari, da dobijemo jasnu viziju za pronalaženje takvih putova do istine!

ČETVRTO PREDAVANJE

Dornach, 15. travnja 1921.

Razmatranje koje sam započeo prije nego što je naš tečaj postavljen, postat će potpuno razumljivo samo ako se vratimo još dalje u razmatranje razvoja čovječanstva u modernoj povijesti, jer smo u biti dali samo nekoliko natuknica o razvoju čovječanstva u 19. stoljeću. Sada, danas duhovni razvoj čovječanstva želimo pratiti malo dalje unatrag, ukazujući na izvanredno važnu prekretnicu u razvoju zapadne civilizacije, on onu prekretnicu koja se nalazi u 4. stoljeću nove ere. U ovom 4. stoljeću naše ere, kao lik se pojavljuje Aurelije Augustin, na kog je sjećanje za zapadnu civilizaciju, u određenoj mjeri još uvijek ostalo jasno. U njemu zapravo vidimo osobnost koja se morala najžešće boriti, s jedne strane s onim što je sišlo iz starih vremena, što je u prvim stoljećima kršćanstva pokušalo kršćanstvo utemeljiti iz određene drevne mudrosti, a s druge strane s onim elementom koji je u prvom redu tada trijumfirao u zapadnoj civilizaciji, koja je odbacila ovaj stari način i ograničila se na razumijevanje kršćanstva na vanjski, materijalni način, ne prožimajući ga idejama drevne mudrosti, već jednostavno prepričavši njegov stvarni proces utemeljenja i zatim ga shvatila intelektualno, najbolje što je bilo moguće u to vrijeme.

Ove borbe između ova dva smjera - rekao bih između smjera kršćanstva punog mudrosti i kršćanstva koje se čini više ili manje materijalističkim - te su borbe najintenzivnije iskusile duše 4. i ranog 5. stoljeća. I u Augustinu, u sjećanju čovječanstva je sačuvana osobnost koja je prošla kroz takve borbe. Danas nam mora biti potpuno jasno, da povijesni dokumenti rađaju gotovo potpuno pogrešne ideje o tome što je zapravo živjelo prije ovog 4. stoljeća. Koliko god to bilo jasno za ono što leži od 5. stoljeća, sve uobičajene ideje o stoljećima koja su mu prethodila zapravo su nejasne. Ali, ako bi željeli prvo razmotriti ono što je većina ljudi zapravo mogla znati o ovom razdoblju prije 4. stoljeća nove ere, upućeni smo na dvije oblasti, na oblast koja je više, recimo, znanja, oblast koja se više njeguje u školama, i drugu oblast, koja je više oblast kulta, štovanja, religijskog elementa. Međutim, nešto se iz ljudske civilizacije vrlo staro, još uvijek proteže u ove dvije oblasti; ali u izvjesnom kršćanskom koloritu, ta je stara tradicija ipak bila više-manje prisutna u oba smjera, na strani znanja i na strani kulta, u prva četiri kršćanska stoljeća.

Ako pogledamo stranu znanja, nalazimo doktrinu sačuvanu iz ranijih vremena, koja je, međutim, u određenom smislu već bila zamijenjena, ono što danas nazivamo heliocentrični sustav svijeta - o tome sam govorio na ranijim predavanjima - ali koja je ipak još uvijek postojala iz starijih astronomskih doktrina i koju bi se moglo nazvati nekom vrstom astronomije, ne sada sa stajališta fizikalnog kozmološkog razmatranja. U davna vremena

do ove astronomije - nazovimo je eterskom za razliku od naše fizičke - došlo se na sljedeći način. Još u davnim vremenima, ljudi su bili svjesni da čovjek svojim bićem, ne samo da pripada Zemlji, već prije svega da pripada kozmičkom susjedstvu Zemlje, sustavu planeta, i drevna mudrost, imala je sasvim konkretne predodžbe o toj eterskoj astronomiji. Učilo se nešto poput sljedećeg. Ako se razmotri što čini organizaciju gornjeg dijela čovjeka - sada koristim izraze koji bi danas trebali biti poznati - u mjeri u kojoj razmatramo njegovo etersko tijelo, vidimo da čovjek stoji u recipročnom odnosu sa Saturnom, Jupiterom i Marsom, tako da su uočene određene interakcije gornjeg dijela čovjekova eterskog tijela, i Saturna, Jupitera i Marsa. Tada su ljudi govorili da je dio čovjeka koji je više astralne prirode u nekoj vrsti interakcija s Venerom, s Merkurom i s Mjesecom. A zatim one sile koje čovjeka vode u njegovu zemaljsku egzistenciju, koje uzrokuju da u ovo etersko tijelo bude ugrađeno fizičko tijelo, to su sile Zemlje. Ali one sile koje osiguravaju da čovjek ne bude zaokupljen zemaljskim životom, da tako kažem, da ima neku vrstu pogleda izvan zemaljskog života, to su sile Sunca.

I tako su ljudi sebi rekli: čovjek dolazi iz nepoznatih duhovnih svjetova, koje je iskusio u životu svoje preegzistencije, i on ne ulazi samo u zemaljski život, već iz izvanplanetarnih svjetova ulazi u planetarni život. Planetarni život prima ga onako kako sam opisao, od Sunca, Mjeseca, Zemlje, Merkura, Venere, Marsa, Jupitera, Saturna. U orbiti Saturna, vidjela se sfera u koju čovjek ulazi, svojim eterskim tijelom, iz izvanplanetarnog života u planetarni život. I ono što je u čovjeku etersko, definitivno je dovedeno u odnos s ovim životom planeta. Samo u onoj mjeri u kojoj etersko tijelo živi u fizičkom tijelu, ovo fizičko tijelo dovedeno je u odnos sa Zemljom. U onoj mjeri u kojoj se čovjek svojim 'Ja' izdiže iz eterskog i astralnog tijela, doveden je u vezu sa Suncem.

Dakle, imali su neku vrstu eterske astronomije. Ova eterska astronomija, također je imala mogućnost da ne gleda samo na fizičku sudbinu čovjeka, kao fizička astronomija; ali budući da je čovjekovo etersko tijelo, koje je opet intimnije povezano s onim duhovnim u čovjeku, u uzajamnom odnosu s istim silama planetarnog sustava, bilo je moguće, jer se sile sudbine u čovjeku mogu neizravno izraziti iz planetarnog sustava, govoriti o ljudskoj konstituciji i u ovu ljudsku konstituciju uključiti sile sudbine.

Tako je u ovom učenju stare škole, koje se širilo nakon što je heliocentrični sustav već bio razvijen kao neka vrsta ezoterično-fizičke znanosti, u ovoj eterskoj astronomiji konačno proizašlo učenje iz starih instinktivnih istraživanja, i to je sačuvano kao tradicija. Ljudi su o utjecajima neba govorili samo: da, utjecaji neba su prisutni; ali oni ne nose samo stvari prirode, također nose i ljudske sudbine. - I tako je zaista u to vrijeme postojala veza između onoga što bi se moglo nazvati učenje o prirodi, kozmologijom, i onoga što je kasnije prešlo u sve ono što ljudi danas

shvaćaju kao astrologiju, ali što je u davnim vremenima imalo puno više egzaktn karakter i temeljilo se na izravnom promatranju.

Na svom putu prema rođenju, kada čovjek uđe u planetarnu sferu - tako se mislilo - i u njoj bude apsorbiran u svom eterskom tijelu, tada ulazi u Zemlju. Zemlja ga upija. Ali čak ni tada ljudi nisu razmišljali samo o čvrstoj Zemlji, već zapravo o Zemlji u njenim elementima. Rečeno je: osim što je apsorbiran u planetarnu sferu - što bi čovjeka učinilo nadzemaljskim bićem, što bi ga učinilo onim što on zaista jeste kao duša - čovjek je kao dijete apsorbiran u elemente Zemlje, u vatru ili toplinu, u zrak, u vodu i u samu zemlju. - To je u prvom redu bila prava Zemlja. I zbog toga, smatralo se, čovjekovo je etersko tijelo toliko obojeno, toliko zasićeno ovim vanjskim elementom, da se sada u ovom eterskom tijelu javljaju temperamenti. Smatralo se da su ti temperamenti usko povezani s eterskim tijelom, a time i s vitalnom organizacijom čovjeka. U ovom starom učenju, dakle, u onome što je zapravo tjelesno u čovjeku, vidjelo se nešto duhovno, ili barem u onome što se otkriva kroz fizičko tijelo. I želio bih reći da je najčovječniji dio tog učenja, bio ono što se i danas može jasno vidjeti, naprimjer, u tadašnjoj medicini. Lijekovi, učenje o liječenju, sve je to u cijelosti proizašlo iz ovog pogleda na odnos eterskog tijela čovjeka prema planetarnom sustavu, i također na prodor, da tako kažemo, eterskog čovjeka u više sfere, u zrak, vodu, toplinu, zemlju, pri čemu su fizički otisci njegovih etersko-duševnih temperamenata, našli put u njegovu organizaciju: crna žuč, bijela žuč, ostali sokovi, sluz, krv i tako dalje. Ovo gledište, da se suština čovjekova ustrojstva može prepoznati u čovjekovim tekućinama, bilo je nešto što je bila uobičajena praksa u tom učenju. U to vrijeme ljudi nisu proučavali pojedine organe, koji se mogu nacrtati, već su u medicini proučavali miješanje sokova, prodiranje sokova, i u organu su vidjeli rezultat određenog prodora soka. Čovjek je kod zdrave osobe vidio određeni način na koji se sokovi međusobno prožimaju, kod bolesne osobe je vidio abnormalno prožimanje sokova, tako da se može reći: medicina koja je proizašla iz ovoga učenja, bila je u potpunosti zasnovana na gledištu o vodenom čovjekovom organizmu, tekućem čovjekovom organizmu. Ono što danas nazivamo znanjem o ljudskom organizmu, temelji se na čvrstom organizmu, na zemaljskom organizmu. U odnosu na gledanje na čovjeka, proces je takav da se od staroga pogleda na fluidno ljudsko biće, prešlo na noviji pogled na čvrsto ljudsko biće, s organima s oštrim konturama.

Ovaj kretanje medicinskog učenja, teče paralelno s prijelazom iz drevne eterske astronomije u modernu fizičku astronomiju. Eterska astronomija još uvijek suštinski odgovara Hipokratovoj medicini, ali su dostignuća ovog medicinskog pogleda, koji se odnosi na miješanje čovjekovih sokova, prisutna sve do 4. stoljeća nove ere, i to na egzaktn način, a ne kao kasnije u tradiciji. I budući da je ovo staro učenje bilo zamračeno od 4. stoljeća nove ere, a onda je u 15. stoljeću nastala fizička astronomija da zamijeni staru

etersku astronomiju, patologija, cijeli medicinski pogled, utemeljen je na doktrini čvrstog u čovjeku, onoga što se u ljudskom organizmu može ograničiti i izraziti oštrim konturama. To je u biti aspekt razvoja čovječanstva u anorganskom dobu.

Ali sada, također možemo i pogledati što je ostalo iz tih vremena, u smislu kulturnih praksi i vjerskih obreda. Religiozni obredi više su davani većim masama; ono što sam upravo objasnio više se smatralo mudrošću škole. Te kultne prakse koje su se proširile iz Azije u Europu, i koje, kao nastojanja kulta, u potpunosti odgovaraju gledištu koje sam sada razvio za vas, jesu štovanje Mitre, ono štovanje Mitre koje još uvijek nalazimo u prvim kršćanskim stoljećima, proteže se od istoka na zapad, koje možemo slijediti duž dunavskih zemalja do područja Rajne i u Francusku. Ovo štovanje Mitre, koje poznajete u njegovim vanjskim oblicima, može se ukratko okarakterizirati formulom, u kojoj je onaj koji svladava bika Mitre imaginativno predstavljen u zemaljskom i kozmičkom kontekstu: čovjek koji jaše na biku i pobjeđuje moći bika. Danas je lako zamisliti da su takve slike, koje su sve kultne slike - religiozne simbolike, ako tako možemo reći, koje su organski proizašle iz mudrosti drevnih učenja - da su takve kultne slike jednostavno, na apstraktno-simbolički način proizašle iz mudrosti drevnih učenja. Ali potpuno je pogrešna predodžba vjerovati da su postojali drevni učitelji mudrosti koji su sjeli i rekli: sada želimo razmišljati o simbolu; za nas je učenje mudrosti, za glupe ljude moramo izmisliti simbole koji će onda dovesti do kulturnih praksi i slično. - Takve pretpostavke bile bi suštinski pogrešne. Moderni slobodni zidari imaju sličnu premisu, i moderni slobodni zidari slično razmišljaju o prirodi svoje simbolike. Ali to nije bilo stajalište drevnih učitelja mudrosti. Sada bih vam gledište drevnih učitelja mudrosti želio objasniti, ispitujući odnos između službe Mitre i gledišta koje sam upravo razvio. Oni ljudi koji su još uvijek imali živo razumijevanje apsorpcije čovjeka od strane planetarnog svijeta u smislu njegovog eterskog tijela, njegove naknadne apsorpcije u zemaljsku sferu elemenata, toplinu ili vatru, zrak, vodu, zemlju, i formiranje crne žuči, bijele žuči, sluzi i krvi, od utjecaja elemenata na eterskog čovjeka, oni koji su to naslućivali, također su bili u stanju postaviti značajno pitanje, značajno temeljno pitanje. Postavili su pitanje, do kojeg čovjek može doći, ako doista ima imaginativni pogled. Odgovor na ovo pitanje, tada je bio instinktivno imaginativni pogled, no danas ga se može ponoviti pri punoj svijesti. Ako se ima imaginativni pogled, na ovaj ulazak čovjeka, iz duhovnog svijeta kroz planetarne sfere u zemaljsku sferu vatre, zraka, vode i zemlje, ako se ima takva predodžba, tada dolazimo do toga da kažemo sebi: da, ako nešto uđe od izvan planetarne sfere u sferu planeta, i zemaljsku sferu, i zemaljska ga sfera apsorbira, to ne postaje pravo ljudsko biće; mislim, ako netko formira predodžbu o tome što se zapravo događa, ako ono što može vidjeti izvan planetarne sfere ima u čisto imaginativnoj koncepciji, ono što dolazi i što

preuzima planetarna sfera, što se zatim zahvaća onim što dolazi od zemaljske sfere, ako se to ima kao imaginativni pogled, tada iz toga neće izaći čovjek. Čovjek ne može doći do predodžbe o čovjeku. Dolazi se do predodžbe, koja je najjasnije izražena kada si se ne predstavlja čovjeka, već se predstavlja bik, predstavlja se vol. - Stari učitelji mudrosti govorili su sebi: kad bi postojalo samo ono što se kao biće od izvan planeta spušta u ovu planetarnu sferu razvoja, onda na Zemlji ne bi živio čovjek. Međutim, rekli su sebi, ako se ovo razmotri, dolazi se do ideje o uvlačenju bića iz izvanplanetarne u planetarnu i zemaljsku sferu; ali ako se sada, od onoga što se u tim predodžbama ima, želi stvoriti sasvim plastičan imaginativni pogled, onda to neće biti čovjek, to će biti obični bik. I ako netko u čovjeku ne zahvati ništa drugo osim ovoga, zahvaća samo ono bikovsko. To su predodžbe drevnih učitelja mudrosti, te su predodžbe bile tu. Sada su sami sebi rekli: dakle, čovjek se protiv ovog bikovskog, mora boriti nečim još višim. On mora nadvladati ono što ova mudrost daje kao pogled. Kao čovjek, on je više od bića koje samo dolazi iz izvanplanetarnih sfera, ulazi u planetarnu sferu i biva zahvaćeno od zemaljskih elemenata; u sebi ima nešto, što je više.

Htio bih reći, da su ovi učitelji mudrosti došli do tog koncepta, pa su onda formirali bika, postavili na njega Mitru, borca koji pobjeđuje bika i koji sam sebi kaže: ja moram imati daleko više podrijetlo od podrijetla takvog bića, koje je predstavljano u smislu tog drevnog učenja mudrosti. - I sad ti učitelji rekoše sebi: ovo drevno učenje mudrosti, sadrži nagovještaj onoga što je ovdje bitno. Ova se drevna mudrost proteže u planetarnu sferu do Saturna, Jupitera, Marsa, Merkura, Venere, Mjeseca i tako dalje; ali također su rekli: dok se čovjek približava Zemlji, stalno ga uzdiže Sunce, da se ne stopi sa zemaljskim, da ne ostane samo ono što proizlazi iz mješavine crne i bijele žuči, sluzi i krvi, iz eterskog tijela, kada ga apsorbira planetarna sfera, i kada astralno tijelo apsorbira druga planetarna sfera preko Merkura, Venere i Mjeseca. Ono što ljude čini posebnima, leži u Suncu. Stoga su ti učitelji sebi rekli: ako čovjeka osvijestimo o sunčevim moćima koje žive u njemu, on je Mitra koji pobjeđuje bika!

To je bila kulturna slika. To ne bi trebao biti samo zamišljeni simbol, već bi zapravo trebala biti činjenica, kozmološka činjenica. Vjerski obred bio je više od običnog vanjskog znaka; bilo je to nešto što je, na neki način, bilo izrezano iz suštine samog svijeta.

Ova vrsta kulta bila je nešto što je postojalo od davnih vremena i doneseno u Europu iz Azije. Bilo je to, rekao bih, s jedne strane gledano kršćanstvo, s vanjske strane, astronomske strane, jer Mitra je bio sunčeva moć u čovjeku. Mitra je bio ljudsko biće koje se pobunilo protiv čisto planetarnog i zemaljskog. I sada se pojavilo određeno nastojanje, čije učinke možemo vidjeti posvuda ako se vratimo u prva kršćanska stoljeća. Pojavilo se

nastojanje da se povijesna činjenica, otajstvo Golgote, spoji sa službom Mitre. U to vrijeme bilo je mnogo ljudi, osobito unutar rimskih legija, koji su ono što su naučili u Aziji, i općenito na Orijentu, donijeli u podunavske zemlje, i daleko u Srednju Europu, pa i u zapadnu Europu. U onome što su prenosili kao službu Mitre, živjeli su osjećaji koji su, bez odražavanja otajstva Golgote, sadržavali potpuno kršćanske poglede i kršćanske osjećaje. Služba Mitre se smatrala konkretnom službom koja se odnosila na sunčeve moći u čovjeku. Međutim, u ovoj službi Mitre još se nije vidjelo da je s otajstvom Golgote, sama ova sunčeva moć sišla kao duhovno biće i ujedinila se s čovjekom Isusom iz Nazareta.

I sada su postojale - i što dalje u našim istraživanjima idemo na Istok, to postaje jasnije - sve do 4. stoljeća nove ere, škole mudrosti na Istoku, koje su postupno primale izvještaje, primale vijesti i stjecale znanje o otajstvu Golgote, o Kristu. Sada su po cijelom svijetu nastojali proširiti izreku, a neko vrijeme je definitivno bio cilj u kult Mitre uliti ono što odgovara nadosjetilnom gledištu: pravi Mitra je Krist, a Mitra je njegov preteča; u one snage u čovjeku koje pobjeđuju bika, mora se uliti moć Krista. Pretvaranje službe Mitre u službu Krista, bilo je nešto što se intenzivno prakticiralo u prvim stoljećima naše ere, sve do 4. stoljeća. I želio bih reći da je širenje štovanja Mitre, pratio pokret koji je htio to štovanje Mitre kristijanizirati. Tražena je sinteza između kršćanstva i štovanja Mitre. A bićem Krista treba povezati drevnu i značajnu sliku čovjekove prirode, Mitru koji jaše i pobjeđuje bika. Moglo bi se reći: u tom smjeru je postojao veličanstven napor, i u određenom smislu taj je napor bio snažan.

Svatko tko promatra širenje istočnog kršćanstva, širenje arijanstva, u širenju arijanstva može vidjeti kako je element Mitre prisutan u tom arijanstvu, iako je već vrlo oslabljen. I svaki prijevod Ulfiline Biblije na moderne jezike ostaje nepotpun, ako se ne zna da su elementi Mitre još uvijek igrali ulogu u izrazima Ulfite, Wulfite. Ali tko danas još obraća pažnju na te dublje veze u jezičnom, lingvističkom elementu? U Grčkoj je sve do 4. stoljeća bilo filozofa koji su radili na pomirenju drevne eterske astronomije, s kršćanstvom, a iz toga je nastala ona prava Gnoza koju je kasnije kršćanstvo temeljito iskorijenilo, tako da je ostalo samo nekoliko fragmenata književnih uzoraka te Gnoze. Što ljudi danas, kao što rekoh nedavno, zapravo znaju o Gnozi, za koju, u svojoj gluposti, govore da je naša antropozofija podgrijavanje te Gnoze. Čak i da jest, ti ljudi to ne bi mogli znati, jer oni o Gnozi znaju samo ono što je zapisano u zapadnim kršćanskim kritičkim spisima o Gnozi. Oni znaju citate koje su ostavili protivnici Gnoze. Teško da od Gnoze postoji nešto više od onoga što se može izraziti sljedećom usporedbom: samo zamislite da je gospodin von Gleich uspio iskorijeniti svu antropozofsku literaturu koja još postoji, i da nije ostalo ništa osim njegovih citata. Onda bi kasnije ljudi htjeli konstruirati antropozofiju prema tim citatima. Tada bi na zapadu to bio otprilike isti postupak, kao što imamo s

Gnozm. Dakle, kada ljudi kažu da moderna antropozofija oponaša Gnozu, oni to ne mogu znati, čak i da jest, jer oni ne poznaju Gnozu, znaju je samo po njenim protivnicima!

Tako je, posebno u Ateni, sve do 4. stoljeća, pa i dulje, postojala škola mudrosti koja je nastojala pomiriti staru etersku astronomiju s kršćanstvom. Posljednji ostaci ovog pogleda na ulazak čovjeka, iz viših svjetova kroz planetarnu sferu, u zemaljsku sferu, još uvijek svijetle kroz spise Origena, pa čak i kroz spise grčkih crkvenih otaca. Možete vidjeti kako to svijetli posvuda; a posebno je slučaj da je sjalo kroz spise pravog Dionizija Areopagita. Taj Dionizije Areopagit ostavio je za sobom učenje koje je bilo čista sinteza između eterske astronomije i one koja je živjela u kršćanstvu: da su moći koje su bile, da tako kažemo, astronomski ili kozmički lokalizirane na Suncu, ušle u sferu Zemlje u Kristu preko čovjeka Isusa iz Nazareta, i da je time nastao određeni odnos prema Zemlji, koji prije nije postojao, u odnosu na sve više hijerarhije, hijerarhije anđela, hijerarhije mudrosti, hijerarhije prijestolja, hijerarhije Serafina, i tako dalje. Prožimanje ove doktrine hijerarhija, s eterskom astronomijom, to je ono što je bilo prisutno u pravom Dioniziju Areopagitu.

U 6. stoljeću pokušalo se izbrisati tragove starijih učenja Dionizija Areopagita, i bila su transformirana na takav način, da su u biti predstavljala samo apstraktno duhovno učenje. Onako kako se danas predstavljaju učenja Dionizija Areopagita, ona su duhovno učenje koje više nema mnogo veze s eterskom astronomijom. I zato se on naziva Pseudo-Dionizije. Na taj su način ta učenja mudrosti potopljena, s jedne strane parodiranjem Dionizija, a s druge strane iskorjenjivanjem te doktrine, još uvijek vrlo žive u Ateni, koja je nastojala sjediniti etersku astronomiju s kršćanstvom, te iskorjenjivanjem štovanja Mitre kao kulta.

A onda su ličnosti kao što je Konstantin, učinile ostalo, čija su djela u kasnijim vremenima osnažena činjenicom da je car Justinijan dao zatvoriti atensku filozofsku školu, tako da su se posljednji ljudi koji su se bavili, dovođenjem stare eterske astronomije u sklad s kršćanstvom, morali emigrirati i pronaći mjesto u Perziji, gdje su mogli barem nastaviti živjeti. Justinijan je, na istoj osnovi na kojoj je zatvorio atensku filozofsku školu, dao proglasiti Origena heretikom, a iz istog je razloga ukinuo i rimsko konzulstvo, koje je, zapravo, postojalo samo u sjeni, ali u kojem su ljudi, čak i kad je postojalo u sjeni, imali neku vrstu otpora rimskoj ideji države, koja je bila otišla u čistu jurisprudenciju. Stari ljudi, koji su još uvijek bili povezani s konzulstvom, nestali su u državnom rimskom imperijalizmu.

Dakle, u 4. stoljeću vidimo zamiranje onoga što je kao služba kulta, kršćanstvo moglo približiti čovječanstvu; vidimo kako nestaje ono što se, kao drevno učenje mudrosti u eterskoj astronomiji, htjelo sjediniti sa spoznajom značaja otajstva Golgote. A na zapadu, vidimo kako zauzima svoje mjesto

ono što je već sadržavalo sjeme kasnijeg materijalizma, o kojem se moglo teoretizirati tek u 15. stoljeću, kada je počelo peto post-atlantsko razdoblje, ali koje je u biti bilo pripremljeno materijalizacijom onoga što je još duhovno dolazilo s Orijenta.

O ovakvom odvijanju u nastupanju europske civilizacije moramo svakako voditi računa. Inače nikada nećemo do kraja shvatiti koji su zapravo temelji europske civilizacije. U suprotnom, nikada nam neće biti posve jasno kako je bilo moguće, da su ljudi uvijek iznova, kada su se selili na Orijent, sa sobom donosili snažno duhovno nadahnuće s ovog Orijenta. Nadasve, tijekom cijelog ranog Srednjeg vijeka, odvijao se živ trgovački promet od Orijenta do Dunava, upravo onim putovima kojima je išla stara služba Mitre, koja je dakako već zamrla u ranom Srednjem vijeku. Ljudi koji su putovali na Orijent i s Orijenta kao trgovci, opetovano su na Orijentu nalazili ono što je prethodilo kršćanstvu, ali je već zaostajalo za kršćanstvom. A vidimo i kako su križari, kada su otišli na Orijent, dobili nadahnuće od ostataka koje su još mogli prepoznati na Orijentu, i kako su u Europu donijeli drevnu mudrost. Rekao sam: stara medicina sokova, bila je povezana s ovom drevnom mudrošću. - Uvijek iznova ljudi koji su putovali na Orijent, uključujući i one koji su na Orijent putovali kao križari ili s križarskim ratovima, a koji su se vraćali u Europu, u Europu su uvijek donosili ostatke ove drevne medicine. Ovi ostaci drevne medicine potom su se tradicijom širili diljem Europe. Pojedini ljudi koji su, u isto vrijeme, napredovali ispred svog vremena u vlastitom duhovnom razvoju, potom su prošli izvanredan razvoj, kao što je osobnost koja je to nastavila pod imenom Basilius Valentinus.

Kakva je to osobnost bila? Bila je to osoba, koja je među ljudima, s kojima je provela mladost, tradiciju stare medicine sokova, ponekad ne razumjevši ništa, stjecala u ovom ili onom nagovještaju. Sve donedavno - danas je to manje slučaj - stara seljačka pravila još su sadržavala ostatke ove medicinske tradicije, koju su migracije donijele s Orijenta, i koja je zapravo bila pohranjena u seljaštvu, i to su čuli oni koji su tamo odrasli; bili su to, u pravilu, oni koji su onda postali svećenici. Osobito oni koji su postali redovnici, odrasli su kao seljaci. Čuli bi ovo ili ono, ali to je bila samo iskrivljena, dekadentna stara mudrost. Međutim, oni su doživjeli samostalni razvoj. Ono kroz što se prolazilo kao razvoj kroz kršćansku teologiju, bilo je sve do 15. i 16. stoljeća nešto puno slobodnije nego što je to postalo kasnije. Ti su svećenici i redovnici postupno unosili određeni red u stvari, iz vlastite duhovnosti. Razmišljali su o onome što su čuli; iz vlastitog genija povezivali su stvari i tako su nastali spisi koji su sačuvani kao spisi Bazilija Valentina. Da, tako nešto čak je dovelo do formiranja škole u kojoj su učili Paracelsus, pa čak i Jakob Böhme. Također su upili drevnu medicinsku mudrosti koja je živjela, rekao bih, u grupnoj duši naroda. To se može primijetiti kod Jakoba Böhme, gdje je primijenjena elementarno, a također i kod Paracelsusa i drugih, čak i ako se tekstovi uzmu samo površno. Ali ako tako nešto uzmete

kod Jakoba Böhme, poput njegovog djela 'De signatura rerum', vidjet ćete u načinu na koji je predstavljeno da je ono što sam rekao opipljivo. To je tako staro nasljeđe, ali je u osnovi sadržavalo iskrivljenu mudrost. Takvo staro nasljeđe nipošto nije bilo tako apstraktno kakva je naša današnja znanost, već se u riječima osjećala objektivnost. To se u riječima moglo osjetiti. Ono što se danas želi spoznati u konceptima, osjećalo se u riječima. Znalo se da je čovjek riječi izvukao iz objektivne suštine samog svijeta. To možete vidjeti kada se Jakob Böhme toliko trudi da osjeti što je zapravo sadržano u slogu 'sul', a što je pak sadržano u slogu 'für': sumpor. Pogledajte kako se, naprimjer, u 'De signatura rerum' Jakob Böhme bori, rekao bih, da nešto izvuče iz unutarnje riječi, unutarnjeg ekstrakta riječi, iz riječi sumpor, da bi došao do suštine. Definitivno postoji osjećaj, da kada doživite ekstrakt riječi, da naiđete na nešto stvarno. U ranijim vremenima, osjećalo se da je ono, što je ljudska duša upila kada je izvučena iz sfera izvan svijeta, kroz planetarnu sferu u zemaljsko postojanje, bilo stavljeno u riječi. Ali ono što je stavljeno u riječi, iz njene blizine miješanju sokova, kad je dijete naučilo govoriti, bilo je još nešto objektivno, u jeziku je još bilo nečega što je poput upute bogova, a ne samo ljudske upute. I kod Jakoba Böhme se vidi lijepi pokušaj, koji se može izraziti kao da je osjećao: želim u jeziku vidjeti nešto gdje, čak i iza pojava, živi bogovi djeluju na ljudsku organizaciju kako bi u ljudima oblikovali jezik, a s jezikom ujedno i određeno dobro mudrosti. - Ovdje vidimo kako se stara mudrost nastavlja i u kasnijim vremenima, ali je već apsorbirana od strane modernog mišljenja, što međutim jedva da je značajno kod takvih elementarnih umova kao što su Jakob Böhme ili Paracelsus. A ono što je utisnuto na ovo, je ono što je čisto intelektualno i teoretsko, ono što zahvaća samo fizičko iz fizičkog mišljenja čovjeka. Vidimo kako, s jedne strane, nastaje čisto fizička astronomija, a s druge strane, fiziologija i patologija koje su usmjerene isključivo na čvrsto ograničene organe čovjeka - ukratko, cjelokupnu obojanost medicine. I tako se čovjek postupno nalazi sa svijetom oko sebe koji razumije samo fizički, a u kojem on, kao kozmičko biće, prirodno ne može biti dio. Jedino razumije ono što je postao kroz zemaljsko, jer kroz zemaljsko je postao ovo čvrsto ograničeno fizičko organsko biće. On više ne može pronaći sklad između onoga što mu daje kozmos kroz spoznaju, kroz fizičku astronomiju, i onoga što živi u njegovom obliku, što, međutim, upućuje na nešto drugo; ali s toga kako ovaj ljudski oblik ukazuje na nešto drugo, on skreće pogled. Na kraju gubi svijest da njegova težnja za uspravnošću i poseban način na koji iz svog organizma ima govor, ne može nastati u biku Mitre, nego samo u Mitri. Ne želi se više svim tim baviti, jer on uplovljava u materijalizam. Mora uploviti u materijalizam, jer je i sama religiozna svijest, i sama preuzela materijalizam kršćanstva i taj vanjski materijalni izgled dogmatizirala, ne pokušavajući iz bilo kakve mudrosti prepoznati kako se dogodio misterij na Golgoti, već dekretima pokušavajući odrediti što je istina.

Tako vidimo prijelaz od starog orijentalnog načina mišljenja utemeljenog na znanju o svijetu, na poseban rimsko-europski način postavljanja stvari. Kako je nešto 'postavljeno' na Orijentu i kako je nešto o otajstvu Golgote moralo biti 'postavljeno' iz orijentalne instinktivne perspektive? - Uzimajući znanje koje je izniklo iz svijeta, gledajući gore u zvjezdane svjetove, iz tog znanja proizašlo je, makar ono bilo instinktivno, elementarno, ili je barem trebalo proizaći, ono što je bilo otajstvo Golgote. To je bio put kojim se krenulo na Orijentu. Taj se put više nije osjećao od 5. stoljeća nadalje. Već su raniji koncili, zamjenom azijskog zakona egipatskim, istaknuli da se ne smije tako odlučivati o tome što je otajstvo Golgote, već da to treba prepustiti većini otaca koji su okupljeni na koncilima. Pravno je načelo stavljeno na mjesto orijentalnog načela znanja, a dogma je unesena u područje prava. Ljudi više nisu osjećali da o istini mora odlučivati savjest svijeta. Stekao se osjećaj da se na zakonit način, putem koncilskih dekreta, može reći jesu li božanska i ljudska narav u Kristu Isusu dvije naravi ili jedna narav, i tako dalje. Vidimo kako egipatsko-rimski pravni sustav ulazi u unutarnju strukturu zapadne civilizacije, ono što je još uvijek tako duboko ukorijenjeno u ljudima danas, koji nemaju sklonosti dopustiti da istina odlučuje o njihovom odnosu prema istini, već žele odlučivati na temelju svojih emocija i stoga nemaju drugog standarda za donošenje odluka osim nekog oblika većine.

O tome želimo više razgovarati sutra.

PETO PREDAVANJE

Dornach, 16. travnja 1921.

Jučer sam se osvrnuo na značajnu prijelaznu točku u razvoju zapadne civilizacije u 4. stoljeću nove ere, te sam istaknuo kako je, s jedne strane, grčka mudrost, ona mudrost kroz koju su ljudi pokušavali izraziti dubine kršćanstva, nestala iz tadašnje europske civilizacije. Vanjsko vrijeme nestajanja je nešto kasnije. Nalazi se na mjestu gdje je car Justinijan, Origenove spise proglasio heretičkim, ukinuo rimski konzulat i zatvorio grčku filozofsku školu u Ateni, tako da su nositelji grčke mudrosti morali pobjeći na Orijent, i u određenom smislu, povući se od onoga što je bila europska civilizacija. Ono što je s Istoka došlo u Grčku, i što je tada u Grčkoj dobilo svoj poseban oblik, bila je jedna strana.

Druga je pak strana bila ta, da je služba Mitre u značajnom vanjskom kultu trebala naznačiti, kako se čovjek svojim duhovno-duševnim kvalitetama može uzdići iznad svega, ono što je trebalo razumjeti kroz spajanje bića u planetarnoj sferi sa zemaljskim silama, kako bi se čovjek mogao osjećati kao puni čovjek. To bi trebalo biti naznačeno u kultu Mitre. I taj kult Mitre, koji je težio prikazati samog čovjeka, također je nestao nakon što se proširio podunavskim zemljama u srednju i zapadnu Europu. A ono što je u Europi zamijenilo te dvije struje, struju kulta i struju mudrosti, u početku je bilo nešto što je bio narativ događaja u Palestini koji je pratio vanjske činjenice. I tako se može reći: niti je u Europu mogao ući kult koji je u Kristu Isusu vidio onoga koji je nadvladao sve što je čovjek morao prevladati u razvoju svijeta, niti je u ovu Europu mogao ući onaj koji je s mudrošću želio dokučiti istinske misterije kršćanstva, a izvanjski se narativ o događajima u Palestini proširio. Ali ono što je u ovim događajima u Palestini trebalo konceptualno odrediti, bilo je uronjeno u pravno razmišljanje, u kojem je istraživanje misterija svijeta zamijenjeno utvrđivanjem dogmi putem većinskih odluka koncila i tako dalje.

Sada, upravo ova činjenica, pokazuje da se značajna, ogromna promjena u razvoju zapadne civilizacije, a time i u razvoju cijelog čovječanstva, dogodila u ovom 4. stoljeću nove ere. Sve ono što je s Orijenta zahvatilo istok europske civilizacije, potisnuto je takoreći na Orijent. Ono što je u rimskom svijetu nastalo kao pokušaj apstraktnog mišljenja, to je jedino na zapadu moglo ostati, uz shvaćanje vanjskog, osjetilnog svijeta činjenica.

Koliko su među Grcima žive bile predodžbe o grčkim bogovima, a koliko su apstraktne i konceptualne predodžbe koje su Rimljani imali o svojim bogovima. U osnovi, u kasnijim vremenima, ideje koje su Grci imali o nadosjetilnom svijetu već su bile beživotne, iako su same po sebi bile vrlo

žive, ali relativno beživotne u usporedbi sa živim predodžbama nadosjetilnih svjetova, koje su predstavljale život unutar tih nadosjetilnih svjetova, kakve su postojale u starijem obliku perzijske civilizacije, ili u starijem obliku indijske civilizacije. Čovjek je živio u tim nadosjetilnim svjetovima, makar i kroz instinktivnu ljudsku spoznaju, ali je ipak živio s tim nadosjetilnim svjetovima na isti način na koji kasnije, danas, čovječanstvo živi s osjetilnim svijetom. Za stare istočnjake duhovni svijet je bio nešto skroz otvoreno. Za stari istok, duhovni svijet je nešto što postoji za čovjeka u odnosu na njegovu suštinu, kao što za kasnijeg čovjeka, recimo, uz njega kao njegovi bližnji postoje drugi ljudi, a Grci su svoj sustav koncepata oblikovali iz tog živog, nadosjetilnog svijeta. Grčke ideje, sve do Aristotela u 4. stoljeću prije Krista, nisu bile tako apstraktne ideje koje su stečene vanjskim osjetilnim promatranjem, i zatim apstrahirane prema gore, te su grčke ideje još uvijek bile rođene iz živog nadosjetilnog svijeta, iz drevnog pogleda. Ove žive grčke ideje i dalje su animirale i grijale ljude, dajući im entuzijazam potreban za njihov način socijalnog života, u mjeri u kojoj su mogli sudjelovati u tim idejama. Naravno, nikada se ne smije zaboraviti da velikom dijelu grčkog naroda nije bilo dopušteno sudjelovati; bio je to robovski svijet. Ali ti ljudi koji su bili nositelji grčke kulture bili su u svijetu ideja koji je u biti bio zračenje nadosjetilnih duhovnih moći u zemaljski svijet.

Nasuprot tome, rimski svijet, koji je od grčkog svijeta bio odvojen samo morem, djelovao je prilično apstraktno. Rimljani su opisivali svoje bogove, moglo bi se reći, na isti trijezan, suh način, kao što naši prirodoslovci opisuju njihove zakone prirode. I ako već to izražava promjenu na koju ovdje moram ukazati, to nam postaje još očiglednije, kada vrlo pomno pogledamo duhovnu činjenicu koja je u vanjskom razvoju samo napola izražena, koja se nije u potpunosti razvila. Razmotrite sudbinu starogrčkog naroda. Ovaj grčki narod, nakon velikog prosperiteta, gubi se; u biti nestaje iz svjetske povijesti. Jer ono što se tada pojavljuje kao sjena na njegovom teritoriju, nisu pravi potomci. U teškoj bolesti povijesti svijeta, grčki narod se gubi, i iz svojih starih ideja izvlači nešto što je, rekao bih, praskozorje sve kasnije kulture, rađa stoicizam i epikurejstvo, u kojima određeni pogledi na život već nagovještavaju ono što se onda u zapadnoj civilizaciji izražava na mnogo apstraktniji način. Ali se također može vidjeti u stoicizmu, u epikurejstvu, pa čak i u kasnijem grčkom misticizmu, da izražavaju pad antičke Grčke.

Zašto je ova grčka kultura morala oboljeti, i potom u biti izumrijeti tijekom razvoja svijeta? - Moglo bi se reći da u ovoj bolesti i smrti starogrčkog naroda leži značajna misterija povijesti svijeta. Da, ovaj je grčki narod, s onim što je primio kao odjek starog orijentalnog svjetonazora, još uvijek vidio duševno-duhovnog čovjeka u punom svijetlu. A u starijim vremenima grčke kulture, svaki čovjek je sebe vidio kao duševno-duhovno biće koje je rođenjem ili začecem sišlo iz duhovnih svjetova, koje je svoj dom imalo u nadosjetilnoj sferi, koje je pozvano u nadosjetilne sfere. No u isto vrijeme ta Grčka, čak i u

doba svog procvata - to sam više puta spomenuo - osjećala je svoj pad u povijesti svijeta. Osjećalo se da čovjek na Zemlji ne može postati čovjekom gledajući gore, samo gledajući gore u nadosjetilne svjetove. Osjećalo se, da tako kažemo, prigrljeno i prožeto zemaljskim silama. Otuda i starogrčka izreka: bolje biti prosjak u osjetilnom svijetu nego kralj u carstvu sjena. - U njihova davna vremena Grci su vidjeli svu raskoš nadosjetilnog svijeta; ali u isto vrijeme, budući da je u ovoj Grčkoj postao potpuno čovjek, osjećao je kako ne može sačuvati ovaj sjaj duhovnih svjetova, kako je za njega on izgubljen, i kako se njegova duša zaplela u zemaljske stvari, te se u određenom smislu bojao smrti zato jer se duša kroz svoj život između rođenja i smrti može otuđiti od svog nadosjetilnog doma. U potpunosti prema takvom osjećaju treba opisivati grčku kulturu.

Ljudi poput Nietzschea su u osnovi imali ispravan osjećaj. Nietzsche je imao pravo kada je doba grčkog razvoja, koje je prethodilo Sokratovom i Platonovom razdoblju, nazvao tragičnim dobom grčkog razvoja. Jer već kod mislioca Talesa, ali posebno kod Anaksagore i Heraklita, vidimo svitanje veličanstvenog svjetonazora, o kojem suvremena povijest ne izvještava ništa. Vidimo strah od otuđenja od nadosjetilnog svijeta i povezanost s onim što čovjeku preostaje dok prolazi kroz život između rođenja i smrti, od povezanosti sa svijetom Hada, sa svijetom sjena koji suštinski pripada čovjeku. Ali Grk je nešto spasio, spasio ono što se u svom najljepšem cvatu pojavljuje u platonskoj ideji. Hoću reći da se sa smrtnom bolešću pojavljuje taj platonistički svijet ideja, posljednji veličanstveni ostatak starog Orijenta, koji je potom i sam predodređen da umre u aristotelizmu, ali se te grčke ideje ipak pojavljuju. A Grk je stalno osjećao da je čovjekovo 'Ja', zapravo nešto izgubljeno u čovjekovom životu. To je u biti, bio osnovni osjećaj Grka. Uzmite opis koji sam o razvoju 'Ja', dao u mojim 'Zagonetkama filozofije', kako je 'Ja' povezano s mišljenjem, s vanjskom percepcijom. Ali budući da je cijelo iskustvo 'Ja' povezano s mišljenjem, čovjek je 'Ja' još manje osjećao unutar vlastitog tijela nego što ga je osjećao povezanim sa svime što živi vani u svijetu, s cvjetanjem cvijeća, s munjama i grmljavinom u svemiru, s jurećim oblacima, s drvećem, s maglom koja se diže i kišom koja pada. Grk se osjećao povezanim sa svim tim. Osjećao se, da tako kažemo, sa moćima 'Ja', takoreći bez ljuske ovog 'Ja'; više je osjećao: kad okrenem svoj pogled u svijet cvijeća, ja prijanjam uz njega, tamo gdje cvijeće cvjeta. - Osjetio je to. I može se reći da se ova grčka kultura nije mogla nastaviti. Ali što bi postala, da se nastavila? Nije mogla nastaviti pravolinijski. Što bi bilo s njom? - Čovjek bi se postupno osjećao zemaljskim bićem, podčovjekom, a stvarni duhovno-duševni element u čovjeku bi se osjećao kao nešto što živi u oblacima i u cvijeću, u planinama, na kiši i Suncu, i što dolazi u posjet. Da se grčka kultura razvijala pravocrtno, čovjek bi postupno osjetio da, kad navečer zaspe, osjeća približavanje vlastitog 'Ja' u svoj svojoj raskoši, da ga posjećuje. Ali čovjek bi također osjetio, kada se ujutro ponovno probudi i uđe

u svijet nižih osjetila, da je tada kao zemaljsko biće zapravo samo vanjska ljudska. U slučaju pravocrtnog razvoja nastalo bi određeno otuđenje od 'Ja', što se može osjetiti kao stvarni temeljni ton, kao temeljni temperament grčke prirode.

Bilo je potrebno da se 'Ja' koje je bježalo od čovjeka, 'Ja' koje je bježalo u prirodu i kozmos, učvrsti u unutaršnjem biću čovjeka, kao organskog bića koje hoda zemljom. To je zahtijevalo snažan impuls. To je bila osobitost orijentalizma, da je doista oštro skrenuo pozornost na 'Ja', upravo poučavanjem o ponavljanju zemaljskih života u odnosu na poimanje života, ali u isto vrijeme, unutar njega je postojala tendencija da ovo 'Ja' otuđi od čovjeka, da ovo 'Ja' oduzme od čovjeka. Stoga zapad, koji se nije mogao uzdići do visine Grčke, nije imao snage grčku mudrost prihvatiti u punom obliku; pustio je da teče natrag na Orijent, da tako kažem. Niti je imao snage preuzeti kult Mitre, također ga je pustio da teče natrag na Orijent. Jedino je imao moć, iz pune snage čovjeka, iz zemaljske ljudske prirode, pustiti da se čisto činjenični događaji u Palestini pripovijedaju, i da ih potvrdi dogma koju je uspostavio koncil. U izvjesnoj mjeri, europski čovjek je od početka bio smješten u materijalizam osobnosti.

To je najočitije u preokretu u 4. stoljeću nove ere. Sve ono što je moglo donijeti dublje razumijevanje kršćanstva, što je moglo donijeti kult koji je Krista mogao vidjeti kao pobjednika, a ne samo kao onoga koji tone pod teškim teretom križa, i čija se pobjeda, iza raspela može samo naslućivati, sve to malo po malo, nestaje i vraća se u Aziju. Ovaj bijeg natrag, mudrosti i stare obredne službe, djelovao je na zapadu kao jačanje 'Ja'. Iz robusnosti nordijskih barbarskih naroda, proizašlo je ono što je trebalo biti snaga ovog očvrsnuća 'Ja' u zemaljskom organu čovjeka. I dok se to događalo u područjima podunavskih zemalja, u onima nešto južnije od njih, na jugu Europe, na zapadu Europe, s Orijenta je presađen arabizam u drugim oblicima od onih koje je prije imala orijentalna mudrost. Arabizam se proširio u Španjolsku, a jugozapad Europe vidio se preplavljen fantastičnom intelektualnom kulturom, koja je u vanjskom umjetničkom svijetu dospjela samo do arabeske, a nije postigla prodiranje duhovno-duševnog u organsko. Tako je, s jedne strane, Europa bila ispunjena narativom čistog činjeničnog u odnosu na kultne prakse, a s druge strane, bila je ispunjena apstraktnom, fantastičnom istinom, mudrošću, s onim što je zatim, filtrirano, formiralo čistu intelektualnu kulturu i što je u Europu stiglo preko Španjolske.

Unutar ovog svijeta, u kojem su postojale čisto površne pripovijesti o događajima u Palestini, u kojem je živjela samo ta fantastična intelektualna mudrost koja je došla kroz arabizam, u tom svijetu su se pojavili i pojedinačni ljudi - uvijek stalno iznova postoje pojedinci unutar većine - koji su postajali svjesni o čemu se zapravo radi. U njihovoj se duši pojavilo to da doista postoji veliko kršćansko otajstvo, za koje najviša mudrost nije

dovoljno visoka da u to pronikne u cijelosti, za koje najžešći osjećaj nije dovoljno jak da razvije obrednu službu, da je iz samog križa Golgote proizašlo nešto, što se mora zahvatiti s najvećom mudrošću i najsmionijim osjećajem. To su postigli pojedini ljudi. I u njima se pojavilo nešto poput značajne imaginacije: u kruhu Večere Gospodnje bilo je nešto poput sinteze, poput sažimanja snage vanjskog kozmosa, koji, sa svim strujanjima koja iz kozmosa silaze na Zemlju, prožima ovu Zemlju i priziva vegetaciju na ovoj Zemlji; zatim je ono što je Zemlji povjereno iz kozmosa, ono što zatim izvire iz Zemlje, sintetski sažeto u kruhu i sačinjava ljudsko tijelo.

I još je nešto, rekao bih, prodrlo kroz sve magle što su se nad starim predajama prostrle; nešto se drugo prenijelo tim europskim mudracima, nešto što je doduše imalo svoje korijene na Orijentu, ali što je prodiralo kroz magle i što su pojedinci razumjeli. To je bilo drugo otajstvo, koje je slijedilo otajstvo kruha, otajstvo svete zdjele u koju je Josip iz Arimateje skupio kapajuću krv Krista Isusa, to je bila druga strana otajstva svijeta. Kao što je u kruhu sabrano sve što je ekstrakt kozmosa, tako je u krvi sakupljeno sve što je ekstrakt ljudske prirode i biti, u kruhu i krvi, kojima je vino bilo samo vanjski simbol, to je izraženo u kruhu i krvi za ove europske mudrace, koji su se doista razvili kao iz tajanstvenih mjesta, uzdižući se daleko iznad većine europskog stanovništva, koji su mogli samo čuti činjenice o Palestini, i što je, tek kada je preraslo u učenje, tek postupno pronašlo svoj put u apstraktnu fantaziju arabizma. U tim ljudima, koji su se odlikovali nečim što je bilo poput zrelog, prezrelog ploda orijentalne mudrosti i ujedno najzrelijeg ploda europske emocionalnosti i osjećaja, u njima se razvilo ono što su nazivali tajnom Grala. Ali, rekli su sebi, tajna Grala se ne može pronaći na Zemlji.

Ljudi su se navikli razvijati intelekt, koji je dostigao svoj najveći procvat u arabizmu. Ljudi su navikli, ne gledati na značenje vanjskih činjenica, već jednostavno dopustiti da im se te vanjske činjenice ispričaju u skladu s njihovom osjetilnom stvarnošću. Treba prodrijeti do onoga što je u misteriju kruha, za koji se kaže da ga je razlomio Krist Isus u istoj zdjeli, u koju je zatim Josip iz Arimateje uhvatio krv, ta je zdjela potom odnesena u Europu, ali su je, kako legenda kaže, anđeli držali visoko iznad Zemlje, sve dok nije došao Titurel, koji je na Montsalvatu stvorio hram za ovaj Gral, ovu svetu zdjelu, ovu zdjelu koja sadrži misterij kruha i krvi. U svetom duhovnom hramu, oni koji su tako postali europski misterijski mudraci, željeli su kroz maglu apstrakcija i kroz maglu narativa, vidjeti tajnu Grala, tajnu kozmosa koja je nestala s eterskom astronomijom, tajnu krvi koja je nestala sa starim medicinskim gledanjem. Kao što je stari medicinski pogled prešao u apstraktno mišljenje, tako je i stara eterska astronomija prešla u apstraktno mišljenje. To su u određeno vrijeme Arapi donijeli u Španjolsku na svom vrhuncu. Bilo je to u toj Španjolskoj gdje se tajna Grala nije mogla otkriti izvana među ljudima. Postojala je samo apstraktna intelektualna mudrost.

Kršćani su imali samo vanjski narativ činjenica, dok su Arapi i Mauri fantastičan intelektualni razvoj. A u visinama iznad ove Zemlje lebdio je Sveti Gral, i samo oni kojima je božanska moć dala tu sposobnost, mogli su ući u ovaj duhovni hram, ovaj sveti Gral, ovaj hram koji sadrži misterije kruha i krvi. Nije slučajno da se našao u Španjolskoj, gdje je bilo potrebno koračati miljama izvan granica zemaljske stvarnosti, gdje je trebalo probiti trnovite živice da bi se došlo do duhovnog hrama koji je sadržavao sveti Gral.

Iz pretpostavki takvih osjećaja razvio se koncept svetog Grala. Nevidljiva crkva, nadosjetilna crkva, koja se ipak nalazi na Zemlji, bila je ono što je bilo obavijeno misterijom Grala. Bilo je to nešto što postoji neposredno, ali što ne mogu pronaći oni koji svoju nutrinu ravnodušno suočavaju sa svijetom. U davna vremena svećenici misterija izašli su iz misterija u svijet, pogledali među ljude, i kod pogleda na čovjekovu auru sebi rekli: to je netko koga moramo odvesti u misterije; to je još jedan koga moramo povesti u misterije. - Nije trebalo tražiti, čovjek je izabran. Aktivnost nije morala poteći od same osobe; netko je odabran, odveden je u svete misterije. To je razdoblje bilo već gotovo u 11, 12, 9. i 10. stoljeću. Ono što je u čovjeku trebalo osnažiti Kristovom snagom koja je ušla u europsku civilizaciju, bilo je ono što ga je potaknulo da se upita: koje su tajne postojanja? - I nitko se nije mogao približiti Gralu, koji je svojim unutarnjim bićem, apatičnim i pospanim, prolazio kroz vanjski svijet. U čuda, odnosno u tajne svetog Grala, mogao je proniknuti samo onaj, kako se govorilo, koji je u svojoj duši osjetio poticaj za istraživanjem tajni postojanja, kozmičkog postojanja i unutarnjeg ljudskog postojanja. I tako je u biti, od tada ostalo. Tek nakon što su ljudi ozbiljno upozoreni na to preispitivanje, da bi se o tome trebalo pitati, negdje sredinom Srednjeg vijeka, dolazi do velikog nazadovanja, najprije početkom 14. stoljeća, to jest u prvoj trećini 14. stoljeća. Sve je manje bilo onih koji su se pitali o čudima svetog Grala, a duše su postajale sve neaktivnije. Sada su promatrale vanjske oblike čovjeka na Zemlji i ono što se može vidjeti i što se može prebrojiti i izvagati i izmjeriti u kozmosu. Ali ostao je i taj sveti zahtjev koji je u ranom Srednjem vijeku ušao u europsku civilizaciju: pitati se o tajnama kozmosa kao i o unutarnjim tajnama čovjeka, odnosno o tajnama krvi. U ranim fazama ljudi su iskusili ono što je materijalizam, sa svim svojim moćima, nužno morao donijeti europskoj civilizaciji. Bile su to snažne riječi, iako često izbljedjele. Treba samo razmisliti kolika je bila mogućnost da se značajne riječi čuju unutar europske civilizacije. Ono što je bilo stvoreno za određeno doba, pripovijedanje vanjske činjenice Palestine, prodiranje te vanjske činjenice s arabizmom, što je izazvalo brigu kod skolastika Srednjeg vijeka i izrazilo se kao srednjovjekovna kršćanska filozofija, to je za određeno doba bilo veliko. Ali kao što se razvilo iz vremena veće mudrosti i većih ceremonija, koje su jednostavno potisnute natrag na Orijent, nije se ni razumjelo što se tamo razvilo: osluškivanje nadosjetilne misterije kršćanstva, misterije svetog Grala. I svi istinski moćni glasovi koji

su odzvanjali u ranom Srednjem vijeku - bilo ih je poprilično - ušutkani su od strane katolicizma Rima, koji sve dublje tone u dogmu, baš kao što je i Gnoza - kao što sam jučer opet naznačio - iskorijenjena u korijenu i deblu.

Ne smije se negativno suditi o razdoblju od 4. stoljeća naše ere do 12. i 13. stoljeća, jer od brojnih glasova koji su, rekao bih, svetom slatkoćom i zrelošću odjekivali europskom civilizacijom, koja je inače bila barbarska, ostao je samo pomalo nespretan glas, čovjeka koji nije znao pisati, onaj Wolframa von Eschenbacha. On je još dovoljno velik; ono što je ostalo iza, je ono što se u Europi ustalilo kao dogma, i što je u biti iskorijenjeno, ono što je snažnim glasom, ali s gorčinom i borbom, pozivalo na sveti Gral. I oni koji su učinili da odjekne zov svetog Grala, htjeli su da odjekne kao sloboda koja sviće u tupoj duši. Nisu htjeli čovjeku oduzeti slobodu, nisu mu htjeli ništa nametati, on se trebao pitati. Trebao se pitati o čudima svetog Grala iz dubine svoje duše. Duhovni život koji je ondje izgubljen bio je čak i veći od onog suprotnog, čak i ako ovaj posljednji nije bio bez određene veličine. A kada je ono što su sluge svetog Grala nazivali duhovnim putem, zamijenjeno fizičkim putem do fizičkog Jeruzalema tamo na Orijentu, Križni put do svetog Grala zamijenjen je križarskim ratovima oko fizičkog Jeruzalema, i kada je Gottfried von Bouillon u Jeruzalemu htio uspostaviti vanjsko carstvo za razliku od Rima, i iz svojih osjećaja, pustio da odzvanja njegov povik 'Daleko od Rima', to je međutim, bilo manje sugestivno od onog Petera iz Amiens, koji je djelovao poput snažne sugestije da se ono što su sluge svetog Grala duhovno mislili, prevede u materijalističko.

To je bio i jedan od putova kojima je išao materijalizam, put u fizički Jeruzalem umjesto duhovnog Jeruzalema, koji je u hramu Titurela trebao sadržavati ono što je ostalo od otajstva Golgote u svetom Gralu. Rečeno je da ga je Titurel spustio s oblaka, gdje su ga anđeli održavali da lebdi - dok su arabizam i čisto vanjske priče o činjenicama prevladavali - Titurel ga je, sveti Gral, donio u zemaljsku sferu. Ali doba materijalizam se o njemu nije počelo pitati. Bili su to usamljeni ljudi, izolirani ljudi, ljudi u 'tuposti', ne baš u mudrosti, popu Parsifala, koji su krenuli putem prema svetom Gralu, ali oni u osnovi nisu razumjeli kako postaviti odgovarajuće pitanje. A duhovnom putu materijalizma, koji je započeo u prvoj trećini 14. stoljeća, prethodio je onaj drugi put materijalizma, koji se u biti već okretao prema istoku, prema fizičkom Jeruzalemu. I tu je tragediju doživjelo moderno čovječanstvo, koje je moralo i još uvijek mora prolaziti kroz tu tragediju, da bi ovu tragediju zahvatilo iznutra, i postalo ono pravo koje postavlja pitanje. Suvremeno čovječanstvo moralo je doživjeti i još uvijek mora doživljavati tu tragediju: da svjetlost koja mu je jednom došla s istoka nije prepoznana kao duhovna svjetlost, da je duhovna svjetlost potisnuta natrag, i da se umjesto njega traži fizički kraj, fizička materijalnost Orijenta. Potraga za fizičkim Orijentom započela je u Srednjem vijeku, nakon što je duhovni Orijent bio stavljen po strani na kraju antike.

To je europska situacija, a takva europska situacija je također i naša današnja situacija. Jer ako razumijemo pravi najdublji poziv čovječanstva, mi smo još uvijek tražitelji svetog Grala i trebali bismo biti tražitelji svetog Grala. Težnje čovječanstva, onako kako su se pojavile, počevši od križarskih ratova, tek trebaju doživjeti transformaciju, metamorfozu u duhovne. Još moramo doći do takvog razumijevanja kozmičkih svjetova, da u tim kozmičkim svjetovima možemo tražiti porijeklo Krista. Sve dok su ti svjetovi obuhvaćeni samo vanjskom fizikalnom astronomijom, oni se očito ne mogu shvatiti kao dom Krista, jer iz onoga što astronom danas uči kao misterij neba, u čijem opisu ima samo geometriju, matematiku i mehaniku, a za čije promatranje ima samo teleskop, s tog neba, Krist nije mogao sići na Zemlju da se utjelovi u čovjeku Isusu od Nazareta. Jer ovo utjelovljenje se ne može razumjeti ako se upozna čovjeka samo, onako kako ga se odvede u kliniku da bi ga se istražilo, gdje se secira leš, da bi se potom od leša dobila predodžba o živom čovjeku. Stari su imali živu astronomiju, imali su živu medicinu. Kao što će nam živa astronomija pokazati nebo, kozmos, koji je uistinu prožet tom duhovnošću iz koje Krist može sići, tako će nam živa medicina ponovno pokazati čovjeka na način da ga možemo dokučiti svojim znanjem, svojim razumijevanjem, sve do tajni njegove krvi, sve do one organske unutarnje sfere gdje se sile eterskog i astralnog tijela, 'Ja', pretvaraju u fizički krv. Onog trenutka kada shvatimo misterij krvi, kroz istinsko medicinsko znanje i shvatimo sferu svijeta, kozmičku sferu, kroz produhovljenu astronomiju, shvatiti ćemo kako je iz ovih kozmičkih sfera Krist mogao sići na Zemlju, i kako je na Zemlji mogao pronaći ljudsko tijelo koje ga je svojom krvlju moglo primiti. To je tajna Grala za kojom se na ovaj način mora ozbiljno tragati: da cijelim svojim bićem, glavom i srcem, krenemo tim putem prema duhovnom Jeruzalemu. To je zadatak suvremenog čovječanstva.

Čudesno je kako se ono što bi se trebalo dogoditi, objektivno provlači kroz sferu egzistencije. A ako se ne osjeti na pravi način, osjeti se izvana, izvana se materijalizira. Kao što su kršćani prvo išli u Jeruzalem, tako sada idu u Jeruzalem skupine židovskog naroda, čime se ponovno izražava faza materijalizma, pokazujući kako se ono što bi moderno čovječanstvo u svim svojim dijelovima trebalo duhovno shvatiti, sada shvaća materijalistički. Ali mora doći vrijeme kada se tajna Grala bude ponovno mogla osjetiti na pravi način. Znate, spomenuo sam to u mojim 'Osnovama tajne znanosti', utkao sam to, da tako kažem, u tekst koji izražava ono što treba tražiti na putu znanosti duha, i time sam naznačio što moramo usvojiti kao neku vrstu slike i imaginacije za onim čemu treba težiti u ozbiljnom duhovnom naporu i s dubokim ljudskim osjećajem, upravo kao put do Grala.

Želimo o tome ovdje razgovarati sutra ponovno.

ŠESTO PREDAVANJE

Dornach, 17. travnja 1921.

Posljednjih sam dana nastojao prikazati kako je nastala zapadna civilizacija, kako se značajna, ogromna prekretnica u razvoju čovječanstva kao cjeline može vidjeti u 4. stoljeću nove ere, te je bilo potrebno istaknuti kako se grčka kultura postupno razvijala prema svom sumraku, kako su srednjoeuropska i zapadnoeuropska civilizacija tada nastale iz sasvim različitih poticaja i kako se pod tim utjecajima razvijao koncept kršćanstva. Najprije pokušajmo ponovno ukazati na relevantne činjenice iz nešto drugačijeg kuta gledanja. Kršćanstvo je nastalo na zapadnom Orijentu iz otajstva Golgote. Orijentalna kultura, u svom specifičnom karakteru, već je bila u opadanju. Drevna mudrost bila je prisutna u svojim završnim fazama, u onome što se razvijalo oko Bliskog istoga, oko Grčke, kao Gnoza. Ta je Gnoza još uvijek bila mudrost, koja je na najrazličitije načine sažela ono što je čovjeku bilo dostupno u smisli pojava svijeta i pojava u prirodi. No, u usporedbi s neposrednim, intuitivnim uvidom u duhovni svijet koji zapravo leži u osnovi orijentalnog razvoja, ona je već imala više, moglo bi se reći intelektualno, racionalno obilježje. Duhovni život, koji je prožimao sve ljudske poglede, više nije postojao. I zapravo, od posljednjih ostataka drevne iskonske mudrosti, ljudi su nastojali sastaviti taj filozofsko-ljudski pogled koji im je služio kao izvor mudrosti za razumijevanje otajstva Golgote. Ono što je ležalo u otajstvu Golgote, bilo je odjeveno u mudrost koja je spašena s Orijenta i donesena u Grčku.

Shvatimo sada ovu mudrost u posve duhovno-znanstvenom smislu. Ako želimo promatrati čovjeka kakav se jednom predao ovoj mudrosti, nalazimo da je na drevnom Orijentu bitna stvar bila da je čovjek promatrao svijet s onim što je njegovo astralno tijelo radilo u njemu, s onim što je mogao iskusiti u svojoj duši kroz svoje astralno tijelo, čak i ako se razvila duša osjećaja, intelektualna duša ili duša uma. Upravo je astralno tijelo utjecalo na ove duševne članove čovjeka i zapravo čovjeku omogućilo da svoj pogled skrene sa zemaljskih pojava i još uvijek jasno vidi ono što iz kozmosa prodire u duhovnu i nadosjetilnu oblast. Čovjek još nije imao 'Ja' pogled na svijet. Njegovo 'Ja' govorilo je samo tupo. Njegovo 'Ja', za čovjeka još nije bilo pravo pitanje. Čovjek je živio u astralnoj oblasti, i u ovoj astralnoj oblasti je još uvijek živio u određenom skladu s pojavama svijeta oko sebe. U izvjesnom smislu, istinski svijet tajni za njega je bio onaj koji je vidio svojim očima, koji se oko njega odvijao kao ljudski svijet. S druge strane, za njega je, razumljivi svijet bio nadosjetilni svijet bogova, svijet u kojem su postojala duhovna bića. Čovjek je gledao ta duhovna bića, njihova djela, njihove sudbine. To je bilo bitno u gledanju starog Orijenta, da je pogled bio usmjeren prema tim duhovnim svjetovima. Ljudi su htjeli, razumjeti osjetilni svijet iz duhovnog.

Rudolf Steiner - Perspektive ljudskog razvoja

Danas, unutar naše civilizacije, stojimo na suprotnom stajalištu. Osjetilno-fizički svijet nam je dan i iz toga nekako želimo shvatiti duhovni svijet, ako to uopće želimo, ako ga ne odbacimo, ako ne ostanemo zaglavljani u pukom materijalizmu. Materijalni svijet gledamo kao datost. Drevni orijentalci smatrali su duhovni svijet nečim danim. Želimo upoznati nešto iz materijalnog svijeta, kako bismo shvatili čudesnost pojava, svrhovite strukture organizama i tako dalje, i iz ovog fizičkog-osjetilnog svijeta želimo potvrditi nadosjetilni. Drevni Orijentalac želio je razumjeti fizičku-osjetilnu okolinu iz nadfizičkog, nadosjetilnog svijeta koji mu je dat. Iz njega je želio primiti svijetlo, i primio ga je, a bez njega fizički, osjetilni svijet, za njega je bio tama i tjeskoba. I tako je osjećao i ono što je opažao kao svoje najdublje biće, još uvijek potpuno ozračeno astralnim tijelom, kao da dolazi iz duhovnih svjetova. Nije rekao sebi: izrastao sam iz zemaljskog života - rekao je sebi: izrastao sam iz božansko-duhovne suštine, i najbolje što nosim u sebi je sjećanje na te božanske duhovne svjetove. - Čak i Platon, filozof, govori o tome kako čovjek ima znanje, sjećanja iz svoje preegzistencije, iz života koji je vodio prije nego što je sišao u fizički osjetilni svijet. Čovjek je svoje 'Ja' smatrao zrakom koja izlazi iz svijetla nadosjetilnog svijeta. Za njega je tajanstven bio osjetilni svijet, a ne nadosjetilni.

U Grčkoj je ovo gledište našlo svoj izdanak. Grk je već osjećao sebe u svom tijelu, ali još u svom tijelu nije osjećao ništa što bi moglo objasniti ovo tijelo. Još uvijek je imao tradiciju starog Orijenta. U određenom smislu on je sebe vidio kao nešto što je sišlo iz duhovnih svjetova, ali što je u određenom smislu već izgubilo svijest o tim duhovnim svjetovima. To je zapravo posljednja faza istočnjačkog života mudrosti koja se pojavila u Grčkoj. I upravo iz takvog osjećaja svijeta treba shvatiti otajstvo Golgote. Ova misterija postavila je čovjeka pred veliki problem, strašan životni problem: kako nadnaravno, nadosjetilno biće, kozmičko biće, Krist, može naći svoje mjesto u ljudskom tijelu? - Međuprožimanje Isusa i Krista, to je bio veliki problem, i vidimo ga posvuda u gnostičkim nastojanjima. Ali čovjek nije imao razumijevanje takve veze između vlastitog nadosjetilnog bića i osjetilno fizičkog bića, a budući da nije imao spoznaje o vezi između duhovno-duševnog i tjelesno-fizičkog, otajstvo Golgote je postalo nerješiv problem, posebno za one koji su bili pod utjecajem grčkog pogleda, ali i problem s kojim su se Grci hrvali i kojem su posvetiti najveće snage svoje mudrosti. Povijest bilježi premalo duhovnih borbi koje su se ondje stvarno odvijale.

Istaknuo sam da je gnostička literatura iskorijenjena. Da je ova gnostička literatura još uvijek tu, čovjek bi u njoj vidio ovu tragičnu borbu za razumijevanje suživota nadosjetilnog Krista s osjetilnim Isusom; čovjek bi vidio ovaj izvanredno dubok problem u njegovu razvoju. Ali ova borba je ugašena. Tu je borbu dokrajčila trezvena, apstraktna priroda koja je izvirala iz romanizma, koja samo, rekao bih, uzburkavajući emocije dolazi do toga da u apstrakcije unese nutrinu. Gnoza je bila poplavljena i zamijenjena

dogmatikom i dekretima koncila. Duboke ideje Orijenta, koje nisu imale nikakve veze s jurisprudencijom, bile su prožete oblikom koji je kršćanstvo poprimilo u više zapadnom svijetu, zapadnom svijetu u to vrijeme, rimskom svijetu.

Kršćanstvo je proizašlo iz tog romanizma, jer je bilo, da tako kažemo, juristično, jer su svuda ušli pravni koncepti, jer su se rimski državni koncepti širili kršćanstvom. Kršćanstvo je poprimilo oblik rimskog političkog tijela i vidimo kako kršćanska prijestolnica, Rim, nastaje iz onoga što je nekad bila prijestolnica svijeta, Rim. Vidimo kako ovaj kršćanski Rim preuzima od starog Rima posebne ideje o tome kako vladati ljudima, kako širiti vlast nad ljudima. Vidimo kako se širi svojevrsni crkveni imperijalizam, kako se ono, što kršćanstvo jest, ulijeva u rimsku državu. Ono što je oblikovano u duhovne oblike znanja, ušlo je u pravni oblik ljudske vladavine. Po prvi su put kršćanstvo i vanjska državna mudrost, na određeni način spojeni zajedno, te se u tom obliku kršćanstvo potom širilo. U kršćanstvu postoje tako duboke sile, postoje tako snažni impulsi, da su prirodno mogli biti aktivni i nastaviti djelovati, iako su bili izliveni u oblik rimske države. A kada je ovaj rimski oblik vladavine zavladao zapadnim svijetom, jednostavne priče i stvarne činjenice o onom što se dogodilo u Palestini, uz to su mogli nastaviti postojati.

Ali u ovom zapadnom svijetu ljudi su za kršćanstvo bili pripremljeni na sasvim poseban način, bili su pripremljeni na takav način da su sebe razumjeli iz svoje fizičke prirode, osjećali su svoje 'Ja' iz svoje fizičke prirode. Razlika je postala očita kada je kršćanstvo, da tako kažemo, prošlo kroz grčki svijet i ovaj grčki svijet se rastopio, postala je očita ogromna razlika između ovog grčkog kršćanstva, i kršćanstva koje je tada stvarno bilo državno kršćanstvo, vladajuće kršćanstvo, romansko kršćanstvo. A onda se, više sa sjevera, pojavilo to kršćanstvo koje se prelilo u sjevernjake koje su Grci i Rimljani nazivali barbarima, u one sjevernjake koji su iz svoje prirode, rekao bih, sažimajući vlastito biće, osjećali svoje 'Ja' i shvaćali sebe iz cjelovitog ljudskog bića u fizičko-osjetilnom, iz ljudsko-fizičko-osjetilnog 'Ja' utjelovljenja, a sada su htjeli razumjeti i ono što im je proslijeđeno kao jednostavna priča o događajima u Palestini. I tako, u ovom barbarskom svijetu, jednostavna pripovijest o onome što se dogodilo u Palestini, sudarila se s onim što je bio osjećaj sebe, mogao bih reći krvni osjećaj sebe, posebno u srednjoeuropskom svijetu i u nordijskom svijetu. Ove stvari su se sudarile. I ljudi su željeli razumjeti, iz razumijevanja čovjeka, željeli su razumjeti jednostavnu priču o tome što se događalo u Palestini. Nisu htjeli dokučiti dublji sadržaj. Nisu htjeli proniknuti s mudrošću. Samo su to htjeli uvući u fizičku, osjetilnu, ljudsku oblast.

Vidi se kako se u 'Heiland'-u ovi narativi o događajima u Palestini pojavljuju potpuno humanizirani i potpuno uvučeni u europski svijet ljudi, u ovaj 'Ja'

svijet. Vidimo kako je sve humanizirano, kako nema sposobnosti, kao što je to učinila Grčka, da se mudrošću pronikne u tajne Golgote. I razvio se poriv da se djelo Krista Isusa u svijetu prikaže kao jednostavni ljudski događaj, bez gledanja na nadosjetilno, te da se te priče sve više i više humaniziraju. I u to je gurnuto ono što se dogmatski proširilo iz rimskog-kršćanskog carstva kao odluke koncila; poput dva strana svijeta, gurali su se jedno u drugo, ono kršćanstvo koje je, takoreći, europeiziralo palestinsku pripovijest, i ono kršćanstvo koje je juridificirana-romanizirana Grčka, koje je postalo apstraktno. To je ono što je živjelo kroz stoljeća, a samo su se rijetki uspjeli postaviti na način koji sam jučer opisao, s mudracima koji su razvili ideju o Gralu i koji su isticali da je poticaj kršćanstva nekoć bio zaodjenut orijentalnom mudrošću, no da se nositelj ovog orijentalnog shvaćanja, zdjela svetog Grala, sveti Gral, mogao donijeti u Europu samo tako što su ga nadosjetilni duhovi držali da lebdi iznad Zemlje, sve dok za njega nije sagrađen skriveni dvorac, dvorac Grala na Montsalvatu. Ali u isto vrijeme, postojala je ideja da se čovjek može približiti čudima Grala samo kroz neprohodna područja. Tada ovi mudraci nisu rekli: šezdeset milja je neprohodni krug koji čovjek mora prijeći ako želi doći do čuda Grala - nego su rekli tada na puno više ezoteričan način što je zapravo taj put do svetog Grala, tada su rekli: oh, ovi ljudi iz Europe, oni neće doći do svetog Grala, jer put koji moraju proći da bi došli do svetog Grala dug je kao i put od rođenja do smrti, i tek kada ljudi dođu do smrti, prošavši za Europu neprohodnim putem koji se proteže od rođenja do smrti, tek tada će stići do dvorca Grala na Montsalvatu. - To je u biti bila ezoterna tajna koja je priopćena učeniku. Budući da još nije svanulo vrijeme kada su ljudi s jasnom sviješću mogli vidjeti kako se duhovni svijet može ponovno otkriti, učenicima je rečeno da u dvorac svetog Grala mogu ući samo uz pojedinačne bljeskove svijetla. Ali bili su posebno impresionirani, da su morali pitati, da je došlo vrijeme u razvoju čovječanstva kada čovjek, ako nije pitao, to jest ako nije razvijao svoju nutrinu, ako u sebi nije tražio impuls istine, nije mogao doći do iskustva sebe. - Jer čovjek svoje 'Ja' mora pronaći izvan svoje fizičke organizacije. I ovo 'Ja', koje se nalazi izvan fizičke organizacije, mora se svojom vlastitom snagom ponovno vinuti uvis, kako bi vidio sebe tamo gdje se čak i u staroj grčkoj civilizaciji to sebstvo vidjelo, u nadosjetilnim svjetovima. 'Ja' se prvo mora ponovno uzdići, kako bi sebe prepoznalo kao nešto nadosjetilno.

Na starom Orijentu ljudi su vidjeli što se događa u astralnom tijelu, a u astralnom tijelu su vidjeli posljedice prethodnih zemaljskih života. Zato su ljudi pričali o karmi. U Grčkoj je predodžba već bila u sjeni. Događaji svijeta opažani su samo na mutan, astralan način. Stoga su nejasno govorili o sudbini, kobi. Ovaj pogled na sudbinu, na usud, samo je slabljenje, paraliza, punog konkretnog koncepta drevnog Orijenta o prolasku čovjeka kroz ponovljene zemaljske živote, čije su posljedice iskustva najavljivane unutar astralnog tijela, makar i samo instinktivno, tako da se može govoriti o karmi,

koja se razvila u ponovljenim zemaljskim životima, i čije su posljedice bile prisutne u astralnom iskustvu.

Sada se na zapadu krenulo prema 'Ja' iskustvu . Ali ovo iskustvo 'Ja' u početku je bilo vezano za fizičko tijelo. To iskustvo 'Ja', bilo je egoistički samodostatno. Ovo iskustvo 'Ja, najprije je živjelo u tuposti, koja je živjela, čak i kada je u njima postojao snažan impuls prema nadosjetilnim svjetovima, u tuposti; a Parsifal, koji je na hodočašću svetom Gralu, prikazan nam je kao tup čovjek. Mora se shvatiti da kada se štovanje Mitre proširilo s Orijenta na zapad, zapad ga je odbacio i nije ga razumio. Jer onaj koji je sjedio na biku, koji je trebao pobijediti niže sile, pronašao je da je i sam došao od nižih sila. Kada je zapadni čovjek vidio Mitru kako jaše na biku, nije razumio to biće, jer to biće nije moglo biti ono što 'Ja' osjeća i doživljava izvan svoje fizičke organizacije. Razumijevanje za ovog Mitru koji jaše je nestalo.

Može se reći: sve se to moralo dogoditi, jer je 'Ja' moralo iskusiti svoj impuls u fizičkoj organizaciji. 'Ja' se moralo čvrsto vezati za fizičku organizaciju, ali ne smije postati kruto u tom osjećaju da je čvrsto vezano za fizičku organizaciju. - Bila je to snažna reakcija na mudrost Orijenta, jer su ljudi na zapadu sve više inzistirali na onome što se razvijalo iz čistog fizičkog. Ova reakcija je morala biti prisutna. I u Europi se poklopilo sve moguće da ova reakcija bude dosta jaka. Ali ova duhovna nastojanja nije bilo dopušteno proširiti na dulje od nekoliko stoljeća. Pojavila se nova duhovnost, ali apstraktna duhovnost, sublimirana duhovnost, filtrirana duhovnost, od prve trećine 15. stoljeća.

Ljudi su prihvatili fizičku astronomiju, a također i fizičku medicinu, i u prvom redu se morao imati poticaj iz ovog fizički osječanog 'Ja' impulsa. Ali ne smije se nastaviti biti krut u europskoj civilizaciji, ako se ne želi da ova europska civilizacija doživi svoj pad. I već postoji dovoljno sila propadanja, ostataka koji bi trebali biti samo ostaci, koje treba prepoznati kao ostatke. Promislite samo kako je suvremena teologija, kako sam često naglašavao, izgubila mogućnost razumijevanja Krista, kako je sve više dolazila do potpunog *pozemljavanja* i *počovječenja* Krista Isusa, kako je Krista Isusa zamijenila 'jednostavnim čovjekom iz Nazareta', kako se u materijalistički strukturiranom odnosu dominacije, sve više gubi živa duhovnost kojom se otajstvo Golgote doista može približiti čovjeku. I vidi se kako se u moderno doba razvija znanost koja želi razumjeti sve što je izvanjsko, ali koja ne želi prodrijeti do čovjeka. I vidi se kako se na tragu ove znanosti, u socijalnom životu javljaju impulsi koji žele uspostaviti samo fizički ljudski poredak, a koji u taj poredak ne žele prodrijeti onim što je božansko, duhovno, nadosjetilni duhovni princip.

Uvijek, kao da je u ljudskim dušama ostala jedna zraka svijetla, u nekim ljudskim dušama. Kad se tračak onoga što još u njima živi od ovog astralnog

elementa, pomiješa s 'Ja', tada oni dobivaju takve bljeske svjetlosti, i to je jedan od najdojmljivijih fenomena moderne Europe kako s istoka snažan podsjetnik sja u filozofiji religije, u filozofiji religije Solovjeva, koja je potpuno, rekao bih, uronjena u istočnjačku sparuu, kako nešto od toga sjaji: nešto nadosjetilno i duhovno mora prožimati zemaljski socijalni poredak. U izvjesnom smislu vidimo kako taj Solovjev sanja o nekoj vrsti Kristove države. Ovu Kristovu državu može sanjati jer su posljednji ostaci astralnog subjektivnog iskustva koje zrači kroz 'Ja' unutar njega.

Uzmimo ove snove o kristijaniziranoj državi, stavimo uz njih ono što je sada uspostavljeno na istoku uz odbacivanje svega duhovnog, ono što sadrži samo sile propadanja - golema, kolosalna suprotnost! Svijet bi trebao postati svjestan takvog kolosalnog kontrasta. I kad bi danas netko imao dovoljno odmaka da te stvari vidi, na jednu bi stranu stavio promicatelja kristijanizirane države, kristijanizirane socijalne strukture, Solovjeva, smatrao bi ga nekim tko je još bio nadahnut orijentalnom suštinom i tko je, da tako kažemo, bacio posljednju iskru u ovu okoštalu Europu kako bi je oživio s ovog gledišta. S druge strane, cara Nikolu ili njegove prethodnike i cara Lenjina lako bi mogli staviti zajedno, jer to što različito govore o razvoju svijeta i čovječanstva u njemu, suštinski ne čini razliku. To je samo ono kako oblikovne sile svijeta žive u njima, a isto živi u Lenjinu, isto u ruskom caru; u osnovi nema neke posebne razlike. Naravno, teško je pronaći put unutar ovih prodirućih sila koje se protežu od prapovijesti do europske civilizacije. U prvom redu to je val, a ono što tražimo je čvrsti smjer. Ovo čvrsto usmjerenje ne može se pronaći ni u čemu drugom osim u uzdizanju 'Ja' do duhovnog razumijevanja svijeta. U duhovnom razumijevanju svijeta mora se ponovno roditi kršćanski poticaj. Ono čemu se težilo u vanjskom svijetu od prve trećine 15. stoljeća, tome treba čovjek težiti, cijelog čovjeka mora se shvatiti u odnosu na svijet. Razumijevanje svijeta i razumijevanje čovječanstva, moraju se promatrati usklađeno. Razvoj Zemlje moramo razumjeti u fazama, u metamorfozama. Moramo vidjeti ranije inkarnacije naše Zemlje, ali ne moramo gledati napuštene primordijalne maglice. Moramo pogledati Saturn, Sunce i Mjesec, koji su već bili prožeti bićem čovjeka, moramo pogledati kako je sadašnji oblik čovjeka nastao iz metamorfoza ranijih oblika planete Zemlje, kako je tamo u ranijoj fazi, čovjekov oblik bio aktivan. Moramo spoznati čovjeka u svijetu, a iz te spoznaje čovjeka u svijetu, moći će proizaći i razumijevanje otajstva Golgote. Ljudi moraju naučiti razumjeti zašto postoji neprohodno područje oko dvorca Grala, zašto je put između rođenja i smrti neprohodan. I kada shvate zašto je to neprolazno, kada shvate da se 'Ja' sada osjeća unutar fizičke organizacije, kada osjete koliko je nemoguća puka fizička astronomija, kada osjete koliko je nemoguća puka fizička medicina, tada će sami sebi utrti put, tada će u ovaj dosad neprohodni život između rođenja i smrti unijeti nešto što nastaje radom vlastite duše čovjeka. Od materijala duše, od samog duha,

moraju se stvoriti alati kojim će se položiti temeljac u tom polju, koje mora biti duhovno, koje vodi do dvorca Grala, do misterija kruha i krvi, do ispunjenja riječi: Činite ovo meni na spomen. - Jer zaboravljen je ovaj spomen, postalo je nesvjesno ono što živi u riječima: činite ovo meni na spomen. - Jer to se čini u znak sjećanja na veliki trenutak Golgote, kada se razumije što je u simbolu kruha, to jest onoga što se razvija iz zemlje kroz sintezu kozmičkih sila, i kada se zna kako shvatiti svijet u kozmologiji i astronomiji koja je ponovno produhovljena, i kada se nauči razumjeti čovjeka iz onoga što je njegov ekstrakt, to jest onoga u čemu duhovno intervenira izravno u njemu, kada se razumije misterij krvi. Put do svetog Grala mora se pronaći radom na onom unutarnjem ljudske duše. To je zadatak spoznaje, to je socijalni zadatak. Ali to je također zadatak kojeg se danas uvelike mrzi.

Jer ono što ljudi razvijaju u sebi kao rezultat svoje izloženosti 'Ja' odgoju zapadne civilizacije, prije svega je, čežnja da iznutra ostanu duševno pasivni, da ne dopuste egzistenciji svijeta da im da ono što bi trebalo unaprijediti njihove duše. Aktivno shvaćanje sila duše, unutarnje iskustvo, koje ne mora nužno biti okultni razvoj, nego iskustvo duše općenito, to je ono što čovječanstvo u Europi ne želi, koje želi nastaviti ono što je bilo samorazumljivo za doba koje nam je neposredno prethodilo: razvoj 'Ja', koji, međutim, vodi do najeklatantnijeg egoizma, do slijepog bijesa instinkta, ako ide dalje izvan svog vremena. Ovaj 'Ja' osjećaj, koji se proteže izvan svog vremena, u prvom redu je pronašao svoj put u nacionalnim šovinizmima; javlja se u nacionalnom šovinizmu, a iz nacionalnog šovinizma proizlaze duhovi koji žele da put do svetog Grala ostane neprohodan. Ali obveza je učiniti sve što se može učiniti, kako bi se ljudske duše pozvale na aktivnost, kako u sferi spoznaje tako i u socijalnoj sferi. Ali protiv takvog poziva, ustaju sve one sile koje su ispunjene mržnjom protiv takve aktivnosti duše. Nisu li se ljudi dovoljno dugo obrazovali da sebi kažu: trebamo li smatrati krivovjernim rad duše da se oslobodi krivnje, trebamo li ispravno razvijati svijest o grijehu i krivnji, jer ne bismo trebali napredovati kroz sebe, nego bismo se trebali otkupiti kroz Krista u pasivnosti?

Čovjek krivo razumije Krista ako ga ne prepozna kao kozmičku silu koja se potpuno sjedinjuje s nama, kada se probijamo do njega kroz pitanja i unutarnju aktivnost. I posvuda se danas vide te moći koje se dižu iz konfesija, iz teologije, iz onih koji su oduvijek bili povezani s teologijom, iz vojske, iz znanosti, posvuda se vide te snage kako se dižu, koje žele zapriječiti put aktivnosti.

Dugo sam morao isticati da je to tako, i dugo sam uvijek iznova morao ponavljati: suprotstavljene sile koje dolaze postat će sve nasilnije; do danas se to svakako i obistinjuje. I ne može se reći da je to protivljenje doseglo vrhunac. To protivljenje je daleko od vrhunca. Ova opozicija ima jaku

organizacijsku snagu u okupljanju svega što je zapravo predodređeno za uništenje, ali ono što svakako propadanje može zaustaviti na neko vrijeme je to što radi s rastućim snagama. Nasuprot tome, snage koje djeluju prema aktivnosti duše danas su slabe. Slabe su one snage, koje iz zahvaćanja duhovnog svijeta, sile uzdizanja žele pretvoriti u vlastite snage duše. Svijet je poprimio ahrimanski karakter. Jer moralo se dogoditi da 'Ja', dok sebe zahvaća u fizičkom, i ako se u pravo vrijeme ne uzdigne da sebe zahvati duhovno kao duhovno biće, onda, ako ostane u fizičkom, zahvatile bi ga ahrimanske snage. I vidimo kako je to zahvaćeno od strane ahrimanskih moći, vidimo to u činjenici da se, koliko god pospane duše to malo htjele priznati, sklonost zlu danas posvuda osjeća. Sklonost zlu jasno se uočava u načinu na koji se, primjerice, vodi borba protiv antropozofske znanosti duha, i svega što je s njom povezano. Iz mutnih lokvi izlazi ono čime se danas služe ličnosti, koje čak uživaju znanstveni ili teološki ugled u svijetu, u borbi protiv antropozofske znanosti duha. Ne radi se o istini, nego o tome koja kleveta tim ličnostima više odgovara, koja im je simpatičnija; postoji jaka opsjednutost čovječanstva silama zla, ljubavlju prema zlu. I svatko tko se ne zna obračunati s tom ljubavlju prema zlu, s tom sve većom ljubavlju prema zlu u borbi protiv antropozofske znanosti duha, neće moći razviti osjećaj, razumijevanje svih suprotstavljenih sila i moći koje će se tek pojaviti. Godinama ljudi govore o meni da postajem sve veći i veći. Pa čak i ako se isprva ne može postići ništa drugo osim jasnog osjećaja toga, tada se barem mora održati ovaj jasni osjećaj, koji je na kraju krajeva i moć. Moramo gledati u svijet kakav nas danas okružuje i moramo trezveno vidjeti što se zapravo događa s takvim stvarima kao što je prljavština koja sada izvire iz naših protivnika i koja ostavlja to veći dojam što su lokve iz kojih izvire mutnije.

Potrebno je upoznati tu osebujnu osobinu, koja će sve više dolaziti do izražaja, tu ljubav prema zlu, i da se uvijek iznova, pospano ne prepuštamo izgovorima da su naši protivnici uvjereni u te stvari. Vjerujete li doista da u osobi poput ove koja se pojavila kao najnoviji protivnik antropozofske znanosti duha, vjerujete li doista da u njemu postoji ikakva mogućnost unutarnjeg uvjerenja? - Kod njega uopće ne postoji mogućnost uvjerenja. Djeluje iz potpuno različite osnove. I to je, rekao bih, pametan potez, gledati upravo s ove strane, tražiti ono gledanje koje se temelji na zavaravanju protivnika. Kad je čovjek bolji general? - Ako može bolje prevariti protivnika! - Ali ako se to prenese na način borbe za istinu, onda je ta borba, borba laži, personificirane laži protiv istine. I moramo shvatiti da je ta borba personificirane laži protiv istine sposobna za sve, da će nam svakako htjeti oduzeti ono što smo pokušavali i pokušavamo učiniti, pogotovo za dobivanje vanjske podrške kako bi se našli nositelji istine u civilizaciji. Nije pretjerano reći da je sve što postoji kao 'Waldorfska škola' i tako dalje, kao ova zgrada, u suprotnosti s onim što postoji kao najdublja, temeljna čežnja u svijetu da

nam se to oduzme! A ako na to ne obratimo pozornost, ako čak i u sebi ne razvijemo osjećaj za svu prirodu ovog načina borbe, onda ostajemo usnule duše, tada unutarnjom budnošću ne hvatamo ono što želi izvirati iz antropozofske znanosti duha.

Zapravo, nije trebalo doći vrijeme da se čovjek pita zašto su protivnici postali ovakvi; jer to se moglo znati dugo unaprijed. A danas smo sigurno pod dojmom da je premalo osoba koje aktivno podržavaju našu duhovnu struju. Općenito, danas je još uvijek među ljudima lakše djelovati nasiljem, moći i nepravdom, nego slobodom. Istina koja se želi naviještati kroz antropozofsku znanost duha, mora računati samo na slobodu čovjeka. Mora naći one koji imaju pitanja. A ne smije se ni reći: zašto ova istina nema u sebi, božanskom duhovnom snagom, moć da duše prisili? - Ne želi, ne može. Umjesto toga će unutarnju slobodu, ljudsku slobodu općenito, smatrati nepovredivom. Ako čovjek želi doći do antropozofske znanosti duha sa svojom prosudbom, mora biti onaj koji pita, mora se uvjeriti u najveću slobodu prosudbe. Treba mu reći riječi duhovne istine; on se mora uvjeriti. Ako želi sudjelovati u socijalnom životu, mora to činiti iz najdubljeg poriva svog srca. Oni ljudi koji pripadaju antropozofskoj znanosti duha, u pravom smislu riječi moraju biti oni koji propituju.

Što vidimo na protivničkoj strani? - Nemojte misliti da se zajedno organiziraju samo oni koji su nekako jednostrani u nekom uvjerenju. Ne, u Stuttgartu se drži propovijed u katoličkoj crkvi: idite na predavanje gospodina von Gleicha, jer njime možete ojačati svoje katoličke duše, možete pobijediti neprijatelje svojih katoličkih duša! - I ulaze katoličke duše, katolički general von Gleich drži predavanje i završava Lutherovom himnom! Sjajno ujedinjenje obje strane, protivnici se organiziraju zajedno! - Nije bitno da li se oni na bilo koji način slažu u svojim uvjerenjima ili mišljenjima.

Za nas je, međutim, pitanje snage da stojimo čvrsto na tlu kojeg smatramo ispravnim. Da, neće biti učinjen nikakav napor da se potkopa ovo tlo, možete biti sigurni u to. Morao sam to ponoviti, posebno u vezi sa zapažanjima o razvoju europske civilizacije, jer potrebno je da se ima barem namjera, da se zauzme čvrst stav na tlu koji moramo prepoznati kao ispravan. I potrebno je da se nitko od nas ne upušta u iluzije o protivnicima koje su toliko popularne. Cilj je potkopati naše temelje. Na nama je da radimo koliko god možemo, a ako bi se potkopalo tlo i mi upali u pukotinu, naš rad bi ipak morao biti takav da pronađe svoj put u svijet. Jer ono što se ovdje događa, posljednji je trzaj svijeta koji propada; ali zna i, kada je posljednji trzaj, tresnuti kao lud; u ovom bijesnom napadu čovjek može izgubiti život. Stoga je barem potrebno, prepoznati impulse koji dovode do ovog bijesnog napada. Ništa se ne može postići s malim; moramo se obratiti velikom. Pokušajmo biti dorusli takvom apelu!

Ovo sam morao uključiti, da osjećamo da smo u važnom, značajnom, odlučujućem trenutku, i da moramo razmisliti kako smoći snage da to prebrodimo.

SEDMO PREDAVANJE

Dornach, 22. travnja 1921.

Buduća će historiografija ove dane zabilježiti među najvažnijim u europskoj povijesti; jer danas je postalo poznato, kako se Srednja Europa odriče vlastite europske volje. Ostaje za vidjeti kako će se stvari razvijati u narednim danima, ali kako god da se dogodi, to je u konačnici čin koji je, mnogo više od onih koji su mu prethodili u našim katastrofalnim vremenima, povezan s odlukom ljudske volje, s onom ljudskom voljom koja je, u najpotpunijem smislu, proizašla iz sila propadanja europske civilizacije. Na takav dan čovjek se može prisjetiti onih vremena iz kojih je poteklo sve unutar europske civilizacije koju sam ovdje opisivao proteklih tjedana, koja u određenom smislu imaju svoje polazište u 4. stoljeću nove ere, koja povijest tako površno opisuje, ali koja su imala dubok utjecaj na civilizaciju čovječanstva.

Te smo događaje okarakterizirali iz određenih perspektiva. Okarakterizirali smo kako je, od 4. stoljeća poslije Krista nadalje, ono što se može nazvati potpuno jurističnim duhom ušlo u crkvenu i svjetovnu civilizaciju zapada, a potom postajalo sve intenzivnije. Zatim smo naznačili izvore iz kojih su te stvari proizašle, i skrenuli smo pozornost na to kako je čovječanstvo u modernoj civilizaciji prolazilo, kroz doduše manje zapaženu krizu, ali koja se, kako smo vidjeli ovdje prije nekoliko tjedana, čak mogla opisati anatomskim i fiziološkim terminima. Na sve što se događalo u drugoj polovici, posebice u zadnjoj trećini 19. stoljeća, a što je potom kulminiralo u nesretna dva desetljeća 20. stoljeća, utjecalo je ono što se događalo sredinom 19. stoljeća.

Upravo je danas dan koji nam daje razloga da započnemo ova promišljanja, koja sada želimo nastaviti u ovim danima, na način kako smo često činili, ali koji je možda posebno važan sa stajališta s kojeg danas želim to razmotriti, s razmatranjem ličnosti koja je na vrlo intenzivan način - moglo bi se reći napola kao gledatelj, napola kao tragična osobnost koja prolazi kroz događaje - iskusila sile smrti koje su postojale unutar europske civilizacije u zadnjoj trećini 19. stoljeća. Mislim na Friedricha Nietzschea.

Danas ne želimo zauzeti svoje gledište kako bismo biografski ispitali Nietzscheovu ličnost kao takvu, već želimo pokazati nešto o Nietzscheu iz posljednje trećine 19. stoljeća. Njegov rad u cijelosti pada u posljednju trećinu 19. stoljeća. On je osoba koja je, rekao bih, s finim vibrirajućim nervima proživjela sva duhovna strujanja koja su zahvatila Europu u posljednjoj trećini 19. stoljeća, i on je osoba koja je tragično patila od tih strujanja, koja je najstrašnije osjetila sile propadanja koje leže u tim strujama, i koja je na kraju bila slomljena ovom tragedijom, ovim užasima.

Naravno, sliku koju imamo u vidu, možemo povući raznim linijama. Neke od ovih linija bit će nacrtane danas. Friedrich Nietzsche došao je iz župne kuće u središnjoj Njemačkoj. Od djetinjstva nadalje, bio je okružen onim što se može opisati kao skučenost kulture i civilizacije u moderno vrijeme. Okružen je svime što se predstavlja kao filistarski sentimentalno, ali je u isto vrijeme samozadovoljan, arogantan i trivijalno zadovoljan. Samozadovoljan, arogantan jer vjeruje da u sebi, u slabo prikrivenim osjećajima, nosi ogromnu sumu tajni svijeta, trivijalan i sadržajan jer su ti osjećaji doista najobičniji, koji prodiru u filistarsku sentimentalnost iz opće ljudskog, i koji se u filistarskoj sentimentalnosti cijene kao da su ono što Bog govori u ljudskim grudima.

Nietzsche je izašao iz te civilizacijske skučenosti i kao mladić je upio sve ono što može upiti mladost, reklo bi se, vremenu i svijetu strana, prolazeći kroz suvremeno srednjoškolsko obrazovanje. Kroz svoje gimnazijsko filistarstvo mogao je naslutiti veličinu grčke kulture. Još u najranijoj mladosti udubio se svim srcem u sve, što izvire iz grčke tragedije Sofoklove ili Eshilove, ispunio se svime što teži od pune grčke ljudskosti do izvjesnog shvaćanja duhovno-tjelesnog doživljaja svijeta, i želio je kao puno ljudsko biće sa svim svojim mišljenjem, osjećajem i voljom, stati u tom doživljaju ukupnosti svijeta, kojeg se čovjek može osjećati kao pojedinačni dio, kao pojedinačni član. I možda je pred dušom mladog Friedricha Nietzschea uvijek iznova stajao onaj veliki kontrast između onoga što, u filistarskoj sentimentalnosti i uskogrudnom, trivijalnom samozadovoljstvu, većina modernih ljudi naziva stvarnošću, s jedne strane, i težnje za suverennošću grčkih tragičara i filozofa ranijeg grčkog razdoblja s druge strane. Svakako da se njegova duša kolebala između ove filistarske stvarnosti i ove težnje za suverennošću grčkog duha, koja je nadilazila svaku trivijalnu ljudsku mjeru. A kad je tada stupio u sferu moderne znanosti, osobito mu je dosadio nedostatak duha i umjetnosti u ovoj modernoj znanosti, čisto intelektualnoj djelatnosti. Njegove voljene Grke, u kojima je najintenzivnije osjećao želju za suverennošću, moderna je znanost bacila u filološko-formalne trivijalnosti. Morao se osloboditi tih filološko-formalnih trivijalnosti, pa je tako začeo svoju duboku antipatiju prema duhu koji je smatrao izvornim duhom modernog intelektualizma: obuzela ga je duboka antipatija prema Sokratu i svim sokratskim nastojanjima.

Svakako, ima Sokratovih velikih, dobrih strana, ima tu svašta što se od Sokrata može naučiti. Ali s jedne strane postoji Sokrat, kakav je nekoć stajao unutar grčkog svijeta, a tu je i Sokrat, bauk koji se provlači kroz opise modernih srednjoškolskih profesora i sveučilišnih profesora. Uostalom, kojeg je mladi Nietzsche mogao upoznati s obzirom na svoju okolinu? - Samo utvaru Sokrata! I tako je svoju antipatiju prema ovom Sokratu, izvukao iz onoga što je sokratizam donio unutar ove europske civilizacije. Tako je u Sokratu vidio ubojicu pune ljudskosti koja je umjetnički i filozofski prožela

Europu u predsokratovsko doba, i tako mu se na kraju ukazala stvarnost koja je postala filistarska i pusta, kao ona koja promatra svijet u temelju egzistencije i iz koje mora proizaći ono što se, kao težnja za uzvišenjem, želi uzdići u duhovne sfere egzistencije.

Ovo zadnje nije mogao vidjeti ni u čemu što je proizašlo iz potrage za znanjem; mogao je vidjeti samo u onome što je nastalo u nastojanju koje je poprimilo umjetnički karakter. Bio je prožet filistarskim ozračjem u koje je konačno zapao sokratizam, i onim što je također došlo iz antičke Grčke kao tragična umjetnost. Vidio ju je kako se ponovno rađa, kasnih sedamdesetih i ranih osamdesetih u onome što je Richard Wagner želio stvoriti kao tragediju iz duha glazbe. U ovoj glazbenoj drami koja je trebala biti stvorena, vidio je nešto što je, iako ignorira sokratizam, bilo izravno povezano s prvim grčkim razdobljem pune čovječnosti, a u njenoj su duši postojala dva umjetnička usmjerenja: s jedne strane dionizijsko-orgijastičko, koje iz nesagledivih dubina nastoji izvući punu čovječnost, a s druge strane, onaj drugi smjer od kojeg se Europa okretala, do te mjere da je izgubio sav svoj sjaj i tako se izrodio u apsolutnu duhovnu sklerozu modernog učenja: apolonski smjer. I težio je novoj dionizijskoj umjetnosti. To prožima njegovo prvo djelo: 'Rođenje tragedije iz duha glazbe'. I morao je odmah vidjeti kako se tipični filistar suprotstavlja onome što je proizašlo iz spoznaje potaknute fantazijom, iz spoznajom nošene fantazije koja se izrazila u ovoj knjizi 'Rođenje tragedije iz duha glazbe'. Smjesta se mobilizirao iskonski filistar moderne civilizacije Wilamowitz, koji je kasnije postao svjetionik Berlinskog sveučilišta, koji je grčke tragičare obukao u moderno, trivijalno ruho, kojem su se tada beskrajno divili oni koji su u grčku riječ prodrli onoliko duboko koliko su bili daleko od grčkog duha. Odmah je došlo do sraza između onoga što je, nošeno duhom, spoznajom htjelo ući u umjetničko, i onoga što se ne osjeća ugodno u toj fantaziji duha znanja, u tom duhom rođenoj spoznaji, i što od toga bježi u filistarsku pedantnost.

Sve što je Nietzscheova duša mogla iskusiti u ovom kontrastu, on je pustio da iscure ranih 1870-ih u svoje četiri takozvane 'Nepravovremene meditacije'. Prvo od tih promišljanja, bilo je posvećeno stvarnom obrazovanom filistru modernog doba. Samo ove 'Nepravovremene meditacije' treba sagledati u pravom svijetlu. Svakako se ne bi trebalo usmjeriti na pojedinačne osobnosti. Naprimjer, u prvom 'Nepravovremenom promišljanju' inače vrlo dobrog i hrabrog Davida Strauša svakako nije trebalo gledati kao osobnost, već ga je trebalo vidjeti kao vrstu modernog obrazovanog filistra, koji je tako beskrajno zadovoljan trivijalnostima koje se razvijaju u modernom životu. Proživljavamo to iznova i iznova, jer od tih vremena, stvari se nisu popravile, nego su se pogoršale.

To je otprilike isto iskustvo koje netko ima kada se pokušati dati temelj za svijet dokučiti iz pozadine znanosti duha. Tada dolaze razni ljudi i govore:

da, sve što je rečeno o eterskom tijelu, o astralnom tijelu, o duhovnom razvoju, može biti istina; ali čak i da je sve ovo istina, ne može se dokazati. Ali jedno se može dokazati: dva puta dva je četiri. I iznad svega, treba raspravljati o tome kako ova nedokaziva znanost duha stoji u odnosu na sasvim izvjesnu istinu: dva puta dva je četiri. - To je otprilike ono što danas čujete u svim tonalitetima - iako ne baš u ovoj radikalnoj nijansi - da se svemu ima nešto prigovoriti, onome što je rečeno o zemlji duše i duha: dva puta dva je četiri! - Kao da bi itko sumnjao da je dva puta dva četiri!

Friedrich Nietzsche je želio udariti na obrazovno filistarstvo modernog doba, prikazujući svoj tipus, David Friedrich Strauša, autora 'Stare i nove vjere', ove iskonske filistarske knjige. A onda je htio pokazati koliko je moderna duhovnost zapravo jalova. Treba se samo prisjetiti važnih činjenica, koje pokazuju koliko je ova moderna duhovnost jalova. Treba se samo prisjetiti kako je u prvoj polovici 19. stoljeća još bilo, u određenom smislu, vatrenih duhova poput Rottecka, koje je, iako jednostrano liberalan, ipak povijest prikazivao s izvjesnom vatrenom duhovnošću. Treba se samo prisjetiti kako u Rotteckovoj 'Povijesti' svuda postoji nešto od, rekao bih, pomalo sasušenog, ipak sasušenog cijelog čovjeka, koji je u cijeli zemaljski život ljudskog razvoja htio unijeti barem onoliko duhovnosti koliko u njemu ima racionalnosti. I samo tome treba suprotstaviti one ljude koji su tada istupili i rekli: pa dobro, pokušaj konstruiranja uvjeta ili stanja čovječanstva na temelju razuma nije ništa. Treba proučavati davna vremena, zadubiti se u povijest, treba vidjeti kako se sve događalo i to iskoristiti za organiziranje sadašnjosti.

To je doista duh koji je konačno dao svoje jalove plodove u ekonomiji i poslovanju, naprimjer, kroz nekoga kao što je Luj Brentano, duh koji je htio samo gledati u povijest, koji je zapravo vjerovao da se samo u davnim vremenima bilo što produktivno moglo unijeti u razvoj čovječanstva, da se sada treba izdubiti unutrašnjost čovjeka i napuniti je kao vreću onim što se iz povijesti može dobiti, tako da ovom modernom čovjeku ostane samo koža i nešto malo ispod kože, ali onda je ono ispod napunjeno s onim što su proizvela davna vremena, tako da iz sebe može dati staru grčku, staru germansku kulturu i tako dalje. Nitko nije razmišljao o produktivnosti, o samoispunjenju ljudske duše u sadašnjosti i nitko u to nije želio vjerovati. Krilatica vremena je bila povijest. To se zgadilo Nietzscheu 1870-ih i on je napisao svoju knjigu: 'O upotrebi i zlostavljanju povijesti za život', u kojoj je sugerirao kako je moderni čovjek ugušen poviješću. I tražio je da se vrati produktivnost.

U njemu je još uvijek ležao umjetnički duh. Nakon što se okrenuo 'svojevrsnom filozofu', Wagneru, ponovno se okrenuo jednom filozofu Schopenhaueru. U onome što je živjelo u Schopenhaueru, vidio je neku vrstu stvarnosti jalovog, prašnjavog filozofskog duha. U Schopenhaueru je

vidio svojevrsnog odgajatelja modernog čovječanstva, ne samo onoga koji je to bio, nego onoga koji je to morao postati. I napisao je svoju knjigu: 'Schopenhauer kao odgajatelj', a zatim je slijedila 'Richard Wagner u Bayreuthu', još jednom rekao bih, čak na orgijastički način ukazujući kako revitalizacija moderne civilizacije mora proizaći iz umjetnosti.

Čudno je iz koje je pozadine nastao ovaj tekst, 'Richard Wagner u Bayreuthu'. Sam Friedrich Nietzsche pažljivo je birao što će dodati onome što je onda objavljeno pod naslovom 'Richard Wagner u Bayreuthu'. Moglo bi se gotovo reći: svaka stranica ove knjige, ima svoju drugu stranicu koja sadrži nešto sasvim drugo. Dok se Bayreuth i njegove aktivnosti s entuzijazmom slave u knjizi 'Richard Wagner u Bayreuthu', Nietzsche je uz nju napisao, rekao bih uz svaku takvu stranicu, još jednu ispunjenu duboko tragičnim osjećajima o silama propadanja moderne civilizacije. I ne može, ne može vjerovati u ono što sam piše, ne može vjerovati da u Bayreuthu leži moć da se te sile pada istinski transformiraju u snage uspona. Ta tragedija prevladava na stranicama koje su tada odbačene i ostavljene kao rukopisi, koji su svijetlo dana ugledale tek nakon što se Friedrich Nietzsche razbolio. A onda je došao veliki potres, zapravo već 1876. To razdoblje u Nietzscheovu životu završilo je tragično, s boli zbog sila propadanja moderne civilizacije. Godine 1876. vidimo Nietzschea na takav način, da je njegovo gađenje nad propadanjem veće od slatkoće sila uspona koje je u početku vidio u Bayreuthu. I sada, prije svega, njegovu dušu preplavljuje pogled na sve one elemente neistine, modernu neistinoljubivost, koja je ušla u modernu civilizaciju. I želio bih reći: sve to zajedno stvara sliku, o tome što u ovoj modernoj civilizaciji ono ljudsko radi. On u ovoj modernoj civilizaciji više ne može vidjeti nešto što zapravo leži kao iskupljujuća duhovnost nad onim što je filistarski duh stvarnosti, i on ulazi u svoju drugu epohu, gdje se suprotstavlja onome što čovjek ima kao lažnu predodžbu o sebi, gdje protiv toga postavlja ono što naziva 'odviše ljudskim', pravi čovjekov lik, ali to je ono o čemu moderni čovjek ne želi imati nikakvu svijest.

Moglo bi se reći: pogledajte one koji su slavili modernu povijest na takav način, kao što su Savigny ili Luj Brentano ili drugi povjesničari, kao što su Ranke i tako dalje; pogledajte ih, što oni zapravo guraju? Što se događa u mreži duha svijeta koji prede? - Predstavlja se nešto što bi trebalo biti istina. Zašto se to predstavlja kao istinito? - Predstavlja se kao istina, jer oni duhovi koji govore o takvoj istini, zapravo su samo impotentni duhovi, oni niječu duha jer ga nemaju, jer mu ne mogu doći. Svijetu diktiraju: morate biti takvi - jer im nedostaje svjetlosti koju bi morali širiti svijetom. Odviše ljudsko, posve ljudsko ograničeno, to je ono što je organizirano do ljudske razine i što se čovječanstvu predstavlja kao apsolutna istina. Ovaj osjećaj živi u Nietzscheu od 1876. nadalje, dok piše svoja dva sveska 'Ljudski, odviše ljudski'; potom 'Zoru' i na kraju 'Veselu znanost' kroz koju on, rekao bih, pijano uranja u prirodu ne bi li pobjegao od svega što ga okružuje.

Ali u njemu još uvijek postoji tragičan osjećaj. Njemački sjever, europski sjever, i općenito Srednja Europa, na njega su imali utjecaja, od Schopenhauera i Richarda Wagnera prihvatio je put do voltarizma, a Voltaireu je posvećeno djelo 'Ljudski, odviše ljudski'. On pokušava obnoviti sokratizam pokušavajući mu udahnuti život, ali tražeći iza moderne civilizacije odveć ljudsku istinu, ljudsku uskogrudnost. Iz ove ljudske skučenosti želi zahvatiti duh. Iza onoga što su ljudi proizveli u moderno doba, ne nalazi ga. Vjeruje da ga može pronaći svojevršnim opijenim poniranjem u prirodu. A to opijeno poniranje u prirodu, pokušavao je živjeti odlazeći uvijek iznova na jug za vrijeme odmora, kako bi na toplom Suncu i pod plavim nebom zaboravio što su ljudi stvorili u moderno doba. Ovo opijeno poniranje u prirodu osjećaj je, ključna tema, njegove 'Zore' i 'Vesele znanosti'. Zbog toga nije postao sretan, ostao je tragičan. I u njemu nalazimo, čudan osjećaj. To nam je posebno vidljivo kada vidimo da taj osjećaj izražava u poeziji i čujemo od njega:

Vrane vrište
i zujeći lete u grad:
uskoro će snijeg -
Blago onome tko još ima dom!

On također nema dom. "Leti ptico, pjevaj svoju pjesmu glasom pustinjske ptice". On nema doma; osjećao se kao da vrane vrište oko njega dok je uvijek iznova iz Njemačke bježao u Italiju. Ali ubrzo postaje jasno da ne može ostati u tom raspoloženju; postoje Nietzscheove izreke u kojima on prosvjeduje protiv preozbiljnog shvaćanja ugođaja "Vrane vrište i zujeći lete u grad". Ne želi da ga se doživljava samo kao tragičara, već se istovremeno želi smijati svemu što se događa u modernoj civilizaciji. Kako sam rekao, pročitajte nekoliko redaka koji slijede ovu pjesmu 'Vrane vrište' u trenutnom izdanju Nietzschea. I tako vidimo kako, u izvjesnom smislu, u Nietzscheu postoji duh u ovoj posljednjoj trećini 19. stoljeća, predodređen da napusti sve što su ljudi moderne civilizacije proizveli, da pobjegne od svega što je umjetnost proizvela, svega što je proizvelo znanje, kako bi pronašao nešto originalno, pronašao nove bogove i uništio stare idole.

Moglo bi se reći da je vrijeme tom duhu nanijelo rane koje su preduboke da bi te rane zacijelile, ili da bi iz tih rana moglo nastati nešto novo i produktivnije. I tako iz tih rana niču prazna stvorenja, prazne ideje; pojavljuje se 'nadčovjek', prožet krvavom lirikom. Nemoguće za Nietzschea, u zadnjoj trećini 19. stoljeća, iz perspektive prirodne znanosti, koja je čovjeka izbrisala, iz perspektive sociologije i socijalnog života prošlog stoljeća, koji je imao strojeve, ali više nije imao čovjeka, samo čovjeka koji je stajao uz stroj - za Nietzschea je nemoguće da prodre do čovjeka. Ali on doživljava poriv: izaći, s negacijom izaći iz onoga što se više ne poznaje i ne osjeća kao ljudsko. Umjesto razumijevanja čovjeka iz perspektive cjelovitosti svijeta,

umjesto 'tajne znanosti', apstraktno 'nadčovjek', lirski sparan, pregrijan, morbidan, grčevit, pojavljuje se pred njegovom dušom u vizijama u 'Zaratustri', u vizijama koje ponekad zadiru u najdublje strane čovjeka, ali koje u osnovi uvijek negdje neharmonično, razotkrivajući unutarnji nesklad.

I onda druga negacija ili zapravo prazna ideja. Ovaj život između rođenja i smrti čovjeka, ne može se razumjeti osim ako se o njemu istovremeno ne razmišlja kao da se proteže izvan jednog zemaljskog života. Svatko tko istinski razumije jedan život između rođenja i smrti, svatko tko ga razumije s tako dubokim osjećajem i lirikom kao što je to učinio Friedrich Nietzsche, naposljetku će shvatiti da se taj život ne može razumjeti kao jedan život; mora se promatrati u njegovu razvoju kroz mnoge živote. - Ali baš kao što Nietzsche nije mogao dati čovjeku smisao i stoga grčevito prelazi na negaciju 'nadčovjeka', isto tako je malo mogao dati smisao ponovljenim zemaljskim životima. Izdubio ih je, te živote, postali su tupi recidiv istog, vječno ponavljanje istog. Zamislite samo što može doći pred našu dušu s ponovljenim zemaljskim životima, koji su međusobno karmom povezani moćnim svitkom sudbine, zamislite kako jedan život ulijeva sadržaj u drugi, i zamislite ove zemaljske živote ispražnjene do točke beznačajnih ljuski, ispražnjene od sveg sadržaja, i tamo stoji vječno ponavljanje istog, karikatura ponovljenih zemaljskih života.

I bilo je nemoguće prodrijeti kroz ono što suvremene denominacije daju slici otajstva Golgote - tako je Nietzsche vidio ono što mu se moglo otkriti kroz kršćanstvo! Nemoguće je prodrijeti kroz poglede denominacija koji su se pojavili od 4. stoljeća poslije Krista, da bismo dobili sliku onoga što se dogodilo u Palestini na početku naše ere. Ali Nietzsche je bio ispunjen dubokom željom za istinom. Ono odviše ljudsko, pred njegovom dušom se pojavilo u tužnom obliku. Nije želio sudjelovati u laži moderne civilizacije; nije se dopustio zavarati slikom otajstva Golgote, kakvu protivnici kršćanstva poput Adolfa Harnacka predstavljaju svijetu, u apsolutnoj lažljivosti. Želio je prepoznati istinu čak i u laži koja je postojala kao istina. Otuda njegovo iskrivljavanje otajstva Golgote u 'Antikristu'. U 'Antikristu' je prikazao sliku koju čovjek mora imati kada izrasta iz mišljenja modernih konfesija, i kada iz tog mišljenja želi izreći istinu umjesto laži, ali kada istovremeno ne može prodrijeti od onoga što nudi moderno znanje, do onoga što je tamo stvarno kod otajstva Golgote.

Tako je otprilike stajao Nietzsche 1886, 1887. godine. Napustio je sve što spoznaja moderne civilizacije nudi. U 'nadčovjeku' je prešao na negaciju čovjeka, jer čovjeka nije mogao dobiti modernim spoznajama koje su čovjeka iščupale iz njegove sfere. Iz svojih osjećaja o jednom zemaljskom životu, dobio je slutnju o ponovljenim zemaljskim životima, ali moderna spoznaja nije mu za to mogla dati nikakav sadržaj. Tako je ispraznio ono što je osjećao; više nije imao sadržaja, samo formalno valjanje vječno istoga u

vječno identičnom ponavljanju, to je bilo pred njegovom dušom; i karikatura otajstva Golgote, kako ju je opisao u svom 'Antikristu', jer nema načina, ako se želio držati istine, iz onoga što moderna teologija nudi, naći put do otajstva Golgote.

O kršćanstvu moderne teologije, već je mogao mnogo čitati u spisima baselskog teologa Overbecka. Da ova moderna teologija nije kršćanska, treba vidjeti u Overbeckovim spisima o modernoj teologiji. Sve što živi kao nekršćansko u modernom kršćanstvu, živjelo je duboko u duši Nietzschea. Beznađe ovih suvremenih spoznaja lišilo ga je pravog pogleda na ono što se u čovjeku stvara kroz jedan život za sljedeći, pa je došao na praznu ideju o povratku istoga. Kršćanski impuls mu je oduzelo ono što se u moderno doba naziva kršćanstvom, a neistinitost modernog vremena došla mu je pred oči, tako da nije mogao vjerovati ni u istinitost umjetnosti, u koju je želio vjerovati na početku svoje karijere. I već je ispunjen tom tragedijom kad mu iz duše izbijaju izreke poput: 'I pjesnici previše lažu...'. Međutim, iz najdublje ljudske prirode, pjesnici i umjetnici u umjetnoj civilizaciji previše su lagali i nastavljaju previše lagati do danas. Jer ono što je najpotrebnije snagama budućnosti, i čega suvremena civilizacija najmanje ima, jest duh istine.

Nietzsche je težio tom duhu istine, koji jedini pred čovjeka može staviti čovjeka, koji jedini, kroz razvoj zemaljskih života, ovom zemaljskom životu može dati smisao drugačiji od besmislenog ponavljanja istog. Iz osjećaja za istinu, žeađao je za stvarnim likom onoga koji je hodao poljima Palestine. Unutar moderne teologije i unutar modernog kršćanstva doživio je samo karikaturu. Sve to ga je slomilo. Tako je osobnost Friedricha Nietzschea izraz sloma, jednog duha koji teži istini unutar neistinitosti, koja je proizašla iz krizne točke modernog doba, od sredine 19. stoljeća. Ta se neistina toliko uzdigla, da ljudi i ne slute koliko su duboko upleteni u mrežu te neistine, da ljudi više i ne razmišljaju o tome, kako bi danas u svakom trenutku istinu trebalo postaviti na mjesto neistine. Ali tek osvješćivanjem koliko upravo taj temeljni osjećaj, istina umjesto neistine, mora prožeti našu dušu - samo kroz taj temeljni osjećaj može živjeti antropozofska znanost duha. Suvremena je civilizacija odgajana u duhu neistinoljubivosti, a upravo se s tim duhom neistinoljubivosti - to se može reći kao primjer - najviše bori antropozofska znanost duha. I sada je već slučaj, kao što sam rekao na kraju mojih zadnjih promišljanja ovdje, da smo u dubokoj, intenzivnoj krizi, također i u pogledu antropozofski orijentirane znanosti duha, i jako trebamo raditi iz entuzijazma za istinu, intenzivno raditi. Uostalom, ono što se događa iz sata u sat i iz dana u dan, primjer je onoga od čega boluje naša civilizacija, onoga što je mora uništiti, ako se ne pribere.

Vidite, u tjedniku koji je uglavnom izraz široko rasprostranjenog javnog mnijenja, vidimo da se u prošlom izdanju podiglo raspoloženje protiv onoga što je politika Simonsa. Naravno, antropozofska znanost duha, baš kao i

'trostrukost', nema nikakve veze s politikom Simonsa. Ali danas, iz duha duboke neistine, antropozofska znanost duha se stavlja zajedno s politikom Simonsa. Znae što s takvim stvarima možete postići, i s njima ćete postići puno. I stvarno izražava nešto od močvarne lažljivosti kada se pročita takva rečenica, koja se ovdje pojavljuje pod navodnicima i namijenjena je karakterizaciji Simonsa: "On je omiljeni učenik teozofa Steinera, koji mu je pretekao veliku budućnost. Čvrsto stoji na evanđelju 'trostrukosti', ali je također pobožan kršćanin u duhu svog Wuppertala".

Pa, toliko riječi, toliko laži! Ne kažem: toliko rečenica, toliko laži, nego sasvim svjesno kažem: toliko riječi, toliko očitih laži - s iznimkom zadnje rečenice - prve rečenice su laž u svakoj riječi: "On je omiljeni učenik teozofa Steinera, koji mu je pretekao veliku budućnost, i čvrsto stoji na evanđelju trostrukosti" - naravno, sve je to laž! - "ali je i pobožan kršćanin u smislu svog Wuppertala".

Tako se ovom posljednjom rečenicom, dodanom prethodnima, lažljivosti prirodno pridodaje apsolutna paraliza. Jer samo zamislite to stvorenje koje bi nastalo, kad bi doista moglo nastati, da bi netko postao moj najdraži učenik, da bi tom omiljenom učeniku ja pretekao sjajnu budućnost, da bi on čvrsto stajao na 'Evanđelju trostrukog poretka', i da bi sada bio pobožni kršćanin u smislu poštenih ljudi u Wuppertalu! Zamislite samo ovu strukturu čovjeka! Ali ovo je moderna civilizacija, koliko god se beznačajno činilo, ipak je jasan simptom moderne civilizacije. Jer oni koji vrlo često polemiziraju protiv takvih stvari, polemiziraju s istim lažima i istom paralizom. A drugi i ne primjećuju kakve im se čudne tvorevine 'dočaravaju pred glupim očima' - oprostite, samo citiram ono što je o gnomima rečeno u jednoj od mojih misterija. Oni niti ne primjećuju što im se dočarava pred, pa, recimo, 'inteligentnim' očima - kako se inteligencija shvaća u modernoj civilizaciji. Zapravo, danas prihvaćamo sve, jer nam nedostaje osjetljivost za istinu i istinitost, nedostaje nam entuzijazam za potvrditi istinu i istinitost usred neistine i neistinite civilizacije.

Dok takve stvari ne shvatimo ozbiljno, ne možemo naprijed. Danas pred dušom treba imati drugačiju sliku. Ovih dana jasno se pojavljuje pred dušom ljudi, da Europa želi iskopati grob svoje civilizacije, a i da želi prizvati tu Europu, Europu izvan Europe, kako bi nad tim zatrpanim grobom stare civilizacije, a i nad zatrpanim grobom goetheanizma nastalo nešto sasvim drugo. Pa, ostaje vidjeti može li još nešto izroniti iz onoga čemu političari pokušavaju iskopati grob, nešto što će uistinu upiti sile uzašašća, što će pronaći čovjeka, što će pronaći ponovljene zemaljske živote kao jedini pravi izraz ideje vječnosti, što će pronaći otajstvo Golgote kao pravi impuls, kršćanski, za razliku od svega što se na ovim prostorima pojavljuje kao neistina i neistinito.

OSMO PREDAVANJE

Dornach, 23. travnja 1921.

Danas ću morati predstaviti poglavlje koje se čini dalekim, ali koje će ipak činiti cjelinu s onim što je rečeno jučer i onim što će biti rečeno sutra. Često sam spominjao da kada ljudi proučavaju razvoj čovječanstva, previše polaze od stava da je cjelokupna konstitucija ljudske duše ostala u biti ista, sve dok postoji bilo kakav razvoj koji se može pratiti povijesno ili pretpovijesno. Ali ono što se tu vjeruje uopće ne odgovara činjenicama. Međutim, ako se prate samo činjenice koje se povijesno prenose kroz dokumente, teško je odrediti kakve su bile metamorfoze razvoja ljudske duše. Ali, ako se pogleda dalje unatrag, dalje od tih činjenica, onda se ono što se povijesno prenosilo pojavljuje u drugačijem svijetlu, i tada postaje jasno da ljudska duša nije oduvijek bila onakva kakva je danas, ili kakva je bila u vremenima koja se mogu zahvatiti samo kroz vanjske čimbenike. Iznad svega, ljudi vjeruju: pa, naprimjer, danas ljudi imaju nešto poput geometrije, imaju nešto poput aritmetike, što je u biti učenje o brojevima, a zatim imaju vještinu vaganja, određivanja težine. Ljudi imaju predodžbe o tome što je mjerenje, što je mjera. Čovjek ima predodžbu kako danas brojimo i važemo stvari i misli: svakako, u vrijeme kada su, prema našoj sadašnjoj prosudbi, ljudi još uvijek bili prilično djetinjasti, jednostavno nisu mogli mjeriti, brojati ili računati. Ali otkad je to bilo moguće, prakticiralo se otprilike na isti način kao što se prakticira i danas.

To jednostavno nije slučaj, i čak i ako, kao što sam rekao, to vodi u daleke oblasti, moramo, prije nego što uđemo u povijest čovječanstva, formirati nešto precizniju predodžbu o mjeri, broju i težini. Znae da je, prema vanjskoj tradiciji, pitagorejska škola imala donekle drugačije poglede na brojeve od onih koji danas prevladavaju. Pitagorejci su, kao što svi znate, imali određene predodžbe povezane s brojevima - jedan, dva, tri, četiri i tako dalje - i imali su vrlo specifične predodžbe povezane s parnim i neparnim brojevima. Ukratko, o broju su govorili na određeni kvalitativni način, a ne samo na kvantitativni.

Ako se iz duhovno znanstvene perspektive razmotri što leži u osnovi ovoga, shvaća se da je ono što je postojalo u pitagorejskoj školi, koja je još uvijek bila svojevrsna tajna škola, u biti bio samo posljednji odjek mnogo starije numeričke mudrosti, koja seže u davna vremena i od koje su preživjele samo predaje. I ono što nam se govori o Pitagori, u biti je nešto što je bilo u opadanju, od drevnog učenja o brojevima. Ako stvari promatrate iz duhovno znanstvene perspektive, dolazite do fundamentalno drugačijih predodžbi o mjeri, broju i težini, od onih koje imamo danas. Ali kao što sam rekao, moramo malo pojasniti, čak i ako to nekima od vas može uzrokovati

poteškoće, kakva je trenutna situacija s tim konceptima mjerenja, brojenja i vaganja.

Mjerenje - kako mjerimo? Možemo imati samo jednu mjeru, i ta mjera na neki način mora biti prihvaćena. Ne možemo reći da je ta mjera, koju koristimo kao osnovu, uzmimo jedan metar, na bilo koji način apsolutno određena. Pretpostavlja se, određen je kao određeni dio sjevernog kvadranta zemljinog meridijana, koji prolazi kroz Pariz, a ni taj dio, desetmilijunti dio, nije točno sadržan u tom, takoreći, čvrstom standardu, koji se u Parizu nalazi kao standardni metar. Ali je prihvaćen. Recimo da želite početi od određene mjere, a zatim s njom mjerite druge duljine ili čak površine, formirajući kvadratnu mjeru od mjere duljine. Ali ono što se otkrije o onome što se treba mjeriti, temelji se na nečemu potpuno proizvoljnom, nečemu što je pretpostavljeno. Važno je shvatiti, da zapravo koristimo proizvoljnu mjeru, tako da kada mjerimo, imamo samo omjere veličine koju mjerimo i te proizvoljno pretpostavljene mjere. S brojevima stvari su malo drugačije.

Danas dok živimo u našoj apstraktnoj egzistenciji, brojimo 'jedan', 'dva', 'tri'; brojimo 'jedan', 'dva', 'tri' kada brojimo jabuke, kada brojimo ljude, kada brojimo konje, kada brojimo stolice. Za ono što se određuje brojem, nije važno za što kažemo 'jedan'. Imamo svoj poseban način brojenja svih stvari koje brojimo i koje kao cjelina tvore nešto samostalno.

Sjetite se, kada mjerimo, koristimo proizvoljnu mjernu jedinicu; ali s ovom proizvoljnom mjernom jedinicom onda sve povezujemo. Ova mjerna jedinica je, u određenom smislu, nešto, ona je tu; čak je zamisliva, rekao bih, na način sličan kao stvar, na način sličan materiji. Jedinstvo kao broj, ne može se sebi predočiti na materijalni način. Ono što je jedinstvo kao broj, potpuna je apstrakcija, to je nešto što se može primijeniti na sve. Nije važno brojimo li godine ili brojimo ljude ili brojimo zvijezde, uvedeni smo u nešto potpuno apstraktno, u ono što uopće ne može značiti nikakvu stvarnost, jer se pod tim može misliti na bilo koju stvarnost, jer se odnosi na sve stvarnosti. Ako uzmemo aritmetičku jedinicu kao temelj, gubimo ono malo materijalnosti što još imamo kada mjerimo. Kod vaganja čak, kod vaganja imamo posla s time, da ne vidimo na čemu to temeljimo. Priča nam izmiče još i više nego kod broja. Što se tiče broja, barem, kada brojimo stolice i kažemo 'jedna', 'dvije', 'tri', završimo s trećom stolicom i ona stoji pred nama kao jedinica. Ali ako imamo vagu, na jednu stranu stavljamo uteg - uteg sam po sebi nije ništa ako ga ne privlači Zemlja, kako kažemo - i ono što važemo jednako je težini utega. Ali stojimo tamo i više nismo sami; u osnovi stojimo tamo s cijelom Zemljom. Ono na što se referiramo nekako je potpuno izvan dosega naše kontrole. Ulazimo u potpuno apstraktnu situaciju kada kažemo: nešto teži pet kilograma. - Samo razmislite kakvu predodžbu imate kada kažete da nešto teži pet kilograma, stavite uteg od pet kilograma na vagu, da, ali uteg od pet kilograma, to samo po sebi nije ništa! Tu nema nikakvog svojstva

stvari. Ako kažem: jedna stolica - onda je barem to 'jedna' integrirano unutar stolice; ali ovih pet kilograma mora se odnositi na Zemlju. Imate samo nešto što je povezano s nečim što ne možete ni razumjeti: cijelo tijelo Zemlje. A kada onda na vagi morate izvagati drugu stvar, pet kilograma, opet imate nešto što vam potpuno izmiče, što opet pripada ukupnosti, što je manje od apstrakcije.

Nastavimo s brojem. U ranijim vremenima - i zapravo smo vraćeni u drugo post atlantsko razdoblje - u drugom post atlantskom razdoblju, samo mišljenje u vezi baratanja s brojevima, tretiralo se na fundamentalno drugačiji način, nego se to danas tretira u vanjskom svijetu. Ljudi su stvarno imali predodžbe o 'jednom', o 'dva', o 'tri'. Za nas, 'dva' nije ništa drugo nego dvostruka prisutnost jedinice; a 'tri' je trostruka prisutnost jedinice, a 'četiri' je četverostruka prisutnost jedinice. I tako nastavljamo brojati uvijek dodajući 'jedan', ponavljajući isti misaoni proces. To možemo ponavljati u beskonačnost, u nedogled.

To nije bio slučaj u drugom post atlantskom razdoblju. Tamo se osjećalo, recimo, između 'dva' i 'tri', razlika kakvu se danas osjeća samo između objekata. U tri se osjećalo nešto bitno drugačije nego u dva, ne samo da je dodana jedinica, već se u tri osjećalo nešto zatvoreno, nešto gdje tri stvari imaju odnos jedna prema drugoj, u dva nešto otvoreno, nešto gdje dvije stvari leže ravnodušno jedna pored druge. Ovo ravnodušno ležanje jedno pored drugog, na to ste pomislili kada ste rekli 'dva'. U tri se nije osjećalo nešto što je ravnodušno jedno prema drugom, već se o tri mogla imati predodžba samo kao o nečemu što pripada zajedno, od kojih svako ima odnos s drugim. O dva se mogla imati predodžba samo da jedno bježi lijevo, drugo desno. O tri ne biste mogli imati takvu predodžbu. Tri je uvijek zamišljano kao: ako jedno pobjegne, onda ovo dvoje više nisu ono što su bili, tada su ravnodušna egzistencija. Tri je, u određenom smislu, spojilo dva u cjelinu. Takav izračun, kakav imamo, elementarni izračun, ponavljanje istog čina, uopće nije postojao u tim starijim vremenima. I tek danas smo ponovno, na određeni način, kroz znanost duha vođeni u kvalitativne aspekte brojeva.

Mogu to ilustrirati primjerom koji vam je dugo poznat, tako da ćete vidjeti: čovjek je prisiljen, ne jednostavno zbrajati jedan na jedan na jedan i tako dalje, već s brojem sada uči u egzistenciji i uroniti u stvarnost. Kako biste dobili - rekao bih najosnovniju - predodžbu o toj temi, prođite sa mnom kroz sljedeće. U mojoj 'Teozofiji' naći ćete opisane pojedinačne dijelove čovjeka; ovi članovi čovjeka su opisani:

1. Fizičko tijelo
2. Etersko tijelo
3. Astralno tijelo

4. Duša osjećaja
5. Intelektualna ili duša uma
6. Duša svijesti
7. Duh-sam
8. Životni duh
9. Duhovni čovjek

Ali postaviti ove elemente čovjeka ovako jedan pored drugog, odnosno nabrajati ih apstraktno jedan za drugim, ne znači uroniti u stvarnost. Jer ovdje, ovih devet ne postoje; ne može se ovako nabrajati: 1. fizičko tijelo, 2. etersko tijelo, 3. astralno tijelo, 4. duša osjećaja; ne može se tako nabrajati ako se želi razumjeti ljudska priroda, ako se čovjeka gleda u njegovoj stvarnosti. Zapravo, treba reći ovo: fizičko tijelo, pa, ono se definira kao nešto zatvoreno u sebi, etersko tijelo također; ali astralno tijelo, dok prelazimo na treće, nije nešto cjelovito samo po sebi i ne možemo mu jednostavno dodati dušu osjećaja kod stvarnog čovjeka, već moramo bezuvjetno spojiti ovo dvoje, astralno tijelo i dušu osjećaja, i prelazeći u stvarnost od jedan do dva do tri, možemo, takoreći, stvarno nabrajati, u tri ne možemo pronaći jedinični dodatak.

Ono što se u čovjeku oblikuje kao 'astralno tijelo' i 'duša osjećaja', koje međusobno djeluju jedno na drugo, apstraktno govoreći je jednostavno treće; Ali u ovoj stvarnosti prelaskom na treće, više ne možemo jednostavno na prva dva dodati treće, već nam mora biti jasno: ovo treće je samo po sebi nešto drugačije od prvo dvoje.

Zatim dolazimo do brojenja četvrtog, koje je zapravo peto, a onda opet u osnovi moramo zbrojiti šesto i sedmo u današnjem čovjeku, tako da zapravo imamo, kao što ćete pronaći zapisano u mojoj 'Teozofiji': tri, četiri, pet, šest, sedam. Dobivamo sedam stvarnih članova, koji su, međutim, kada se apstraktno nabroje, devet članova, to je:

- 1 1. Fizičko tijelo
- 2 2. Etersko tijelo
- 3 3. Astralno tijelo
- 4 4. Duša osjećaja
- 4 5. Duša intelekta
- 5 6. Duša svijesti
- 7 7. Duh-sam
- 6 8. Životni duh
- 7 9. Duhovni čovjek

Iz stvarnosti učimo reći: postupajući prema pravilu broja, jedno prema drugom nije ravnodušno. Jednostavno iz razloga što je ovo treće (vidi gore, 3), to je nešto drugačije. Naravno, danas to moramo malo ilustrirati, jer smo o brojevima navikli razmišljati na apstraktan način, to je daleko od obične svijesti. Ali u davna vremena, to jest u prvom i drugom razdoblju post atlantskog doba, nikome nije palo na pamet zamišljati kako se kod brojeva beznačajno dodaje jedno drugom, već bi čovjek nešto doživio kada bi prešao, recimo, od dva do tri, baš kao što se ovdje nešto doživi kada se prijeđe od dva do tri (vidi gore). Danas se to može osjetiti samo na ovakvom primjeru; to se ne osjeća u samom broju. U ta stara vremena to se moglo osjetiti u samim brojevima. Ljudi su o brojevima pričali u njihovim međusobnim odnosima. Naprimjer, netko je osjećao da sve što postoji kao dva, ima nešto otvoreno prema svijetu, da nije zatvoreno; ono što postoji kao tri, kao stvarno tri, jest nešto cjelovito. Sada ćete reći, da treba praviti razliku ovisno o tome što se broji. Ako se broji: jedan muškarac, jedna žena, jedno dijete, dakle, muškarac, žena, to je dualnost, za svijet nepotpuno; u djetetu se to zatvara i formira cjelinu. Međutim, ako biste brojili jabuke, ne biste mogli reći da su tri jabuke potpunije od dvije jabuke. Da, vanjsko se osjećalo tako, ali broj se nije tako osjećao; broj se doživljavao sasvim drugačije.

Sjetit ćete se da određena plemena, koja još uvijek pripadaju drevnom stanovništvu, broje na svojih deset prstiju, uspoređujući broj stvari koje su vani, s prstima, tako da bi se moglo reći da ako tamo leže tri jabuke, to je jednako trima prstima.

Ali sada nitko ne bi rekao: jedan, dva, tri, - naravno na odgovarajućem jeziku: palac, kažiprst, srednji prst. - Vani u svijetu nema ništa specifičnog; ali u onome što je predstavljalo to što je vani, imali ste nešto vrlo specifično, jer su tri prsta međusobno različita. Pa, kao čovječanstvo smo sada u petom post atlantskom razdoblju - u četvrtom je već bilo u biti isto - došli smo toliko daleko da više ne moramo reći: palac, kažiprst, srednji prst - umjesto toga mi kažemo: jedan, dva, tri. - Genij jezika se više ne uzima u obzir. Jer kad biste slušali jezik, rekli biste sebi čisto iz perspektive osjećaja: jedan, dva - to znači odvojeno. To je još uvijek u jeziku. Ali ako kažete: tri - i imate osjećaj za glasove, onda imate zatvorenost. Tri: mogu se smatrati samo - ako se o njima ispravno misli - kao da pripadaju jedno drugome u krugu. Dva: odvojeno; tri: zatvoreno. Genij jezika to još uvijek ima.

Da, kao što sam rekao, 'dogurali smo tako divno daleko' da možemo jedno jedinstvo apstraktno postaviti do drugog, i onda osjećamo, pa: ovo su dva, ovo je jedan; s tri imamo još jedan, i tako dalje. Ali zašto uopće možemo brojati? Da, u stvarnosti to ne radimo drugačije od divljaka, samo što su divljaci to radili sa svojih pet prstiju, sa svojih pet fizičkih prstiju. I mi brojimo, samo što brojimo prstima svog eterskog tijela, i više o tome ništa ne znamo. To se događa u podsvijesti, gdje apstrahiramo. Jer ono čime brojimo je zapravo etersko tijelo, a broj, još uvijek nije ništa drugo nego usporedba s onim što je u nama. Cijela aritmetika je u nama, i mi smo je rodili u sebi kroz naše astralno tijelo, tako da ona zapravo izlazi iz našeg astralnog tijela, a naših deset prstiju su samo otisak toga. Astralno i etersko. To dvoje samo koristi ovaj vanjski prst, dok kada računamo, u eterskom tijelu izražavamo ono što je uzrokovano astralnim tijelom, inspiraciju brojem, a zatim brojimo kroz etersko tijelo, kojim općenito mislimo. Dakle, možemo reći: brojenje je danas izvana za nas nešto prilično apstraktno, ali iznutra je s tim povezano - i vrlo je zanimljivo pratiti različite metode brojenja prema broju deset, decimalnom sustavu ili broju dvanaest, među različitim narodima, kako je to povezano s različitom konstitucijom njihovog eterskog i astralnog tijela - to je iznutra povezano s činjenicom da brojimo, jer smo mi sami brojeni; brojeni smo od bića svijeta i uređeni prema broju. Broj nam je urođen, utkan u kozmos kao cjelinu. Izvana postupno postajemo ravnodušni prema brojevima; u nama nismo ravnodušni, u nama svaki broj ima svoju specifičnu kvalitetu. Samo pokušajte iz kozmosa izbaciti brojeve, i pogledajte što bi se prema broju formiralo, ako bi se jedan jednostavno dodao drugome; pogledajte kako bi izgledala vaša ruka da je na njoj palac, a zatim je sljedeća stvar jednostavno dodana kao ista jedinica, pa opet, opet: imali bi pet palčeva na jednoj ruci i pet palčeva na drugoj ruci! - To bi odgovaralo apstraktnom brojenju.

Duhovi kozmosa ne računaju tako. Duhovi kozmosa stvaraju prema broju, i stvaraju prema broju u onom smislu koji je ranije bio povezan s brojem, kao što je već spomenuto, u prvom i drugom razdoblju post atlantskog doba. Razvoj apstraktnog broja iz vrlo konkretne predodžbe brojčanog, numeričkog, pojavio se tijekom ljudskog razvoja. I mora biti jasno, da to ima duboko značenje kada izlazi iz drevnih misterija: bogovi su čovjeka stvorili prema broju. - Svijet je prepun brojeva, odnosno sve je oblikovano prema broju, i čovjek je oblikovan prema broju, tako da naše brojenje nije postojalo u davnim vremenima; ali je bilo prisutno slikovito razmišljanje u kvaliteti broja.

Ovdje se vraćamo u davna vremena, kao što sam rekao, u prvo i drugo post atlantsko razdoblje, u vrijeme drevne Indije i drevne Perzije, kada brojenje u našem smislu uopće nije bilo moguće, kada se dva povezivalo s nečim sasvim drugačijim od dva puta jedan, a tri s nečim sasvim drugačijim od dva i jedan, i slično.

Vidite, stanje ljudske duše znatno se promijenilo tijekom vremena. A ako sada uzmemo u obzir nešto kasnije razdoblje, koje je treće razdoblje post atlantskog doba, tada se mjera pokazuje nečim sasvim drugačijim. Danas mjerimo usvajanjem proizvoljne mjerne jedinice. Ali u trećem post atlantskom razdoblju, naprimjer, zapravo nitko nije razmišljao o takvoj proizvoljnoj mjernoj jedinici; nego se pri mjerenju imalo na umu nešto sasvim slikovito. Ono što se imalo u vidu je ono što bi se moglo razumjeti ako sebi kažemo: naprimjer, ovo vidimo kao stup, a zatim i ono kao stup (vidi crtež); gledamo ova dva stupa.

Ako razmišljamo apstraktno, kažemo da je drugi stup dvostruko veći od prvog; izmjerili smo ga s prvim. - Ali to je vrlo apstraktna predodžba. Konkretno, to se može protumačiti na sljedeći način: ako pobudimo osjećaj u odnosu na prvi stup, osjećamo ga slabim u odnosu na drugi; osjećamo da mora rasti i osjećamo, kako raste i raste, i ako je narastao do ovdje, onda je nešto značajno. Toliko je snage utrošeno na taj rast, pri čemu se dobilo to da su sada oba jednako jaka. Tu se može osjetiti nešto kvalitativno. Može se krenuti dalje. Može se reći: ovdje imam strukturu, uspoređujem je s drugom i tako dobivam simetriju; pojam mjere mi se proširuje; ulazi u sliku.

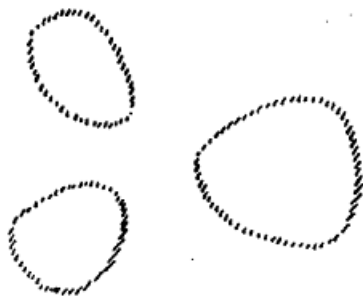
Na taj način čovjek postupno počinje imati predodžbu da mjera zapravo ima neke veze s onim što danas još uvijek nejasno osjećamo, kada govorimo o mjeri i mjerenom, pri čemu ne razmišljamo o mjerenju. Uzmimo jedan primjer: kad netko pojede određenu količinu određene hrane, ponekad nam se čini to umjereno bez mjerenja. Nešto drugo smatramo pretjeranim. Ali mi ništa ne mjerimo, ne mjerimo želudac s onim što u njega ide, i tako dalje. Ne mjerimo komad mesa pa ga onda jedemo, ne mjerimo ga u odnosu na veličinu osobe, već imamo nešto kvalitativno, nešto karakteristično, kada govorimo o umjerenosti i pretjeranosti, i slično. - Ovdje dolazimo do nečega, što se toliko ne razlikuje od onoga što danas nazivamo mjerom, ali što ipak pokazuje da danas mjeru shvaćamo kao nešto apstraktno, naime, 'sadržaj određene jedinice u nekoj određenoj količini', dok se ranije shvaćalo kao nešto što je kvalitativno povezano sa stvarima. Iznad svega, svaki pojedinačni član čovjeka percipiran je u odnosu na cijelog čovjeka, bez razmišljanja o tome kao o jedinstvu. Nešto od toga nam je još uvijek ostalo, naime da nam se gadi kad se od nas, kao umjetnika, traži da bilo što izmjerimo; ako se od nas kao umjetnika očekuje da mjerimo stvarnim mjerilom, kako nos ne bi bio predug ili prekratak, onda je to zapravo neumjetnički. Umjetnički je samo kada, kada se gleda, stvar ima veličinu koju mora imati u nekom organizmu. Dakle, ovo nije apstraktan proces, već nešto što je povezano s onim slikovitim. I konačno, ako pogledate omjer koji i danas igra određenu ulogu, takozvani zlatni rez, onda to nije povezano s mjerom, već s nečim što je samo kvalitativno: ono malo je prema srednjem,

kao što je srednje prema velikom. Malo može biti veličine koje želi, ali se uvijek mora odnositi prema srednjem, kao što se srednje odnosi prema velikom. Nemamo na umu mjernu jedinicu, već nešto što ima odnos jedno prema drugom kada se promatra, a ipak govorimo o mjeri i mjerenom, onome što je izraženo u zlatnom rezu. Zlatni rez ni na koji način ne možemo temeljiti na onome što bi u apstraktnom smislu bila mjerna jedinica, kao što inače možemo. Stoga možemo reći: što se tiče mjerenja, u razvoju čovječanstva vidimo, da se u četvrtom post atlantskom razdoblju, u grčko latinskom razdoblju, da se opipljivi osjećaj mjere postupno pretvara u apstraktno mjerenje. To se zapravo događa tek u četvrtom post atlantskom razdoblju. U trećem su se proporcije percipirale puno više na način na koji percipiramo samo kada percipiramo zlatni rez. I naše apstraktno brojenje seže u davna vremena, do iskustva unutarnje kvalitete brojeva.

Što se tiče težine, ljudi su danas već jako daleko, strašno daleko od onoga što je postojalo u prvom post atlantskom razdoblju kao iskustvo težine. Trebate se samo sjetiti poznatog fenomena, koji je većina vas sigurno iskusila, kada dolazi sportaš noseći svoje užasno teške utege na kojima piše '200 kilograma'; i vuče ih i vuče ih i znoji se, i vi se gotovo znojite s njim. A onda, kad ste se dovoljno dugo znojili, odjednom ih podigne i bježi. Cijela stvar nema nikakvu težinu, lažna je. Ali zapravo osjećate apstrakciju onoga što piše: '200 kilograma'. Iskustvo težine danas nam je potpuno izvan dosega. Stoga je jedno od najvećih iskustava, kada se u vidovitoj svijesti, što je svakako slučaj, dogodi iskustvo apsolutne težine u odnosu na prirodne pojave. Svakako je istina, da je u onom prvom post atlantskom razdoblju, koje nazivamo drevnim indijskim razdobljem, čovjek još uvijek osjećao nešto u vezi s težinskim odnosima. Često sam vam govorio da naš mozak zapravo pluta u cerebrospinalnoj tekućini i da, prema dobro poznatom zakonu, da se tijelo koje pluta čini lakšim za težinu istisnute tekućine, mozak gubi velik dio svoje težine; inače bi prignječio vene ispod. Mozak pluta u cerebrospinalnoj tekućini; ali danas, u svom apstraktnom iskustvu, čovjek više ništa od toga ne primjećuje. Također više ne primjećuje ništa o drugim okolnostima u sebi. Više ne doživljava težinu, ne obraća pažnju na to iskustvo težine. Temeljno je drugačije osjećati težinu vlastitog tijela kada netko ima dvanaest godina ili kada je, recimo, narastao i pet puta je stariji; ali većina ljudi je zaboravila koliko su se teški osjećali kad su imali dvanaest godina, i stoga to ne mogu dobro usporediti. Ali pretpostavimo, meni za volju, dva doba u kojima se prema vagi teži isto; tada to nije važno, umjesto toga to ovisi o doživljaju težine. To iskustvo težine, koje danas za čovjeka postoji samo u odnosu na Zemlju, to iskustvo težine bilo je apsolutno, u prvom post atlantskom razdoblju.

Danas u umjetnosti osjećamo samo ostatak toga, ali to je u umjetnosti vrlo snažno. Samo moram skrenuti vašu pažnju na sljedeće. Pretpostavimo da nacrtam dvije figure: ali prema mom mišljenju, to je zapravo nešto nejasno,

nešto maglovito, nešto što ne bi trebalo biti. To su dvije stvari jedna pored druge koje me potiču da dodam i treću. Ali treću mogu samo učiniti većom, držeći ovo dvoje zajedno na određeni način. Tada imam osjećaj da to troje lebde u zraku i mogu se međusobno držati.

Kad danas slikar kompozicije slika tri anđela, koji nemaju percepciju težine, on ih raspoređuje u prostoru na način da se međusobno podupiru, da jedan bude poduprt od drugog. Jednostavno slikanje tri anđela jednog do drugog na jednoj površini je, naravno, najgora stvar koju netko može umjetnički oslikati; tu se nema pravi osjećaj za takve stvari. Treba imati osjećaj za međusobnu težinu, kako jedno nosi drugo, a u umjetničkom osjećaju još uvijek postoji slabašan nagovještaj onoga što je doživljeno, prije svega iznutra u čovjeku, u post atlantsko vrijeme, kao težina. Iskustvo težine, broja i mjere, razvijalo se kroz prva tri post atlantska razdoblja na način na koji se morao razvijati, onako kako se čovjek osjećao unutar kozmosa. I prema onome prema čemu je on bio oblikovan iz kozmosa, tada su bile prosuđivane i ostale stvari, ono što je iz sebe iznio. Kad je pogledao što je njegovo astralno tijelo gurnulo u etersko tijelo, morao je reći: astralno tijelo broji, ali broji diferencirano, broji etersko tijelo. Oblikuje ga brojeći. - Između astralnog tijela i eterskog tijela leži broj, i broj je nešto živo, nešto djelatno u nama. Između eterskog tijela i fizičkog tijela leži nešto drugo. Ono što tu vidimo, formira se iz eterskog tijela kroz unutarnje uvjete; prema zlatnom rezu, mi smo u biti organski građeni: čelo prema određenom dijelu, pa opet ovaj dio prema cijeloj dužini glave, i tako dalje. Etersko tijelo sve to utiskuje iz kozmosa, iz kozmičkih uvjeta, u naše fizičko tijelo. Mjera i ono izmjereno, što je u nama, prijelaz je iz eterskog u fizičko tijelo. I konačno, u prijelazu iz 'Ja' u astralno tijelo, leži ono što je težina, što se može doživjeti iznutra. Često sam spominjao, da se 'Ja' zapravo rodilo tek u tijeku čovjekova razvoja. Drevni Indijac iz drevnog indijskog razdoblja nije iskusio takvo 'Ja'. Ali on je iznutra iskusio težinu, oblikovanje, tako da je osjetio i njegovu težinu, njegov pritisak prema dolje, kao i njegov uzgon, njegovo kretanje prema gore. Osjetio je u sebi ono što se prevladava kada dijete, od puzajućeg postane hodajuće; to je ono što je osjećao. Nije osjećao 'Ja', ali je osjećao kako ga ahrimanske sile vežu za Zemlju, kako je postao 'pretežak', kako ga luciferske sile uzdižu, kako vuku gore, i to je osjećao kao svoje stanje ravnoteže. Kad bismo proučavali stare riječi koje su postojale za 'Ja', otkrili bismo da se upravo to krije u samom oblikovanju tih riječi. Kao što su riječi

kod glagola bile sastavljane prema svojoj unutarnjoj konfiguraciji, tako je unutar njih ležala i ravnoteža između lebdenja i padanja.

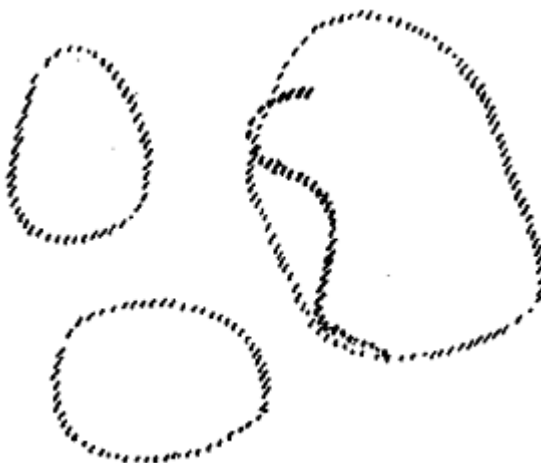
$$\underbrace{\text{Ich} \sim \text{Astral-leib}}_{\text{Gewicht}} \sim \underbrace{\text{Äther-leib}}_{\text{Zahl}} \sim \underbrace{\text{Phys. Leib}}_{\text{Maß}}$$

Naše vrlo apstraktne ideje: težina, koja više uopće nije apstraktna, jer smo suočeni s nečim potpuno nepoznatim; broj, koji je potpuno apstraktan jer je potpuno ravnodušan prema onome što se broji; i mjera, koja za nas postaje sve više apstraktna - sve to čovjek zapravo projicira iz svoje nutrine na vanjski svijet. Ono što u njemu ima stvarno značenje, jer je konstruiran prema mjeri, broju i težini, on to prenosi na vanjske ravnodušne stvari, dehumanizirajući se u tom procesu apstrakcije, tako da se može reći: razvoj čovječanstva teži gubitku unutarnjih iskustava težine, broja i mjere, da samo posljednji trag sačuva u umjetničkom, ali da ih onda više ne doživljava na takav način da se sam čovjek, doista osjeća oblikovanim iz kozmosa prema težini, broju i mjeri. Ono što danas imamo kao apstraktnu geometriju, gdje uspoređujemo sukladne i slične figure, gdje kažemo da elipsa nastaje kada je zbroj udaljenosti svake njezine točke, od dvije određene točke konstantna vrijednost, to je za nas nešto apstraktno. U osnovi, mjerimo udaljenosti, i utvrđujemo da je njihov zbroj uvijek jednak prema glavnim osima elipse. Ali u ovom neobičnom odnosu između dviju različitih veličina, elipsa se još uvijek doživljavala u trećem post atlantskom razdoblju, čak i ako se ni na koji način nije imala predodžba. U mjeri jednog prema drugome već se osjećalo eliptično, baš kao što se istovremeno osjećao i krug. I tako se osjećala i bit broja. Tako se čovječanstvo razvijalo od konkretnog iskustva prema apstraktnom, razvijajući geometriju iz starog iskustva mjerenja, aritmetiku iz starog iskustva broja i iz starog iskustva težine, pri čemu je čovjek potpuno izgubio iskustvo težine i postao potpuno dehumaniziran, samo s onim što je vanjsko promatranje.

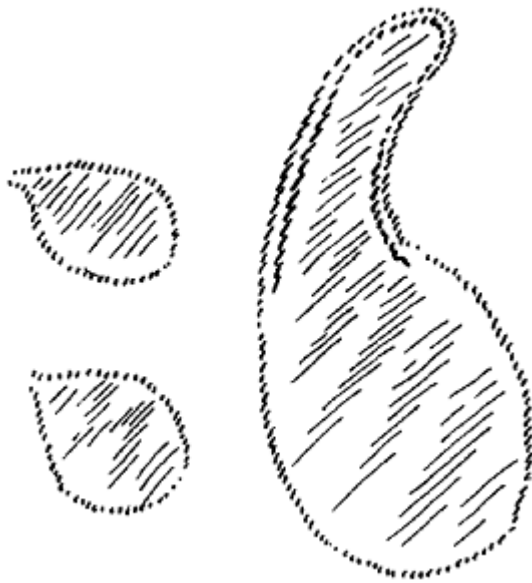
Da, kroz sve se to pripremalo ono što se potom razvilo do svog vrhunca u 19. stoljeću; polako se pripremalo za apstrakciju unutarnjeg čovjekovog iskustva: čovjek je bio izgubljen što se tiče unutarnje percepcije. Čovjek se samom sebi više ne može približiti; on više ne sluti da oblikuje geometriju, jer je oblikovan iz kozmosa prema mjeri koju broji u sebi, kroz sebe. Iznenaduje ga kad divljaci s prstima uspoređuju vanjske stvari; ali on ne zna da je formiran iz kozmosa prema broju, i da u tom pogledu u osnovi ostaje divljak, i koji je u svom eterskom tijelu, u skladu s unutarnjim svojstvima brojeva, utisnuo te brojeve prema astralnom tijelu, da bi te brojeve zatim doživio vani i tako dalje. Geometrija, aritmetika i učenje o težini, vaganje, to su stvari koje su tijekom razvoja ušle u sferu apstraktnog i doprinijele su

činjenici da se čovjek mogao prepustiti znanosti, znanstvenom istraživanju koje na te stvari gleda izvana.

Što danas radimo kada provodimo znanstvena istraživanja? Mjerimo, brojimo, važemo. Već danas možete pročitati čudne definicije o biću. Već danas postoje mislioci koji kažu: biće je ono što se može izmjeriti. - Ali pritom se naravno pomišlja samo na mjerenje proizvoljnim standardom, i čudno je da se sada biće prati do nečega što je zapravo utemeljeno na proizvoljnosti. Dakle, živi se u nečemu od čega se čovjek potpuno odvojio, u odnosu na što je potpuno izgubio vezu sa samim sobom. Pod takvim utjecajima nastalo je ono što sam iz različitih kutova naglasio tijekom ovog ciklusa: da je modernom spoznajom čovjek izgubio sebe. Izgubio se, često sam govorio, u svojoj spoznaji, izgubio se jer zapravo sebe vidi kao najvišu u nizu životinja; izgubio se u socijalnom životu u kojem smo izgraditi izvanredno dobre strojeve, ali u koje ne možemo uvrstiti značaj ljudi koji stoje za strojevima. Čovjek se mora naučiti prodrijeti u razvoj čovječanstva, posebno se mora prodrijeti u način na koji se razvio proces intelektualizacije. Promislite samo kako je bilo drugačije stanje duše kada je čovjek u prvoj post atlantskoj epohi, imajući predodžbu o jednoj nozi, drugačije doživljavao položaj ravnoteže, neprestano doživljavajući stjecanje težine, iskusio je padanje i lebdenje kada je osjetio kako broj poprima njegov vlastiti oblik, kako je građen prema mjeri. Promislite koliko je to drugačije od vremena kada smo mjerili, brojili i vagali samo izvana, a ljude smo potpuno izostavili iz igre. Već je danas slučaj da, kao što sam već naznačio, samo onima koji imaju istančaniji osjećaj za jezik, može nešto postati jasno o biti broja iz brojnih riječi, jer u njima još postoji nešto od biti broja, ili iz umjetničke percepcije, kada netko osjeti, naprimjer, da je moguće:

ali da je u ovom pogledu nemoguće:

Tada takva osoba osjeti ono što je osjećaj unutarnje težine, unutarnje ravnoteže. Ako preko linije mogu slijediti bilo kakav odnos s drugom, tu imam obostranu podršku. Ali ako nacrtam rog, tamo gdje ga ne može biti, nemam osjećaj za međusobno podržavanje jedno drugog. Samo pogledajte kako se čovječanstvo bori, rekao bih, iz unutarnjeg postaviti vanjsku mjeru, vanjski pogled nasuprot unutarnjem iskustvu. Pogledajte Rafaelovu sliku - zapravo, na svim Rafaelovim slikama, ali posebno na Rafaelovoj slici gdje je prikazan 'Brak Marije i Josipa' - pogledajte kako su figure postavljene, kako je sve tako da se stvari međusobno podupiru, da gubite osjećaj da sve povlači dolje. Pogledajte posebno starije slikare, koji slikaju leteću figuru, vidite kako je to motivirano, kako se vrlo jasno vidi da je se ne povlači dolje, već da se nekako održava kroz druge okolnosti. Tu imate taj prijelaz od unutarnje težine do vanjskog određivanja težine, i tu imate napredovanje čovječanstva u post atlantskom dobu, od unutarnjeg iskustva do intelektualizma, tu borbu za dosezanje intelekta, gdje je sve o čemu čovjek ima predodžbu odvojeno od njega, gdje čovjek više ne doživljava kidanje, 'dijeljenje', kada kaže 'dva'.

To se događa tiho. Ako zatim dalje koristite ovu riječ, ako kažete 'sumnja' ['zwei'= dva, 'zweifeln'=sumnja, nap. pr.], dobit ćete dojam da zvuči kao 'u dva' [entzwei]. Tko sumnja kaže: možda je to točno, možda nije točno. - Ali je otvoreno za obje strane; postoji 'u dva' unutar čina predodžbe. Ali to je već u broju dva.

Tri - tu ne možete osjećati isto kada to primijenite na nešto. Ako to primijenite na prosudbu, imate glavnu premisu, sporednu premisu, zadnju premisu: trojstvo, samostalnu stvar. Uzmimo najpoznatiju logičku figuru, Gaja: 'Svi ljudi su smrtni; Gaj je ljudsko biće, stoga je smrtan'. Stvari idu zajedno: glavna rečenica, sporedna rečenica, zaključna rečenica. Ali ako uzmete samo glavnu i sporednu premisu - i ona ostaje otvorena.

Dakle, htio sam vam pokazati kako je čovječanstvo na putu prema apstrakciji, kako je čovječanstvo, gubeći sebe, zapravo u svoj vlastiti razvoj uvelo intelekt.

Želimo sutra više razgovarati o tome. Ovo danas bi trebala biti epizoda; ali vidjet ćete kako se to uklapa u daljnja razmatranja.

DEVETO PREDAVANJE

Dornach, 24. travnja 1921.

Tijekom proteklog tjedna iznijeli smo niz razmišljanja koja će vjerojatno baciti svjetlo na duhovno stanje sadašnjosti i neposredne budućnosti. Nedavno smo posebno skrenuli pozornost na trenutak u europskom razvoju u 4. stoljeću poslije Krista, koji predstavlja duboku prekretnicu. Ranije, barem u južnoj Europi, otajstvo Golgote je u određenom smislu bilo shvaćeno iz temelja orijentalne mudrosti. Ljudi su još uvijek imali određeno razumijevanje onoga što se sada u određenim krugovima gleda s takvom antipatijom: takozvanu Gnozu. Gnoza je bila posljednji ostatak iskonske orijentalne mudrosti, one mudrosti koja je proizašla iz instinktivnih spoznajnih moći čovjeka, ali koja je duboko prodirala u bit strukture svijeta. Ono što se dogodilo u otajstvu Golgote, moglo se razumjeti uz pomoć predodžbi i osjećaja stečenih ovim gnostičkim znanjem. Ali kršćanska struja koja se sve više ulijevala u rimsku državu, i sve više poprimala oblik rimske države, radila je na uništenju ovog gnostičkog znanja. Ova kršćanska struja iskorijenila je sve što je nekoć postojalo kao Gnoza, osim malih ostataka iz kojih se malo toga može dobiti. I vidjeli smo da od drevne orijentalne mudrosti, u živoj europskoj svijesti čovječanstva, nije ostalo ništa osim jednostavnih pripovijesti, odjevenih u materijalne događaje, o onome što se dogodilo u Palestini u vrijeme misterija na Golgoti.

Ove su priče isprva bile odjevene u oblik koji potječe iz drevnog poganstva, kao što se može vidjeti u 'Heilandu'. Postale su dio europske civilizacije. Ali bilo je sve manje i manje osjećaja, da u njih treba prodrijeti određenom snagom spoznaje. Ljudi su sve manje osjećali da se u otajstvu Golgote može vidjeti duboka zagonetka i tajna svijeta; jer ono što je bilo povezano s Isusom kao Kristom, bilo je definirano formulama utvrđenim odlukama koncila. Zahtijevala se vjera u te utvrđene formule, te se postupno svo živo znanje koje je još postojalo do 4. stoljeća poslije Krista, preobrazilo u čvrsto utvrđeni formalni sustav rimske državne crkve.

A ako se prouči, rekao bih, cijeli sustav ove zapadne kršćansko crkvene struje, onda se vidi da je ono što je bilo otajstvo Golgote, bilo odjeveno u određene fiksne, krute, sve manje razumljive formule, ali da je živo duhovno znanje zapravo bilo iskorijenjeno.

Ovdje leži neobična činjenica europskog razvoja. Moglo bi se reći: ono što je bilo plodno, živo iskonsko orijentalno znanje, utjecalo je u formule, i zamrznulo se u formulama koje je usvojila rimska crkva. I kroz sljedeća stoljeća se prenosilo u formulama. Tu su bile formule. Međutim, bilo je ljudi koji su znali kako nešto napraviti od tih formula; ali je postalo nemoguće da

općenita svijest čovječanstva primi išta drugo osim mrtve forme. Svakako, postoji niz izuzetnih duhova. Trebamo se samo prisjetiti nekih od onih koji su proizašli iz irskih centara znanja, trebamo se samo sjetiti Scota Erigene, koji je živio na dvoru Karla Ćelavog. U takvim osobnostima imamo ljude koji su formule upili, a ipak u tim formulama osjetili duh, ili ga manje više pronašli. Zatim imamo skolastiku, o kojoj smo često govorili u određenom kontekstu, koja je potom na apstraktniji način pokušala spoznajom prodrijeti u formule. Činjenica je, da je široko rasprostranjeni sustav religijskog sadržaja, postojao zamrznut u formulama, tijekom stoljeća se prenosio s generacije na generaciju, i nastavio živjeti kao takav formalni entitet. S jedne strane, postojale su teološke formule, a s druge strane, narativi o događajima u Palestini, odjeveni u materijalističke slike.

Ako netko želi razumjeti današnji svijet, ne smije zaboraviti što rimokatoličke formule, odjevene u rimske državne koncepte, zapravo znače. Ovdje formule imaju veliku važnost, značajne formule. Tu je prije svega, formula Trojstva, formula koja se u terminologiji kasnijih vremena, odnosi na Oca, Sina i Duha. Međutim, u toj je formuli bila zamrznuta drevna, duboka iskonska mudrost, nešto veliko i moćno, što je ljudsko znanje nekoć instinktivno posjedovalo. Ali samo je genijem nadahnut pogled nekolicine, mogao naslutiti što se krije u takvoj formuli.

Postojalo je ono što je na kraju zamrznuto u formuli kroz razne odluke koncila, u formuli o dvjema prirodama Krista i Isusa u jednoj osobi. Postojale su formule o rođenju, o biću Krista Isusa, o smrti i uskrsnuću i uzašašću. Konačno, postojale su formule koje su uspostavile razna celebriranja, i sve je to u biti bio kostur, sjena jedne divne drevne mudrosti. I ta sjena, ovaj kostur, nastavljao se kroz stoljeća. Mogao se nastaviti preuzimajući određeni oblik drevnih kultova, a ono što je bilo odjeveno u formule, u najviše formule, poput formule pretvorbe kruha i vina u tijelo i krv Kristovu, moglo se nastaviti jer je bilo odjeveno u drevni, sveti oblik kulta, poput misne žrtve, koja je samo neznatno preobražena, ali se kao takva nastavila. Različite metamorfoze kršćanskih blagdana tada su živjele tijekom cijele crkvene godine. U tome su živjele one stvari koje znate kao sakramente, koje su, kroz Crkvu, trebale čovjeka uzdići iz običnog materijalnog života i podići ga u duhovnu sferu. Kroz sve to i kroz povezanost s impulsom kršćanstva, to se nastavilo kroz stoljeća europskog razvoja. Uz to je, kao što je već spomenuto, postojala jednostavna pripovijest o događajima u Palestini, odjevena u materijalističke formule.

Ali sve to zajedno, bilo je nešto što je, kroz značaj svog sadržaja - jer se u osnovi nije imalo ništa drugo, za uspostaviti odnos s nadosjetilnim svjetovima - djelovalo na takve duhove koji su težili takvom znanju; ali što je također bilo u stanju razviti svoje djelovanje kroz kult, kroz jednostavnu

evanđeosku naraciju, koja je imala svoj utjecaj na veliku masu europskog stanovništva.

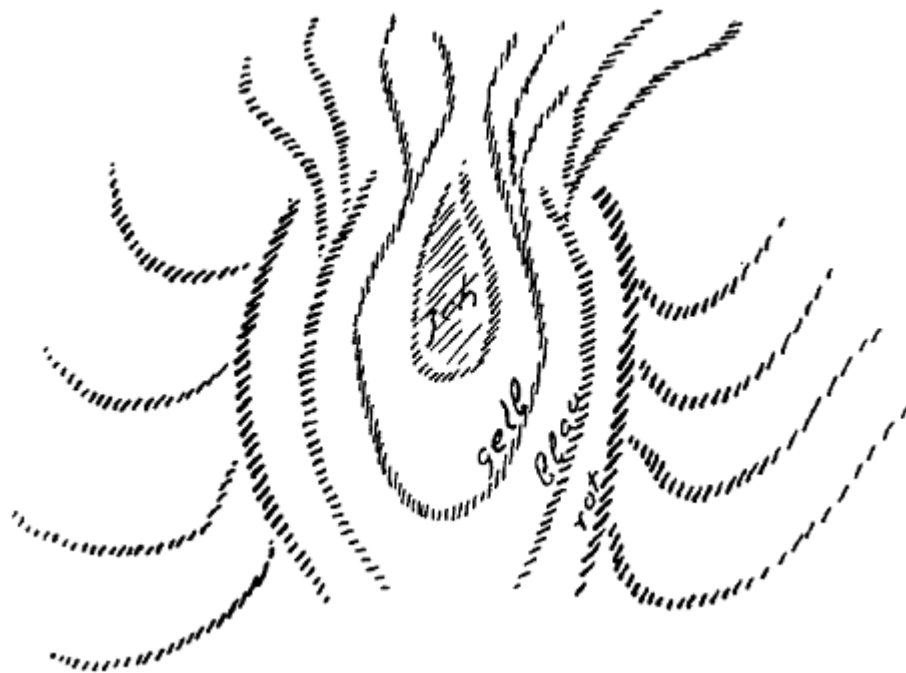
Uz to, sada se nastavio razvijati i drugi sustav bogoslužja kao zaseban, koji je često apsorbirao kršćanstvo, ali u biti nije bio organski povezan s kršćanstvom, i više je proizašao iz još starijih oblika bogoslužja. Ono što se širilo, bilo je ono što je zatim postalo formalni sustav modernog slobodnog zidarstva, koji je imao i ima, samo vanjski odnos s kršćanstvom. I znate da se ono, što se odjenulo u oblik rimokatoličke dogme i ima rimokatolički kult, i ono što je, na masonski način, povezano s drugim oblicima kulta i drugom simbolikom, da se bore jedno protiv drugog na nož, sve do naših dana.

Taj se razvoj može, više-manje pratiti, ako se pažljivo pogledaju povijesne činjenice. Ali doista razumjeti ono što je pred nama, čovjek može samo ako može pogledati tu prekretnicu u europskom razvoju koja se dogodila u 4. stoljeću poslije Krista, i koja je, rekao bih, potopila ono što je bila drevna duhovna mudrost i njezine odjeke, u ponor; tako da su u sljedećim stoljećima u Europi, ljudi zapravo malo znali o tome što je orijentalna mudrost.

Malo po malo, čovječanstvo je gubilo unutarnje sposobnosti koje su, kao što sam jučer naznačio, ljudima u davna vremena omogućavale da u vlastitom biću iskuse težinu, broj i mjeru. Mjera, broj, težina, postali su apstrakcije, i kao apstrakcije su tada formirali osnovu onoga što je danas naš znanstveni svjetonazor u petom post atlantskom razdoblju, nešto što u svoju domenu nije moglo prihvatiti čovjeka, nešto što je stalo pred čovjekom, nešto što čovjeka nije uopće razumjelo, ali nešto što je, s apstrakcijama težine, broja i mjere, obuhvaćalo vanjske prirodne pojave, odvojene od čovjeka, s određenom briljantnošću, i nešto što je potom doseglo svojevrsni vrhunac u 19. stoljeću.

Ljudi danas još uvijek imaju premalo distance od tih stvari; oni zapravo još ne vide kako je sredina 19. stoljeća zapravo bila vrlo poseban trenutak u europskom razvoju. Intelktualno stremljenje, čisti intelektualni napor, dosegao je svoj puni vrhunac, svoj najviši razvoj sredinom 19. stoljeća. To je bilo stremljenje koje je proizašlo iz istih izvora, iz kojih su tekli moderni znanstveni pogledi od prve trećine 15. stoljeća. Ali istovremeno je to bilo stremljenje koje na kraju nije moglo ništa učiniti, i zapravo nije moglo ništa učiniti s kultom koji se širio, i koji odavno nije mogao napraviti ništa s dogmatskim formulama koje su utvrdili koncili. Ostalo je samo nekoliko vitica, neki ostaci, poput ostataka koncila iz 869, gdje je odlučeno da se čovjek ne sastoji od tijela, duše i duha, već samo od tijela i duše, te da duša ima neke duhovne osobine. Ti ostaci su ostali, i žive u modernim filozofskim pogledima koji vjeruju da su nepristrani, ali zapravo samo ponavljaju ono što proizlazi iz ove katoličke dogme.

Iz svih tih struja proizašlo je moderno raspoloženje europske civilizacije, koje je sve više naginjalo intelektualnom, racionalnom shvaćanju univerzuma. I to raspoloženje, koje se pripremalo stoljećima, doseglo je vrhunac sredinom 19. stoljeća. I kako možemo, kada čovjeka promatramo duševno-duhovno, razumjeti taj vrhunac? Moramo pogledati ljudsku prirodu kakva je bila u davnim vremenima i kako se postupno razvila. Već smo to učinili s raznih gledišta, i danas to želimo s određenog gledišta ponovno učiniti.

Zamislamo shematski čovjeka pred nama. Prvo uzmimo čovjekovo fizičko tijelo (vidi crtež, rot). Kao što sam rekao, crtam shematski. Uzmimo čovjekovo etersko tijelo (blau); uzmimo čovjekovo astralno tijelo (gelb) i uzmimo čovjekovo 'Ja'. Sada prvo razmotrimo ovog čovjeka kakav je bio u davna vremena, kada je instinktivna vidovitost još bila prisutna, koja je zatim blijedila, uvenula i potpuno nestala. 'Ja' je u biti proizvod Zemlje i trebamo mu posvećivati manje pažnje; ali mora nam biti jasno da u čovjekovom fizičkom tijelu, eterskom tijelu i astralnom tijelu živi cijeli svijet. Možemo reći: u ovom fizičkom tijelu živi ono što je cijeli svijet. Ono se iz njega rađa i još uvijek se obnavlja uzimajući iz njega hranu. U eterskom tijelu živi cijeli svijet; neprestano, na najrazličitije načine, u njega ulaze one stvari koje u čovjeku djeluju na nadfizički način, koje se izražavaju u njegovim silama rasta, koje se izražavaju, naprimjer, u cirkulaciji njegove krvi, koje žive u njegovom dahu i tako dalje, a koje nisu iste kao sile koje žive u unosu hrane i probavi. Zatim imamo sve što živi u njegovom astralnom tijelu, koje također prima utiske iz svijeta, ono što prodire kroz osjetila i tako dalje. To je tako bilo, i još je tako i danas, kada je čovjek živio sa svojom starom instinktivnom vidovitošću; ali tijekom ovog vremena stare instinktivne vidovitosti, čovjek je bio intimnije povezan sa svojim fizičkim tijelom, sa svojim eterskim tijelom, sa svojim astralnim tijelom, nego što je

danas. Kad se ujutro probudio, sa svojim 'Ja' i astralnim tijelom uronio je u svoje fizičko tijelo i svoje etersko tijelo. Između njegovog 'Ja' i astralnog tijela te između njegovog eterskog tijela i njegovog fizičkog tijela, formirala se intimna struktura. I nije živio samo u svom fizičkom tijelu, živio je u silama, koje su djelovale unutar njegovog fizičkog tijela.

Želio bih ovo jasno opisati. Zamislite da je čovjek drevne vidovitosti pojeo šljivu. Ljudima danas izgleda gotovo groteskno kada se opisuje nešto takvo, ali je duboko istinito. Pretpostavimo da je čovjek drevne vidovitosti pojeo šljivu; ova šljiva u sebi ima eterske moći. Kad čovjek danas jede šljivu, ne zna što se događa unutar te šljive. Čovjek drevne vidovitosti pojeo je šljivu, imao ju je u želucu, probavio ju je, i iskusio kako je ono što je etersko živjelo u šljivi prešlo u njegovo tijelo; doživio je to kozmički. I tek kad je unutarnje usporedio različite stvari koje je stavio u želudac, shvatio je da svi odnosi koji su postojali u vanjskom svijetu, i dalje žive u njemu. Od trenutka kad se ujutro probudio pa sve dok navečer nije zaspao, bio je ispunjen unutarnjom, živom vizijom onoga, što šljive vani žive, što žive jabuke, što također žive mnoge druge stvari koje je upio. U sebi je, kroz proces disanja, spoznao duhovnu esenciju zraka. Iz onoga što se događa u njegovom procesu cirkulacije, kada unutra cirkulira toplina, znao je koje toplinske sile postoje u kozmosu oko njega. Nije se zaustavio na opažanju svijetla samo u svojim očima; već je osjetio kako svjetlost sja kroz njegove očne živce, udara u njegovo vlastito etersko tijelo, udara u fizičke udove, živi u fizičkim udovima; sebe je doživljavao sasvim konkretno unutar kozmičkog. Bila je to nejasna svijet, ali je bila tu. Međutim, tijekom dana to je bilo prigušeno onim što su ljudi u to vrijeme već percipirali izvana. Ali čak i u ranim danima grčke civilizacije bilo je tako, da su ljudi još uvijek imali odjek onoga, da, što danas imaju samo druga bića. Već sam prije, ili možda i češće, isticao da je izvanredno zanimljivo duhovnim pogledom gledati pašnjak, gdje leže krave i probavljaju hranu. Cijela ova probava je za krave kozmičko iskustvo, a još više za zmije; kad legnu i probavljaju hranu, tako one zapravo doživljavaju što se događa u svijetu. Tamo, za njih, za njihovu percepciju, iz njihovog organizma nešto cvjeta i niče, a to je svijet. Iz njih se nešto podiže vani, što je daleko ljepše od svega što čovjek ikada može vidjeti svojim očima izvana. I nešto takvo bilo je, rekao bih, prisutno kao prigušeni ton, kod ljudi koji su imali staru instinktivnu vidovitost. Međutim, veći dio dana prigušivalo je vanjsko gledanje. Ali kada bi ti ljudi zaspali, oni su ono što su doživjeli i što su upili, prenijeli u svoje astralno tijelo i u svoje 'Ja', kada je njihovo 'Ja' bilo samo sa svojim astralnim tijelom, tada bi se to snažno podiglo u formi stvarnih snova; zatim su u obliku stvarnih snova, doživljavali ono što su tijekom dana samo nejasno doživjeli.

Vidite, ovdje mislim na unutarnje duševno-tjelesno-fizičko iskustvo ljudi ranijih vremena, koji su, upravo zato što su duševno-tjelesno-fizički doživljavali na ovaj način, doživljavali kozmički, i koji su upravo na taj način

imali kozmičko-nadosjetilni pogled. A kad su ljudi na Orijentu pili napitak *some*, znali su što su duhovi visina. Ovaj napitak *some*, koji je prožimao, miješao se i tkao kroz njihovu utrobu, živio je kroz njihovu krv. A kad su tada zaspali, ono što se utkalo u krv kao 'Ja' i astralno tijelo, ponijelo je sa sobom oblike koji su nastali probavom *soma* napitka, tada bi se njihovo biće proširilo u prostranstvo kozmosa, i u svom noćnom iskustvu osjetili su duhovnost kozmosa.

Takvo iskustvo se još uvijek moglo naći među onim koji su u drevnom perzijskom razdoblju imali sklonosti slušati drevnog Zaratustru. U konačnici, ne možemo razumjeti što nam odjekuje iz sačuvanih orijentalnih dokumenata, ako ne znamo takve stvari. Ali ta živa kozmička vizija postupno je nestala. Čak i u povijesnom egipatskom razdoblju malo se toga može pronaći, ali odjeci su još uvijek tu, a nestaje u 4. stoljeću naše ere, osim posljednjih ostataka koji su oduvijek preživjeli među primitivnim ljudima. I od tada nadalje, ono što je sada potpuno vezano za puko fizičko tijelo u njegovoj izolaciji od svijeta, sve je više izranjalo iz čovjeka: intelekt, ono intelektualno.

Kad imate slikovitu predodžbu i zaronite u svoje tijelo, ne možete a da ne osjetite nešto kozmičko. Ako netko još uvijek ima nešto od unutarnje kvalitete broja, a zatim zaroni u svoje tijelo, ne može a da ne iskusi numeričku prirodu kozmosa. Isto vrijedi i za težinske omjere. Ali kada se u ljudski organizam zaroni snagom 'Ja', kao nešto čisto racionalno, kao nešto čisto intelektualno, kada se nakon buđenja zaroni u ljudski organizam, tada se zaroni samo u izolirano čovjekovo tijelo, u ono što je ljudsko tijelo samo po sebi, ono što ono jest bez njegove veze s kozmosom. Čovjek uranja u zemaljsko ljudsko tijelo u potpunoj izolaciji, tako da ako bi to htio razumljivo nacrtati, morao bi reći: postoji i etersko tijelo, astralno tijelo, 'Ja' (vidi crtež, 'blau', 'gelb', sredina); ali 'Ja' u čovjeku više ne doživljava ništa kozmičko. Sebe doživljava samo na prigušen način, svoju uronjenost u izolirani ljudski

organizam. Stoga, kad ovo čisto racionalno 'Ja' kod spavanja ode u svijet, ne odnosi ništa sa sobom. A to što se ne nosi ništa sa sobom, znači da se najviše sanjaju snovi sjećanja, čovjeku se mogu pojaviti slike iz snova nestvarne prirode, ali to nije prožeto nečim kozmičkim. Dakle, u osnovi, od uspavljivanja do buđenja, čovjek ne doživljava ništa bitno, jer je cijelo njegovo iskustvo usmjereno na izolirani ljudski organizam, koji sada na 'Ja' djeluje onim silama koje nemaju nikakve veze s kozmosom. Stoga je od uspavljivanja do buđenja 'Ja' otupljeno. Tako mora biti. Stari instinktivno-vidoviti ljudi doista su imali svoju kozmičku viziju, živjeli su u instinktivnim intuicijama, u instinktivnim inspiracijama, u instinktivnim imaginacijama; ali nisu imali neovisno intelektualno mišljenje, jer to neovisno intelektualno mišljenje, to istinski intelektualno mišljenje, mora koristiti kao alat izolirano ljudsko tijelo, ako se želi razvijati. Čovjek mora biti tup između uspavljivanja i buđenja, i stoga ne donosi ništa sa sobom kada se probudi, dok je stari čovjek sa sobom donio ono što je doživio nakon što je iskustvo u svom tijelu prenio u kozmos, što je doživio u susretu tih odjeka, tih kozmičkih odjeka s istinski duhovno-kozmičkim događajima izvana. Vraćao se s odjecima onoga što je tamo doživio; tako je imao živ odnos s kozmosom. Ono što čovjek postiže intelektualnim mišljenjem, postiže od buđenja do uspavljivanja, a to nakon uspavljivanja postaje tup. Čovjek sada ovisi o tome da bude budan.

Vidite, postoji čudan odnos, da je u davna vremena čovjek bio više vezan za svoje tijelo nego danas, ali da je upravo u tom tijelu doživljavao duhovnost kozmosa. To iskustvo u tijelu za modernog čovjeka je izgubljeno. Moderni čovjek je duhovan, ali ima raspršen duh, živi u intelektu i u duhu može živjeti samo od buđenja do uspavljivanja, te postaje tup, kada ode u duhovni svijet sa svojim potpuno raspršenim intelektualnim duhom.

Zašto je zapravo došao materijalizam? I zašto drevni ljudi nisu imali materijalizam? - Drveni ljudi nisu imali materijalizam jer su živjeli u materiji tijela; moderno čovječanstvo ima materijalizam jer živi samo u duhu, jer je potpuno oslobođeno kozmičkog suživota sa svojim tijelom. Materijalizam proizlazi upravo iz činjenice da je čovjek postao duhovan, ali raspršeno duhovan. Čovjek je bio najduhovniji sredinom 19. stoljeća; ali je lagao sam sebi na ahrimanski način, ne prepoznajući da je ono u čemu živi raspršeni duh, i upio je samo najduhovniju stvar koja je to za njega mogla biti, predodžbu materijalnosti. Čovjek je u potpunosti postao duhovna posuda; ali je dopustio sa samo misli o materijalnoj egzistenciji teku u ovu duhovnu posudu. To je tajna materijalizma: čovjek se okrenuo materiji zbog svoje duhovnosti. To je poricanje vlastite duhovnosti modernog čovjeka. Vrhunac duhovnosti dosegnut je sredinom 19. stoljeća; ali čovjek nije shvatio tu duhovnost.

Ali to se, kao što sam rekao, polako pripremalo stoljećima. Stara instinktivna duhovnost je izbljedila u 4. stoljeću poslije Krista, a nova duhovnost se

pojavila u prvoj trećini 15. stoljeća; između je, u određenom smislu, epizoda ljudskog iskustva. Ali sada, nakon ove vremenske točke, nakon prve trećine 15. stoljeća, nakon 15. stoljeća općenito, ta ovisnost čovjeka o njegovom izoliranom zemaljskom fizičkom tijelu postala je očita. Sada više nije razvijao nikakav odnos prema onome što je bilo zamrznuto u dogmatskim formulama koncila, što je doduše bilo zamrznuto, ali je ipak imalo veliki sadržaj. I u osnovi se nije mogao povezati s jednostavnom pričom o Palestini. Neko vrijeme se prisiljavao, da poveže smisao. Ali smisao možete pronaći samo ako u njega proniknete uvidom. Međutim, posebno to nije mogao povezati, taj moderni čovjek, koji više nije mogao povezati smisao oblika kulta, sam kult. Misna žrtva, čin najvišeg kozmičkog značaja, postala je vanjski simbol jer nije bila shvaćena; sakrament transupstancijacije, koji je bio sačuvan kroz cijeli Srednji vijek, i koji ima duboko kozmičko značenje, uvučen je u čisto intelektualnu raspravu ljudi. Bilo je sasvim samorazumljivo, da ako netko počne pitati izoliranim razumijevanjem, na koji je način Krist sadržan u oltarskom sakramentu, da to ne može razumjeti; jer te stvari jednostavno nisu prikladne za intelektualno ih dokučiti. Sada su ljudi to pokušali dokučiti svojim intelektom.

To je potom dovelo do pojave onih rasprava od tako velike svjetsko-povijesne važnosti, koje su poznate kao sukob 'Sukob oko Posljednje večere' i koje su povezane s imenima poput Husa i drugih. I najnapredniji ljudi europske civilizacije, oni koji su bili najnapredniji u svom razumijevanju svijeta, utopili su se u razne protestantizme. To je reakcija intelekta protiv onoga što je proizašlo iz mnogo šire, mnogo intenzivnije kognitivne moći od intelekta. Kako su samo strane bile jedna drugoj, sile koje su se u modernoj duši oblikovale kao intelektualne sile, i ono što je živjelo u zamrznutim formulama, ali je u sebi ipak sadržavalo nešto veliko, nešto moćno! Pojavile su se evangeličke ispovijesti raznih vrsta, kompromisi između intelekta i starih tradicija, i prošlo je 16, 17, 18 i 19. stoljeće, a čovjek je sredinom 19. stoljeća stajao na vrhuncu svog intelektualnog razvoja; potpuno je postao duhovno biće. Kroz tu duhovnost mogao je razumjeti ono što je u vanjskom osjetilnom svijetu; ali sebe nije vidio kao duha. Gotovo nitko nije imao pojma što je značila rečenica poput Leibnizove kada je rekao: 'Ništa ne živi u intelektu što prethodno nije živjelo u osjetilima, osim samog intelekta'. Moderni je čovjek potpuno izostavio ovu potonju frazu i priznao samo tvrdnju: ništa ne živi u intelektu što prethodno nije živjelo u osjetilima - dok je Leibniz sasvim jasno shvaćao da je intelekt u potpunosti duhovni entitet, nešto što djeluje unutar čovjeka, sasvim neovisno o bilo kakvoj fizičkoj tjelesnosti.

Kao što sam rekao, intelekt je bio aktivan, ali nije prepoznao sebe. I tako smo doživjeli, da čovjek sada prelazi u jednu drugu fazu svog razvoja, i da ništa, takoreći, ne nosi u noć. Jer ono što se obrađuje intelektualno, obrađuje se kroz tijelo i nema veze s vanjskim svijetom. Sada čovjek mora

ponovno probiti svoj put u duhovni svijet. Postoji mogućnost, zaviriti u ovaj duhovni svijet; očito je tamo. Ono što je čovjek prije crpio iz svog fizičkog, eterskog i astralnog tijela, u smislu instinktivnog pogleda na kozmos, danas se ponovno može postići. Možemo doći do imaginacije, i razvoj svijeta opisati kroz Saturn, Sunce i Mjesec, Zemlju i tako dalje, u imaginaciji. Možemo proučiti živu prirodu broja, bit broja, i tako dobiti inspiraciju o tome kako je iz duhovnosti svijeta svijet oblikovan kroz zakon broja. Prije svega, sasvim je moguće doći do uvida u svijet kroz imaginativno, inspirativno i intuitivno.

Većina ljudi će reći: ako i sami nismo postali vidovnjaci, najviše što možemo učiniti jest proučavati to. - Pa dobro, ali to se može proučavati, i više je puta rečeno da običan intelekt to može razumjeti. Danas ćemo dodati i, zašto to obični intelekt može razumjeti. Pretpostavimo da čitate nešto poput 'Osnova tajne znanosti'. Pretpostavimo da pokušavate u te stvari ući običnim intelektom, to primete intelektom koji je vezan samo za izolirano ljudsko tijelo. Ali upijate nešto što niste mogli upiti kroz ovaj intelekt, jer ovaj intelekt nije kroz stoljeća dokučio sam sebe. Sada se bavite nečim što je neshvatljivo onim konceptima koje intelekt posuđuje samo iz vanjskog svijeta osjetila, ali što postaje razumljivo kada se intelekt probudi da nešto shvati iz sebe samoga, u početku niti potvrđujući niti poričući, umjesto toga samo shvaćajući. Kaže se: treba razumjeti stvari. - U prvom redu ih samo treba razumjeti. Ako ih se razumije, s onim što je 'Ja' postiglo kao razumijevanje, sada se ulazi u noć. Tu čovjek više ne ostaje tup, kao s pukim intelektualnim stavom prema svijetu, tu se, od trenutka kada se zaspi do trenutka buđenja, živi s drugačijim sadržajem u fino raspršenoj duhovnosti. A onda se probudite i imate, jednu samo malu mogućnost prisvajanja onoga, što se pokušalo intelektualno razumjeti. Ali hoću reći da se sa svakom noći, sa svakim spavanjem, razvija nešto od unutarnjeg odnosa; čovjek razvija unutarnji odnos. Kad zaspe, vraća u izvantjelesni svijet ono što nosi kao odjek svog dnevnog razumijevanja i na taj način stječe odnos, odnos potpuno izvučen iz stvarnosti, s duhovnim svijetom, ako taj odnos ne uništi s onim s čime se često danas uništava; često sam spominjao ova sredstva narušavanja duhovnosti. Znaite, mnogi ljudi su jako zabrinuti zbog postizanja onoga što nazivaju 'osjećajem težine za krevet' prije spavanja; piju toliko čaša piva dok se ne osjete dovoljno teški da bi mogli otići u krevet. Ovo je vrlo čest izraz koji se danas naširoko koristi, posebno među 'inteligencijom'. Međutim, sile o kojima sam upravo govorio ne mogu se tamo razviti.

Ali duhovnost jest za istražiti. Duhovnost se može doživjeti i na upravo opisani način. Čovjek je došao i izašao iz duhovnosti. On može ponovno u nju urasti. Danas smo na početku ovog urastanja u duhovnost. Ono što se razvilo u proteklim stoljećima, od 15. stoljeća pa sve do 19. stoljeća, kada je inteligencija bila na najvišoj razini, ono što se posebno razvilo među najnaprednijim ljudima u Europi, doista jest određena duhovnost, ali ona je

u prvom redu bez sadržaja; jer tek kada se čovjek opet okrene imaginaciji, ta duhovnost tek dobiva sadržaj. Ono što je visoko filtrirana duhovnost mora primiti svoj sadržaj. U početku je odbačena od najširih krugova svijeta. Svijet želi ostati s filtriranom duhovnošću i pružati samo sadržaj koji je posuđen iz vanjskog materijalnog svijeta. S ovakvim intelektom, ne želi skupiti snagu da shvati ono što je dano iz vizije duhovnog svijeta. Evangeličke ispovijesti su kompromisi između intelekta i starih tradicija; izgubile su povezanost. Kult im ništa ne znači, pa je kult unutar tih ispovijesti postupno prestao. Došlo se do apstraktnih predodžbi umjesto živog razumijevanja nečeg poput transupstancijacije. Jednostavne priče se u najboljem slučaju mogu ispričati, ali im se ne može pripisati ni jedno drugo značenje osim onog koje se može povezati s materijalističkom teologijom: da imamo posla s događajima koji se mogu povezati s jednostavnim čovjekom iz Nazareta i tako dalje. To je nešto s čime se ne može doći do ikakvog sadržaja, gdje se gubi svaka veza s duhovnošću.

I tako imamo današnju situaciju u svijetu, gdje postoji ono što je isprva odbacivalo intelekt, što nije pristajalo na takve kompromise, pri čemu je kod velikog dijela stanovništva sačuvan odnos, iako potpuno instinktivan, prema formulama koje žive u dogmama, čiji sadržaj čovjeku više nije dostupan, ali koji se ipak izlio u te formule. Ti su krugovi također zadržali svoj živi odnos prema kultu, prema ceremoniji i svojoj povezanosti sa onim sakramentalnim. Koliko god sve to bilo iscijeđeno, nekada je u onome što je postalo kostur, što je postalo sjena, živjela stara duhovnost, ona duhovnost prema kojoj još uvijek postoji odnos kroz formule. U novijim protestantskim ispovijestima, u kojima se pokušava postići kompromis, takav odnos ne postoji. - I onda postoje ljudi koji sebe nazivaju potpuno prosvjetljenima, koji žive samo u intelektu, koji je sam po sebi doista duhovan, ali koji ne žele shvatiti duhovno.

To su tri struje koje imamo, i ne možemo računati na ove struje koje samo sklapaju vanjski kompromis, kao na plodne u budućnosti, ne možemo računati na puku intelektualnost, koja ne može doći ni do kakvog sadržaja, i stoga mora izgubiti samu sebe, jer ne želi prepoznati samu sebe. Možemo računati samo na smjer u koji su ove struje postupno usmjerene, sve jasnije tamo vode, naime, možemo računati na ono što je uliveno u stare formule, što je preživjelo u rimokatoličkoj crkvi, i na ono što novu intelektualnost shvaća ozbiljno, tu intelektualnost produbljuje imaginativno, inspirativno i intuitivno, i dolazi do nove duhovnosti. Suvremeni svijet se razdvaja i udaljava u te dvije suprotnosti. S jedne strane, tu su ljudi s intelektom. Oni su iznutra lijeni, ne žele koristiti taj intelekt; ali im je potreban sadržaj. Pribjegavaju mrtvim formulama. Upravo među inteligentnim ljudima koji su iznutra lijeni, koji su u određenom pogledu intelektualno dadaistički, danas se osjeća novokatolički pokret koji želi preuzeti staro, koji je krut u formulama, koje žele primiti sadržaj izvana, ali je rigidan u povijesnim

pojavama. To je borba intelekta da se značenje poveže sa starim sadržajem, i imamo takve intelektualne borbe koje, kroz stari sadržaj, žele iznova pripremiti svoje krute formule za upotrebu ljudi.

Naprimjer, u novom broju 'Tat'-a na mnogim stranicama imamo intelektualno skučenu sklonost krutim formulama. Uostalom, izdavač Diederich radi sve, on sve u kategorijama stavlja na papir, pa je sada posvetio cijeli broj 'Tat'-a pokretu novih katolika, iz kojeg se može vidjeti kako ljudi danas razmišljaju ma ograničen način, kako razvijaju unutarnje ograničen način razmišljanja kako se ne bi iznutra sabrali, kako bi unutarnje ostali inertni, i kako bi intelektom, onim koji je već tu, shvatili ono što se tromo kreće naprijed. Ljudi sve to pokušavaju kako bi mogli odbaciti ovaj živi rad iz novije intelektualnosti prema duhovnosti, što se može napraviti i što se treba napraviti. I sve više stvari će kulminirati, tako da će se svijetom kretati snažan pokret koji će imati fascinirajući, sugestivan, hipnotički učinak na sve one koji žele ostati intelektualno lijeni. Katolički val zahvata svijet, čak i među inteligentnim ljudima, koji međutim, žele ostati inertni sa svojom inteligencijom. Uspavane duše to jednostavno ne primjećuju. Ali težnja prema onome što je Oswald Spengler tako živopisno opisao u svom djelu 'Propast Zapada', mora biti bezuspješna. Možete zapad učiniti katoličkim, ali time ubijate njegovu civilizaciju. Ovaj zapad se mora probuditi, postati unutarnje aktivan, ne biti inertan u inteligenciji, jer se ta inteligencija može sabrati, može se iznutra ispuniti razumijevanjem za novi duhovni pogled na svijet.

Ova borba se priprema, to je tu i to je glavna stvar. U budućnosti će sve ostalo spadati između ove dvije struje, u smislu onoga što predstavlja pitanje svjetonazora. To je ono prema čemu moramo težiti, jer ono što se tamo događa, skriveno je u mnogim formulama i oblicima. I svatko tko vjeruje da može napredovati s onim o čemu je možda sanjao na početku ovog stoljeća, ne živi život sadašnjice. Na ovo se mora gledati budnim pogledom. Jer sve što sam govorio prije osam dana, da se mnogi ljudi okreću zlu i to iz puke sklonosti zlu, kako je okarakterizirano, to mora doći pred naše duše. Ta unutarnja neistina mora doći pred dušu, to da se, ljudi koji bi trebali biti ojačani u njihovoj katoličkoj svijesti, šalju u katoličku crkvu u Stuttgartu da čuju predavanje generala von Gleicha, i da ovaj katolički general završava Lutherovom himnom! - Tu se spaja ono što se ne drži ispovijedi, samo se želi spojiti u proliferaciji laži.

Ove stvari danas treba sagledati. Ako se ne sagledaju, spava se, ne sudjeluje se u onome što zapravo danas čovjeka može učiniti pravim čovjekom.

DESETO PREDAVANJE

Dornach, 29. travnja 1921.

Tijekom ovog vremena bavili smo se razvojem europske civilizacije i pokušat ćemo nešto dodati onome što je rečeno, uvijek s namjerom da doprinesemo razumijevanju onoga što igra ulogu u ljudskom životu iz različitih perspektiva u sadašnje vrijeme, i što vodi do shvaćanja suvremenih zadataka. Ako pogledate pojedinačni ljudski život, to vam može dati sliku razvoja čovječanstva. Ali naravno, morate uzeti u obzir ono što smo rekli u vezi s razlikama između individualnog čovjekova razvoja, i ljudskog ili cjelokupnog razvoja čovječanstva. Više puta sam istaknuo da, dok individualno čovjek postaje sve stariji, situacija za cjelinu je zapravo takva da ona postaje sve mlađa, u određenom smislu krećući se prema doživljavanju mlađih stupnjeva. Ako uzmemo u obzir da su u tom pogledu, život cjeline i život pojedinog ljudskog bića, u određenoj mjeri, polarne suprotnosti, onda možemo, barem kod pojašnjavanja, govoriti o tome kako za nas pojedinačni ljudski život može biti slika čovječanstva u cjelini. A ako zatim razmotrimo život pojedinačnog čovjeka, nalazimo da svakom dobu, kao zbroj iskustva, pripada nešto vrlo specifično. Ne možemo, recimo, šestogodišnje dijete naučiti onome što možemo naučiti dvanaestogodišnjaka, i zauzvrat, ne možemo pretpostaviti da će dvanaestogodišnje dijete, s istim razumijevanjem pristupiti stvarima koje može razumjeti samo dvadesetogodišnja osoba. Čovjek se, u određenom smislu, mora razviti u ono što je prikladno za njegova pojedinačna životna razdoblja. Isto je i s čovječanstvom u cjelini. Slučaj je da te pojedinačne kulturne epohe, koje moramo identificirati na temelju našeg znanja o čovjekovom razvoju - staroindijska, staroperzijska, egipatska, kaldejska, grčko-latinska, a zatim i epoha kojoj i sami pripadamo - imaju vrlo specifične civilizacijske sadržaje, i čovječanstvo kao cjelina mora urasti u te civilizacijske sadržaje. Ali kao što pojedinac može, u određenoj mjeri, zaostati, zaostati za svojim potencijalom za razvoj, tako mogu zaostati i određeni dijelovi čovječanstva u cjelini. To je pojava koja se mora uzeti u obzir, posebno u naše vrijeme, jer čovječanstvo sada ulazi u fazu razvoja slobode, i stoga je prepušteno pronalasku putu u ono što je pred njim, u ovom i sljedećem dobu. U određenom smislu, u ljudskoj volji leži to da zaostane za onim što joj se postavi. Kad pojedinac zaostane u odnosu na ono što mu se postavlja, suočava se s drugima koji pronalaze put do ispravnog sadržaja svog razvoja; ovi drugi ga onda vuku sa sobom, da tako kažem. Ali u određenom smislu to također znači sudbinu koja mu često nije baš ugodna, kada mora osjećati da u određenom smislu zaostaje za drugima koji su dosegli odgovarajući razvojni cilj.

To se može dogoditi i u čovjekovom životu na velikoj skali; može se dogoditi da neki narodi dosegnu cilj, dok drugi zaostanu. Kao što smo vidjeli, ciljevi

različitih naroda također se međusobno razlikuju. Ako jedan narod postigne svoj cilj, a drugi svoj ne ostvari, onda se, prvo, gubi nešto što je mogao postići samo taj zaostali narod; ali, drugo, zaostali narod će prihvatiti mnoge stvari koje im zapravo nisu prikladne, i onda će, rekao bih, oponašati druge narode koji postižu svoje ciljeve.

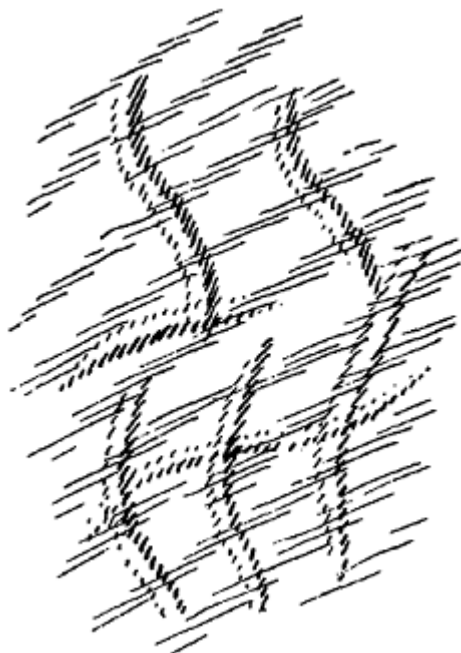
Takve se stvari u razvoju čovječanstva događaju; obratiti na njih pažnju u sadašnjosti je od posebne važnosti. Danas ćemo prvo sažeti i ispitati s određenog gledišta, ono što već znamo iz drugih izvora. Znamo: razdoblje od 8. stoljeća prije Krista do 15. stoljeća poslije Krista, vrijeme je razvoja intelektualne ili duše razuma, u istinski civiliziranom dijelu čovječanstva. Taj razvoj intelektualne ili duše uma, počinje u 8. stoljeću prije Krista u južnoj Europi, na Bliskom istoku, a možemo ga pratiti ako pogledamo početke povijesnog razvoja grčkog naroda. Grčki narod još uvijek u sebi ima mnogo onoga što se može nazvati razvojem duše osjećaja, što je bilo posebno prikladno za treće post atlantsko doba, egipatsko kaldejsko doba. Cijelo doba je bilo razvoj duše osjećaja. Čovjek se tada prepuštao dojmovima vanjskog svijeta, i u dojmovima vanjskog svijeta istovremeno je primao sve što je tada cijenio kao svoje znanje, sve što je dopustio da se prenese u njegove impulse volje. Cijeli čovjek bio je, u određenom smislu, takav da se osjećao članom cijelog kozmosa. Konzultirao se sa zvijezdama i njihovim kretanjem, kada je trebalo odlučiti što treba učiniti, i tako dalje. To iskustvo vanjskog svijeta, to viđenje duhovnog u svim njegovim detaljima, to je ono što je odlikovalo Egipćane na vrhuncu njihove kulture, ono što je živjelo na Bliskom istoku i što je imalo određeni naknadni procvat među Grcima. Stariji Grci su zasigurno imali tu slobodnu predaju duše vanjskom okruženju, a s tom slobodnom predajom duše vanjskom okruženju bila je povezana percepcija elementarno-duhovnog u vanjskim pojavama. Ali tada se među Grcima razvilo ono što grčki filozofi nazivaju 'nous', što je opće razumijevanje svijeta i što je zapravo ostalo osnovna karakteristika razvoja ljudske duše sve do 15. stoljeća, dosegnuvši svojevrсни vrhunac u 4. stoljeću prije Krista, a zatim ponovno nestajući. Ali cijeli taj razvoj od 8. stoljeća prije Krista do 15. stoljeća poslije Krista, zapravo razvija ono što je razum. Ali kada u ovom dobu govorimo o 'intelektu', moramo zanemariti ono što danas nazivamo intelektom. Za nas je intelekt zapravo nešto što nosimo samo u sebi, nešto što razvijamo u sebi, i kroz što razumijemo svijet. Nije tako bilo s Grcima, a nije bilo tako ni u 11, 12. i 13. stoljeću kada su ljudi govorili o intelektu. Intelekt je bio objektivan, intelekt je bio nešto što je ispunjavalo svijet. Intelekt je uredio pojedinačne pojave svijeta. Ljudi su promatrali svijet i njegove pojave, i govorili sebi: ono što omogućuje da jedna pojava slijedi drugu, ono što pojedinačne pojave smješta u veću cjelinu, i tako dalje, to je ono što čini intelekt svijeta. - Za čovjekovu glavu se govorilo, da samo sudjeluje u ovom općem intelektu svijeta.

Kad danas govorimo o svjetlosti, ako prakticiramo modernu fiziku i fiziologiju, kažemo: svjetlost je u nama. Ali s naivnom sviješću nitko neće vjerovati da je svijetlo samo u njegovoj glavi. Isto tako kao što naivna svijest današnjice kaže: vani je potpuno mračno, svjetlo je samo u mojoj glavi - jednako malo bi Grci, ili čovjek iz 11. i 12. stoljeća poslije Krista rekao: intelekt je samo u mojoj glavi. - Rekao je: intelekt je vani, ispunjava svijet, tamo sve uređuje. Kao što čovjek postaje svjestan svjetlosti kroz svoju percepciju, rekao je sam sebi, tako postaje svjestan intelekta. Intelekt, takoreći, svijetli u njemu.

Postojalo je nešto povezano s ovim ulaskom inteligencije svijeta u razvoj ljudske kulture. Prije, kada se razvoj kulture odvijao pod znakom duše osjećaja, nije se govorilo o takvom principu jedinstva koji obuhvaća cijeli svijet; govorilo se o duhovima biljaka, o duhovima koji reguliraju svijet životinja, o duhovima tekućina, o duhovima zraka i tako dalje. Postojalo je mnoštvo duhovnih bića o kojima su ljudi govorili. Ne samo da je politeizam, popularna religija, govorio o toj mnogostrukosti, već su čak i oni koji su bili inicirani, bili svjesni da vani imaju posla s mnoštvom bića. Kako je doba intelekta napredovalo, razvio se svojevrstni monizam. Intelekt se smatrao jedinstvenim, koji obuhvaća cijeli svijet; i tako se zapravo razvio monoteistički karakter religije, iako je to svog prethodnika imalo već u trećem post atlantskom dobu. Ali ono što bismo znanstveno trebali zabilježiti o ovom dobu - od 8. stoljeća prije Krista do 15. stoljeća poslije Krista - jest činjenica da je to bilo doba razvoja inteligencije svijeta, i da su ljudi o inteligenciji razmišljali na potpuno drugačiji način nego što mi danas mislimo.

Zašto su ljudi drugačije razmišljali o intelektu? Ljudi su drugačije razmišljali o intelektu jer su, budući inteligentni i pokušavajući nešto razumjeti preko intelekta, također osjećali drugačije. Čovjek bi prolazio kroz svijet, vidio stvari svojim osjetilima; ali uvijek je osjećao određeni trzaj, kad god bi razmišljao. Kao da je, dok je razmišljao, osjećao nešto jaču budnost nego što je osjećao u običnom budnom stanju. Razmišljanje je još uvijek bilo nešto, što se doživljavalo kao drugačije od običnog života. Iznad svega, čovjek je kod razmišljanja osjećao da stoji unutar nečega što je objektivno, a ne samo subjektivno. Zato su ljudi, sve do 15. stoljeća, pa čak i nakon njega, imali određeni osjećaj za dublje razmišljanje o stvarima, osjećaj koji ljudi danas više nemaju. Danas ljudi ne osjećaju da bi se promišljanje trebalo provoditi u određenom stanju duše. Do 15. stoljeća ljudi su imali osjećaj, da zapravo uzrokuju samo nešto loše u svijetu, ako nisu dobri, a ipak su promišljeni. Na neki način, krivio je sebe ako razmišlja kao loša osoba. To je nešto što se više ne osjeća tako duboko. Danas ljudi misle: mogu biti loš koliko želim, u duši, ja samo mislim. - Ljudi to nisu radili sve do 15. stoljeća. Zapravo su to osjećali kao svojevrstnu uvredu božanskog intelekta svijeta, kada su razmišljali u lošem duševnom raspoloženju; dakle, u činu promišljanja

odmah su vidjeli nešto stvarno, vidjeli su sebe, kako takoreći, plivaju svojim dušama u općem intelektu svijeta. Odakle to dolazi?

To je zato, što su u ovom dobu od 8. stoljeća prije Krista do 15. stoljeća prije Krista, a posebno u 4. stoljeću poslije Krista, ljudi, kada su mislili, zapravo koristili svoje etersko tijelo. Nije kao da su rekli: sada, sada ću pokrenuti etersko tijelo na aktivnost. Ali ono što su osjećali, cijelo raspoloženje njihove duše, kada su mislili, pokrenulo bi etersko tijelo. Čak se može reći: u tom dobu ljudi su mislili svojim eterskim tijelom. - I to je karakteristično, da su u 15. stoljeću ljudi počeli misliti fizičkim tijelom. Razmišljamo silama koje, kada mislimo, etersko tijelo šalje u fizičko tijelo. Dakle, to je velika razlika koja se pojavljuje, kada se pogleda mišljenje prije 15. stoljeća i nakon 15. stoljeća. Ako se pogleda mišljenje prije 15. stoljeća, ono se odvija u eterskom tijelu (vidi crtež, svijetlo šrafiranje), u određenom smislu, ono eterskom tijelu daje određenu strukturu. Ako pogledate mišljenje sada, ono se odvija u fizičkom tijelu (tamno). Svaka takva linija eterskog tijela stvara sliku sebe, i ta se slika zatim nalazi u fizičkom tijelu; stoga je to, u određenom smislu, otisak eterske aktivnosti u fizičkom tijelu, aktivnosti koja se u čovječanstvu odvija od vremena kada se odvija mišljenje. To je u biti bio razvoj od 15. do 19. i 20. stoljeća, čovjek je sve više svoje mišljenje izvlačio iz eterskog tijela i držao se te sjenovite slike koju je primao u fizičkom tijelu, iz stvarnog misaonog izvora u eterskom tijelu. Stoga je doista slučaj da se u ovoj petoj post atlantskoj epohi, mišljenje zapravo odvija fizičkim tijelom, ali da je to u osnovi samo sjena slike onoga što je kozmička misao nekad bila, i da od tada u čovječanstvu živi samo sjenovita slika kozmičke misli.

Vidite, u osnovi sve što se pojavilo od 15. stoljeća, sve što se razvilo u modernu matematiku, modernu prirodnu znanost, i tako dalje, sjena je, utvara ranijeg mišljenja; više nema života. Danas čovječanstvo nema pojma,

koliko je prije mišljenje bilo življe. Istovremeno, čovjek se u tim ranijim vremenima, u svom mišljenju osjećao osvježenim, bio je sretan kad je mogao misliti, jer je mišljenje bilo osvježavajući napitak duše. Da mišljenje može biti zamorno, to nije bio stav u tim vremenima. U određenom smislu, čovjek bi se mogao umoriti zbog nečeg drugog; ali kad je zaista mogao misliti, osjećao je to kao osvježenje, kao osvježavajući napitak duše, također je uvijek osjećao nešto od milosti koja mu je dolazila kad je mogao živjeti u mislima.

Jednom se dogodila ova promjena stanja duše, i danas imamo nešto prilično nejasno u onome što izgleda kao moderno mišljenje. Otuda velika teškoća da se ljudi dovedu u bilo kakav 'zamah' putem mišljenja - ako se smijem tako izraziti. Iz perspektive mišljenja, modernom čovjeku možete reći svašta, ali on se nikad ne pokrene. Ipak, to je ono što mora naučiti. Čovjek mora postati svjestan da u svom modernom mišljenju ima sjenovitu sliku, i da ta sjenovita slika ne smije ostati sjenovita slika, koja je moderno mišljenje, mora biti oživljena kako bi mogla postati imaginacija. Uvijek postoji pokušaj pretvaranja modernog mišljenja u imaginaciju, što je vidljivo, naprimjer, u knjizi poput moje 'Teozofije' ili moje 'Osnove tajne znanosti', gdje su posvuda u mišljenje utisnute slike, tako da je mišljenje pozvano na imaginaciju, a time i na život. Inače bi čovječanstvo bilo potpuno opustošeno. Mogli bismo naširoko proširiti isušenu znanstvenu djelatnost, ali ta isušena znanost ne bi se mogla probuditi i zapaliti ako imaginativni život ponovno ne bi ušao u ovo sjenovito mišljenje, u ovu utvaru misli koja je u novije vrijeme ušla u čovječanstvo.

To je, rekao bih, veliko sudbinsko pitanje moderne civilizacije: da se prepozna kako mišljenje, s jedne strane, teži postati sjenoviti element, kako se ljudi sve više uvlače u to mišljenje, zatvaraju u sebe, i kako, s druge strane, ono što prelazi u volju, zapravo postaje samo svojevršno prepuštanje ljudskim instinktima. Što će misao manje moći apsorbirati imaginaciju, to će više puni interes onoga što živi u vanjskom socijalnom životu prelaziti u instinkte. Starije čovječanstvo, barem u onim vremenima koja su nosila civilizaciju, primalo je - kako možete zaključiti iz zadnjih predavanja - nešto duhovno od cijelog svog organizma. Moderni čovjek samo iz glave izvlači nešto duhovno, i stoga se, što se tiče njegove volje, prepušta svojim porivima i instinktima. To je velika opasnost, da će ljudi sve više postajati čisto intelektualna bića i da će se prepuštati svojim instinktima kada se radi o onome što žele u vanjskom svijetu, što će naravno dovesti do socijalnih uvjeta koji sada prevladavaju u istočnoj Europi, a i ovdje se šire posvuda poput zaraze. To se događa, jer je mišljenje postalo sjenovita slika. Ovakve stvari se ne mogu dovoljno često isticati. Upravo iz takve osnove, shvatit će se značaj onoga što antropozofski orijentirana znanost duha zapravo želi postići. Ona želi da sjenovita slika ponovno postane živa, da uđe među ljude, što zahvaća cijelu osobu. Ali to se ne može dogoditi ako mišljenje ostane sjenovita slika, ako se imaginacija ponovno ne uključi u to mišljenje, ako

naprimjer, broj nije oživljen kao što sam pokazao na sedmeročlanog čovjeka, koji je zapravo deveteročlani čovjek, ali u kojem se drugi i treći, te šesti i sedmi član uvijek spajaju na takav način da svaki od njih postaje cjelina, tako da u određenom smislu, kada se devet članova zbroji, dobijemo sedam. Ta unutarnja intervencija, onoga što je čovjeku nekoć bilo dano iznutra, ono je čemu se mora težiti. U tom pogledu, treba vrlo ozbiljno shvatiti ono što karakterizira znanost duha, antropozofski orijentiranu, upravo s te strane.

S druge strane se vidi kako mišljenje postaje sjenovito, te je stoga u isusovačkom redu stvorena metoda koja s određene strane unosi život u to mišljenje. Isusovačke duhovne vježbe, imaju za cilj unijeti život u ovo mišljenje. Ali oni to čine obnavljajući stari život, prije svega radeći, ne prema i kroz, imaginaciju, već kroz volju, koja igra glavnu ulogu, posebno u isusovačkim duhovnim vježbama. Suvremeno čovječanstvo trebalo bi razumjeti, a premalo razumije, kako u zajednici poput isusovačke, sav duhovni život postaje nešto radikalno drugačije od života drugih ljudi. Ostali ljudi današnjice su u osnovi u drugačijem stanju duše od onih koji postaju isusovci. Isusovci djeluju iz volje svijeta, što se ne može poreći. Stoga vide određene veze koje postoje, a takve veze u najboljem slučaju vide neki drugi redovi, protiv kojih se isusovci bore na nož. Ali ta smislenost, kroz koju stvarnost ulazi u sjenovito mišljenje, ono je što isusovca čini drugačijom vrstom osobe od modernih civiliziranih ljudi, koji misle samo u sjenovitim slikama, i stoga u osnovi spavaju, jer mišljenje ne obuzima njihov organizam, jer ne vibrira u njihovoj krvi, jer im zapravo ne preplavljuje živčani sustav.

Vjerujem da nitko nikada nije vidio darovitog isusovca nervoznog, dok moderno učenje i moderno obrazovanje ljude čini sve više nervoznim. Kada se osjećate nervozno? Kad se fizički živci nametnu. Tada se nameće nešto što zapravo nema fizičko pravo na nametanje, jer je tu samo da duhovno vodi kroz. Ove stvari su usko povezane s izopačenošću našeg modernog obrazovnog sustava, a jezuitizam je svakako, sa stajališta protiv kojeg se moramo odlučno boriti, ali upravo sa stajališta oživljavanja misli, nešto što se kreće sa svijetom, čak i ako se poput raka, povlači natrag. Ali kreće se, ne stoji mirno, dok naša znanost, kakva je danas uobičajena, u osnovi uopće ne zahvaća ljude.

Ako smijem nešto istaknuti, moram reći: često sam izražavao kako je stalni izvor boli, to što ovaj moderni čovjek, koji može misliti na sve i svašta, koji je tako nevjerojatno pametan, ali koji ni jednim vlaknom svog bića ne živi u sadašnjosti, ne vidi što se događa oko njega; ne vidi što se događa oko njega, ne želi sudjelovati. S isusovcima je drugačije. Isusovca, koji cijelo svoje biće dovodi u pokret, vidi što danas vibrira svijetom. U tu svrhu, želio bih pročitati nekoliko riječi iz suvremene isusovačke brošure, iz koje možete vidjeti kakav život pulsira u njoj:

"Za sve one koji kršćanska načela shvaćaju ozbiljno, za koje je dobrobit naroda uistinu stvar srca, za koje su Spasiteljeve riječi 'Misereor super turbam' jednom duboko prodrle u njihove duše, za sve njih sada je došlo vrijeme kada mogu raditi s narodom i za narod, s puno većim uspjehom, nošeni temeljnim valovima boljševičke olujne plime. I samo ne bojažljivo. To znači temeljnu i svestranu borbu protiv kapitalizma, iskorištavanja i eksploatacije naroda, oštiri naglasak na obveznom radu, čak i za više slojeve, osiguravanje pristojnog stanovanja za milijune naših sugrađana, čak i ako to zahtijeva korištenje palača i većih stanova, korištenje prirodnih resursa, moći vode i zraka ne za trustove i sindikate, već za opće dobro, uzdizanje i obrazovanje masa, sudjelovanje svih slojeva stanovništva u državnoj upravi i vođenju države, korištenje sustava vijeća za razvoj jednake zastupljenosti staleža uz parlamentarnu masovnu zastupljenost, kako bi se spriječila izolacija masa od državnog aparata, što je Lenjin s pravom kritizirao. ... Bog je dao dobra Zemlje svim ljudima, ne da bi se neki radovali obilju dok milijuni čame u siromaštvu koje je podjednako razorno i za fizičku i za moralnu sferu. ...."

Vidite, ovo je vatra koja, osjeća nešto od onoga što se događa. To je čovjek koji se u svojoj knjizi žestoko protivi boljševizmu, koji naravno, ne želi imati ništa s boljševizmom, ali koji ne sjedi kao netko tko se danas lijepo smjestio na stolicu i ne primjećuje vatru svijeta oko sebe, već netko tko je primjećuje, i zna što želi jer vidi što se događa.

Ljudi su dovedeni do točke da samo razmišljaju o stvarima svijeta i puštaju ih da teku, onako kako se odvijaju. To je ono što uvijek moramo isticati: da čovjek u sebi ima nešto drugo osim pukih misli kroz koje misli, ali da ga nije baš briga za prirodu svijeta. Treba samo istaknuti što je, naprimjer Teozofsko društvo. Teozofsko društvo ukazuje na velike posvećenike koji negdje sjede; svakako, to s pravom može učiniti. Ali nije pitanje sjede li tamo, već kako se prema tome odnose oni koji o njima govore. Teozofi zamišljaju da veliki posvećenici vladaju svijetom; zatim sjednu i imaju dobre misli koje šire posvuda, a zatim razgovaraju o svjetskoj vladi, razgovaraju o epohama svijeta, o svjetskim impulsima. Ako doista dođe do točke u kojoj nešto stvarno, poput antropozofije, nužno mora, jer ne može biti drugačije, živjeti unutar stvarnog odvijanja svijeta, onda vam je neugodno, jer više ne bi mogli samo sjediti na svojoj stolici, već bi morali iskusiti što se događa u svijetu.

Mora se oštro naglasiti kako je ono što intelekt jest, postalo sjena u čovjeku, jer se prethodno doživljavao u eterskom tijelu, a sada je, takoreći, skliznuo u fizičko tijelo i tamo ima samo subjektivnu egzistenciju. Ali može se oživjeti imaginacijom. Zatim to vodi do duše svijesti, a ta duša svijesti može se shvatiti kao nešto stvarno samo, kada se osjeti 'Ja' kao nešto vječno u sebi i

kada se vidi kako se to 'Ja' spušta u utjelovljenje iz duhovno-duševnih svjetova i kako kroz vrata smrti ponovno prolazi u duhovno-duševne svjetove. Kada se shvati ova unutarinja duhovno-duševna suština 'Ja', tada se sjenovita slika intelekta zapravo može ispuniti stvarnošću. Jer iz 'Ja', ova sjenovita slika intelekta mora biti ispunjena stvarnošću.

Nužno je, da se vidi kako postoji živa misao. Uostalom, što od 15. stoljeća čovjek zna? - On poznaje samo logičko mišljenje, ne poznaje živo mišljenje. Na to sam više puta skrenuo pozornost. Što je živo mišljenje? - Dopustite mi da uzmem očit primjer. 'Filozofiju slobode' napisao sam 1892. godine. Ta 'Filozofija slobode' ima specifičan sadržaj. 'Teozofiju' sam napisao 1903. godine, i ona opet ima specifičan sadržaj. U 'Teozofiji' se govori o eterskom tijelu, astralnom tijelu i tako dalje. To se u 'Filozofiji slobode' ne spominje. Onda dođu ljudi, oni koji poznaju samo ono logički mrtvo, samo leš misli, i kažu: da, čitao sam 'Filozofiju slobode', ne mogu iz nje 'izvući' nijedan koncept, ne mogu izvući nijedan koncept eterskog tijela, astralnog tijela; to nije moguće, ne mogu to shvatiti iz koncepata koji su tamo. - Ali to bi bio isti proces kao da imam malog petogodišnjeg dječaka, i želim od njega napraviti šezdesetogodišnjeg čovjeka, pa ga uzmem i povučem gore, želim ga rastegnuti! Ne smijem postaviti mehanički beživotni proces, ondje gdje ima živi. Ali zamislite 'Filozofiju slobode' kao nešto živo, što ona zaista jest, zamislite da raste; onda iz toga izraste nešto što ne može izvući samo osoba, koja želi 'izvući nešto' iz koncepata. Upravo na tome se temelje svi prigovori o kontradikciji: na tome da se ne može shvatiti što je živa misao, za razliku od mrtve misli koja danas dominira svijetom, civilizacijom. U svijetu živog, stvari se razvijaju iznutra. Ako netko ima sijedu kosu, čak i ako je prije imao crnu kosu, nije je dobio time što ju je obojio u bijelo, već ju je dobio iznutra. Uzlazno i silazno razvija se iznutra, a tako je i sa živom mišlju. Ali danas ljudi sjede i samo žele razviti zaključke, samo žele osjetiti vanjsku logiku. Što je logika? - Logika je anatomija misli, a anatomija se proučava na leševima, i logika se proučava na lešu misli. Svakako je legitimno proučavati anatomiju na leševima. Proučavati logiku na leševima misli, jednako je legitimno! Ali onim što se proučava na lešu, nikada se ne može razumjeti život. To je ono što je važno, ono što je zaista važno, ako netko cijelom svojom dušom želi sudjelovati u onome što danas buja i prožima svijet. Uvijek se mora ukazivati na ovu stranu stvari, jer u interesu dobrog razvoja svijeta, u interesu dobrog razvoja čovjeka, moramo oživjeti mišljenje koje je postalo sjenovito. Taj proces pretvaranja mišljenja u sjenu, dosegao je vrhunac sredinom 19. stoljeća. Stoga je sredina 19. stoljeća bila upravo razdoblje u kojem su se dogodile one stvari koje su, rekao bih, najviše fascinirale čovječanstvo. Čak i ako te stvari same po sebi nisu sjajne, kada se postave na pravo mjesto, izgledaju sjajno.

Uzmimo kraj pedesetih. Pojavljuju se Darwinovo 'Podrijetlo vrsta', Karl Marxovi 'Primcipi političke ekonomije' i 'Psihofizika' Gustav Theodor

Fechnera, u kojima se pokušava otkriti psihičko, duševno, putem vanjskog eksperimenta. Iste godine čovječanstvu je predstavljeno fascinantno otkriće Kirchhoffove i Bunsenove spektralne analize, koja je u određenom smislu, pokazala da gdje se god pogleda u kozmos, da se nalazi ista materijalnost. U određenom smislu, sredinom 19. stoljeća učinjeno je sve, kako bi se ljude uvjerilo da mišljenje mora ostati subjektivno, sjenovito, i ne smije se miješati u vanjski svijet, tako da se ne može ni zamisliti da postoji intelekt, nous, ili išta što živi u samom kozmosu.

To je ono što je drugu polovicu 19. stoljeća učinilo tako nefilozofskom, ali i u osnovi tako neaktivnom, i što je značilo da dok su ekonomski uvjeti postajali sve složeniji, u svjetsko gospodarstvo se širila svjetska trgovina, tako da je cijela Zemlja zapravo postala područje ekonomije, tako da upravo to sjenovito mišljenje nije moglo dokučiti sve nadmoćniju stvarnost. To je tragedija modernog doba. Ekonomski uvjeti postali su sve moćniji i sve brutalniji i brutalniji, ljudska misao ostala je u sjeni, a sjene više nisu mogle prodrijeti u ono što se događalo vani u brutalnoj ekonomskoj stvarnosti.

To je ono što čini našu trenutnu mizeriju. Ako osoba zaista vjeruje da je finije organizirana i da ima potrebu za duhovnim, onda bi mogla steći naviku da izdužuje lice, govori piskutavim glasom i priča o tome kako se čovjek mora uzdići iznad brutalne stvarnosti, jer se samo u mističnom može dokučiti duhovno. Mišljenje je postalo toliko profinjeno da mora pobjeći od stvarnosti, da odmah nestaje u svom sjenovitom postojanju ako pokuša prodrijeti u brutalnu stvarnost. Stvarnost se razvija prema instinktima ispod nje, koji se podižu i brutalno uništavaju. Vidimo kako nadute ideje misticizma i svjetonazora, i teozofija lebde iznad, a dolje se brutalno odvija život. To je nešto što se, za dobrobit čovječanstva, mora zaustaviti. Mišljenje mora biti oživljeno, a misao mora postati toliko moćna da se ne mora povlačiti od brutalne stvarnosti, već da u tu brutalnu stvarnost može uroniti, da može kao duh živjeti u toj brutalnoj stvarnosti; tada stvarnost više neće biti brutalna. To čovjek treba shvatiti.

Ono što se ne shvaća u svim mogućim smjerovima, jest da mišljenje, ako u njemu živi biće svijeta, ne može ništa drugo nego da svoju moć izlijeva na sve moguće. To je zapravo nešto što se podrazumijeva. Ali ovaj moderni način razmišljanja smatra svetogrđem, ako se nešto poput mišljenja dogodi, makar jednom, koje ne može drugačije, nego da povlači svoje konce prema raznim oblastima. Ono što bi danas život trebalo učiniti ozbiljnim, jest to što bismo trebali prepoznati: u našem mišljenju smo imali, i to s pravom, sjenovitu sliku; ali stiglo je doba koje mora unijeti život u ovu misaonu sjenovitu sliku, tako da vanjski fizički, osjetilni život može primiti svoj socijalni poticaj iz ovog misaonog života, iz ovog unutarnjeg duševnog života.

Želimo sutra više razgovarati o tome.

JEDANAESTO PREDAVANJE

Dornach, 30. travnja 1921.

Tijekom ovih razmatranja vidjeli smo koliko je važna točka u ljudskom razvoju zapada, sredina 19. stoljeća. Skrenuli smo pozornost na to kako sredinom 19. stoljeća dolazi, takoreći, do vrhunca materijalističkog mišljenja, materijalističkog pogleda na život; ali također smo morali skrenuti pozornost na to kako je ono što se u čovjeku pojavilo od početka 15. stoljeća zapravo duhovno, tako da bi se moglo reći: to je bila karakteristika te točke u razvoju modernog čovječanstva: čovjek, iako je postao najduhovniji, nije mogao shvatiti tu duhovnost, već se ispunjavao samo materijalističkim mislima, materijalističkim osjećajima, a također i materijalističkom voljom i djelovanjem. I sadašnjost je još uvijek podložna posljedicama onoga što se dogodilo, mogao bih reći, nezapaženo od mnogih ljudi, i što je doseglo vrhunac u razvoju čovječanstva. Čemu je trebao služiti ovaj vrhunac? - Bio je tamo jer se trebalo dogoditi nešto odlučujuće u vezi s postizanjem razine duše svijesti od strane modernog čovječanstva.

Ako razmotrimo kako se odvijala evolucija čovječanstva, moramo reći: ako započnemo s trećim post atlantskim razdobljem, do, recimo, godine 747. (vidi sliku) prije misterija na Golgoti, imamo ono što možemo nazvati razvojem duše osjećaja u čovječanstvu. Tada počinje doba intelektualne ili duše razuma, koje traje otprilike do 1413. godine, dosežući vrhunac u toj vremenskoj točki o kojoj nam vanjska povijest malo govori, ali koju moramo uzeti u obzir, ako uopće želimo razumjeti europski razvoj. To je otprilike vrijeme 333. godine poslije Krista. Od godine 1413 bavimo se razvojem duše svijesti, u kojem se razvoju još uvijek nalazimo, a koji je doživio odlučujući događaj oko godine 1850, odnosno 1840.

Oko godine 1840. situacija je bila takva da ako promatramo čovječanstvo kao cjelinu - početak ćemo razmatrati kako su se pojedine nacije ponašale u to vrijeme - možemo reći da su, ukoliko promatramo reprezentativne ličnosti nacija, one 1840. godine stajale pred točkom gdje je intelekt već uglavnom postao sjenovit. Intelekt je poprimio svoj sjenoviti karakter. Jučer sam pokušao okarakterizirati ovaj sjenoviti karakter intelekta. Čovječanstvo na civiliziranoj Zemlji toliko je napredovalo, da je od tada nadalje, iz opće

kulture, bez inicijacije, dobilo osjećaj: imamo intelekt, intelekt se razvio, ali taj intelekt za sebe više nema nikakav sadržaj. Imamo koncepte, ali su ti koncepti prazni; moramo ih nečim napuniti. - To je poziv koji, takoreći, prolazi čovječanstvom, iako je još uvijek taman i nečujan. Ali u dubokim, podzemnim, podsvjesnim čežnjama ljudi, živi poziv da se za sjenovitu prirodu intelektualnog mišljenja pronađe ispuna. Upravo je to poziv koji ide znanosti duha. Ali ovaj poziv možemo i konkretizirati.

Jednostavno je sredinom 19. stoljeća ljudska organizacija, u čijem se fizičkom dijelu prakticira ovaj sjenoviti intelekt, bila toliko daleko da je uspjela dobro razviti svoj intelekt, prazan, sjenoviti intelekt. Nešto je sada moralo ući u ovaj sjenoviti intelekt, morao je biti nečim ispunjen. Može se ispuniti samo ako čovjek postane svjestan: moram upiti nešto od onoga što mi se ne predstavlja na samoj Zemlji, što ne živi na samoj Zemlji, nešto od onoga što ne mogu iskusiti u životu između rođenja i smrti. Zaista moram u ovaj intelekt uzeti nešto što je doista ugašeno, kada sam se s rezultatima svojih prethodnih zemaljskih života, iz duhovnih svjetova duše spustio u fizičko tijelo, nešto što je doista bilo zasjenjeno, ali što počiva u dubini moje duše. Moram to izvući odande, moram se sjetiti nečega što je u meni, jednostavno zato što sam osoba iz 19. stoljeća.

Prije nije bilo tako, da su ljudi mogli prakticirati samopromatranje na isti način. Stoga su svoju čovječnost prvo morali dovesti do točke u kojoj fizičko tijelo postaje sve zrelije, kako bi u potpunosti razvili i u potpunosti prakticirali sjenoviti intelekt. Sada su fizička tijela, barem kod najnaprednijih ljudi, napredovala do točke u kojoj se moglo reći, ili bolje rečeno, od tada se može reći: želim prizvati ono što pokušavam izvući iz dubina svog duševnog života, kako bih to izlio u ovaj sjenoviti intelekt. - Tada bi ovaj sjenoviti intelekt to nečim proželo, i duša svijesti bi svanula. Dakle, u određenom smislu, u tom trenutku postojala je prilika da se probudi duša svijesti.

Sada ćete reći: da, ali cijelo vrijeme prije toga, od godine 1413, bilo je doba duše svijesti. - Svakako, ali to je prvom redu bio pripremni razvoj, a samo trebate razmotriti koji su osnovni uvjeti postojali za takvu pripremu u ovom dobu, u usporedbi sa svim prethodnim dobima. U ovom razdoblju, naprimjer, otkriven je tiskarski stroj i širenje pisane riječi. Od 15. stoljeća ljudi su postupno asimilirali veliku količinu intelektualnog sadržaja kroz umjetnost tiskanja knjiga i spise. Ali to se percipira izvana; a bit ovog doba je u tome što je ogromna količina duhovnog sadržaja apsorbirana izvana. Narodi civiliziranog svijeta upili su nešto izvana, u svojim velikim masama, što su prije mogli apsorbirati samo putem čujnog govora. U doba razvoja intelekta i u doba duše osjećaja, tim više što se u osnovi svo širenje obrazovanja temeljilo na usmenom govoru. Nešto duhovnog i duševnog, još se uvijek može čuti kroz jezik. Pogotovo u ranijim vremenima, riječi su

zasigurno sadržavale ono što bi se moglo nazvati 'genijem jezika'. To je prestalo kada je sadržaj obrazovanja zabilježen u apstraktnom obliku, pisanjem i tiskanjem. Tiskani i pisani materijal ima osobitost, da na određeni način briše ono što čovjek donosi rođenjem iz svoje nadosjetilne egzistencije.

Naravno, to ne znači da biste trebali prestati čitati ili pisati, već to znači da je danas potrebna jača sila kako bi se podiglo ono što leži ispod u ljudskom biću. Ali i tu veću moć je nužno steći. Moramo doći do samopromatranja, unatoč tome što čitamo i pišemo; moramo razviti ovu moć jače nego prije. To je zadatak u dobu duše svijesti.

Prije nego što sada možemo detaljnije pogledati kako je, u određenom smislu, započeo utjecaj duhovnog svijeta prema dolje, u fizički osjetilni svijet, postavimo si danas pitanje: kako su se narodi moderne civilizacije, zapravo susreli s ovim vremenskim trenutkom, s 1840. godinom?

Iz prethodnih predavanja znamo da je narod karakterističan za razvoj duše svijesti, odnosno za ono što je važno u ovom dobu, anglosaksonski narod. Ovaj anglosaksonski narod je narod, čija je cijela organizacija osmišljena, za razvoj duše svijesti na poseban način. Poseban položaj anglosaksonskog naroda, angloameričkog naroda u našem dobu, temelji se na činjenici da je posebno predisponiran za razvoj duše svijesti. Ali sada se zapitajmo čisto vanjski: kako je ovaj anglosaksonski narod stigao do ove vremenske točke, koja je najvažnija u modernom kulturnom razvoju?

Može se reći: anglosaksonski narod posebno je dugo živio u stanju koje se možda najbolje može opisati - naravno s odgovarajućim varijacijama i metamorfozama - ako se kaže: što se tiče unutarnje konstitucije duše, oni unutarnji impulsi koji su već ustupili mjesto drugim oblicima u grčkoj kulturi, sačuvani su unutar anglosaksonskog naroda sve do 19. stoljeća. - Moglo bi se reći, da je u 11. i 10. stoljeću prije Krista neobično to, što su narodi prolazili kroz ono što su prolazili u različito vrijeme, da su se u određenom smislu vremena slijedeći preklapala. Međutim, izuzetno je teško primijetiti takve stvari jer je, naravno, u 19. stoljeću sve već bilo tamo - pisanje, čitanje - i zato što su uvjeti egzistencije u Škotskoj i Engleskoj bili drugačiji od onih koji su postojali u homersko doba.

Ali ipak, ako se uzme u obzir duševni ustroj naroda kao nacije, istina je da je ostao taj duševni ustroj homerskog razdoblja, koji je u Grčkoj u tragično doba prevladan, i koji je prešao u Sofokla. To razdoblje sačuvano je u anglosaksonskom svijetu sve do 19. stoljeća, svojevrsni patrijarhalni pogled na život, svojevrsni patrijarhalni život. Posebno se ovaj patrijarhalni život proširio iz duševnog ustroja Škotske i upravo zbog toga ono što je došlo iz inicijacijskih mjesta Irske, nije imalo nikakvog utjecaja na anglosaksonski narod. Kao što smo čuli u drugim prigodama, to je imalo utjecaja uglavnom

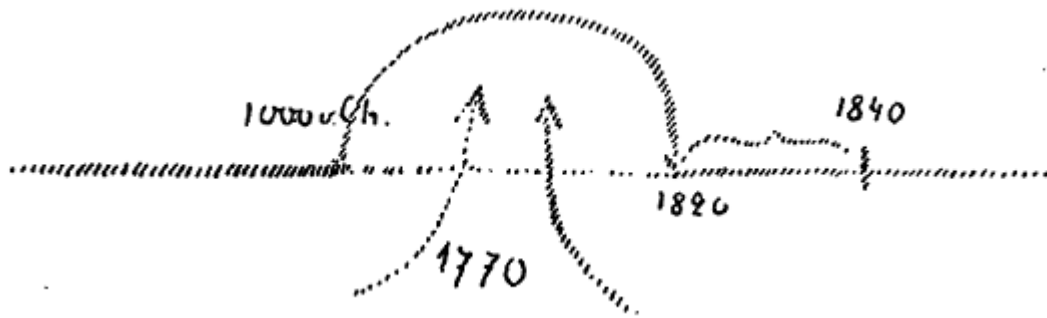
u kontinentalnoj Europi. Na samom Britanskom otočju, uglavnom su djelovale one inicijacijske istine koje su došle sa sjevera, iz Škotske, a te su inicijacijske istine potom prožimale sve ostalo. Ali postoji nešto u koncepciji ljudske osobnosti, što je, u određenom smislu, ostalo drevno. I to još uvijek ima utjecaj, čak ima utjecaj na način na koji se, recimo, u engleskom parlamentu razvijao odnos između vigovaca i torijevaca. Činjenica je da se u osnovi ne bavimo opozicijom između liberala i konzervativaca, već dvjema nijansama političkog mišljenja za koje danas uopće više nemamo osjećaja.

Vigovci su u biti nastavak onoga što bi se moglo nazvati strujom koja je nastala u Škotskoj i koja podržava opću ljubav prema čovječanstvu. Torijevci su izvorno katolici, prema legendi, koja ima određenu povijesnu pozadinu, bilo je čak i katoliciziranih kradljivaca konja iz Irske. Taj kontrast, koji se zatim izražava u određenoj političkoj volji, odražava određeni patrijarhalni život; i ovaj patrijarhalni život zadržao je određene elementarne snage. To se može vidjeti u načinu na koji su se vlasnici većih imanja odnosili prema ljudima koji su živjeli na tim imanjima kao podanici. Taj odnos podložnosti nastavio se sve do 19. stoljeća; do 19. stoljeća u osnovi nitko nije biran u Parlament tko nije imao određenu moć kroz takav zemljoposjednički odnos. Samo treba razmisliti što to znači. Takve stvari se ne važu na pravi način. Treba samo razmisliti što znači da je, naprimjer, tek 1820. engleski parlament ukinuo zakon koji je kažnjavao smrću osobu koja je ukrala sat ili bila u krivolovu. Do tada je bila zakonska odredba da se svatko tko ukrade džepni sat ili je uhvaćen u krivolovu, kažnjava smrću. To svakako pokazuje kako su određeni stari elementarni uvjeti ostali prisutni. Danas čovjek vidi ono što živi u njegovoj neposrednoj sadašnjosti, i onda proširuje, takoreći, najbitnije komponente današnje civilizacije unatrag i ne vidi koliko je zapravo kratko vrijeme u kojem su se, za najvažnije europske regije, te stvari po prvi put razvile iz sasvim elementarnih uvjeta.

Stoga možemo reći da su ti patrijarhalni uvjeti sačuvani kao temelj onoga što je tada bilo pogođeno najmodernijim stvarima, koje su nezamislive u socijalnoj strukturi bez razvoja duše svijesti. Samo razmislite o cijelom preokretu koji se dogodio u socijalnoj strukturi u 18. stoljeću kao rezultat tehničke metamorfoze u odnosu na tekstilnu industriju i tako dalje. Razmotrite kako se mehanički element, tehnički element, uvlači u ovaj patrijarhalni element, i stvorite živopisnu ideju o tome kako se, na temelju patrijarhalnog elementa, ovog odnosa zemljoposjednika prema podanicima, pojava modernog proletarijata probija kroz transformaciju tekstilne industrije. Zamislite samo kaos koji se odvija, kako iz starih krajolika izranjaju gradovi, kako patrijarhat, rekao bih, hrabro uskače u moderni socijalistički, proleterski život.

Ako se to želi grafički prikazati, može se zapravo reći da se taj život razvija u obliku u kojem je bio u Grčkoj do otprilike 1000. godine prije Krista (vidi

crtež ispod). Zatim čini smion skok i odjednom se nalazimo u godini 1820. Iznutra, život je stao u godini 1000. prije Krista; ali izvana smo u 18. stoljeću, recimo 1770. (strelice) Sve što postoji u modernom životu, štoviše u sadašnjosti, uklapa se u to vrijeme. Ali ovaj engleski život pronašao je svoju povezanost, svoju nužnost tek 1820. (vidi crtež); tada su stvari poput ukidanja smrtne kazne za sitne krađe i slično prvi put postale stvarnost. Dakle može se reći: ovdje se nešto drevno spojilo s nečim vrlo modernim; i tako se daljnji razvoj odvija u godini 1840.

Što se događalo s angloameričkim narodom u ovom razdoblju, u prvoj polovici 19. stoljeća? Moramo imati na umu da su tek nakon 1820, ili čak nakon 1830, u Engleskoj postali nužni zakoni prema kojima djeca mlađa od dvanaest godina, nisu mogla biti prisiljena raditi u tvornicama dulje od osam sati, a djeca između trinaest i osamnaest godina mogla su raditi najviše dvanaest sati dnevno. Usporedite to s današnjim uvjetima! Razmotrite što danas široke mase proleterijata zahtijevaju kao osmosatni radni dan! Godine 1820. dječaci u Engleskoj još su uvijek bili zaposleni više od osam sati u rudnicima i tvornicama, i tek je te godine za njih utvrđen osmosatni radni dan; ali za djecu između dvanaest i osamnaest godina i dalje je prevladavao dvanaestosatni radni dan.

Ove stvari se moraju uzeti u obzir ako se želi vidjeti što se zapravo dogodilo, a u osnovi bi se moglo reći da se Engleska tek u drugoj trećini 19. stoljeća okrenula od patrijarhata i našla se prisiljenom suočiti s onim što je tehnologija strojeva polako ugurala u ovaj stari svijet. Dakle, ljude koji su prvenstveno pozvani da razviju, takoreći, dušu svijesti, zadesilo je vrijeme 1840.

Sada uzmimo druge narode moderne civilizacije; uzmite ono što je ostalo od latinsko-romanskog elementa, što je romansko-latinski jezik donio iz četvrtog post atlantskog razdoblja, što je stara kultura duše intelekta donijela kao nasljeđe u doba duše svijesti. Ono što je još ostalo od života duše intelekta doživjelo je kulminaciju, vrhunac, u Francuskoj revoluciji krajem 18. stoljeća. Vidimo kako se ideali 'slobode', 'jednakosti' i 'bratstva', odjednom pojavljuju u najapstraktnijem obliku. Vidimo kako ih prihvaćaju skeptici poput Voltairea, entuzijasti poput Rousseaua, vidimo kako izranjaju iz širokih narodnih masa; vidimo kako apstrakcija, koja je u ovom području

potpuno opravdana, ovdje intervenira u tkivo socijalne strukture - potpuno drugačiji razvoj nego preko u Engleskoj. U Engleskoj, ostaci drevnog germanskog patrijarhalnog života, isprepleteni s onim što je moderna tehnologija, imamo ono što je moderni materijalistički znanstveni život mogao ubrizgati u socijalnu strukturu; u Francuskoj se sve prenosi, sve je tradicija. Moglo bi se reći: istim stilom kojim su Brut ili Cezar nekoć radili u Rimu, u raznim nijansama, istim stilom je sada na scenu postavljena Francuska revolucija. Dakle, ono što predstavlja slobodu, jednakost i bratstvo, ponovno se pojavljuje u apstraktnim oblicima. I ne razbija se izvana ono što postoji kao stari patrijarhalni element, kao u Engleskoj, već se rimsko-pravno određenje, pridržavanje starog koncepta vlasništva, zemljoposjedničkih odnosa i tako dalje, posebno nasljednih odnosa, ono što je utvrđeno rimskim pravom, demontira s gledišta apstrakcije, potiskuje s gledišta apstrakcije.

Dovoljno je samo pomisliti na golem poremećaj koji je Francuska revolucija donijela cijelom europskom životu. Treba se samo prisjetiti da su prije Francuske revolucije oni koji su, mogli bi reći, bili odvojeni od mase naroda, također imali pravne prednosti. Samo određeni ljudi mogli su, recimo, doći na neki državni položaj. Skršiti to, probiti, to je ono što je Francuska revolucija zahtijevala od apstrakcije, od sjenovitog intelekta. Ali svakako je nosilo pečat sjenovitog intelekta, apstrakcije, a ono što se tražilo u biti je ostalo svojevrsna ideologija. Stoga bi se moglo reći da se sve što je od sjenovitog intelekta, odmah pretvara u svoju suprotnost.

Zatim vidimo 'napoleonizam' i državno-socijalne pokuse tijekom 19. stoljeća. Prva polovica 19. stoljeća u Francuskoj bila je razdoblje eksperimentiranja bez cilja. Koji su događaji doveli do toga da netko poput Luja Filipa postane kralj Francuske, i tako dalje? Kako se provode eksperimenti? - Eksperimenti se provode na takav način da se vidi da sjenoviti intelekt zapravo nije sposoban intervenirati u stvarnim uvjetima. U biti, sve ostaje nedovršeno, nezavršeno, sve ostaje nasljeđe starog romanizma. Moglo bi se reći: danas, odnos koji je Francuska revolucija, u apstraktnom smislu, imala prema, recimo, katoličkoj crkvi, još uvijek nije jasan u vanjskoj stvarnosti u Francuskoj. I samo koliko je to bilo nejasno, s vremena na vrijeme, tijekom cijelog 19. stoljeća. Apstraktni intelekt je u revoluciji dosegao određenu visinu, i onda eksperimentirao, to je nemogućnost suočavanja s vanjskim okolnostima. I tako je ova nacija dočekala godinu 1840.

Mogli bismo razmotriti i druge nacije. Pogledajmo, naprimjer, Italiju, koja je, rekao bih, još uvijek zadržala dio duše osjećaja u svom prolasku kroz kulturu intelekta, koja je taj dio duše osjećaja dovela do modernog doba i stoga nije dosegla apstraktne koncepte slobode, jednakosti i bratstva, do kojih je došla Francuska revolucija, ali koja je ipak težila prijelazu od određene stare grupne svijesti ljudi, do individualne svijesti čovječanstva.

Godina 1840. utjecala je na Italiju na takav način da se može reći: kakva god se individualna ljudska svijest pokušavala uzdići u Italiji, zapravo je stalno sputavana onim što se događa u ostatku Europe. Vidimo kako habsburška tiranija strašno utječe na ono što se želi razviti u Italiji u smislu individualne ljudske svijesti. Vidimo taj izvanredni kongres u Veroni, koji je zapravo želio odrediti kako se netko može pobuniti protiv cijelog smisla moderne civilizacije. Vidimo kako su Rusija i Austrija pokrenule, rekao bih, svojevrsnu zavjeru protiv onoga što je trebala donijeti moderna ljudska svijest. Teško da postoji išta zanimljivije od ovog Veronskog kongresa, koji je u biti htio odgovoriti na pitanje: kako ubiti sve što se želi razviti u modernu ljudsku svijest?

I onda vidimo kako se čovječanstvo u ostatku Europe hrva, tako hrva, da se u Srednjoj Europi samo mali dio čovječanstva može ishrvati do određene svijesti, da može na određeni način doživjeti, da tako kažem, da 'Ja' sada mora ući u dušu svijesti. Vidimo kako se to može postići na određenoj duhovnoj razini. Vidimo to u izvanrednoj kulminaciji kulture u Goetheovo doba, u kojem je djelovao Fichte; vidimo kako 'Ja' na silu pokušava prodrijeti u dušu svijesti. Ali vidimo da cijela Goetheova kultura, ostaje nešto što u biti živi u samo vrlo malo ljudi. Mislim da ljudi premalo proučavaju što se dogodilo čak i u nedavnoj prošlosti. Naprimjer, ljudi jednostavno misle: Goethe je živio od 1749 do 1832; napisao je 'Fausta' i sve druge stvari. - To je ono što znamo o Goetheu, i od tada je to tu.

Do 1862, trideset godina nakon Goetheove smrti, vrlo malo ljudi je moglo nabaviti primjerak Goetheova djela. Goethe nije bio dostupan; samo je vrlo malo ljudi posjedovalo primjerak Goetheovih spisa. Dakle, ono što je goetheanizam, to je postalo vlasništvo vrlo malog broja ljudi. Tek nakon šezdesetih veći broj ljudi je mogao steći znanje o onome što je živjelo u Goetheu, a do tada se razumijevanje, u biti sposobnost razumijevanja, smanjila. Zapravo, pravo razumijevanje Goethea nikada nije postignuto. A posljednja trećina 19. stoljeća nije bila nimalo prikladna da se dođe do pravilnog razumijevanja Goethea.

Često sam spominjao kako je Hermann Grimm prvi put održao svoja 'Predavanja o Goetheu' na Sveučilištu u Berlinu sedamdesetih. To je bio događaj, a knjiga koja postoji kao Hermann Grimmov 'Goethe' značajna je pojava unutar srednjoeuropske književnosti. Ali ako sada uzmete ovu knjigu, kakvog je ona značaja? Da, u njoj se pojavljuju svi likovi čiji je život povezan s Goetheom, ali oni se protežu samo u dvije dimenzije; to su sjenovite figure. Svi portreti su sjene likova. U djelu Hermann Grimma, sam Goethe je dvodimenzionalno biće. To nije sam Goethe. Ne želim ni govoriti o Goetheu kojeg su na popodnevnim okupljanjima u Weimaru nazivali 'debelim tajnim vijećnikom s podbratkom'; ne želim to ni spominjati; ali on uopće nema 'masti' u Hermann Grimmovom 'Goetheu', već je dvodimenzionalno biće, on

je sjena bačena na zid. I takvi su svi ostali koji se tamo pojavljuju; Herder, sjena naslikana na zidu. Nešto opipljivije se u djelu Hermann Grimma, pojavljuju one ličnosti koje se do Goethea uzdižu iz naroda, poput Friederike von Sesenheim, koja je tako lijepo prikazana, ili poput Lili Schöнемann iz Frankfurta, dakle upravo ono što se ne uzdiže iz atmosfere u kojoj je Goethe zapravo duhovno živio. To je opisano s određenom 'debljinom'. Ali netko poput Jacobija, netko poput Lavatera - sve sjene na zidu. Čovjek ne prodire u pravu bit stvari, možete vidjeti, rekao bih, opipljivo, kako apstrakcija funkcionira. Apstrakcija može biti i prilično graciozna, što knjiga Hermann Grimma svakako jest; ali cijela stvar je sjenovita. To su siluete, dvodimenzionalni entiteti s kojima smo suočeni.

I nije moglo biti drugačije. Jer je zaista istina: u Njemačkoj se nisi smio nazvati Nijemcem u vrijeme kada je, naprimjer, Hermann Grimm još bio mlad. Način na koji su ljudi govorili o Nijemcima u prvoj polovici 19. stoljeća, to se danas posebno pogrešno shvaća. Kako li se samo 'zatresu' ljudi Zapada, ljudi Antante, kada danas počnu čitati Fichteova 'Obraćanja Njemačkoj naciji' i tamo pronađu: 'Jednostavno govorim Nijemcima, o Nijemcima'. Na isti način, nevina pjesma, 'Njemačka, Njemačka iznad svega', tumači se glupo, budući da ta pjesma ne znači ništa drugo nego da se želi biti Nijemac, a ne Švabo, ne Bavarac, ne Austrijanac, ne Frankonac, ne Tirinžanin. Kao što se ova pjesma u svakom pogledu odnosi samo na Nijemce, tako je i Fichte htio govoriti 'jednostavno Nijemcima', ne Austrijancima, Bavarcima, Badencima, Württembergerima, ili Frankonima, pa čak ni Prusima; htio je govoriti 's Nijemcima'. Naravno, to nije razumljivo u zemlji u kojoj se dugo uzimalo zdravo za gotovo da se netko može nazvati Francuzom. U Njemačkoj su vas u određenim vremenima zatvarali ako ste se nazivali Nijemcem. Moglo bi se reći da je netko Austrijanac, Švabo, Bavarac; ali nazivati se Nijemcem bilo je izdaja. Svatko tko se u Bavarskoj nazivao Nijemcem, time je izjavljivao da se ne želi ugledati samo na bavarsko prijestolje, koje ima svoje granice tu i tu, već da želi gledati i izvan granica Bavarske. Ali to je bila veleizdaja! Nije ti bilo dopušteno nazivati se Nijemcem. Da se te stvari koje su Nijemci rekli o Njemačkoj odnose na ovo spajanje onoga što je njemačko, danas se uopće ne shvaća, a ljudi te gluposti predstavljaju kao da se nešto poput Hoffmannove pjesme odnosi na činjenicu da Njemačka treba vladati svim narodima svijeta; dok to ne bi trebalo značiti ništa drugo nego: ne Švapska, ne Austrija, ne Baden, iznad svega na svijetu, nego Njemačka iznad svega na svijetu, baš kao što Francuzi kažu: Francuska iznad svega na svijetu. Ali upravo je u Srednjoj Europi postojala ta osobitost da su u osnovi imali plemensku kulturu. Ovu plemensku kulturu i danas možete vidjeti posvuda u Njemačkoj. Württemberger se razlikuje od Frankonca, razlikuje se čak i u pojmovima i oblicima riječi, čak i u oblicima mišljenja koji se šire u književnosti. Recimo postoji ogromna razlika ako uzmete nekog Frankonca, poput krupnog

Michaela Conrada - ako uzmem noviju literaturu kao osnovu - i usporedite to s nečim što je napisao netko iz Württemberga, u susjednoj zemlji, u isto vrijeme. To igra ulogu u cijeloj konfiguraciji misli, sve do najnovijih vremena. Ali sve što se tamo širi, što živi u plemenskim osobitostima, ostaje netaknuto time što postižu predstavnici, nositelji naroda. U oblasti koju zovemo Njemačka, postigli smo nešto poput goetheanizma sa svim što uz to ide. Ali to je postiglo samo nekoliko intelektualnih ljudi; velika većina čovječanstva uopće nije pogođena time. Velika masa čovječanstva ostaje na približno istom stajalištu kao i ono zauzeto u Srednjoj Europi oko 300. ili 400. godine poslije Krista. Kao što su Anglosaksonci ostali zaglavljani u godini 1000. prije Krista, tako su i u Srednjoj Europi ostali zaglavljani u godini 400. poslije Krista. Molim vas, nemojte ovo shvatiti tako da bi se mogla pojaviti strašna arogancija govoreći: Anglosaksonci su zaostali u homersko doba, a mi smo već u 400. godini nove ere! - Stvari se ne smiju prosuđivati na ovaj način, već se samo ukazuje na određene osobitosti.

Sada, međutim, zemljopisni uvjeti pokazuju da ova faza općeg duhovnog razvoja traje mnogo dulje u Njemačkoj nego u Engleskoj. Engleska je u svoj stari patrijarhalni život morala pustiti elemente koji su oblikovali njezinu socijalnu strukturu, prvo u tekstilnoj industriji, ali kasnije i u drugim tehnologijama iz modernog materijalističkog, znanstvenog i tehničkog života. Ono što je bila njemačka oblast, i ono što je bila Srednja Europa općenito, isprva se tome protivilo, zadržalo je svoje stare karakteristike mnogo dulje, sve do, rekao bih, vremena kada je ono što je nastalo zahvaljujući modernoj tehnologiji, već u cijelom svijetu bilo u punom jeku. Engleska je donekle sustigla, transformaciju socijalne strukture u prvoj polovici 19. stoljeća. Sve što je tamo postignuto, potpuno je mimoišlo Srednju Europu.

Srednja Europa je, međutim, usvojila neke apstraktne revolucionarne ideje. To se ostvarilo četrdesetih godina, sredinom 19. stoljeća, i zatim u raznim valovima i mreškanjima; ali čekalo se, takoreći, dok tehnologija nije ispunila cijeli svijet, a onda se dogodilo nešto čudno, da je takva osoba - mogli bismo spomenuti i druge predstavnike - koja je u Njemačkoj naučila misliti od Hegela, poput Karla Marxa, zatim otišla u Englesku i tamo promatrala socijalni život, te iz toga oblikovala socijalističke doktrine. Krajem 19. stoljeća, Srednja Europa je bila spremna za ove socijalne doktrine. Srednja Europa je potom usvojila te socijalne doktrine, tako da, ako bi na sličan način htjeli označiti što se razvilo u Srednjoj Europi, moralo bi se reći: razvoj se nastavio na elementaran način, iako su uključene mnoge stvari izvana, putem spisa i tiskanja. Nastavilo se, ono od otprilike četristo godina nakon Krista, i tada je napravilo skok i našlo spoj tek u posljednjoj trećini 19. stoljeća, oko 1875. Tako da, dok je Anglosaksonska nacija dočekala 1840. s promjenom uvjeta, s nužnošću apsorpcije duše svijesti, njemački narod je sanjario, i u svojim snovima je još uvijek doživljavao godinu 1840, a zatim prespavao vrijeme koje bi inače bilo tu da se izgradi most između vodećih

ličnosti, i onoga što se iz mase naroda uzdiglo kao proletarijat, i što je zatim prihvatilo socijalističku doktrinu i time izvršilo nasilan, radikalni pritisak na dušu svijesti, od otprilike 1875. nadalje. Ali to zapravo nije ni primijećeno, ili se nije bilo kako usmjerilo, te se i danas u osnovi prosuđuje na iskrivljeni način.

Kako bismo razumjeli sve temeljne anomalije, dovoljno je prisjetiti se da je Oswald Spengler, koji je napisao važnu knjigu o 'Propasti Zapada', također napisao kratku knjigu o socijalizmu, koja je, vjerujem, već prodana u 60000 primjeraka, ili možda čak i više. Spengler smatra da ova europska, ova zapadna civilizacija sama sebi kopa grob. Prema Spengleru, kada se bude pisala 2200. godina, ljudi će živjeti na tlu barbarstva. Moramo se složiti sa Spenglerom u određenim aspektima njegovih argumenata; jer ako se europski svijet nastavi razvijati kao sada, sve će biti barbarsko kada počne treće tisućljeće. U tom pogledu Spengler je potpuno u pravu; samo Spengler ne vidi i ne želi vidjeti kako se unutar čovjeka sjenoviti intelekt može uzdići do imaginacije i tako cijelo zapadno čovječanstvo može biti uzdignuto do nove kulture. Osoba poput Oswalda Spenglera ne vidi ovu obnovu kulture, kroz ono što antropozofska znanost duha želi postići. Ali on ima misao da socijalizam - pravi socijalizam, kako ga on shvaća, socijalizam koji stvarno donosi socijalni život - mora doći i nastati prije ovog pada; zapadno čovječanstvo ima misiju ostvariti socijalizam. Ali, kaže Oswald Spengler, jedini ljudi pozvani da ostvare socijalizam su Prusi. Zato je napisao malu knjigu 'Prusizam i socijalizam'. Prema Spengleru, svaki drugi socijalizam je pogrešan, samo onaj koji je pokazao svoje prve ružičaste zrake u Wilhelmskoj eri; samo taj socijalizam mora osvojiti svijet; tada će svijet doživjeti pravi, ispravni socijalizam. To danas govori čovjek kojeg smatram jednom od najbriljantnijih osoba našeg vremena. Nije stvar u tome da se ljude prosuđuje po onome što govore, već da se ljude prosuđuje po njihovom duhovnom kapacitetu. Ovaj Oswald Spengler, koji je ovladao s petnaest znanosti, naravno da je 'pametniji od svih pisaca, doktora, učitelja i svećenika' i tako dalje, i sigurno se može reći da je svojom knjigom o propasti Zapada predstavio nešto što zaslužuje razmatranje, a što, usput rečeno, ostavlja i nevjerojatno dubok dojam, posebno među mladeži Srednje Europe. Ali uz ovo ide i ideja koju sam sada objasnio, i možete vidjeti kako briljantni ljudi danas mogu smisliti najneobičnije ideje. Čovjek zahvati intelekt koji je danas aktivan, a on je sjenovit. Sjene jure, unutar neke si sjene, pa juriš za ostalima, ništa nije živo. Nije moguće u silueti prepoznati žensku ljepotu, u sjeni koja se baca na zid, a isto vrijedi i kada se stvari promatraju u sjeni. Prusizam u sjenovitoj slici, lako se može zamijeniti sa socijalizmom. Ako žena okrene leđa zidu i njezina sjena padne na zid, tada se najružnija žena može smatrati lijepom; na isti način, prusizam se može smatrati socijalizmom ako sjenoviti intelekt iznutra prožima ono što je genijalno.

Tako moramo gledati na ove stvari danas. Danas se ne smijemo usredotočiti na sadržaj, već na kapacitet, to je ono što je važno. I stoga se mora priznati da je čovjek poput Spenglera genij, čak i ako se velik broj njegovih ideja mora smatrati besmislicom. Živimo u dobu u kojem se moraju pojaviti izvorni, elementarni razlozi za prosuđivanje; jer se iz određenih elementarnih temelja mora doći do razumijevanja sadašnjosti i time impulsa za stvarnost za budućnost.

Naravno, istok je potpuno propustio ono što se dogodilo godine 1840. Samo pomislite na šačicu intelektualaca među velikom masom ruskog naroda koji su još uvijek duboko uronjeni u orijentalizam kroz pravoslavnu religiju, posebno kroz pravoslavni kult. I zamislite uspavljujući učinak Aleksandra I., Nikole I., i svih 'I.' koji su ih slijedili! Ono do čega se danas došlo, bilo je dakle ono što je htjelo dovesti do ove točke u kojoj bi svoj utjecaj na europski život trebala imati duša svijesti.

Želimo o ovome više razgovarati sutra.

DVANAESTO PREDAVANJE

Dornach, 1. svibnja 1921.

Ono što sam jučer pokušao pokazati, kao različite pripreme raznih naroda za važnu točku u razvoju čovječanstva koja leži sredinom 19. stoljeća, i što zatim, takoreći, teče od ove točke do našeg vremena, to se može ilustrirati opisom veza između vanjskih pojava, i odvijanja unutarnjeg, odvijanja duhovnog razvoja. Danas bi sakupili nešto od onoga što može rasvijetliti stvarnu, dublju povijest 19. stoljeća. Sredinom 19. stoljeća, aktivnost intelekta postala je u potpunosti funkcija, vrsta aktivnosti ljudskog fizičkog tijela. Dok je ta aktivnost intelekta kroz cijelo prethodno razdoblje, bila aktivnost eterskog tijela, od 8. stoljeća prije Krista, do 15. stoljeća poslije Krista, od početka 15. stoljeća sve više postaje aktivnost fizičkog tijela, dosegnuvši vrhunac sredinom 19. stoljeća. To znači da je čovjek doista postao duhovniji nego što je prije bio. Uvidi u duhovni svijet koji su se ranije pojavljivali, ali su u novije vrijeme doista izblijedjeli, proizašli su upravo iz intenzivnije veze s fizičkim tijelom i s eterskim tijelom čovjeka. Sada kada je jednostavno čovjeku omogućeno da svojim fizičkim tijelom vrši nešto potpuno nefizičko, aktivnost intelekta, on je u odnosu na svoju aktivnost postao potpuno duhovno biće. Ali on je, kao što sam jučer rekao, porekao tu aktivnost. On je, ono što je zahvatio u duhovnoj oblasti, primijenio samo na fizički svijet. I za ovu točku u razvoju moderne civilizacije, različite nacije bile su pripremljene na toliko raznolik način, kao što sam jučer pokušao okarakterizirati. Iz jučerašnje karakterizacije, bit će vam jasno koliko se zapravo temeljito razlikuje cjelokupna duševna konstitucija romansko-latinskog dijela europskog stanovništva od one Anglosaksonskog dijela. Doista postoji radikalna razlika u smislu unutarnjeg stanja duše. Ovu radikalnu razliku najbolje je okarakterizirati, primjenom struja koje su prisutne u čovjekovoj evoluciji od davnina, i koje se mogu prepoznati od davnina, na kontrast između Francuske, Španjolske, Italije i stanovnika Britanskog otočja sa svim njihovim američkim potomcima. To se može okarakterizirati rekavši: sve što je nekoć bio kult Ahura Mazdao u drevnim perzijskim vremenima, uzdizanje čovječanstva k svijetlu, što se potom pojavilo u oslabljenom obliku u egipatsko-kaldejskoj kulturi, što je potom postalo apstraktno u romanskoj kulturi, sve se to raščlanjuje na ono što je kroz Srednji vijek i moderno doba, ostalo u romanskom dijelu europskog stanovništva. U određenom smislu, tu ostaje posljednji izdanak ormuzdizma - ormuzdizam, Ahura Mazdao - dok s druge strane, sve ono što se u drevnom perzijskom svjetonazoru smatralo ahrimanskom strujom, sviće kao moderna kultura. Uistinu poput Ormuzda i Ahrimana, ove dvije kulture stoje jedna nasuprot drugoj u moderno doba. A u struju Ormuzd, nalazimo izliveno sve što dolazi iz rimske Crkve. Oblici koje je kršćanstvo poprimilo, odlijevajući se

u rimske pravne oblike vladavine, postajući papinska crkva u Rimu, ti su oblici posljednji izdanci. Istaknuli smo i neke druge stvari, iz kojih su proizašli. Ali uz sve to, oni su posljednji ostaci kulta Ormuzda. Te posljednje izdanke Ormuzdova kulta još uvijek se može prepoznati u žrtvi mise i u svemu što tamo postoji, i ispravno će se moći sagledati što leži u osnovi ovoga, samo ako se vidi vrijednost u manje značajnim aspektima velikih struja čovječanstva i pravu vrijednost traži u smislu promatranja, u smislu spoznaje, u onome što živi kao misaoni oblik, kao oblik osjeta. Izvana, u odnosu na vanjsku civilizaciju, ono što čini moderne impulse pronašlo je burni izraz u Francuskoj revoluciji krajem 18. stoljeća. Kao što sam jučer naznačio, apel za jedinstvenog, svjesnog čovjeka živi u apstrakcijama. Iz svijeta ideja, moglo bi se reći kao protunapad na ono što živi u rimo katoličanstvu, proizašla je ova apstrakcija slobode, jednakosti i bratstva. Ali treba razlikovati ono što je došlo iz drevnih duhovnih struja, i pronašlo put u romaneskni oblik osjećaja i misli, i ono što je proizašlo iz čovječanstva. Uvijek moramo razlikovati što je bit pojedine nacionalnosti, od onoga što je kontinuirana struja čovječanstva. Danas ćemo vidjeti kako se, kasnije u 19. stoljeću, iz francuske kulture kristalizira svijetlo, koje svom svojom energijom ukazuje na tu karakterističnu točku u razvoju čovječanstva u 19. stoljeću. Ali nacionalni element u onome što je francusko, španjolsko, talijansko, sadrži u sebi nastavak ormuzdizma u vremenu kada ormuzdizam, prirodno izmijenjen katolicizmom kršćanstva, stoji kao sjena drevne civilizacije. Stoga vidimo kako je, unatoč svoj želji za slobodom, rimo katoličanstvo postalo i ostalo nositeljem onoga što rimska Crkva predstavlja kao dominaciju svijetom.

Ne može se doista puno razumjeti o tijeku europskog razvoja, ako se ne zna kako rimska Crkva nastavlja do danas živjeti u tom rimo katoličanstvu. Zapravo, čak i u borbi protiv institucije Crkve, žive misaoni oblici koji su i sami preuzeti iz ovog crkveno-katoličkog mišljenja. I stoga moramo razlikovati onu opću struju koja je poprimila apstraktni karakter, a to je opća ljudska struja razvoja koja prolazi kroz Francusku revoluciju, i posebnu nacionalnu struju, romansku struju, latinsku struju, koja je zapravo potpuno zaražena rimo katoličanstvom.

Sada, početkom 19. stoljeća, iz te struje rimo katolicizma izronio je veličanstven fenomen, fenomen kojemu se, u svoj njegovoj važnosti za europski razvoj, posvećuje premalo pažnje. Većina ljudi koji tako pospано žive u odnosu na fenomene civilizacije, ne znaju ništa o onome što zapravo živi duboko u europskoj civilizaciji od početka 19. stoljeća, a u potpunosti je ukorijenjeno u rimo katolicizmu. To je sve što je, rekao bih, sažeto u prvoj trećini 19. stoljeća u djelu de Maistre-ove osobnosti. De Maistre je zapravo predstavnik katoličanstva nošenog valovima rimo katoličanstva, koji, međutim, ima težnju da cijelu Europu ponovno povede u krilo ovog rimo

katoličanstva. A u de Maistreu nalazimo osobnost najvećeg zamislivog genija, najprodornije duhovnosti, ali potpuno rimokatoličku.

Želimo samo malo pogledati što protestantski nastrojeni ljudi, evangelički nastrojeni ljudi, uopće ne znaju, ali što ipak živi kod relativno velikog broja ljudi u europskoj populaciji. Obično nije poznato, da postoji duhovna struja koja je sasvim strana onome što se pojavilo od početka 15. stoljeća, ali koja je dobro upoznata s učincima ovog novog duha petog post atlantskog razdoblja.

Želimo malo okarakterizirati ono što živi u ljudskim glavama kao svjetonazor, čega je de Maistre briljantan predstavnik u prvoj trećini 19. stoljeća. On je odavno mrtav; duh koji ga je nadahnjivao, živi u relativno velikom broju ljudi unutar Europe, a sada, u našem sadašnjem vremenu, vrijeme je u kojem on ponovno oživljava, u kojem poprima nove oblike, u kojem nastoji postići sve veće i veće forme. Željeli bismo u nekoliko rečenica okarakterizirati svjetonazor koji leži u osnovi ovoga. On kaže: čovjek, kakav je živio na Zemlji od početka 15. stoljeća, bio je na silaznoj putanji. Od početka 15. stoljeća u europskoj civilizaciji širili su se samo razvrat, bezbožnost i nedostatak duha; čovječanstvo je obuzeo puki intelekt, usmjeren prema onome što je korisno. Ali istina, koja je identična duhovnosti svijeta, od pamtivijeka govori nešto drugo. Samo je ovaj moderni čovjek zaboravio ovu drevnu svetu istinu. Ova drevna, sveta istina, kaže: čovjek je palo stvorenje, čovjek ima razloga samo apelirati na svoju savjest i na pokajanje u svojoj duši, kako bi se mogao uzdići, i kako mu duša ne bi pala u materijalnost. Ali od sredine 15. stoljeća europsko stanovništvo koristi materijalnost, ako propadne europska civilizacija, propada cijelo čovječanstvo.

To govori ovaj svjetonazor, čiji je glavni predstavnik de Maistre. Čitavo čovječanstvo spada u dvije kategorije, onu koja predstavlja kraljevstvo Božje, i onu koja predstavlja kraljevstvo svijeta. I sljedbenici ovog svjetonazora promatraju stanovništvo Zemlje i razlikuju one ljude za koje kažu da pripadaju kraljevstvu Božjem. To su ljudi koji još uvijek vjeruju u drevne istine koje su u biti nestale u svom pravom obliku početkom 15. stoljeća, a koje se još uvijek mogu prepoznati u svojim najboljim odjecima u spoznaji Augustina, koji također razlikuje one ljude koji su predodređeni za spasenje i one ljude koji su predodređeni za prokletstvo. Kad sretnete osobu na ovome svijetu - tako kažu sljedbenici de Maistrea - ona pripada ili kraljevstvu Božjem ili kraljevstvu svijeta. Ti su ljudi samo naizgled pomiješani. U očima duhovnog svijeta, oni su strogo odvojeni jedni od drugih i jedni od drugih se mogu razlikovati. U davna vremena, ljudi koji su pripadali kraljevstvu svijeta štovali su praznovjerje, odnosno izrađivali su lažne slike božanstva; od početka 15. stoljeća drže se nevjere. - To je ono što ti ljudi govore. Ono što je većina europskog stanovništva propustila: da je početkom 15. stoljeća

uistinu započela nova era, sljedbenici de Maistrea dobro znaju. Oni ukazuju na ovu vremensku točku; ali oni na ovaj trenutak ukazuju kao na trenutak u kojem je čovječanstvo zaboravilo što je izvor, pravi izvor božanske istine. Sljedbenici de Maistrea kažu: samom uporabom sjenovitog intelekta, čovječanstvo je došlo u situaciju u kojoj je veza između njega i izvora vječne istine prekinuta, i od tada Providnost više ne duguje čovječanstvu milost, već samo pravdu, a ta će se pravda pojaviti na Sudnji dan.

Kad tako nešto pričate, to je kao da ljudima pokušavate pričati bajke; ipak, u Europi postoje ljudi koji se drže ovog stava da je, s početkom 15. stoljeća, božanska vladavina svijetom zauzela potpuno drugačiji stav u odnosu na zemaljskog čovjeka, drže se ove tvrdnje jednako kao što se moderni prirodoslovci drže zakona gravitacije ili nečeg sličnog. Iako je postojanje ovog pogleda na život nešto od temeljne važnosti, posebno za sadašnjost, ljudi danas ne žele gledati na takve stvari. De Maistre, najveće odstupanje od drevne istine, vidi u Francuskoj revoluciji. On to ne smatra kao što smo mi to smatrali, kao apstraktno lepršanje onoga što čovjeka treba dovesti do duše svijesti, već to smatra najjačim padom u nevjeru, najgorom stvari koja se mogla dogoditi modernom čovječanstvu. A posebno, Francuska revolucija za njega znači upravo ovo: da je sada potpuno zapečaćeno da božanska vladavina svijetom nema obvezu čovjeku dati nikakvu milost, već samo pravdu koja će se izraziti kada dođe Sudnji dan. I već predodređeni - tako se pretpostavlja u tim krugovima - su oni ljudi koji moraju podleći moćima uništenja, a već su označeni oni ljudi koji su djeca kraljevstva Božjeg, kojima je suđeno spasiti se, jer se još uvijek čvrsto drže onoga što je, kao drevna mudrost, imalo svoj poseban sjaj u 4. stoljeću poslije Krista.

Takav impuls već je vidljiv u tekstu koji je de Maistre napisao 1796, dok je još bio u Pijemontu: 'Razmišljanja o Francuskoj'. Već tamo on kori Francusku, Francusku revoluciju, s listom grijeha, već tamo ukazuje na temelje rimo katolicizma, koji još uvijek sadrži ono što je došlo iz davnih vremena. To je posebno vidljivo u kasnijim de Maistreovim spisima, a ti su spisi povezani s cijelom misijom povijesti svijeta koju je de Maistre sam sebi pripisao.

Za mjesto svog rada odabrao je Petersburg; njegovi kasniji spisi također potječu iz Peterburga. De Maistre je imao grandioznu ideju povezivanja s rusizmom, posebno s onim što je iz Azije preživjelo od davnina u pravoslavno-katoličkoj ruskoj regiji, a odatle je želio uspostaviti vezu s rimo katolicizmom. Želio je postići veliku fuziju između onoga što živi u orijentalnom načinu mišljenja, sve do rusizma, i onoga što proizlazi iz Rima. Esej koji je napisao iz Sankt Peterburga 1810, 'Esej o kreativnom podrijetlu državnih ustava', već je inspiriran tim gledištem. I u ovom se djelu već može vidjeti kako se de Maistre vraća onome što je kršćanstvo bilo u smislu svog metafizičkog pogleda prije vremena skolastike, što je bilo u prvim stoljećima,

ali što je bilo na takav način da je Rim to prihvatio. Želio je da rimokatoličko kršćanstvo bude strašna sila; ali je u određenom smislu odbacio ono što je donio već Srednji vijek time što se temeljio na Aristotelu. U određenom smislu, želio je eliminirati Aristotela; za njega je to već bila priprema za ono što se od 15. stoljeća pojavilo kao sposobnost modernog intelekta. Želio je postići vezu s duhovnošću kroz druge ljudske moći osim logike.

Ali djelo koje se posebno snažno kreće tragom te životne filozofije jest ono koje je napisao u drugom desetljeću 19. stoljeća: 'O papi', djelo za koje bi se moglo reći da odiše klasicizmom u stilu svoje kompozicije, koje pripada, takoreći, najboljim vremenima francuske kulture pod Lujem XIV, a koje istovremeno ima moć impresionirati kao svako nadahnuto djelo. Papa je predstavljen - i važno je da se to kaže, iz Sankt Peterburga - kao legitimni princ moderne civilizacije. Prikazano je na takav način da se mora razlikovati ono vremenito, kvarno, što je došlo na svijet preko pojedinačnih papa, a što je u slučaju raznih papa otvoreno za osporavanje, i vječno načelo rimskog papinstva. I u određenom smislu papa je predstavljen kao utjelovljenje onoga što, kao duh Zemlje, mora na ovoj Zemlji vladati. Moglo bi se reći: sva toplina koja u ovom spisu živi o papi je sjaj Ormuzda, koja samog Ahura Mazdao vidi utjelovljenog u rimskom papi, i koji stoga zahtijeva da rimokatolička Crkva, u spajanju sa vime što je s Orijenta došlo u Rusiju - jer to je u pozadini - zavlada i pomete sve što je kultura intelekta donijela od početka 15. stoljeća.

U tom smjeru, de Maistre je zapravo radio briljantno. Godine 1816. objavio je prijevod Plutarha, kojim je želio pokazati moć kršćanstva koje se, kako je vjerovao, uvuklo u rasprave Plutarha, koji je po svojim stavovima još uvijek bio poganin, kao oblik mišljenja. I onda, kao posljednja stvar koja dolazi od de Maistrea, opet iz Peterburga, pojavljuju se 'Večernji sati u Sankt Peterburgu', u dva sveska, u kojima je, prvo, posebno istaknuo sve što sam već okarakterizirao, ali se onda posebno ističe radikalna borba rimo katolicizma protiv onoga što se pojavljuje kao njegov protivnik na Britanskom otočju.

Pogledajmo, s jedne strane, kako se rimo katolicizam kristalizira u određenom smjeru u svemu tome, pogledajmo što je povezano s osobama poput Ignacija od Loyole, Alfonsa di Liguorija, Franje Ksaverskog i tako dalje u rimo katolicizmu, povežimo to s briljantnom glavom de Maistrea, ako pogledamo sve što tu živi, onda vidimo, rekao bih, zastarjelo, nazadno svijetlo Ormuzda. A s druge strane, vidimo ono što de Maistre vidi kako se pojavljuje na Britanskom otočju, i protiv čega se sada oštro bori, reskim otrovom svog prodornog duha. To je jedna od najveličanstvenijih duhovnih bitaka koja se ikada odvila, ova de Maistreova bitka protiv same biti anglosaksonstva. On posebno cilja na Lockeovu filozofsku osobnost i u Locke u vidi utjelovljenje samog duha koji čovječanstvo vodi u propast. Protiv

Lockeove filozofije bori se inteligentno i do granice pretjeranosti. Treba samo razmotriti značaj ove filozofije. U pozadini se moraju vidjeti, s jedne strane, romanički principi inicijacije, koji se izražavaju kao nastavljanje službe Ormuzda; mora se vidjeti sve što je ušlo u ovaj svijet preko Ignacija od Loyole, preko Bossueta, a zatim na veličanstven način preko de Maistrea. S druge strane, za razliku od svega što ima središte u rimo katolicizmu u samom Rimu, što se u potpunosti temelji na inicijaciji, što je, rekao bih, najnovija faza inicijacije Ormuzda, moramo vidjeti sva tajna društva koja se šire od Škotske dolje i kroz Englesku, a čiji je jedan izraz engleska filozofija i politika i tako dalje, kao što sam ovdje s jednog drugog gledišta jednom drugom prilikom okarakterizirao. De Maistre je jednako dobro informiran o tome što proizlazi iz ahrimanskog inicijacijskog principa, kao i o onome što želi proglasiti novim oblikom Ormuzdove inicijacije za europsku civilizaciju. De Maistre zna cijeliti sve te stvari; dovoljno je duhovan da im prilazi i ezoterično, ciljajući na filozofa Lockeja, koji je u određenom smislu dijete, vanjsko, egzoterično dijete ove druge, ahrimanske inicijacije. Time cilja na važnu ličnost, onu koja je istupila s onim epohalnim esejem 'O ljudskom razumijevanju', koji je potom imao velik utjecaj na francusku misao. Voltaire je obožavao Lockeja, i Locke je imao toliki utjecaj da je Madame de Sevigne rekla za talijanskog pisca koji je pripremao Lockeja za Italiju, da bi taj pisac najradije jeo Lockeove fraze u svakoj mesnoj juhi.

Sada je i de Maistre pomno promotrio Lockeja i rekao: nemoguće je da su Voltaire, naprimjer, ili drugi Francuzi, uopće čitali ovog Lockeja! - I u svojim 'Večernjim zabavama u Petrogradu' detaljno opisuje kako pisci zapravo postižu svjetsku slavu. On pokazuje kako je sasvim moguće da Voltaire uopće nije čitao Lockeja; nije ga mogao pročitati, inače je dovoljno duhovan da ga ne brani kao što to čini.

Iako de Maistre Voltairea doživljava kao vruga, ipak ga opravdava govoreći ovo o njemu. I kako bi to dokazao, on daje cijele rasprave o tome kako se u svijetu piše i govori o ljudima poput Lockeja, ljudima koji se smatraju velikim ljudima bez da ih uopće briga za njih i poznaju ih tek sekundarno iz drugih izvora. Lockeov utjecaj na te ljude bio je kao da je čovječanstvo bilo zatočeno u zabludi, a cijeli moderni način mišljenja, koji je, prema de Maistreovom mišljenju, doveo do katastrofe Francuske revolucije, zapravo potječe od Lockeja, to jest, Locke je njegov eksponent, simptom, povijesni simptom. Iz točke iz koje je Locke krenuo, ovaj način mišljenja dominira svijetom. De Maistre ga pomno promatra, ovog Lockeja, i kaže da je zapravo malo pisaca koji su imali takav apsolutni nedostatak smisla za stil kao Locke, i to detaljno obrazlaže. On pokušava detaljno dokazati da je ono što Locke kaže toliko trivijalno, toliko samo po sebi razumljivo, da se s tim uopće ne treba računati, ili da je o tome nepotrebno čak i razmišljati. Kaže: Voltaire kaže da je Locke uvijek definirao, sve jasno definirao; ali, kaže de Maistre, što su u biti te Lockeove definicije? - Ništa osim očigledne istine, 'besmislene

tautologije', ako bih trebao upotrijebiti modernu riječ, i smiješne. Cijelo Lockeovo pisanje je smiješno, bez stila, bez genijalnosti, puno tautologija, puno klišeja.

Dakle, de Maistre karakterizira ono što je postalo vrijedno za moderno čovječanstvo: da to moderno čovječanstvo veličinu vidi u banalnosti, u običnom razumijevanju, u nedostatku genijalnosti, u nedostatku stila, u onome što se može naći na ulici, ali se prikriva kao filozofija.

De Maistre je zaista osoba koja svugdje vidi dublje duhovne principe, duhovnu bit. Zapravo je vrlo teško takve stvari kakve su ovdje predstavljene, učiniti razumljivim ljudima danas; jer način na koji razmišlja osobnost kakva je de Maistre doista je stran današnjem čovjeku, koji je potpuno naviknut na sjenoviti intelekt. De Maistre ne vidi samo pojedinačnog čovjeka, de Maistre vidi duhovno biće koje djeluje kroz pojedinačnog čovjeka. Ono što je ovaj Locke napisao, u de Maistreovom smislu se može okarakterizirati baš kao što sam upravo rekao. Samo de Maistre to kaže s izvanrednom duhovitošću i genijalnošću. Ali istovremeno kaže: ako sada gledan na ovog Lockeja kao osobu, bio je vrlo pristojan čovjek; ne možeš imati ništa protiv njega kao osobe. On kvari zapadnoeuropsko čovječanstvo, ali je pristojan čovjek, i da se danas rodi i da mora vidjeti kako ljudi primjenjuju tu trivijalnost, koju je i sam kao takvu prepoznao nakon svoje smrti, gorko bi plakao jer su ljudi nasjeli na njegov intelekt, na njegovu banalnost na takav način.

De Maistre sve to govori s ogromnom snagom, s prosvjetljujućom snagom. Ima poriv da na taj način ubije ono što mu izgleda kao pravi protivnik rimo katolicizma, koji, po njegovom mišljenju, naročito živi s druge strane La Manchea. Želio bih vam doslovno pročitati odlomak iz 'Večernjih zbivanja u Petrogradu', gdje govori o onome što smatra Lockeovim nesretnim učinkom u politici: "Ovo strašno sjeme", kaže on, "možda ne bi ni niknulo pod ledom njegova stila; oživljeno u vrućem blatu Pariza, rodilo je čudovište revolucije koje je progutalo Europu". I nakon što je takve stvari rekao protiv duha koji se pojavio kroz Lockeja, on se ponovno okreće Lockeju kao osobi. To je nešto što je danas teško naučiti ljude, koji neprestano brkaju vanjsku osobnost s duhovnim principom koji se kroz čovjeka izražava, i na osobu gledaju kao na jedinstven entitet. De Maistre uvijek razlikuje ono što se otkriva ispod istinske duhovnosti od onoga što je vanjski čovjek. Ponovno se okreće vanjskoj osobnosti i kaže: on je zapravo čovjek koji je posjedovao sve moguće vrline, ali ih je posjedovao na gotovo isti način kao, prema Swiftu, onaj učitelj plesa koji je bio izvrstan u svim plesnim umjetnostima, a imao je samo jednu manu: da je šepao. - Dakle, Locke je posjedovao sve vrline. On ga smatra utjelovljenjem zlog principa - to nije moj izraz, već izraz koji je upotrijebio sam de Maistre - koji govori kroz Lockeja i koji nadosjetilno vlada od početka 15. stoljeća. Čovjek stječe određeno poštovanje prema prodornoj

duhovnosti koja je živjela u ovom de Maistreu. Ali također treba znati da doista postoje ljudi koji danas ponovno preuzimaju moć, koji su u procesu ponovnog stjecanja utjecaja na europsku civilizaciju, i koji su temeljito inspirirani onom duhovnošću, koju je de Maistre predstavljao na najvišoj razini.

Ovaj de Maistre još je uvijek imao nešto u sebi od onih starih instinktivnih uvida u vezu između svijeta i čovjeka. To je posebno vidljivo iz traktata koji je napisao o žrtvi i žrtvenom kultu. U njemu je živjelo nešto popu svijesti, da ono što je povezano s fizičkim tijelom u odnosu na dušu svijesti, da se u čovjeku mora potvrditi nezavisno u čovjeku i da je utjelovljeno u krvi. I de Maistre je u osnovi, ono božansko u ljudskom razvoju kao prisutno vidio tek od 4. stoljeća poslije Krista. Krista koji nastavlja djelovati, nije to htio priznati. Iznad svega, želio je izbrisati sve što je postojalo od početka 15. stoljeća; želio se vratiti starim vremenima i ideji o Kristu koju je preuzeo, nešto od starog tipa Jahve, i nešto općenito od tipa starih poganskih bogova; u osnovi se vratiti kultu Ormuzda. I s te točke gledišta vidio je kako se ono božansko, zapravo može tražiti samo izvan čovjekove duše svijesti, a time i izvan krvi. Iz tako dubokih osnova svjetonazora, de Maistre navodi da bogovi - odnosno bogovi o kojima govori - imaju određenu odbojnost prema krvi, i da ih se prvo mora umiriti kroz krv, kroz krvnu žrtvu. Krv se mora prinijeti kao žrtva.

To je, pak, nešto čemu se današnji strašno prosvijetljeni ljudi naravno smiju kad im to kažete. Ali to je nešto što je de Maistre prenio i na one koji su njegovi sljedbenici i koji, uostalom, čine ozbiljan dio čovječanstva, ali koji su također intimno povezani sa svime što sada proizlazi iz romaničke Crkve. Ne smije se zaboraviti da u de Maistreu pred sobom imamo najčišćeg i najbriljantnijeg predstavnika onoga što je iz romanizma proizašlo u Francuskoj, onoga što je u francuskoj pronašli izraz u, moglo bi se reći, briljantnom, ali u narodno briljantnom obliku. Ono što živi u Francuskoj jest ono što je oduvijek osiguravalo da je klerikalizam tijekom cijelog 19. stoljeća igrao značajnu ulogu u svemu što je živjelo u francuskoj politici. U Francuskoj su se apstraktni impulsi slobode, jednakosti i bratstva, uvijek oštro sukobljavali s onim što je tamo postojalo kao rimo katolicizam, i čovjek mora zaista duboko osjetiti što je živjelo u takvom čovjeku kao što je Gambetta, kojem se u odlučujućem trenutku oteo duboki uzdah: "Le clericalisme, voilà l'ennemi!". Osjećao je taj klerikalizam, koji je pulsirao kroz sve što je bilo socijalno eksperimentiranje u prvoj polovici 19. stoljeća, što je živjelo u Napoleonu III živjelo, s kojim se čak i Komuna morala boriti, koji je živio u boulangizmu 1880-ih, koji je živio u borbama koje su se vodile oko Dreyfusove osobnosti, koji još uvijek živi danas. Tamo živi, ono što stoji u unutarnoj, duhovnoj, radikalnoj suprotnosti sa svime što je s one strane kanala i što je bilo utjelovljeno u onome što je ostalo od drugih stvari, što je ostalo u raznim masonskim redovima i ložama. Ako s jedne strane imamo

inicirani rimo katolicizam, onda s druge strane imamo one struje tajnih društava koje sam ovdje već okarakterizirao s drugačijeg gledišta i koje predstavljaju ahrimansku struju. Postoji ogromna razlika između načina na koji se izražava pitanje vrijednosti pojedinca, recimo, kroz parlamentarne izbore u Francuskoj, i načina na koji se rješava u Engleskoj. U Francuskoj sve proizlazi iz određene teorije, iz određenih ideologija. U Engleskoj sve proizlazi iz neposrednih praktičnih uvjeta trgovačkog i industrijskog života, koji, kao što sam jučer objasnio, dolaze u sukob sa starim patrijarhalnim uvjetima koji su se posebno oblikovali u životu velikih zemljoposjednika. Samo pogledajte kako se stvari događaju u Francuskoj. Posvuda imate ono što se naziva duhovnim borbama. Ljudi se bore za slobodu, jednakost i bratstvo, bore se za odvajanje škole od crkve, bore se za potiskivanje crkve. Ali ne može se potisnuti, jer živi u dubinama duševne egzistencije. Ali sve se odvija, rekao bih, u području određene dijalektike, određene rasprave.

U Engleskoj je ovo pitanje moći. Imamo određenu unutarnju struju koja posebno pripada angloameričkom stanovništvu. Kako se približavala sredina 19. stoljeća, određeni ljudi su sebi rekli - to sam često opisivao - da nema drugog načina, ljudi moraju biti svjesni da postoji duhovni svijet. Samo sjenovitim intelektom, to nije moguće. - Ali nitko se nije mogao odlučiti, poučiti ljude sklonosti prema duhovnim, ni na koji drugi način, nego kroz nešto što je 'ultra materijalizam', naime kroz spiritizam. I spiritizam, koji pak ima veću moć nego što se vjeruje, odatle potječe. Spiritizam, koji u određenom smislu teži shvaćanju duha izvana, kao što se shvaća materija, što je ultra materijalizam, više je materijalistički od samog materijalizma. Locke urasta, može se reći, u ovaj ultra materijalizam. A ono što živi u unutarnjoj oblasti modernog kulturnog razvoja, izražava se prema van. To je definitivno stalno iznova ista pojava. Naginjemo duhovnoj struji protiv koje se de Maistre tako radilakno borio četrdesetih godina a koja je s druge strane La Manchea: sve treba dokučiti materijalnim entitetima. Kao što je Locke u biti ukazivao na intelekt, na način da mu je oduzeo duhovnost, da je samu duhovnost u čovjeku koristio da bi porekao duhovnost u čovjeku, dapače, da bi ukazao samo na čovjekovu materijalnost, tako su sada u 19. stoljeću ljudi ukazivali na duh i htjeli ga pokazati kroz svakakve materijalne manifestacije. Cilj je bio duh čovječanstvu učiniti razumljivim, kroz materijalizam. Ali ono što je živjelo u posvećenicima raznih bratstava, prešlo je u vanjski socijalni i politički život.

I moglo bi se reći: trgovac pamukom Cobden i kveker Bright, boreći se za ukidanje carina na žito i postižući to 1846. godine, bili su jednako vanjski agenti ove unutarnje struje intelekta i političkom životu, kao i dvije najsljepije kokoši koje su ikada postojale u politici: Asquith i Grey 1914. godine. Cobden i Bright sigurno nisu bili slijepi pilići kao Asquith i Grey; ali to je u osnovi ista prezentacija svijeta u njegovom vanjskom izgledu, kao i ukidanje tarifa na žito 1846. godine, gdje je industrija trijumfirala nad

starim patrijarhalnim sustavom, samo u jednoj novoj etapi, jučer sam naveo ostale etape koje su joj prethodile. A sada vidimo, rekao bih, etapu za etapom. Vidimo kako se radnici organiziraju. Vidimo kako vigovci zapravo sve više postaju stranka industrije, a torijevci stranka zemljoposjednika, odnosno starog patrijarhalnog sustava. Ali vidimo kako ovo više ne može izdržati ono što se tako snažno sudarilo na način koji sam to jučer okarakterizirao: stara patrijarhalna priroda odjednom se ugurala u ono što se nazivalo moderna tehnologija, moderni industrijalizam, a stanje duha u kojem je Engleska bila do 19. stoljeća, koje seže u predkršćanska vremena, jednostavno se stopilo s onim što je nastalo u novijem dobu.

Zatim vidimo kako se pravo glasa sve više širi, kako je torijevac onaj koji sigurno ne bi bio među njima prije vrlo kratkog vremena: Disraeli, lord Beaconsfield, koji je bio židovskog podrijetla, autsajder. Vidimo kako Dom lordova konačno postaje ništa više od sjene, a približava se godina 1914, kada se pojavljuje potpuno nova Engleska. Tek u kasnijoj historiografiji bit će moguće pravilno procijeniti uspon nove Engleske.

Vidite, tako su se odvijali veliki događaji u razvoju 19. stoljeća. Tada vidimo kako se pojavljuju pojedinačni trenuci koji ukazuju na to do koje je važne točke u razvoju čovječanstvo zapravo došlo. Ali samo najprosvjetljeniji duhovi, rekao bih, mogu vidjeti koji su najvažniji bljeskovi svjetlosti. Često sam skretao pozornost na pojavu koja je od najveće važnosti za razumijevanje događaja u 19. stoljeću. Skrenuo sam pozornost na trenutak koji se dogodio u Goetheovoj kući u Weimaru, gdje se Eckerman, nakon što je čuo za srpanjsku revoluciju u Francuskoj, pojavio pred Goetheom, a Goethe mu je rekao: "Nešto se grandiozno dogodilo u Parizu, sve je u plamenu!" Naravno, Eckerman je vjerovao da Goethe govori o srpanjskoj revoluciji. Goethea to uopće nije zanimalo, nego je rekao: "To nije ono što mislim, to me ne zanima; ali na Akademiji u Parizu je izbio veliki spor između Cuviera i Geoffroy de Saint-Hilairea, o tome jesu li pojedine vrste životinja neovisne ili za pojedinačne vrste treba smatrati da se stapaju jedna u drugu". - Cuvier je tvrdio da imamo posla s fiksnim, krutim vrstama koje se ne mogu stopiti jedna u drugu. - Geoffroy je rekao da se vrsta mora smatrati fluidnom, jedna prelazi u drugu. Za Goethea je to bio pravi svjetski događaj modernog doba!

Doista je to bio. Goethe je osjećao nevjerojatno duboko, nevjerojatno živo. Što je Geoffroy de Saint-Hilaire tvrdio nasuprot Cuviera? - Osjetio je da ako čovjek pogleda u svoju nutrinu, može oživjeti ovaj sjenoviti intelekt; da ovaj sjenoviti intelekt nije samo logika koja pasivno vlada svijetom, već da u sebi može pronaći nešto poput žive istine o stvarima u ovom svijetu. - Goethe je osjetio afirmaciju živog intelekta u onome što je živjelo u Geoffroy de Saint-Hilaireu, što živi, rekao bih, kao tajna razvoja modernog čovječanstva i

doseglo je svoj vrhunac sredinom 19. stoljeća. I Goethe je u to vrijeme doista osjetio nešto vrlo značajno.

Cuvier, veliki znanstvenik, tvrdio je da treba razlikovati pojedinačne vrste i smjestiti ih jednu pored druge. Ne može se jedno transformirati u drugo, a ponajmanje, naprimjer, vrsta ptice u vrstu sisavca i tako dalje. Geoffroy de Saint-Hilaire tvrdio je da se jedna vrsta može transformirati u drugu.

Što se ovdje događalo? Svakodnevna istina i veća zabluda? - O ne, nije tako. Ono što je Cuvier tvrdio može se dokazati običnom apstraktnom logikom, sjenovitim intelektom, jednako dobro kao i što se može dokazati i ono što je Geoffroy de Saint-Hilaire tvrdio. Ovo pitanje se ne može riješiti na temelju zdravog razuma koji još uvijek prevladava u znanosti danas. Zato se uvijek iznova pojavljivalo i zato vidimo kako se 1830. u Parizu Geoffroy de Saint-Hilaire suočio s Cuvierom, vidimo kako se na drugačiji način Weismann i ostali suočavaju s Haeckelom; ova pitanja se ne mogu riješiti pomoću ove vanjske znanosti. Ono što je od početka 15. stoljeća postalo sjenoviti intelekt, ono što je de Maistre toliko prezirao, sada teži ukidanju same duhovnosti.

De Maistre je ukazao na Rim, čak i na činjenicu da papa - osim privremenih papinskih figura - sjedi u Rimu kao utjelovljenje onoga što je pozvano upravljati modernom civilizacijom. Zaključna točka na ove de Maistreove izjave stavljena je 1870. godine, kada je proglašena dogma o nepogrešivosti, kada je proglašena nepogrešivost pape. Kroz zastarjelu službu Ormuzda, ono što bi trebalo tražiti u duhovnim visinama spustilo se u osobu rimskog pape. Ono što se smatra duhovnošću, postalo je zemaljska materija; Crkva je pretvorena u vanjsku državu, nakon što je odavno uspjela prilagoditi vanjske države obliku koji je sama preuzela kad je pod Konstantinom postala državna religija.

U romanizmu, s jedne strane, imamo ono što postaje moderna država, u smislu da se uzdiže načelo prava, i u određenom smislu, stvara vlastiti polaritet u Francuskoj revoluciji; s druge strane imamo zastarjelu Ormuzd službu. Zatim imamo ono što proizlazi iz ekonomskog života, jer sve mjere koje se poduzimaju s one strane La Manchea proizlaze iz ekonomskog života. U de Maistreu imamo posljednju veliku ličnost koja je htjela utisnuti duhovnost u pravni oblik države, koja je duhovnost htjela prenijeti u zemaljsku materijalnost. To je ono, protiv čega se trebaju okrenuti antropozofski orijentirani duhovni pogledi. Ona želi uspostaviti nadosjetilnu duhovnost; želi dodati onome što stoji kao produljena Ormuzdova služba, kao Ahrimanska služba, želi donijeti ravnotežu; sam duh želi učiniti zemaljskim vladarom.

To se može učiniti samo ako se, s jedne strane, zemaljsko oblikuje u oblik državnog prava, a s druge strane u oblik gospodarstva, i ako se duhovni

život uspostavi na način, ne vjere u Boga koji je postao zemaljski, već vladavine samog duha, koji se ulijeva sa svakom novom osobom koja se utjelovljuje na Zemlji, duhovnog života, koji želi shvatiti duh koji stoji iznad zemaljskog.

I dalje, namjera bi trebala biti, ono što bi se moglo nazvati izlivanjem duha.

Godine 869, na općem ekumenskom koncilu, pogled na duh je prigušen kako bi se spriječilo da ljudi dođu do prepoznavanja duha koji upravlja Zemljom s neba početkom 15. stoljeća, kako bi de Maistre još bio moguć u 19. stoljeću.

Ali ono što moramo učiniti je, radije nego se obraćati duhu za koji se vjeruje da je zemaljski utjelovljen, Krist biću za kojeg se vjeruje da živi u zemaljskoj crkvi, moramo apelirati na duhovni entitet koji je doista povezan sa Zemljom, ali kojeg se mora prepoznati i vidjeti u duhu. Ali budući da sve što čovjek mora postići unutar zemaljskog carstva, u socijalnom poretku, to se ne može dogoditi drugačije nego ako čovjek sam prizna slobodno pravo duha, koji silazi sa svakim novim ljudskim životom kako bi stekao fizičko tijelo, koji nikada ne može postati suveren u zemaljskoj osobnosti, koji živi u nadosjetilnom biću.

Uspostavljanje dogme o nepogrešivosti je otpadanje od duhovnosti; postignuto je konačno zaključenje onoga što je namjeravao opći ekumenski koncil iz 869. godine. Moramo se vratiti prepoznavanju, vjerovanju, spoznaji duha. Ali to se može dogoditi samo ako je naš socijalni poredak prožet strukturom koja omogućuje slobodan duhovni život, uz one druge stvari koje su vezane za Zemlju, poput političkog i ekonomskog života.

Dakle, to je ono što čovjek danas mora shvatiti, u tijeku civilizacije. Tako se treba osjećati iznutra. A ako se tako ne osjeća u sebi, onda se ne može doći do biti onoga što se zapravo želi izraziti u 'trostrukoj podjeli socijalnog organizma', što želi raditi na spasenju civilizacije, koja inače mora propasti na način koji je opisao Spengler.

TRINAEŠTO PREDAVANJE

Dornach, 5. svibnja 1921.

Četvrta post atlantska epoha, u koju spada intelektualni razvoj čovječanstva, bila je vođena grčkim misterijima. Inicijalno su misteriji, koji su dani široj populaciji Bliskog istoka, europskog juga, bili ono što je dalo temelj ove intelektualne, ili duše uma. U tim misterijima, glavnu ulogu je igrala tajna čovjekova suživota sa Suncem. Iz opisa koje sam dao u svojoj 'Teozofiji' znamo kako 'Ja' sjaji unutar intelektualne ili duše uma čovjeka, koje onda, u određenom smislu, svoju punu unutarnju snagu treba postići kroz dušu svijesti. Ukoliko se čovjekovo 'Ja' trebalo probuditi tijekom doba intelektualne kulture, misteriji tog vremena morali su se baviti tajnama života Sunca i njegovim vezama upravo s onim što je čovjekovo 'Ja'. Iz moje prezentacije 'Zagonetki filozofije', također ćete znati kako su Grci svoje predodžbe, svoje koncepte, u vanjskom svijetu, percipirali na isti način na koji mi danas percipiramo boje, zvukove i tako dalje. Za Grke, ono što je živjelo u predodžbama, nije bilo nešto jednostavno stvoreno iznutra u duši, već nešto što se opaža u stvarima. U tom pogledu, Goethe je zasigurno imao nešto grčko u sebi, što je pokazao kada je čuo Schillera kako u poznatom razgovoru kaže da njegove predodžbe, odnosno ono konceptualno-idealno, nisu opažaji već ideja, a on je tada odgovorio da svoje ideje vidi pred sobom, baš kao što pred sobom ima vanjske opažaje.

Ovaj grčki način povezivanja s predodžbama, definitivno je imao veze s vrlo specifičnim osjećajem koji su Grci imali kada bi pogled usmjerili prema vanjskom svijetu. U onome što je sjalo pred njima kao sadržaj njihove predodžbe, posvuda su vidjeli izdanak života Sunca. Dok je Sunce ujutro izlazilo, osjetili su i porast života predodžbi u prostoru, a dok je Sunce zalazilo, osjetili su tonuće svijeta predodžbi. Razvoj naroda ne može se razumjeti ako se ne uzme u obzir ta promjena u životu duše.

To je nešto, dragi prijatelji, što su ljudi zapravo izgubili u svom duhovnom životu: sposobnost osjećanja s duhovnošću cijele svoje okoline. Danas čovjek vidi izlazak Sunca i ima osjećaj samo onoga s čim se tu susreće kao šarenu i svijetlu pojavu u zraku. I isto je kad vidi kako Sunce nestaje u večernjem sjaju. Grk je imao osjećaj da se ujutro svijet pojavljuje i donosi mu predodžbe, a navečer kada zalazi, da navečer dolazi svijet koji mu oduzima taj svijet predodžbi. Stoga je bio takav da se osjećao napušteno u tami noći. I kad je pogledao u nebo, koje vidimo kao plavo, za koje je imao isto ime kao i za tamu, zapravo je osjećao da je svijet ograničen onim što je izvan njegovog života predodžbi. Za njega je život predodžbi, kakav je dan čovjeku, završavao tamo, gdje je prostor smatrao ograničenim. Iznad ovog prostora, za njega su postojali drugi svjetovi misli, svjetovi misli bogova. I vidio ih je kao

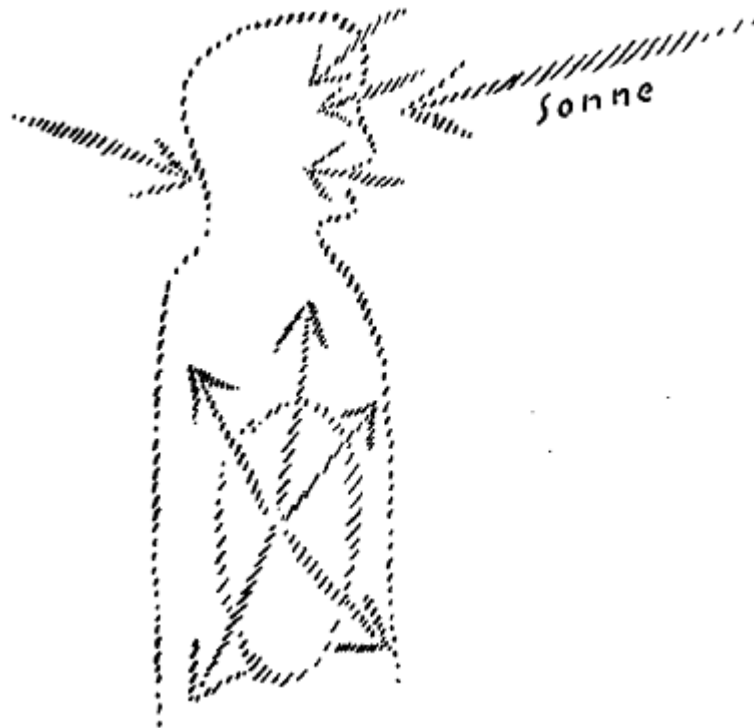
usko povezane s onim što je nazivao svjetlošću. Otkrivale su mu se u nekoj vrsti koncentriranog oblika u životu Sunca, dok su se inače od njega povlačile u prostranstvu tamnog svoda svijeta. Čovjek mora zaviriti u sasvim drugačiji svijet osjeta, ako želi razumjeti kako je, nakon što je ovaj način gledanja na stvari sa svom svojom unutarnjom vitalnošću neko vrijeme djelovao u razvoju svijeta čovjeka, u svojim najnaprednijim predstavnicima, osjećao da više ne može percipirati život Sunca u kozmičkom prostoru kao nešto što mu se duhovno obraća, i baš kao što je u ranim danima - to je posebno bio slučaj s najnaprednijim predstavnicima čovječanstva, s onima koji su se još uvijek obrazovali u grčkim misterijima - osjećao misterij na Golgoti kao iskupljenje, utoliko što mu je davao priliku da upali svijetlo u sebi. Svjetlo koje je prije istinski doživljavao kao božansko, sada je želio iskusiti, uzimajući svoju duševno-duhovnu ulogu u događajima misterija na Golgoti. Ne možete saznati što se zapravo dogodilo čovječanstvu tijekom tisućljeća, ako na te stvari gledate samo svojim intelektom. Mora se razmotriti transformacija ljudskog uma, života duše u cjelini. A mi, koji živimo od početka 15. stoljeća, u dobu razvoja duše svijesti, od te intelektualne duhovnosti koja je postojala u četvrtom post atlantskom razdoblju, imamo samo sjenu naše unutarnje aktivnosti intelekta. O tome sam ovdje raspravljao posljednjih nekoliko tjedana. Ali se opet moramo potruditi da shvatimo što je to bit intelekta, ova sjenovita bit intelekta može biti prožeta živom vizijom kozmosa. Upravo kroz modernu sjenovitu kulturu, čovjek je, u određenom smislu, prognan na Zemlju. Danas, posebno kada dopusti da ga zarazi sve veća i veća, čisto znanstvena kultura, on zapravo uzima u obzir samo ono što mu Zemlja daje. On nema pojma da cijelo njegovo biće ne pripada samo Zemlji, već da cijelo njegovo biće pripada izvanzemaljskom kozmosu. I to je ono što čovjek mora ponovno steći, to znanje o svojoj povezanosti s izvanzemaljskim kozmosom.

Danas formiramo svoje koncepte, predodžbe, jednostavno polazeći od zemaljskog života i konstruirajući cijeli kozmos na temelju ovog zemaljskog života. Ali ono što tada imamo kao svjetonazor, nije puno drugačije od prijenosa zemaljskih uvjeta u izvanzemaljske uvjete. I tako je došlo do toga, da je iz veličanstvenih dostignuća moderne prirodne znanosti, sa spektralnom analizom i drugim rezultatima, formiran pogled na Sunce koji je zapravo potpuno modeliran prema zemaljskim uvjetima. Čovjek dobiva predodžbu o tome kako izgleda svijetleće plinovito tijelo. I onda prenosi taj pogled na svijetleće plinovito tijelo, na ono što u kozmosu vidimo kao Sunce. Zauzvrat, kako bismo došli do uvida u Sunce, moramo naučiti primjenjivati duhovno znanstvene principe. Ovo Sunce, za koje fizičar vjeruje, ako bi izašao u kozmos, da bi mu se predstavilo kao svijetleća kugla plina; ovo Sunce, iako na svoj način reflektira kozmičku svjetlost natrag k nama, baš kao što je i prima, jest potpuno duhovno biće, i nemamo posla s fizičkom suštinom koja lebdi gore negdje u kozmosu, već s potpuno duhovnim bićem.

I Grk je bio u pravu kada je shvatio da ono što mu je zračilo Sunce, mora biti povezano s razvojem njegova 'Ja', utoliko što je taj razvoj 'Ja' vezan za prirodu predodžbi intelekta. U sunčevoj svjetlosti Grk je vidio ono što rasplamsava njegovo 'Ja' u njemu. Dakle, treba reći: Grci su još uvijek imali taj osjećaj duhovnosti kozmosa. Biće Sunca je u biti vidio kao biće povezano s 'Ja'. Ono čega čovjek postaje svjestan kada sebi kaže 'Ja', sila koja u njemu djeluje kako bi sebi mogao reći 'Ja', i osjećao se primoranim obraćati Suncu kao što se obraća svome 'Ja', osjećati prema Suncu ono što je osjećao prema svom 'Ja'.

'Ja' i Sunce, odnose se kao unutrašnjost i vanjština. Ono što kruži prostorom poput Sunca je 'Ja' svijeta. Ono što živi u meni je 'Ja' čovjeka. Moglo bi se reći: taj osjećaj mogu shvatiti samo oni ljudi koji malo dublje osjećaju s cijelom prirodom. Ono što zapravo leži u osnovi ovoga već je izbljedjelo, ali u čovjeku danas još uvijek postoji onaj život koji u određenom smislu doživljava izlazak Sunca u proljeće, koji još uvijek može doživjeti sunčevu zraku kao nešto duhovno i koji osjeća kako 'Ja' oživljava dok sunčeva zraka Zemlju obasjava većim intenzitetom. Ali to je, rekao bih, zadnji osjećaj koji u ovom vanjskom obliku sada blijedi u čovječanstvu, koji nestaje unutar apstraktnog, sjenovitog intelekta, koji je postupno preuzeo cijeli naš civilizirani život. Ali zauzvrat, moramo prodrijeti kako bismo prepoznali nešto od veze između čovječanstva i izvanzemaljske egzistencije. I u tom smislu, danas bih želio istaknuti nekoliko stvari.

Sakupljajući sve što nalazite razasuto na raznim mjestima u našoj duhovno znanstvenoj literaturi, u prvom redu ćemo moći shvatiti vezu između Sunca i 'Ja', te ćemo moći prepoznati značajan kontrast koji postoji između sila koje zrače sa Sunca na Zemlju, i onih sila koje djeluju na Zemlju u onome što nazivamo Mjesecom. Sunce i Mjesec su, u određenom pogledu, potpuna suprotnost jedno drugome. Jedno prema drugom su polarni. Ako Sunce proučavamo sredstvima znanosti duha, Sunce nam zrači sve što nas oblikuje u nositelja našeg 'Ja'. Zračenju Sunca dugujemo ono što nam zapravo daje naš ljudski oblik, što ljudski oblik čini slikom 'Ja'. Sve što u čovjeku djeluje izvana, što izvana određuje njegov oblik, što određuje njegov oblik čak i tijekom embrionalnog razvoja, to je učinak Sunca. Kada se ljudski embrij formira u majčinoj utrobi, ono što je prisutno nije samo ono o čemu sanja moderna znanost, da sile koje oblikuju ljudsko biće proizlaze iz oplođene majke; ne, ljudski embrij jednostavno počiva u majčinoj utrobi. Ono što mu daje oblik su sile Sunca. Međutim, ove solarne sile moramo povezati sa suprotstavljenim lunarnim silama. Lunarne sile su u prvom redu, ono što je važno za donjeg, metaboličkog čovjeka, kao unutarnji utjecaj. Tako da možemo reći, ako shematski nacrtamo: sunčeve sile su ono što oblikuje ljude izvana. Ono što se iznutra formira u čovjekovu metabolizmu, su centralno zračeće lunarne sile koje se u njemu uspostavljaju.

To ne proturjeći činjenici da te lunarne sile pomažu u oblikovanju ljudskog lica, naprimjer. One formiraju ljudsko lice, jer ono što djeluje iz središta u nižem, metaboličkom čovjeku, ima svojevrсни vanjski privlačni učinak na strukturu ljudskog lica; lunarne sile imaju diferencirajući učinak na formiranje ljudskog lica, ali se zbrajaju sa solarnim silama, dok djeluju protiv solarnih sila od iznutra ljudskog bića. Stoga, organizam ljudske reprodukcije također ovisi o lunarnim silama, koje daju oblik. Ali ono što se reproducira, ovisi o silama Sunca. Čovjek je, cijelim svojim bićem, uhvaćen između lunarnih i solarnih sila.

Međutim, ako sada tražimo lunarne sile unutar čovjeka, unutar metabolizma čovjeka, moramo razlikovati te lunarne sile u metabolizmu od sila koje imaju svoje podrijetlo u samom metabolizmu. Sile Mjeseca igraju ulogu u metabolizmu, ali metabolizam ima svoje vlastite sile. A te vlastite sile su zemaljske sile. Dakle, možemo reći, da kada sile koje leže u supstancama njegove hrane, sile koje leže, recimo, u povrću ili drugim namirnicama, djeluju u čovjeku, te sile u njemu djeluju same kroz sebe. Djeluju kao zemaljske sile. Metabolizam je u prvom redu rezultat djelovanja zemaljskih sila; ali na ove zemaljske sile djeluju lunarne sile. Kad bi čovjek imao samo svoj metabolizam i njegove sile u sebi, kad bi, u određenom smislu, stvari u njegovoj hrani nastavile samo s vlastitim silama nakon što su apsorbirane, tada bi čovjek bio jedan kaos svih mogućih sila. Činjenica da te sile neprestano rade na obnovi čovjeka iznutra, uopće ne ovisi o Zemlji; ovisi o Mjesecu koji je dodan Zemlji. Iznutra, čovjeka oblikuje Mjesec; izvana čovjeka oblikuje Sunce. I kako se sunčeve zrake ponovno apsorbiraju kroz

oko u organizam čovjekove glave, one također imaju unutarnji učinak; ali i dalje djeluju izvana.

Tako nalazimo, s jedne strane, kako čovjek u razvoju svog 'Ja', ovisi o utjecaju Sunca, kako bez Sunca ne bi mogao biti 'Ja' koji čvrsto živi na Zemlji; i kako ne bi bilo ljudske rase, ni reprodukcije, da Mjesec nije Zemljin pratilac. Može se reći: Sunce je ono što čovjeka učvršćuje kao osobnost, kao individuu, na Zemlji. Mjesec je ono što priziva čovječanstvo u svoj njegovoj raznolikosti, u cijelom njegovom razvoju, na Zemlju. Ljudska rasa kao fizički slijed generacija, rezultat je lunarnih sila koje je stimuliraju. Čovjek kao jedinstveno biće, kao individualnost, rezultat je solarnih sila. I stoga ako želimo proučavati čovjeka i ljudsku rasu, onda ne možemo proučavati samo uvjete na Zemlji. Uzalud geolozi pokušavaju shvatiti uvjete na Zemlji i iz toga razumjeti čovječanstvo; uzalud istražuju ostatke zemaljskih sila kako bi iz toga razumjeli čovječanstvo. Čovjek izvorno nije stvoren na Zemlji. Čovjek je oblikovan unutar kozmosa; čovjek je proizvod zvjezdanog svijeta, prije svega Sunca i Mjeseca. Iz Zemlje dolaze samo one sile koje su inherentne samoj materiji, a koje su aktivne izvan čovjeka, i zatim svoju aktivnost nastavljaju kada uđu u čovjeka kroz jelo i piće; ali tamo ih prima izvanzemaljsko.

Ono što se događa u čovjeku nipošto nije samo zemaljski događaj, već nešto o čemu se brine zvjezdani svijet. Čovjek, pak, mora doći do te spoznaje. A ako čovjeka dalje pogledamo, možemo uzeti u obzir: on je prije svega fizičko tijelo. Ovo fizičko tijelo apsorbira vanjsku hranu. U ovom fizičkom tijelu sile dalje nastavljaju svoju moć. Ali fizičko tijelo napada astralno tijelo, a u astralnom tijelu je aktivan lunarni utjecaj, kao što sam opisao. Na ovo astralno tijelo djeluje i utjecaj Sunca. Sunce i Mjesec prolaze kroz astralno tijelo, vršeći svoju moć, a astralno tijelo se izražava na način koji sam upravo opisao. Etersko tijelo se nalazi u sredini između fizičkog tijela i astralnog tijela.

Ako se proučavaju sile koje proizlaze iz hrane, one prvo postaju aktivne u fizičkom tijelu, a zatim ih apsorbira astralno tijelo, koje u sebi ima utjecaj Sunca i Mjeseca, kao što sam upravo opisao. Ali između toga postoji nešto drugo, ono što je aktivno u eterskom tijelu. To ne dolazi sa Zemlje, dolazi s cijele periferije kozmosa. Ako Zemlju promatramo u odnosu na čovječanstvo, s njezinim proizvodima, s onim tvarima koje postoje kao čvrste, tekuće i plinovite komponente, čovječanstvo ih apsorbira i obrađuje unutar sebe prema silama Sunca i Mjeseca. Ali u čovjeku djeluju i sile, koje zrače sa svih strana kozmosa. Sile koje djeluju u hrani dolaze iz Zemlje. Ali prema njemu zrače sile sa svih strana kozmosa: to su eterske sile. Te eterske sile također zahvaćaju hranu, ali na mnogo više ujednačen način, i transformiraju je tako da je učine da može održavati život, da od nje naprave nešto što također može iznutra iskusiti etersko kao takvo, svjetlost i toplinu. Dakle, možemo reći: čovjek je kroz svoje fizičko tijelo dodijeljen Zemlji, kroz svoje etersko

tijelo cijeloj periferiji, kroz svoje astralno tijelo, prije svega je dodijeljen Mjesecu i Suncu u njihovim učincima. Ali ti učinci, koji su sadržani u astralnom tijelu kao sunčevi i mjesečevi učinci, zauzvrat su modificirani, toliko modificirani da postoji ogromna razlika između onih učinaka koji se vrše na višeg čovjeka i onih koji se vrše na nižeg čovjeka.

Nazovimo danas 'gornjim čovjekom' onoga kroz kojeg, takoreći, cirkulira krvotok koji ide prema gore, prema glavi; 'nižim čovjekom' nazovimo onoga što leži dolje od srca. Ako čovjeka promatramo na ovaj način, prvo u čovjeku imamo gornji dio, koji obuhvaća njegovu glavu, i ono što, takoreći, organski pripada glavi. To je u njegovu obliku uglavnom ovisno, o utjecaju Sunca. To se također prvo razvija u embrionalnoj fazi. Sunčevi utjecaji imaju vrlo poseban učinak na organizam već kod embrija, ali ti se učinci nastavljaju i kada se čovjek rodi, kada je fizički prisutan u životu između rođenja i smrti. A ono što se nalazi u ovom području čovjeka, rekao bih, iznad srca, trebalo bi preciznije reći u odnosu na cirkulaciju krvi, ono što se nalazi iznad srca modificirano je u odnosu na astralne učinke od Saturna, Jupitera i Marsa (vidi ilustraciju ispod).

Saturn ima sile koje razvija - ako ga gledamo prema kopernikanskom svjetonazoru - u svojoj orbiti oko Sunca i koje šalje na Zemlju; on posjeduje one sile koje su zapravo aktivne u cijelom astralnom tijelu, posebno u onom dijelu koji pripada ovom višem čovjeku. Saturn ima sile koje zrače u ovo astralno tijelo. I zračenjem kroz astralno tijelo i oživljavanjem istog, one na njega djeluju na takav način, da o njima na vrlo bitan način ovisi stupanj u kojem astralno tijelo uspostavlja ispravan odnos s fizičkim tijelom čovjeka. Ako, naprimjer, osoba na može pravilno spavati, ako njeno astralno tijelo ne želi pravilno napustiti etersko tijelo i fizičko tijelo, ako nakon buđenja ne želi pravilno ući, ako se na bilo koji drugi način ne integrira pravilno u fizičko tijelo, onda je to učinak, nepravilan učinak Saturnovih sila. Saturn je u biti kozmičko tijelo koje, posredno preko čovjekove glave, uspostavlja ispravan odnos između astralnog tijela i čovjekova fizičkog tijela te eterskog tijela. Na taj način, Saturnove sile s druge strane, osiguravaju odnos astralnog tijela prema 'Ja', jer je Saturn povezan s utjecajem Sunca. Na takav je način povezan s utjecajem Sunca, da se to u prostornom i vremenskom smislu izražava činjenicom da Saturn napravi svoj krug oko Sunca, kao što znate, za trideset godina.

Taj odnos Saturna prema Suncu izražava se u čovjeku činjenicom da, prvo, 'Ja' dolazi u odgovarajući odnos prema astralnom tijelu, ali posebno činjenicom da je astralno tijelo ispravno integrirano u cijelu čovjekovu organizaciju. Dakle, možemo reći da Saturn ima svoj odnos s gornjim dijelom čitavog astralnog tijela. Ovaj odnos je svakako bio nešto važno za ljude u davna vremena. Čak i u egipatsko-kaldejskom razdoblju, ako bismo se vratili u 3. ili 4. tisućljeće prije misterija na Golgoti, otkrili bismo da je među

učiteljima, među mudracima u misterijima, svaka osoba bila prosuđivana prema tome kakav je odnos odredila prema Saturnu kroz svoj dan rođenja; jer se prilično precizno znalo da ako je osoba rođena pod ovom ili onom konstelacijom Saturna, to je osoba koja može pravilno koristiti svoje astralno tijelo u fizičkom tijelu, ili ga može koristiti manje pravilno. Znanje o takvim stvarima igralo je važnu ulogu u davna vremena. Ali napredovanje čovjekova razvoja u našem dobu, koji je započeo početkom 15. stoljeća, temelji se upravo na oslobađanju od onoga što djeluje u nama.

Dragi moji prijatelji, nemojte ovo pogrešno shvatiti. To ne znači da Saturn danas ne djeluje u nama. On u nama djeluje baš kao što je djelovao u davna vremena; samo se moramo osloboditi toga. A znate li u čemu se sastoji taj ispravan način oslobađanja od utjecaja Saturna? Najgori način da se oslobodite utjecaja Saturna jest slijediti sjenoviti intelekt našeg doba. Jednostavno dopuštaš da učinci Saturna bjesne u tebi, učinci Saturna se kreću naprijed-natrag i pretvaraju te u ono što u našem dobu nazivamo nervoznom osobom. Nervozna osoba se u biti temelji na činjenici da njezino astralno tijelo nije pravilno integrirano u cijelo njeno fizičko biće. To je osnova nervoze našeg doba. A ono do čega čovjeka treba dovesti jest: težnja za stvarnom percepcijom, težnja za imaginacijom. Ako čovjek ustraje u apstraktnim idejama, postajat će sve nervozniji, jer zapravo izrasta iz aktivnosti Saturna, ali to je još uvijek u njemu, puca u njemu naprijed-natrag i kida astralno tijelo iz njegovih živaca i stoga čovjeka čini nervoznim. Nervoznost našeg doba mora se kozmički prepoznati kao posljedica Saturna.

Kao što Saturn ima veze s gornjim dijelom cijelog astralnog tijela, utoliko što je to astralno tijelo povezano s cijelim organizmom putem živčanog sustava, Jupiter ima veze s čovjekovim mišljenjem (vidi ilustraciju ispod).

Ovo čovjekovo mišljenje, također je na određeni način zasnovano na djelomičnoj aktivnosti astralnog tijela. Želim reći da je manji dio astralnog tijela aktivan u mišljenju, nego u snabdijevanju cijelog čovjeka putem astralnog tijela. Ono što djeluje u našem astralnom tijelu i u prvom redu jača naše mišljenje jest učinak Jupitera. Jupiterov utjecaj prvenstveno se odnosi na astralnu organizaciju čovjekovog mozga.

Vidite, učinci Saturna zapravo se protežu na cijeli čovjekov život, i cijeli ovaj čovjekov život započinje u naša prva tri desetljeća života. Kako se razvijamo u svom astralnom tijelu - sve dok smo u razdoblju rasta, a to razdoblje zapravo završava tek nakon tridesete godine - o tome ovisi cijeli naš život i naše zdravlje. Stoga Saturnu treba trideset godina da obiđe Sunce. To je u potpunosti prilagođeno čovjeku.

Ono što se u nama razvija kao mišljenje ima veze s prvih dvanaest godina života. Ono što kruži vani u orbiti, nije bez odnosa s čovjekom.

Kao što Jupiter ima veze s mišljenjem, Mars ima veze s onim što je jezik. Mars ima veze s govorom.

Saturn - gornji dio cijelog astralnog tijela

Jupiter - mišljenje

Mars - govor

Mars, vidite, izvlači, takoreći, manji dio astralnog tijela od onog koji je relevantan za mišljenje, iz njegove ukupne organizacije u ostatku čovjeka. I ovisi o utjecaju Marsa u nama, da se mogu razviti sile koje se zatim prelijevaju u govor. Kratki orbitalni period Marsa, također je presudan za to. Ljudi uče prve glasove govora, u vremenu koje je otprilike jednako polovici orbitalnog perioda Marsa.

Uzlazni i silazni razvoj! Vidimo da je cijeli ovaj razvoj, ukoliko je povezan s područjem čovjekove glave, povezan sa silama Saturna, Jupitera i Marsa.

Ovim smo dali vanjske planete u njihovoj kontinuiranoj aktivnosti unutar čovjekova astralnog tijela. Dok je Sunce više povezano s 'Ja', ova tri nebeska tijela: Saturn, Jupiter i Mars, imaju veze s razvojem onoga što je vezano za astralno tijelo, govor, mišljenje, i cjelokupno ponašanje čovjekove duše u ljudskom organizmu. Zatim imamo Sunce, što ima veze s istinskim 'Ja'. A onda imamo one planete koje nazivamo i unutarnjima, one planete koji su bliže Zemlji nego Suncu, one planete koji se nalaze između Zemlje i Sunca, dok su ostali planeti, Saturn, Jupiter, Mars, okrenuti od Zemlje prema Suncu. Kada razmatramo ove unutarnje planete, također počinjemo razmatrati odnos njihovih sila prema čovjeku. Prvo pogledajmo Merkur.

Merkur, rekao bih, ima svoje točke napada slično Mjesecu, više unutar čovjeka, samo što djeluje izvana na ljudsko lice; ali već djeluje u onom dijelu čovjeka koji se nalazi ispod područja srca. Tamo on djeluje sa svojim moćima, tako što iznutra preuzima ljudsku organizaciju i odatle zrači svoje moći. I tamo on djeluje na način da je prvenstveno taj koji posreduje aktivnost astralnog tijela u cjelokupnoj respiratornoj i krvožilnoj aktivnosti čovjeka. On je posrednik između astralnog tijela i ritmičkih procesa u čovjeku. Dakle možemo reći: njegove sile osiguravaju posredovanje onog astralnog s ritmičkom aktivnošću čovjeka (vidi prezentaciju ispod). Na taj način, sile Merkura, slično silama Mjeseca, također interveniraju u cjelokupnom metabolizmu čovjeka, ali samo u mjeri u kojoj je metabolizam podložan ritmu i reagira na ritmičku aktivnost.

Onda imamo Veneru. Venera je ono što je prvenstveno aktivno u čovjekovu eterskom tijelu, ono što je aktivno u čovjekovu eterskom tijelu iz kozmosa: aktivnost čovjekovog eterskog tijela.

A onda imamo Mjesec. Već smo pričali o njemu. To je u čovjeku ono što je polarna suprotnost solarnim silama, i što iznutra transformira materiju u ono živo, te je stoga također povezano s reprodukcijom. Mjesec je stoga, u najširem smislu, stimulator i unutarnje reprodukcije i prokreativnog procesa reprodukcije.

Saturn	gornji dio od cijelog astralnog tijela
Jupiter	mišljenje
Mars	govor
Sunce	'Ja'
Merkur	posredovanje astrala s ritmičkom čovjekovom aktivnošću
Venera	aktivnost čovjekova eterskog tijela
Mjesec	stimulator reprodukcije

Sada razmislite o tome da vam se ono što se zapravo događa u čovjeku pojavljuje u njegovoj ovisnosti o okolnom kozmosu. S jedne strane, čovjek je svojim fizičkim tijelom vezan za zemaljske sile, a s druge strane, svojim eterskim tijelom vezan je za cijelu kozmičku sferu. Međutim, diferencijacija se u njemu odvija na način koji sam ovdje opisao, a budući da diferencijacija prvenstveno dolazi iz njegovog astralnog tijela, sile Saturna, Jupitera, Marsa, Merkura, Venere i Mjeseca uključene su u ovo astralno tijelo. Sunce tada u njemu djeluje neizravno kroz 'Ja'. Uzmite u obzir da je, budući da je čovjek integriran u kozmos, jedna stvar stoji li čovjek na nekoj točki na Zemlji i, recimo, Jupiter sja na nebu, ili stoji li čovjek na Zemlji i Jupiter je prekriven Zemljom. U jednom slučaju učinci na čovjeka su izravni, u drugom slučaju učinci su takvi da Zemlja intervenira. To čini značajnu razliku. Jupiter je, rekli smo, povezan s mišljenjem. Pretpostavimo da tamo gdje je čovjekov organ mišljenja u svom poželjnom razvoju, tamo čovjek doživljava, odmah nakon rođenja, od samog rođenja, da ga Jupiter obasjava svojom moći. Čovjek prima izravan učinak Jupitera. Njegov mozak se posebno restrukturira u organ za mišljenje; stječe određenu sposobnost mišljenja. Pretpostavimo da čovjek provodi te godine na način da je Jupiter s druge strane, tako da Zemlja ometa učinke Jupitera: njegov mozak je malo strukturiran za mišljenje. Ako, s druge strane, Zemlja sa svojim supstancama i silama djeluje u njemu, i sve što dolazi od supstanci Zemlje možda se transformira, recimo, utjecajima Mjeseca, koji su još uvijek prisutni na određeni način, tada čovjek postaje prigušeni sanjar, prigušeno svjesno biće; mišljenje pada u drugi plan. Između su sve vrste stupnjeva. Pretpostavimo da čovjek u sebi iz svoje prethodne inkarnacije ima takve moći koje predodređuju da se njegovo mišljenje posebno razvije u zemaljskom životu u koji sada treba ući; zatim se sprema sići na Zemlju. Budući da

Jupiter ima svoj specifični orbitalni period, on bira vrijeme kad će se pojaviti na Zemlji, kada će se roditi na Zemlji, tako da Jupiter šalje svoje zrake izravno.

Na taj način, konstelacija zvijezda daje to u što čovjek dopušta sebi da se rodi, prema uvjetima svojih prethodnih života.

U ovom dobu svijesti, čovjek se, međutim, mora sve više oslobađati od onoga što se tu otkriva. Ali radi se o tome da se on na pravi način oslobodi od nečega poput onoga što sam naznačio u vezi s utjecajima Saturna: da pokuša prijeći s pukog sjenovitog intelektualnog razvoja na slikoviti, ilustrativni razvoj. Ono što razvijamo iz znanosti duha na način koji sam opisao u 'Kako se stječe uvid u više svjetove?', istovremeno je i uputa čovjeku da na ispravan način postane neovisan o kozmičkim silama koje ipak djeluju u njemu.

Dopuštajući sebi da se rodi, čovjek živi na Zemlji, prema konstelaciji zvijezda. Ali mora se opremiti moćima koje će ga učiniti potpuno neovisnim od ovih konstelacija.

Vidite, naša civilizacija se mora vratiti takvim uvidima u vezu između čovjeka i izvanzemaljskog kozmosa. Čovjek mora ponovno osjećati na način da zna: u mojoj organizaciji ne djeluju samo uobičajene nasljedne sile koje prepoznaje moderna znanost. S obzirom na stvarne činjenice, naprimjer, čista je besmislica vjerovati da unutar organizacije ženskog organizma leže te sile koje se potom nasljeđuju - to je tako mračna, mistična predodžba, to nasljeđivanje - koje se zatim nasljeđuju na takav način da tvore srce, jetru i tako dalje. U ljudskom organizmu ne bi bilo srca da Sunce nije ugradilo ovo srce, naime iz glave, i u ljudskom organizmu ne bi bilo jetre da Venera u njega nije ugradila ovu jetru. I tako je s pojedinačnim organima čovjeka. Definitivno su povezani s onim što je izvanzemaljsko. Sile Jupitera djeluju u ljudskom mozgu. Sile Saturna djeluju u cijeloj čovjekovoj konstituciji, utoliko što je on organizirao svoje astralno tijelo, bilo zdravo ili bolesno, u svoju fizičku organizaciju. Čovjek uči govoriti jer sile Marsa djeluju u njemu, i sile Marsa se manifestiraju u govoru.

To su stvari koje čovječanstvo mora ponovno shvatiti. Čovjek, pak, mora znati da se njegova bit ne može objasniti znanošću koja obuhvaća samo zemaljske stvari. Zatim ćete također moći naučiti o povezanosti ljudi i Zemlje. Jer ni jedna druga bića koja žive oko ljudi, nisu samo zemaljska bića. Zemaljska bića su u prvom redu samo minerali. Ali promjene su se dogodile i s mineralima, što je pak ovisilo o silama zemljine okoline. Dakle, svi naši metali, ukoliko kristaliziraju, postoje u svojim oblicima jer su na određeni način ovisni o izvanzemaljskim silama, jer su nastali kada Zemlja još nije bila intenzivno razvila svoje sile, već su na Zemlji još uvijek bile aktivne izvanzemaljske sile. Iscjeljujuće moći minerala, posebno metala,

povezane su s načinom na koji su ti metali nastali unutar Zemlje, ali djelovanjem izvanzemaljskih sila.

Ako se vratimo unatrag u post atlantsku evoluciju, vidimo kako je, u ranim danima kada je drevna indijska kultura cvjetala, čovjek bio biće koje se osjećalo dijelom cijelog kozmosa, građaninom cijelog kozmosa. Čak i ako još nije razvio one moći na koje je čovječanstvo danas toliko ponosno, bio je ljudsko biće u pravom smislu te riječi. Onda je čovjek viši ili manje bio odvođen od izvanzemaljski sila. Ali još uvijek vidimo kroz cijelo kaldejsko razdoblje i u ranom grčkom razdoblju kako je čovjek barem gledao u Sunce. On je još uvijek, u određenom smislu, bio neka vrsta vodozemca koji je bio sretan kada bi primio sunčeve zrake i više se nije morao zakopati u tamu Zemlje. Čovjek je postao vodozemac. Sada čovjek, vjerujući da je povezan samo sa zemaljskim silama, nije čak ni krtica; on je zapravo glista koja najviše percipira kada mu se vraća ono što je prvo ispušteno u kozmos sa Zemlje, kišnica. To je jedino što ljudi još uvijek percipiraju od izvanzemaljskih sila. Ali i gliste to primjećuju - mogli ste to vidjeti jutros kad ste hodali ulicama! U svom materijalizmu, čovjek je danas u biti postao kišna glista. Mora prevladati ovo stvorenje gliste. Ali to može učiniti samo ako se razvije do točke u kojoj prepozna svoju vezu s izvanzemaljskim kozmosom.

Dakle, dragi moji prijatelji, poanta je da iz naše civilizacije moramo prevladati ovo 'stvorenje gliste' i doći u novu duhovnost.

ČETRNAESTO PREDAVANJE

Dornach, 13. svibnja 1921.

Možda su predavanja koja sam ovdje održao o prirodi boja, i predavanje koje je prethodilo ovim predavanjima o bojama prošlog četvrtka, pokazala kako se prirodi čovjeka može pristupiti samo promatrajući ga u vezi s cijelim kozmosom. Ali do toga moramo doći, ako se o prirodi čovjeka zapitamo, gledajući sa Zemlje prema onome što je izvanzemaljsko. To zahtijeva cijelo naše vrijeme. Vidjeli smo kako je čovjekom intelekt postajao sve više sjenovit, kako, upravo zbog događaja 19. stoljeća, više nije ukorijenjen u stvarnosti.

Sve nam to pokazuje da čovjek apsolutno mora razmišljati, o unošenju novih impulsa u svoj duhovni život. To će nam sada postati posebno jasno, jer danas želimo predočiti relevantne, upečatljive kozmičke događaje koji su već razmotreni s određenih gledišta.

Sjećate se, a vjerojatno i znate iz moje knjige 'Tajna znanost', da je jedan od velikih događaja koji su odigrali ulogu u evoluciji Zemlje, bio odvajanje Mjeseca od Zemlje. Ono što nam danas iz kozmosa sja kao Mjesec, nekada je bilo povezano sa Zemljom, odvojio se od Zemlje i kruži na određenoj udaljenosti kao njezin susjedni planet.

Znamo kakve su duboke promjene u cjelokupnom razvoju čovječanstva povezane s ovim odlaskom Mjeseca od Zemlje. Znate, moramo se vratiti daleko u prošlost, iza atlantske plime, ako želimo doći do vremena kada je Mjesec napustio samu Zemlju.

Danas ćemo razmotriti samo ono što je na Zemlji izašlo na vidjelo u vezi s čovjekom i bićima prirode koja ga okružuju, kao rezultat odvajanja Mjeseca od Zemlje. Vidjeli smo da minerali različitih boja, odnosno obojena mineralna tijela, zapravo izvide svoje boju, svoju šarolikost, iz ovog odnosa Mjeseca i Zemlje. To će nas dovesti u poziciju da ove kozmičke događaje povežemo s umjetničkim razumijevanjem egzistencije. Ali postoje i druge važne, vrlo značajne, stvari povezane s ovim. Čovjek je svoje biće donio iz prethodnih metamorfoza zemaljske egzistencije, od bića Saturna, Sunca i Mjeseca; i dok se razvijao kao biće Saturna, Sunca i Mjeseca, u njegovom okruženju još uvijek nije bilo mineralnog carstva. Mineralno carstvo, sve što je mineralno, pojavilo se tek za vrijeme Zemlje. I tako je ono što nazivamo mineralnom materijom, u čovjeka bilo uvučeno tijekom zemaljskog razdoblja. U starim vremenima Saturna, Sunca i Mjeseca, čovjek u sebi nije imao ništa mineralno. Niti je još bio biće koje je ovisilo o provođenju svoje egzistencije na Zemlji, već je čovjek bio biće koje je, po svojoj konstituciji, već pripadalo cijelom kozmosu. Prije nego što se Mjesec povukao sa Zemlje, i prije nego što se mineral u svojoj obojanosti razvio unutar Zemlje, čovjek zapravo još nije

bio prikladan za Zemlju. Ali to se može ovako izraziti: definitivno je bilo pitanje za duhovna bića koja su vodila razvoj Zemlje, što bi se trebalo dogoditi s čovjekom: treba li biti smješten na Zemlju ili bi svoje postojanje trebao provesti izvan Zemlje? - I moglo bi se nazvati odlukom bića koja upravljaju evolucijom čovječanstva, to da se Mjesec odvojio, ali time se promijenila cijela Zemlja i s njom čovječanstvo. Odvajanjem ove grube lunarne materije, čovjek je došao do organizacije koja mu je omogućila da postane Zemljanin. Kroz ovaj događaj, ljudi su postali zemaljski ljudi, kroz izlazak Mjeseca i integraciju mineralnog carstva u Zemlju. Tako je čovjek u biti, stekao svoju zemaljsku težinu. Ali da nije primio ovu zemaljsku težinu, nikada ne bi postao biće sposobno za slobodu. U određenom smislu, prije nije bio prava osobnost. Postao je osobnost, jer su se ujedinile sile koje su trebale oblikovati njegovo tijelo. I to su učinile kroz izlazak Mjeseca i kroz uključivanje mineralnog carstva. Čovjek je tako postao osobnost i time dostupan slobodi.

Ovaj razvoj čovjeka na Zemlji po odlasku Mjeseca, prošao je kroz razne faze. I može se reći: sve dok se ništa drugo nije dogodilo osim što je Mjesec napustio Zemlju, čovjek je neprestano imao mogućnost imati stare vidovite slike iz cijelog svog organizma, iz svog tjelesnog i duševnog bića.

Ova sposobnost imanja slika drevne vidovitosti, izlaskom Mjeseca nije čovjeku oduzeta. Ljudi su svijet vidjeli u slikama, kao što smo često opisivali. Da se ništa drugo nije dogodilo, ljudi bi i danas živjeli u ovom svijetu slika. Ali znamo da je razvoj dalje napredovao. Čovjek nije ostao takav, da je vezan samo za Zemlju. U određenom smislu, čovječanstvo je prisiljeno nazadovati, a to nazadovanje je zapravo doseglo vrhunac u 19. stoljeću. Više sam to puta okarakterizirao na nedavnim predavanjima. Ali čak i u davna vremena, događalo se da je čovjek, iako je postao vezan za Zemlju kao biće metabolizma, u određenom smislu bio osposobljen za kozmičku egzistenciju kao čovjek glave, moglo bi se reći. Čovjek je razvio svoj intelekt. Slike drevne vidovitosti zgušnjavale su se u ovom intelektu sve do 4. stoljeća poslije Krista. Tek tada, a posebno od 15. stoljeća, čovjekov intelekt postajao je sve više i više sjenovit. Ovaj čovjekov intelekt, iako je u čovjeku sasvim duhovan, sam nema stvarnost; ima samo nešto što je u biti slika. Ako ljudi danas misle samo svojim intelektom, te misli nisu utemeljene u stvarnosti. Te misli imaju samo sjenovitu egzistenciju. I sve više i više, čovjekove se misli kreću u sjenovitoj egzistenciji. I to je postalo najizraženije u 19. stoljeću. I danas ljudima potpuno nedostaje osjećaj za stvarnost. Čovjek živi u duhovnom elementu, ali je materijalist. Svojim duhovnim mislima, koje su samo sjenovite misli, misli samo o materijalnoj egzistenciji.

Tako se dogodilo to drugo iskustvo. Čovjek je ponovno postao duhovniji; ali ono što mu je materija prije davala u smislu duhovnog sadržaja, to ga više

ne prožima. Postao je duhovniji, ali kroz svoju duhovnost razmišlja samo o materijalnom.

Sada, znate da će se Mjesec jednog dana ponovno ujediniti sa Zemljom. Trenutak kada će se Mjesec ponovno ujediniti sa Zemljom, astronomi i geolozi koji žive u apstrakciji, odlažu za mnogo tisuća godina; ali to je samo zabluda. U stvarnosti, ne stojimo toliko daleko od te vremenske točke. Znae, čovječanstvo kao takvo postaje sve mlađe i mlađe. Znae, da ljudi sve više dolaze do toga da se njihov tjelesni i duševni razvoj nastavlja samo do određenog trenutka. U vrijeme Kristove smrti, kada se dogodilo otajstvo Golgote, ljudi su općenito bili sposobni za tjelesni i duševni razvoj do trideset i treće godine života. Danas je to samo do dvadeset i sedam godina. I doći će vrijeme u 4. tisućljeću kada će ljudi sposobni za razvoj biti samo do dvadeset i jedne godine. Zatim će doći vrijeme u sedmom tisućljeću kada će ljudi biti sposobni za razvoj, kroz svoju tjelesnost samo do četrnaeste godine. Žene će tada prestati biti plodne; na Zemlji će nastati potpuno drugačiji način života. To će biti vrijeme kada se Mjesec ponovno približi Zemlji, ponovno se integrira sa Zemljom.

Vidite, dragi prijatelji, čovjek sada mora početi promatrati takve izvanzemaljske događaje. On ne smije samo apstraktno sanjati o nečemu božanskom, već mora uzeti u obzir događaje povezane s njegovim razvojem. Mora znati: Mjesec je jednom napustio Zemlju; Mjesec će ponovno ući u Zemlju. I baš kao što je ovaj izlazak Mjeseca bio monumentaln događaj, tako će i ulazak Mjeseca biti monumentaln događaj. Mi kao ljudi i dalje ćemo naseljavati Zemlju, ali se više nećemo rađati na uobičajeni način; sa Zemljom ćemo biti povezani na način koji nije rođenjem. Ali do tada ćemo se na neki način razviti. I moramo povezati ono što se sada događa, intelekt koji postaje sjenovit, s onim što će jednog dana biti relevantan događaj u evoluciji Zemlje: Mjesec ponovno prodire u zemljinu materiju.

Naš intelekt postaje sve više i više sjenovit. Ako bi se to nastavilo, ako čovječanstvo ne bi odlučilo apsorbirati ono što može doći iz duhovnih svjetova, tada bi čovjek postupno, sve više i više postajao apsorbiran u sjenovitu obojanost svog intelekta.

Samo razmislite što taj sjenoviti intelekt zapravo sadrži. Taj sjenoviti intelekt ne može razumjeti samog čovjeka. Razumije minerale. Uostalom, to je jedino što ovaj sjenoviti intelekt može donekle razumjeti. Život biljaka mu ostaje misterij, život životinja mu ostaje još veći misterij, a njegov vlastiti život postaje potpuno neproziran. Na taj način čovjek stvara slike svijeta, koje su međutim, samo pitanja o svijetu, koje zapravo sadrže samo, moglo bi se reći, nešto što se ne približava pravoj prirodi biljaka, životinja, i posebno, čovjeka. Ovo stvaranje slika će se nastaviti sve dalje i dalje, ako čovjek ne odluči prihvatiti ono što mu se prenosi imaginacijama, novim imaginacijama, kroz koje mu se opisuje egzistencija svijeta. U sjenovite koncepte razumijevanja i

u sjenovite intelektualne predodžbe, mora uključiti ono što kao živu mudrost znanost duha može ponuditi. Na taj način, sjenovite slike intelekta moraju biti oživljene.

Ovo oživljavanje sjenovitih slika intelekta, nije samo ljudski događaj, to je kozmički događaj. Sjetite se što sam opisao u svojoj 'Tajnoj znanosti', da su se ljudske duše nekad uzdizale na planete, a zatim silazile u zemaljsku egzistenciju. U svojoj knjizi 'Tajna znanost' opisao sam kako su, jedni za drugim, ljudi s Marsa, Jupitera i tako dalje, sišli na Zemlju. Vidite, dogodio se značajan događaj - može se opisati samo na temelju činjenica koje se čovjeku otkrivaju u duhovnom svijetu - dogodio se značajan događaj sedamdesetih godina 19. stoljeća. Dok su u drevnim atlantskim vremenima ti ljudi silazili na Zemlju sa Saturna, Jupitera, Marsa i tako dalje, dok su ljudska bića duše, silazila u zemaljsku egzistenciju, sada počinje vrijeme u kojem druga bića koja nisu ljudska bića, ali su o tome ovisna za daljnji razvoj svoje egzistencije, dolaze na Zemlju i stupaju u odnos s ljudskim bićima na Zemlji, u kojem takva bića također silaze iz izvanzemaljskih oblasti svijeta. Od kraja osamdesetih 19. stoljeća nadzemaljska bića žele ući u zemaljsku egzistenciju. Baš kao što su ljudi Vulkana bili posljednji koji su sišli na Zemlju, tako i bića Vulkana sada ulaze u zemaljsku egzistenciju. U našoj zemaljskoj egzistenciji već imamo nadzemaljska bića. I upravo zahvaljujući toj okolnosti, da nadzemaljska bića donose poruke u ovu zemaljsku egzistenciju, je da uopće možemo imati koherentnu znanost duha.

Ali sveukupno, kako se ponaša ljudska rasa? Ljudska rasa se ponaša, moglo bi se reći, kozmički grubo prema tim bićima iz kozmosa, koja se tek polako, ali sigurno pojavljuju na Zemlji. Nije je briga za njih, ignorira ih, ova ljudska rasa. I to je ono što će Zemlju dovesti u sve tragičnije i tragičnije uvjete; jer tijekom sljedećih stoljeća, među nama će hodati sve više duhovnih bića čiji bismo jezik trebali razumjeti. I razumijemo ih samo ako pokušamo razumjeti što iz njih proizlazi: sadržaj znanosti duha. To je ono što nam žele dati, i žele da djelujemo u duhu znanosti duha, da se znanost duha primijeni u socijalnom ponašanju zemaljske egzistencije.

Od posljednje trećine 19. stoljeća doista se suočavamo s prodorom duhovnih bića iz kozmosa, isprva onih bića koja žive u sferi između Mjeseca i Merkura, ali koja, rekao bih, već jure u zemaljsku egzistenciju i pokušavaju tu naći uporište, time što ljudi sebe ispunjavaju s mislima o duhovnim bićima kozmosa. Tako se može opisati i ono što sam prije opisao, da moramo oživjeti svoj sjenoviti intelekt slikama znanosti duha. Tako se to apstraktno opisuje. Konkretno se to opisuje kada se kaže: duhovna bića žele sići u zemaljsku egzistenciju, i treba ih prihvatiti. Bit će potres za potresom, i na kraju bi zemaljsku egzistenciju doveli do socijalnog kaosa, ako bi se ta bića spustila, a ljudska egzistencija bila samo opozicija njima. Ta bića ne žele ništa drugo

nego biti predstraže za ono što će se dogoditi s egzistencijom Zemlje, kada se Mjesec ponovno ujedini sa Zemljom.

Vidite, danas ljudima to još uvijek može izgledati relativno bezopasno, ako imaju samo te misli, automatske, beživotne misli koje se javljaju kada se shvati mineralni svijet i minerali u biljkama, minerali u životinjama, minerali u ljudima. Želio bih reći da su to misli u kojima ljudi danas uživaju, s kojima se osjećaju ugodno kao materijalisti, jer su to jedine misli koje se danas misle. Ali samo uzmite u obzir ako bi ljudi nastavili tako razmišljati, da zapravo ne bi razvijali ništa drugo osim takvih misli, sve do vremena kada se, u 8. tisućljeću, lunarna egzistencija ponovno ujedini s zemaljskom egzistencijom, do čega bi tada došlo? Da, bića o kojima sam govorio postupno će se spustiti na Zemlju; bića Vulkana, vulkanski nadljudi, nadljudi Venere, nadljudi Merkura, nadljudi Sunca i tako dalje, ujedinit će se sa zemaljskom egzistencijom. Ali ako ljudi nastave samo im se protiviti, egzistencija Zemlje će se u sljedećim tisućljećima urušiti u kaos. Ljudi na Zemlji moći će automatski nastaviti razvijati svoj intelekt; koji se može razviti i unutar barbarstva; ali puni čovjek neće biti privučen ovim intelektom, i čovjek neće imati nikakav odnos s onim bićima koja žele sići k njemu u zemaljsku egzistenciju. I sva ona bića o kojima čovjek sada pogrešno razmišlja, bića o kojima se pogrešno razmišlja iz razloga što puki sjenoviti intelekt razmišlja samo o mineralu, rekao bih o grubom materijalu u mineralnom carstvu, u biljnom carstvu, u životinjskom carstvu, pa čak i u carstvu ljudi, one ljudske misli koje nemaju stvarnost, iznenada postaju stvarnost kada se Mjesec ujedini sa Zemljom. I iz Zemlje će izniknuti strašno leglo bića, koja se po svom karakteru nalaze između mineralnog i biljnog carstva, kao neka vrsta bića automata, s obilnim intelektom, s intenzivnim intelektom. S ovim pokretom, koji će zahvatiti Zemlju, Zemlja će biti prekrivena kao mrežom, mrežom strašnih pauka, pauka goleme mudrosti, ali koji u svojoj organizaciji ne dosežu ni razinu biljne egzistencije, strašnih pauka koji će se zapetljivati jedni u druge, koji će u svojim vanjskim pokretima oponašati sve što su ljudi zamislili sjenovitim intelektom, koji nije bio stimuliran onim što je trebalo doći kroz novu imaginaciju, onim što je trebalo doći kroz znanost duha općenito. Sve što ljudi misle takvim mislima, koje nisu stvarnost, postaje biće. Zemlja će biti prekrivena, kao što je sada prekrivena slojem zraka, kao što je ponekad prekrivena rojevima skakavaca, strašnim mineralnim-biljnim paucima, koji vrlo inteligentno, ali užasno zlobno, predu zajedno. I čovjek, ukoliko nije oživio svoje sjenovite intelektualne koncepte, umjesto da ujedini svoje biće s bićima koja su htjela sići od posljednje trećine 19. stoljeća, svoje biće će morati ujediniti s tim strašnim mineralno-biljnim paučnjacima. Čovjek sam će živjeti zajedno s tim paučnjacima, i svoj daljnji napredak u egzistenciji svijeta morat će tražiti u onom razvoju, koji ti paučnjaci tada preuzmu.

Vidite, to je ono što u potpunosti leži u stvarnosti razvoja čovječanstva na Zemlji, a što je danas u potpunosti poznato velikom broju onih koji sprječavaju čovječanstvo da prihvati duhovno-znanstveno znanje. Jer postoje i oni koji su svakako svjesni saveznici zapletenosti čovjekove zemaljske egzistencije u paučnjake. Danas više ne treba ustuknuti od opisa kao što je ovaj. Jer opisi ove vrste stoje iza onoga što mnogi ljudi i danas govore, koji iz starih tradicija još uvijek imaju neku svijest o takvim stvarima, koju imaju stare tradicije, i koji bi te stare tradicije htjeli okružiti određenim velom tajnovitosti. Naš razvoj kao čovječanstva na Zemlji nije takav da može i dalje biti prekriven velom misterije; i bez obzira koliko je velik otpor neprijatelja, stvari se moraju reći, jer je to, kao što stalno iznova ponavljam, ozbiljna stvar koja se čovječanstvu predstavlja kao pitanje prihvatanja ili odbacivanja otkrića znanosti duha. Ovdje se ne radi o nečemu iz čega bi se mogle donositi odluke koje bi mogle biti povezane ravnodušno samo sa simpatijom ili antipatijom, već o nečemu što intervenira u cijeloj strukturi kozmosa, jer pitanje je želi li čovječanstvo u sadašnjem vremenu postupno urasti u ono što dobri duhovi, koji se žele ujediniti s čovječanstvom, donose iz kozmosa, ili daljnju kozmičku egzistenciju čovječanstvo želi tražiti u paukovoj mreži čisto sjenovitih misli, zaplićući se. Danas nije dovoljno samo označiti nužnost duhovno znanstvenog znanja u apstraktnim formulama, već je potrebno pokazati kako misli postaju stvarnost. To je ono što je tako strašno kod svih apstraktnih teozofa koji se pojavljuju, to što ljudima predstavljaju apstrakcije kao što su: misli kasnije postaju stvarnost - ali im ne pada na pamet da predstave puni značaj, konkretno značenje stvari. A konkretno značenje stvari je sljedeće: da će intelektualne, sjenovite misli koje ljudi danas u sebi pletu, jednoga dana prekriti Zemlju poput paukove mreže, i da će se ljudi zaplesti u tu paukovu mrežu ako se ne žele uzdići iznad tih sjenovitih misli.

A put uzdizanja, dragi prijatelji, već je označen. Moramo vrlo ozbiljno shvatiti takve stvari, kao što je misao kojom sam prošle nedjelje zaključio svoja predavanja o boji, gdje sam rekao da se radi o tome da se znanje o boji izvuče iz apstraktne fizike, da se znanje o boji doista dovede u područje gdje fantazija, osjećaj umjetnika koji razumije prirodu boje i duhovno znanstveni pogled na svijet, djeluju zajedno. Vidjeli smo kako se mogu shvatiti bića boje i suština boje, kako se može uzdići ono što fizika svojim strašnim nacrtima uranja u ahrimansko, kako se umjetnički uzdiže, tako da se zapravo može utemeljiti teorija boje, koja je, naravno, daleko od načina mišljenja današnje znanosti, ali koja svakako može biti osnova za umjetničko stvaranje ako se čovjek njome prožme. Takve misli treba shvatiti ozbiljno.

I još jednu misao treba shvatiti ozbiljno. Naši mladi ljudi se šalju u bolnice i na prirodoslovne fakultete; tamo im se objašnjava čovjek. Preko leša ćete učiti o čovjekovom koštanom sustavu i čovjeku općenito u njegovoj

organizaciji. Naučit ćete logički strukturirati čovjekov organizam u apstraktnim mislima.

Ali, dragi moji prijatelji, tako se čovjeka ne upoznaje, tako se upozna samo mineralna strana čovjeka. Samo kroz ovu znanost može se o čovjeku saznati kakvo značenje ima izlazak Mjeseca i njegov povratak, i što se transformira u paukova stvorenja, iz paukovih misli današnjice. Treba se pripremiti za znanje koje čovjeka shvaća na drugačiji način, a to se može pripremiti samo ako se znanost uzdigne do umjetničke kontemplacije, ako se jednom prizna: da, znanost, kako se danas shvaća, može dosegnuti određenu točku: do minerala, u mineralnom carstvu, u biljnom carstvu, u životinjskom carstvu, u carstvu ljudi. Ali već u biljnom carstvu, znanost se mora transformirati u umjetnost, a još više u životinjskom carstvu. Željati shvatiti životinjski oblik, željeti ga razumjeti onako kako to čine anatomi ili fiziolozi - besmislica! I dok si čovjek ne prizna da je to besmislica, sjenoviti intelekt ne može se transformirati u živo duhovno shvaćanje svijeta. Ono što se danas predaje našoj mladeži u tako beznadno apstraktnom obliku kada dođu na sveučilište, svugdje mora kulminirati umjetničkim razumijevanjem. Jer ono što nas okružuje kao priroda stvara umjetnost. I dok ne shvatimo da je ono što nas okružuje u prirodi umjetnička tvorevina, i da se može shvatiti samo umjetničkim konceptima, nikakvo spasenje ne može ući u naš svjetonazor. Trebala bi se učvrstiti ideja da mučilišta u srednjovjekovnim dvorcima, gdje su ljudi bili smješteni u 'željeznu djevicu' i zatim probijani kopljima, podsjećaju samo na nešto fizički živopisniji postupak, koji je, međutim, isti postupak koji se provodi kada se mladima našeg vremena pokaže anatomija i fiziologija i onda im se kaže da će to pomoći da shvate nešto o prirodi čovjeka. Ne, neće razumjeti ništa osim onoga što je stvoreno duhovno-duševnim elementom mučenja: on razumije osakaćenog čovjeka, mineraliziranog čovjeka, onaj dio čovječanstva koji će jednog dana biti utkan u paukov pokrov Zemlje.

Nije li to teško, da moć civilizacije danas leži u onima koji najistinitije misli, ono što je najintimnije povezano sa spasenjem ljudskog razvoja, s cijelom misijom ljudskog razvoja u svijetu, smatraju nečim glupim! To je tragično i čovjek se mora suočiti s tom tragičnošću. Jer tek kada se ova tragedija sasvim živo ima pred dušom, možda će se moći skupiti snaga da se stvarno donese odluka da se na ovom mjestu poduzima što više djelatnosti, kako bi se osiguralo da intelekt, koji je postao sjenovit, pronađe mogućnost prihvatanja duhovnog svijeta koji izranja iz nadosjetilnog, tako da se taj sjenoviti intelekt učini prikladnim za ono u što treba ući. Ovaj sjenoviti intelekt ne smije biti degradiran u carstvo ispod biljnog, u paukovo leglo koje se širi Zemljom, već čovjek treba biti uzdignut kada žene više ne budu plodne, kada dođe 8. tisućljeće, kada se Mjesec ponovno ujedini sa Zemljom. Ono što će tada ostati jest zemaljsko, što čovjek mora usmjeravati samo izvana kao da mu je pod nogama, ono što ne mora ponijeti sa sobom u

kozmičku egzistenciju. Čovjek bi se trebao pripremiti da se jednog dana ne mora stopiti s onim što se na ovaj način mora razviti na površini Zemlje. Jer kao što je čovjek bio izvučen iz predzemaljske egzistencije u ovu zemaljsku egzistenciju, kao što se s pojavom Mjeseca dogodilo fizičko rođenje, rođenje od muškarca i žene, tako će ponovno biti ono što više nije rođenje od muškarca i žene, jer je to samo privremena epizoda u cijelom kozmičkom razvoju; ovo je epizoda koja čovjeku treba donijeti osjećaj slobode, svijest o slobodi, jedinstvo individualnosti i osobnosti, epizoda koja se ne smije prezirati, epizoda koja je nužna u cijelom kozmičkom napredovanju, ali je nešto za što se ne smije čvrsto uhvatiti. I čovjek se ne smije prepustiti gledanju tek apstraktnog božanstva, već mora konkretno gledati na ono što je povezano s njegovim razvojem. Može postići istinski unutarnji preporod cijelog svog duhovno-duševnog bića ako shvati ovo veliko vremensko razdoblje, ali u konkretnom razvojnog obliku, kroz koje prolazi u uzastopnim zemaljskim životima.

To je ono što nam danas govori istinska znanost duha. Stvari se jednostavno sudaraju. Danas volji prijeti, izgon iz duhovnosti, sjedinjenje s paukovom mrežom Zemlje; ta volja svjesno živi u pojedinim ljudima, jer vjeruju da je to opravdano, ako se sami duhovno obrazuju, a druge ostave u neznanju. Ali za većinu njih, situacija je takva da žive u neznanju, da u osnovi nemaju pojma kakva ih strašna zemaljska sudbina čeka, povezujući se s onim što je starija znanost duha nazivala šesnaest načina ljudskog uništenja. Jer, dragi moji prijatelji, baš kao što postoje mnogi načini da se sjenovitim intelektom okrenemo onome što može doći kao vijest, kao poruka iz duhovnog svijeta, tako naravno postoje varijacije, varijante sjenovitog intelekta, kako bi se povezalo s bićem paukove kore koja će u budućnosti okružiti Zemlju, kroz ovu aktivnost intelekta. Intelekt će tada objektivno vladati raznim udovima koje će ovo paukovo stvorenje imati, koji će se međusobno ispreplitati, koji će se međusobno ispreplitati i koji će u tom ispreplitanju, u tim međusobnim ispreplitanjima poput kaduceja, stvarati divne, najpametnije, najdomišljatije - u modernom smislu riječi, domišljate - formacije. Ali budući da čovjek počinje shvaćati umjetničko iznutra, moći će razumjeti ono što je iznad mineralnog, ono što se izražava u obliku biljke.

Pogledajte samo koliko je simptomatično u razvoju čovječanstva, da je Goethe, koji je bio umjetnički nastrojen, otkrio teoriju metamorfoze. Sve pedanti okolo su to smatrali diletantizmom, a pedanti to i danas smatraju diletantizmom. Kod Goethea se, međutim, umjetnički pogled na svijet, i iznad svega jasan smisao, spaja s onim pogledom koji samu prirodu već vidi kao umjetničku. Nije mogao ići toliko daleko da i životinju vidi dalje od same strukture kralježaka i kostiju lubanje. Ta divna transformacija čovjekove prethodne egzistencije, koja ostalu tjelesnost oblikuje u oblik glave, ta divna umjetnička transformacija uzdužnih kostiju u sferne kosti, to je ono što, kada se stvarno sagleda, daje pravi uvid u razliku između ostatka ljudskog

oblika i glave. To je nužno, ako se ljudska glava želi skulpturalno integrirati u ostatak ljudskog organizma.

Ali to je istovremeno, kao i umjetnost, istinska znanost, jer je sva znanost koja se ne uzdiže do te umjetnosti je varljiva znanost, znanost koja čovjeka uranja u kozmičku nesreću. Tako da doista možemo vidjeti kako, s jedne strane, istinska znanost duha upućuje na umjetničko zahvaćanje. Živjelo je, rekao bih, himnički, u Goetheovoj duši kada je oko 1780. napisao svoju proznu himnu 'Priroda': 'Priroda, njome smo okruženi i zagrljeni...'. Cijela stvar plete takvu mrežu predodžbi, da bi se moglo reći, da je poput razvoja čežnje za upijanjem duhovnih bića iz cijelog kozmosa. Da, daljnji razvoj ovih misli, koje žive u ovoj Goetheovoj proznoj himni 'Priroda', daljnji razvoj tih misli osigurao bi mjesto za ona bića koja žele sići iz izvanzemaljskog kozmosa. Ali ono što je razvijeno tijekom 19. stoljeća, ti strašni koncepti mučenja ljudske fiziologije, biologije, sustava biljaka i tako dalje, koji u osnovi nemaju nikakve veze s onim što je pravo biće biljke, kao što smo mogli istaknuti kod razmatranja boja, svi ti neumjetnički koncepti su ono što ne može dati nikakvo znanje, ono što ne može dosegnuti čovjeka. Stoga je ono što se danas smatra znanošću u biti proizvod Ahrimana, nešto što čovjeka vodi u zemaljsku propast, nešto što ga sprječava da uđe u sferu koju mu, rekao bih, donose izvanzemaljska bića od posljednje trećine 19. stoljeća.

Kultiviranje znanosti duha, dragi moji prijatelji, nije samo nešto apstraktno; kultiviranje znanosti duha također znači otvaranje vrata izvanzemaljskim utjecajima koji nastoje doći na Zemlju od posljednje trećine 19. stoljeća. Kultivirati znanost duha je pravi kozmički događaj; toga bismo jednostavno trebali biti svjesni.

Dakle, možemo reći: promatramo razdoblje od izlaska Mjeseca do njegovog povratka. Ovaj Mjesec, za koji kažemo da nam reflektira sunčevu svjetlost, zapravo ima duboku vezu s našom egzistencijom. Odvojio se od Zemlje, kako bi čovjek na Zemlji mogao biti slobodan. Ali čovjek bi trebao iskoristiti ovo vrijeme, da ne opskrbljuje Mjesec materijalom koji se može povezati s egzistencijom Mjeseca unutar Zemlje, kada se Mjesec ponovno vrati, u tom novom kraljevstvu prirode, od čega sam nešto sada predstavio u prilično jasnom obliku.

Moglo bi se reći da ljudi danas već imaju neku slutnju što će se dogoditi. Ne znam s kakvim su osjećajem ljudi čitali ono što Nietzsche opisuje u svom 'Zaratustri' u poglavlju o najružnijem čovjeku u dolini smrti. To je dirljiv, tragičan prikaz. Nietzsche, naravno, nije imao viziju te doline smrti u koju će se zemaljska egzistencija pretvoriti kada ovo leglo pauka, o kojem sam govorio, prekrije Zemlju. Ali u vrijeme kada se pojavila Nietzscheova fantazija o ovoj dolini smrti, nešto od te slike budućnosti živjelo je podsvjesno u njemu, i on je najružniju osobu smjestio u tu dolinu smrti. To je nešto poput slutnje kako će ljude, ako nastave njegovati sjenovite misli, lunarna

egzistencija koja se spušta na Zemlju odnijeti kao najružnije figure, koji će upasti u ovaj roj pauka kao najružniji ljudi i biti s njima sjedinjeni.

Kakva bi korist bila od toga da se te stvari danas drže u tajnosti, što mnogi žele? To bi značilo bacati pijesak u oči ljudima. Velik dio onoga što se danas širi kao duhovnost u osnovi nije ništa drugo nego bacanje pijeska u oči ljudima. Ponekad se susreću ljudi koji razumiju što znači bacati pijesak u oči ljudima i ne shvatiti niti jedan povijesni događaj onakvim kakav stvarno jest. Koliko ljudi danas zna da se u naše vrijeme zbivaju događaji od temeljne važnosti? Već sam isticao takve stvari. Koliko ljudi želi ući u takve stvari? Ljudi žele zatvoriti oči pred tim stvarima, žele reći: pa, te stvari stvarno nisu značajne. Ali znakovi definitivno postoje i ljudi bi ih trebali razumjeti.

To je, dragi prijatelji, ono što sam htio dodati razmišljanjima o svijetu boja i o povezanosti čovjeka i izvanzemaljskog kozmosa. S takvim razmatranjima nastaviti ćemo i u budućnosti.

PETNAESTO PREDAVANJE

Dornach, 2. lipnja 1921.

Posljednjih sam tjedana više puta govorio o velikoj promjeni koja se dogodila u zapadnoj civilizaciji tijekom 4. stoljeća poslije Krista. Kad se o takvoj stvari raspravlja, uvijek se mora ukazati na nešto što je ovdje često bilo predmetom razmatranja, ali što se uvijek mora imati u vidu; mislim na ono što se duševno jako razlikuje jedno od drugog, metamorfoze čovjekova razvoja. Kada se govori o tako ključnoj točki u čovjekovom razvoju kao što je 4. stoljeće poslije Krista, mora se biti svjestan da se duševni život ljudi promijenio, takoreći, skokovito. Takav pogled danas jednostavno nije prihvaćen. Danas prevladava pogled: ljudska rasa prošla je kroz povijest koja se, prema najnovijim dokumentima, može pratiti, recimo, do 3. ili 4. tisućljeća; onda, ako se vraćate unatrag, nema ničeg drugog dok ne dođete do potpuno životinjsko-ljudskih uvjeta. Ali za vrijeme povijesnog razdoblja, smatra se da su ljudi u biti oduvijek mislili i osjećali na isti način kao što osjećaju danas, u najboljem slučaju da su prije bili u toj djetinjastoj fazi razvoja i da su se konačno probili do onoga za što danas kažemo da smo divno daleko stigli u svom poznavanju svijeta. Pa, u nekoj mjeri nepristrano promatranje ljudskog života, govori suprotno, i morao sam vam opisati kako je došlo do ogromne promjene u 4. stoljeću poslije Krista, kako se zatim druga promjena u cjelokupnom čovjekovu duševnom životu dogodila početkom 15. stoljeća, i kako se prekretnica u čovjekovom duševnom životu dogodila i u 19. stoljeću.

Danas želimo pogledati, rekao bih, na svojevrsan detalj ovog razvoja. Danas bih vam želio predstaviti osobu koja zaista pokazuje kako su ljudi u relativno nedavnom vremenu razmišljali drugačije nego mi danas. Osobnost, koja je već spomenuta na prethodnim predavanjima, ona je od Johannes Scotus Erigene, koji je živio na dvoru Karla Ćelavog u Francuskoj u 9. stoljeću nove ere. Johannes Scotus Erigena, koji je imao svoj dom tamo, s druge strane kanala, rođen je oko 815. godine i živio je do druge polovice 9. stoljeća, on je osobnost koja zapravo predstavlja intimniji kršćanski način razmišljanja 9. stoljeća poslije Krista, ali način razmišljanja koji je još uvijek potpuno pod utjecajem prvih kršćanskih stoljeća. Johannes Scotus Erigena očito je bio prilično zainteresiran za uranjanje u ono, što je bilo uobičajeno učenjačko i teološko obrazovanje njegovog vremena. Oboje se podudaralo u njegovo vrijeme: učenjačko i teološko obrazovanje. I to učenjačko i teološko obrazovanje moglo se najbolje steći tamo, preko La Manchea, posebno u irskim institucijama, gdje se kršćanstvo njegovalo na određeni ezoterični način. Tada su franački kraljevi shvatili kako privući takve osobe na svoj dvor, a kršćanski odgoj koji je potom prožeo franačko carstvo i proširio se iz franačkog carstva dalje na istok u zapadnu Njemačku, bio je u biti pod

utjecajem tih osoba koje su franački kraljevi doveli od preko La Manchea. Ali Johannes Scotus Erigena također je pronikao u sve što je bilo posebno karakteristično za grčke crkvene oce, te je pronikao u one spise koji imaju određenu problematičnu prirodu unutar zapadne civilizacije, u spise Dionizija Areopagita. Neki smatraju da je ovaj Dionizije Areopagita izravni učenik Pavla. Međutim, spisi se pojavljuju tek u 6. stoljeću, pa neki stoga govore o pseudo-dionizijskim spisima koje je napisao netko u 6. stoljeću, a zatim pripisao Pavlovom učeniku.

Svatko tko ovako govori ne razumije u potpunosti način na koji se duhovno znanje širilo u tim ranijim stoljećima. Takva škola poput one u kojoj je sam Pavao predavao u Ateni, imala je znanje koje se u prvom redu predavalo samo usmeno, koje se zatim prenosilo s koljena na koljeno, a koje je tek mnogo, mnogo kasnije zapisano. Ono što je kasnije zapisano ne mora nužno biti neautentično, već s određenim identitetom može odražavati ono što je staro stoljećima. I vrijednost kakvu mi danas pridajemo nekoj osobnosti, u tim davnim vremenima, osobnosti se nije pridavala. I možda ćemo se danas moći dotaknuti jedne okolnosti, kada ćemo govoriti o tome kod Johannes Scotus Erigene, zašto je to bio slučaj, zašto se u to vrijeme osobnost malo cijenila.

Ali jedno je sigurno van svake sumnje: učenja zapisana u ime Dionizija Areopagita smatrana su posebno vrijednima zapisivanja u 6. stoljeću. Smatralo se onim što je sačuvamo iz ranih kršćanskih vremena i što je posebno u tom vremenu trebalo zabilježiti. Ovu činjenicu kao takvu treba promatrati kao nešto posebno. U vremenima prije 4. stoljeća poslije Krista, ljudi su jednostavno imali više povjerenja u sjećanje koje se prenosilo s koljena na koljeno, nego što su to imali u kasnijim vremenima. U stara vremena, ljudi nisu bili toliko skloni zapisivanju stvari. Ali približavalo se vrijeme kada je postajalo sve potrebnije bilježiti stvari koje su se prije lako prenosile usmeno, jer doista postoji nešto suptilno što je zabilježeno u spisima Dionizija. I ono što je Johannes Scotus Erigena mogao proučiti u tim spisima zasigurno je moglo na njega ostaviti izvanredno dubok dojam. Jer način razmišljanja koji se nalazi kod ovog Dionizija bio je otprilike sljedeći: mi ljudi, možemo istraživati osjetilno-fizički svijet pomoću koncepata koje formiramo i percepcija koje možemo steći. Tada možemo koristiti svoj intelekt kako bismo iz činjenica i entiteta ovog fizički-osjetilnog svijeta izveli zaključke. Razvijamo se, takoreći, do sadržaja intelekta koji više nije opažen osjetilima, koji se ne doživljava u predodžbama, u konceptima, i kada smo oblikovali svoje koncepte, svoje predodžbe iz osjetilnih činjenica i osjetilnih entiteta, tada dobivamo poriv da se s tim predodžbama pokrenemo prema nadosjetilnom, prema duhovnom, prema božanskom.

Ali Dionizije sada ne postupa na način da kaže, da ovo ili ono saznajemo iz osjetilnih stvari, naš intelekt dobiva svoje predodžbe i tada zaključuje o

božanskom, zaključuje o duhovnom svijetu - on to ne kaže, već kaže: predodžbe koje dobivamo iz osjetilnih stvari, nisu prikladne za izražavanje božanskog. Jednostavno ne možemo, bez obzira koliko suptilne bile naše predodžbe o osjetilnim stvarima, uz pomoć tih predodžbi izraziti što je bit božanskog. Stoga moramo pobjeći od pozitivnih predodžbi i pribjeći negativnim predodžbama. Naprimjer, kada susrećemo druge ljude govorimo o osobnosti. Prema ovom Dionizijevom gledištu, kada govorimo o božanstvu, ne bismo trebali govoriti o osobnosti, jer je ideja osobnosti premalena, preniska da bi označavala božanstvo. Radije bismo trebali govoriti o nadosobnosti. Kada govorimo o božanstvu, ne bismo trebali govoriti čak ni o biću. Kažemo da čovjek jest, da životinja jest, da biljka jest. Bogu ne bismo trebali pripisivati biće u istom smislu kao što to činimo čovjeku, životinjama i biljkama, već bismo mu trebali pripisati nadbiće. I tako, smatra Dionizije, trebali bismo pokušati uzdići se iz osjetilnog svijeta do određenih predodžbi, ali onda bismo trebali, takoreći, te predodžbe svugdje preokrenuti i dopustiti im da postanu negativne. Trebali bismo se takoreći, iz svijeta osjetila uzdići do pozitivne teologije, ali se onda okrenuti i uspostaviti negativnu teologiju, koja je zapravo toliko visoka, toliko prožeta Bogom i božanskom mišlju, da se izražava samo u negativnim predikatima, u negacijama onoga čega se može imati predodžba iz svijeta osjetila.

I tako je Dionizije Areopagit vjerovao da može prijeći u božansko-duhovni svijet tako što će, u određenom smislu, napustiti sve što se može razumjeti intelektom i prijeći u svijet nadintelekta.

Vidite, ako Dionizija smatramo Pavlovim učenikom, onda je živio krajem 1. kršćanskog stoljeća u 2. kršćanskom stoljeću, i stoga je živio nekoliko stoljeća prije odlučujućeg 4. stoljeća poslije Krista. Osjeća što se približava: vrhunac čovjekova intelektualnog razvoja. Na neki način, dijelom svog bića osvrće se na stara vremena. Zna, prije 8. stoljeća prije Krista, ljudi nisu na takav način govorili o intelektu, kao što je to bilo od 8. stoljeća prije Krista. Intelekt, ili duša intelekta, rođena je tek u 8. stoljeću prije Krista, a iz tog rođenja duše intelekta proizašla je grčka i latinska kultura. Vrhunac su dosegle u 4. stoljeću poslije Krista. Prije ovog 8. stoljeća prije Krista, čovjek nije spoznao svijet intelektom; spoznao ga je promatranjem. Starije egipatsko i starije kaldejsko znanje stečeno je promatranjem, stečeno je na isti način na koji mi stječemo svoje vanjsko osjetilno znanje, iako je to pretkršćansko znanje bilo duhovno znanje. Duh se promatrao na isti način na koji mi danas promatramo ono osjetilno i na koji su Grci promatrali ono osjetilno. Dakle, kod Dionizija Areopagita postoji nešto poput čežnje za promatranjem, koje je izvan intelekta.

Sada se pred Dionizijem pojavila velika misterija Golgote. Živio je u intelektualnoj kulturi svog vremena. Svatko tko se udubi u spise Dionizija, bez obzira tko on bio, vidjet će koliko je snažno ovaj čovjek živio u svemu što

je intelektualna kultura njegova vremena proizvela. Visokoobrazovani Grk, ali istovremeno čovjek čija je cijela osobnost bila ispunjena veličinom otajstva Golgote, i koji je sam sebi rekao: koliko god se trudili ne možemo svojim intelektom shvatiti otajstvo Golgote i što se iza njega krije. Moramo ići iznad intelekta. Moramo se razviti od pozitivne teologije do negativne teologije.

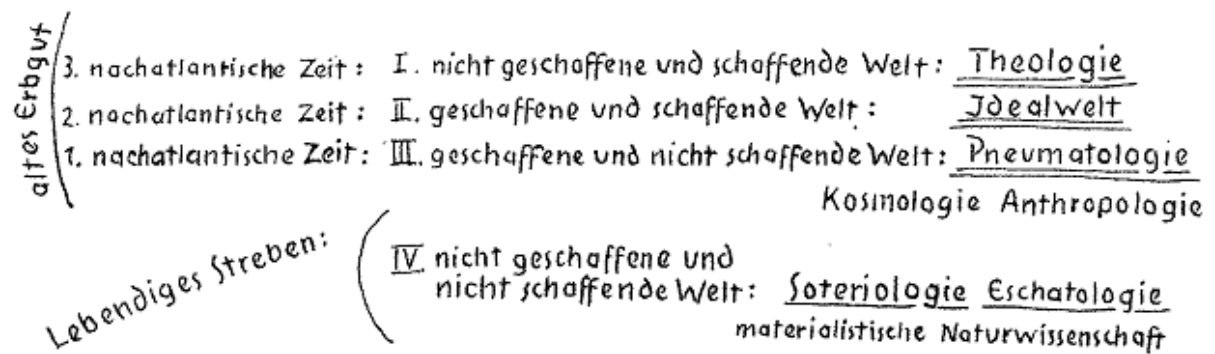
To je ostavilo velik dojam na Johannes Scotus Erigena kada je u 9. stoljeću čitao spise ovog Dionizija Areopagita; jer ono što je uslijedilo nakon 4. stoljeća poslije Krista, koje je bilo više augustinsko, razvijalo se tek sporo na način koji sam opisao na prethodnim predavanjima. Takav duh, upravo jedan od onih koji su se školovali u školama mudrosti u Irskoj, još je uvijek živio u prvim kršćanskim stoljećima, takav se duh još uvijek mogao svakim vlakom duše uhvatiti za ono što je napisano kod Dionizija Areopagita. I istovremeno, međutim, Johannes Scotus Erigena imao je snažan poriv da se posluži intelektom, da iskoristi ono što čovjek može postići svojim intelektom, da uspostavi neku vrstu pozitivne teologije, koja je za njega istovremeno bila i filozofija, i Scotus Erigena marljivo je proučavao grčke crkvene oce. Kod njega nalazimo, naprimjer, precizno poznavanje Origena, koji je živio od 2. do 3. stoljeća poslije Krista.

Ako proučavamo ovoga Origena, zapravo nalazimo gledište sasvim drugačije od kršćanskog, to jest od onog koje se kasnije pojavilo kao kršćansko gledište. Origen je i dalje mišljenja da filozofija mora prožimati teologiju, da se čovjeka može proučavati s njegovim cijelim bićem samo ako ga se promatra kao emanaciju božanstva, ako ga se promatra na način da je nekoć svoje podrijetlo uzeo od božanstva, zatim se neprestano snižavao, ali je kroz otajstvo Golgote dobio mogućnost ponovnog uzdizanja k božanstvu, kako bi se zatim ponovno sjedinio s božanstvom. Od Boga u svijet i natrag k Bogu, otprilike bi se tako mogao opisati put koji je Origen prepoznao kao svoj. I u osnovi, nešto slično tome je i temelj dionizijskih spisa, a zatim se to prenijelo na takve ličnosti, od kojih je jedna bio Johannes Scotus Erigena. Ali bilo ih je mnogo.

Moglo bi se reći da je, kao nekim povijesnim čudom, potomstvo upoznalo spise Johannes Scotus Erigene. Za razliku od drugih spisa iz prvih stoljeća, koji su bili slični i potpuno su izgubljeni, oni su preživjeli do 11. stoljeća, 12. stoljeća, a neki čak i do 13. stoljeća. U to vrijeme, papa ih je proglasio hereticima i naredio da se sve kopije moraju pronaći i spaliti. Tek mnogo kasnije, u izgubljenom samostanu, ponovno su otkriveni rukopisi iz 11. i 13. stoljeća. U 14, 15, 16, 17. stoljeću o Johannes Scotus Erigeni nije se znalo ništa. Spisi su spaljeni poput sličnih spisa koji sadrže sličan materijal iz istog razdoblja, i onda ondje gdje su s rimskog gledišta bili sretniji: sve ostale primjerke mogli su zapaliti! Ostalo je samo nekoliko Scotus Erigene.

Ako sada uzmemo u obzir 9. stoljeće poslije Krista, i ako uzmemo u obzir da je u Johannes Scotus Erigeni živio egzaktan poznavatelj mudrosti prvih kršćanskih stoljeća, onda si moramo reći: ovo je karakterističan predstavnik onoga što je preživjelo iz ranijeg razdoblja, od vremena prije 4. stoljeća poslije Krista, do kasnijih vremena. U tim kasnijim vremenima, sve se okoštalo, moglo bi se reći, u mrtvom latinskom jeziku. Ono što je nekoć bilo živo kao mudrost o nadosjetilnom svijetu postalo je okoštalo, dogmatizirano, kruto i intelektualno. Ali u ljudima poput Scotus Erigene još je živjelo nešto od stare vitalnosti neposrednog duhovnog znanja, kakva je postojala u prvim kršćanskim vremenima, i kakvu su oni najviše prosvijetljeni duhovi koristili upravo da bi razumjeli otajstvo Golgote.

Ta je mudrost morala na neko vrijeme izumrijeti, kako bi se od prve trećine 15. stoljeća do naših vremena mogao njegovati čovjekov intelekt. Intelekt kao takav doista jest duhovna osobina čovjeka, ali on se u prvom redu okrenuo materijalnom. Stara mudrost morala je nestati kako bi se mogao roditi intelekt u svom sjenovitom stanju. Ako su udubimo u njegove spise, ne na pedantan, akademski način, već s cijelom osobom, primjećujemo da kod Scotus Erigene govori nešto iz drugih duševnih temelja, od onih iz kojih su riječi kasnije izgovarane. U određenom smislu, čovjek još uvijek govori iz dubina do kojih kasnije duhovni život više nije mogao doprijeti. Sve je duhovnije, i općenito kada je čovjek govorio spoznajno, govorio je o stvarima koje se događaju u duhovnom području.

Der Mensch:

Sein: Vater
Weisheit: Sohn
Leben: Heiliger Geist

1. ist als mineralisches Wesen
2. leibt und lebt als Pflanze
3. empfindet als Tier
4. urteilt und schließt als Mensch
5. erkennt als Engel
6. schaut als Erzengel

Iznimno je važno pomno proučiti kako je Johannes Scotus Erigena strukturirao svoju spoznaju. U svom velikom djelu o strukturi prirode, koje

je na upravo opisani način došlo do potomstva, on ono što ima reći o svijetu, razlikuje u četiri poglavlja, a u prvom poglavlju prvo govori o nestvorenom i svijetu koji se stvara (vidi gore). Ovo je prvo poglavlje koje opisuje, na način na koji Johannes Scotus Erigena vjeruje da može, Boga kakav je bio prije nego je došao blizu bilo čega što je stvaranje svijeta. Johannes Scotus Erigena opisuje to na način na koji bih rekao da je to naučio kroz spise Dionizija, a opisuje to razvijajući najviše koncepte intelekta, ali istovremeno svjestan da se s njima može doći samo do određene granice, iza koje leži negativna teologija. Dakle, čovjek se samo približava onome što je zapravo istinska bit duhovnog, božanskog. U ovom poglavlju nalazimo, između ostalog, prekrasan traktat o božanskom Trojstvu, koji je i danas poučan. Kaže da kada gledamo stvari oko sebe, prvo nalazimo bitak kao univerzalnu duhovnu kvalitetu (gornja ilustracija). Taj bitak je, u određenom smislu, ono što obuhvaća sve. Ne bismo smjeli Bogu pripisivati bitak koji imaju stvari, već o bitku božanstva možemo govoriti samo u određenom smislu gledajući prema onome što je nadbitak. Isto tako, nalazimo da su stvari u svijetu ozračene i prožete mudrošću. Bogu ne bismo trebali pripisivati samo mudrost, već nadmudrost. Ali upravo kada krenemo od stvari, dolazimo do granica mudrosti. Ali nije samo mudrost u svim stvarima: sve stvari žive; u svim stvarima postoji život. Dakle, kada Johannes Scotus Erigena vizualizira svijet, kaže: u svijetu vidim bitak, mudrost, život. Svijet mi se u ova tri aspekta pojavljuje, kao bitak, kao mudrošću ispunjen, svijet života. Za njega su to poput tri vela koje intelekt stvara kada gleda stvari. Ali prvo opisuje velove i kaže: kad gledam bitak, on mi predstavlja Oca; kad gledam mudrost, ona mi u kozmosu predstavlja Sina; kad gledam na život, on mi u kozmosu predstavlja Duha svetoga.

Vidite, Johannes Scotus Erigena polazi od filozofskih koncepata i uzdiže se do onoga što je kršćansko Trojstvo. Dakle, on prolazi unutar njom stazom, počevši od dokučivog, u takozvano nedokučivo. To je ujedno i njegovo uvjerenje. Ali on govori na takav način da se iz načina na koji predstavlja stvari može vidjeti da je učio od Dionizija. U trenutku kada dođe do bitka, mudrosti, života, a oni predstavljaju Oca, Sina i Duh, on zapravo želi pustiti da se ti koncepti razdvoje u općem duhovnom, u koje bi se čovjek tada morao uzdići iznad konceptualnog. Ali on ljudima ne pripisuje sposobnost da dođu do takvog nadkonceptualnog.

Dakle, Johannes Scotus Erigena je sin svog doba, koje je razvilo intelekt, i koje je, ako je sebe ispravno shvatilo, moralo sebi reći da ne može ući u nadkonceptualno.

Drugo poglavlje zatim opisuje, u određenom smislu, drugi sloj egzistencije svijeta, stvoreni i svijet koji se stvara (vidi ilustraciju gore). To je svijet duhovnih bića u kojem moramo tražiti anđele, arhanđele, arhaje i tako dalje. Ovaj svijet duhovnih bića, koji također nalazimo zabilježen kod Dionizija

Areopagita, ovaj svijet duhovnih bića stvara posvuda u svijetu, ali on je sam započet od najvišeg bića, dakle stvoren, i stvara u svim detaljima egzistencije koja nas okružuje.

Kao treći svijet u trećem poglavlju on zatim opisuje stvoreni i nestvoreni svijet. To je svijet koji opažamo oko sebe svojim osjetilima. To je svijet životinja, biljaka i minerala, zvijezda i tako dalje. U ovom poglavlju on se bavi otprilike svime što bismo nazvali kozmologijom, antropologijom, i tako dalje, onom što danas nazivamo oblašću znanosti.

U četvrtom poglavlju bavi se nestvorenim i nestvarajućim svijetom. To je opet božanstvo, ali onakvo kakvo će biti kada se sva bića, posebno ljudska bića, vrate u njega, kada više neće biti stvaralačko, kada upije u sebe u blaženom počinku - tako zamišlja Johannes Scotus Erigena - sva ona bića koja su iz njega izašla.

Ako pogledamo ova četiri poglavlja, zapravo u njima imamo, rekao bih, poput sažetka svega što se prenosilo, onako kako je postojalo u školama mudrosti iz kojih je potekao Johannes Scotus Erigena. Ako uzmemo ono što opisuje u prvom poglavlju, imamo ono što se u njegovom smislu naziva teologijom, teologijom, stvarnom učenju o božanskom.

Ako uzmemo drugo poglavlje, u njemu imamo ono što on naziva svijetom ideja, našim modernim jezikom, ali ideja predstavljenima kao suština. On ne opisuje apstraktne ideje, već anđele, arhanđele, i tako dalje; on opisuje cijeli shvatljivi svijet, kako se nazivao, koji, međutim, nije bio shvatljivi svijet poput našeg, već svijet živih bića, živih shvatljivih bića.

U trećem poglavlju, kao što sam rekao, opisuje ono što bismo danas nazvali našom znanošću, ali na drugačiji način. Od ere Galileja ili Kopernika, što je bilo kasnije, više nemamo ono što se u vrijeme Scotus Erigene nazivalo kozmologijom ili antropologijom. Ono što se naziva kozmologijom, još je uvijek nešto što se opisuje iz duha, nešto što se opisuje na način da duhovna bića upravljaju zvijezdama, da duhovna bića također i žive u zvijezdama, da su elementi vatra, voda, zrak i zemlja prožeti duhovnim bićima. Dakle, to je nešto drugačije, to što se opisuje kao kozmologija. Materijalistički pogled koji se pojavio sredinom 15. stoljeća tada nije postojao, i ono što je on imao kao antropologiju nešto je sasvim drugačije od onoga što danas u našem dobu materijalizma nazivamo antropologijom.

Mogu vam reći nešto što je izrazito karakteristično za ono što Johannes Scotus naziva antropologijom. On gleda čovjeka i kaže: čovjek prije svega nosi u sebi bitak. Dakle, on je mineralno biće, u sebi ima mineralno biće. Dakle, prije svega: čovjek je mineralno biće (vidi ilustraciju). Drugo, čovjek raste i živi poput biljke. Treće: ljudi osjećaju kao životinje. Četvrto: čovjek

prosuduje i zaključuje, donosi zaključke kao čovjek. Peto: čovjek spoznaje kao anđeo.

Pa, to je naravno nešto monstruozno u naše vrijeme! Kad Johannes Scotus Erigena govori o prosuđivanju i zaključivanju, što se naprimjer radi na sudu, kad se nekome sudi, tada čovjek sudi i zaključuje kao čovjek. Ali kada spozna, kada pronikne u svijet znanjem, tada se čovjek ne ponaša kao čovjek, već kao anđeo! Želim ovo reći prije svega kako bih pokazao da je u tom dobu antropologija nešto drugačije nego što je danas, jer, zar nije istina, danas bi se teško igdje čulo, čak ni na teološkom fakultetu, da čovjek spoznaje kao anđeo. Dakle, treba reći: ono što Johannes Scotus Erigena opisuje u trećem poglavlju, to više nije kao naša znanost. Za nas su se stvari promijenile. Kad bismo htjeli upotrijebiti riječ koja se ne može primijeniti ni na što drugo a što se danas radi, morali bismo reći nešto poput ovoga: duhovno učenje o kozmosu i čovjeku, pneumatologija.

A onda četvrto poglavlje. Ovo četvrto poglavlje po Johannes Scotus Erigeni sadrži, prvo, nauk o otajstvu Golgote i nauk o tome što čovjek može očekivati kao budućnost, kao svoj prelazak u božansko duhovni svijet, to jest, ono što bi se prema modernoj uporabi nazvalo soteriologijom, budući da je Soter Spasitelj, Otkupitelj, a nauk o budućnosti eshatologijom. Tu nalazimo koncepte raspeća, uskrsnuća, izlivanja božanske milosti, prelaska čovjeka u božanski duhovni svijet, i tako dalje.

Jednu stvar bi morali uočiti, i zaista vas pogodi ako ste nepristrani i pažljivo pročitate nešto poput ovog djela Johannes Scotus Erigene, 'De divisione naturae', o podjeli prirode. O svijetu se govori kao o nečemu što se prepoznaje u duhovnim kvalitetama. O duhovnom se govori promatrajući svijet. A što nije u njemu? Također se mora biti svjestan onoga što nije u takvoj univerzalnoj znanosti kakvu želi uspostaviti Johannes Scotus Erigena.

Kod Johannes Scotus Erigene nećete naći gotovo ništa od onoga što danas nazivamo sociologijom, socijalnom znanostima i slično. Moglo bi se gotovo reći da se čini kao da Johannes Scotus Erigena nije imao namjeru ljudima dati socijalnu znanost, kao što bi bilo kada bi bilo koja životinjska vrsta, lava, tigre ili ptice, ili bilo koja vrsta, proizvela znanost, tada ne bi proizvela ni sociologiju. Jer lava ne bi pričao o tome kako bi trebalo živjeti s drugim lavovima, ili kako bi trebalo dobivati hranu i tako dalje; to mu je dano instinktivno. Niti možemo zamisliti sociologiju vrabaca. Vrapci bi zasigurno mogli iznijeti svakakve vrlo zanimljive tajne svijeta sa svog gledišta, ali nikada ne bi iznijeli ekonomiju, teoriju ekonomije, jer bi vrapci uzimali zdravo za gotovo da rade ono što im instinkt govori. To je ono što je neobično: budući da kod Johannes Scotus Erigene još ne nalazimo ništa slično, jasno nam je da je on ipak promatrao ljudsko društvo kao ono koje socijalno proizvodi iz svojih instinkata. U svojoj specifičnoj vrsti znanja, on

ukazuje na ono što još uvijek živi u čovjeku kao instinkt, na nagone, impulse socijalnog zajedništva. Iznad ovog socijalnog zajedništva ono je što on opisuje. On opisuje, kako se čovjek pojavio iz božanskog, i bića koja leže iznad osjetilnog svijeta. Zatim opisuje kako duh prožima osjetilni svijet, kao u nekoj vrsti pneumatologije, ono što je prodrlo u osjetilni svijet opisuje kao duhovno u svom četvrtom poglavlju u soteriologiji, u eshatologiji. Ali nigdje ne opisuje kako bi ljudi trebali živjeti zajedno. Želim reći da je sve uzdignuto iznad osjetilnog svijeta. Karakteristika ove starije znanosti bila je da je sve bilo uzdignuto iznad osjetilnog svijeta.

A ako se netko udubi u nešto poput učenja Johannes Scotus Erigene u duhovno znanstvenom smislu, vidi se da on nije razmišljao istim organima kojima danas razmišlja čovječanstvo. Jednostavno ga ne možete razumjeti, ako ga želite razumjeti načinom mišljenja koje čovječanstvo danas koristi. To se može razumjeti samo ako se kroz znanost duha steklo razumijevanje o tome kako se misli eterskim tijelom, onim tijelom koje, kao finije tijelo, leži u osnovi grubog, fizičkog tijela.

Dakle, Johannes Scotus Erigena nije mislio svojim mozgom, već svojim eterskim tijelom. Jednostavno kod njega se radi o duhu, koji još nije mislio mozgom. I sve što on zapisuje nastaje kao rezultat mišljenja eterskim tijelom. U osnovi, tek nakon njegovog vremena ljudi su počeli misliti fizičkim tijelom, i to zapravo tek od 15. stoljeća nadalje. Ono što se obično ne primjećuje jest, da se ljudski život kao život duše, uistinu promijenio u ovom vremenu, da ako se vratimo u 13, 12 i 11. stoljeće, nailazimo na način mišljenja poput onog kojeg je imao Johannes Scotus Erigena, dolazimo do načina mišljenja koje se još nije provodilo fizičkim tijelom, već eterskim tijelom. Ovo mišljenje eterskim tijelom nije se trebalo protezati u kasnija vremena, kada su ljudi skolastički-dijalektički primjenjivali krute koncepte; ovaj stariji način mišljenja eterskim tijelom, koji je bio i način mišljenja u prvim kršćanskim stoljećima, osuđen je kao heretičan. Stoga su spisi Johannes Scotus Erigene spaljeni. I sada možete shvatiti, kakvo je zapravo bilo stanje duše takvog mislioca u to vrijeme.

Ako se vratimo u ranija vremena, kod svih ljudi nalazimo određenu vidovitost. Ljudi uopće nisu mislili svojim fizičkim tijelima, već su u ranijim vremenima mislili svojim eterskim tijelima, pa čak i svojim astralnim tijelima, ili bolje rečeno, provodili svoj duševni život. O mišljenju ne bismo trebali ni govoriti, budući da se intelekt, kao što je već spomenuto, pojavio tek u 8. stoljeću prije Krista. Ali nasljeđe ove drevne vidovitosti je sačuvano, i posebno najizvršniji duhovi, pokušavaju prodrijeti kroz intelekt koji je već rođen, u ono što je preneseno tradicijom iz ranijih vremena. Ljudi su pokušavali dokučiti ono što se u ranijim vremenima promatralo na potpuno drugačiji način. Ljudi su pokušavali dokučiti, ali su se sada morali oslanjati na apstraktne koncepte: bitak, mudrost, život. Dakle, čovjek je još uvijek

znao nešto o ranijem duhovnijem znanju, i već se osjećao potpuno uronjenim u čisto intelektualno znanje.

To se kasnije više nije osjećalo, kada je intelektualno znanje postalo sjena; ali u to vrijeme ljudi su osjećali: u davna vremena, to je zapravo bilo nešto što su ljudi doživljavali iz viših svjetova, nešto o čemu nisu samo mislili. U slučaju Johannes Scotusa, on živi u ovoj dilemi. On može samo misliti; ali kada to mišljenje postane spoznaja, on osjeća da je nešto od starih moći, koje su prožimale čovjeka u starom načinu spoznaje, još uvijek prisutno. Osjeća anđela, Angelosa, u sebi. Stoga kaže da čovjek spoznaje kao anđeo. To je bilo nasljeđe iz davnih vremena, da je u ovom dobu intelektualnog znanja duh poput Scotus Erigene još uvijek mogao reći da čovjek spoznaje poput anđela. U doba Egipta, kaldejskog razdoblja, i ranijih vremena hebrejske civilizacije, netko ne bi rekao ništa drugo osim: anđeo spoznaje u meni, a ja, kao čovjek, sudjelujem u anđeoskoj spoznaji. U meni živi anđeo koji spoznaje, i ja to činim s njim, ono što anđeo spoznaje. - To je bilo u vrijeme kada nije bilo inteligencije. Kad se pojavio intelekt, u to je trebalo prodrijeti intelektom, ali Scotus Erigena je ipak bio svjestan te prožetosti prirodom anđela.

Sada se čovjek osjeća prilično čudno kada se udubi u ovaj spis Scotus Erigene i želi ga potpuno razumjeti. Konačno, čovjek dobiva osjećaj da je pročitao nešto vrlo važno, nešto je to što još uvijek itekako živi u duhovnim područjima, nešto što govori o svijetu kao nečem duhovnom. Ali opet, dobijete osjećaj: da, u osnovi je sve pomiješano. I onda čovjek kaže sam sebi: s ovim spisom već živimo u 9. stoljeću poslije Krista; intelekt je već mnogo toga bacio u nered. I to je stvarno tako. Ako netko čita prvo poglavlje, bavi se teologijom, ali teologijom koja je za Johannes Scotusa već sasvim nešto sporedno, i za koju se može vidjeti da upućuje na nešto veće, neposrednije. Nešto je moralo postojati u nekom trenutku - sada govorim kao da su te stvari hipoteze, ali znanost duha može sigurno utvrditi kao činjenicu ono što sada razvijam kao hipotezu - u određenom smislu, čovjek se osvrće na nešto gdje se ova teologija još nije obrađivala toliko s intelektom, gdje se prema njoj odnosilo kao prema nečemu u što se netko uživio. I o takvoj su teologiji, bez sumnje, govorili oni Egipćani, o kojima su Grci koje sam citirao, izvijestili da su im egipatski mudraci rekli: vi Grci ste kao djeca; nemate znanja o postanku svijeta; mi imamo ovo sveto znanje o porijeklu svijeta. - Grcima je očito bilo ukazano na drevnu, živu teologiju. I zato čovjek treba reći: u onome što smo oduvijek nazivali trećim post atlantskim periodom, koji počinje u 4. tisućljeću prije Krista, a završava u 1. tisućljeću prije Krista, u 8. stoljeću prije Krista, završavajući otprilike 747. godine, u tom razdoblju postojala je živa teologija koju sada želimo razumjeti razumijevanjem Scotus Erigene. Očito je bila puno življa kod osobnosti koja se da prepoznati kao Dionizije Areopagit i ovaj Dionizije je još intenzivnije osjećao ovu staru teologiju. Osjećao je da tamo postoji nešto čemu se više ne može pristupiti,

što postaje negativno kada se pokuša približiti. Vjerovao je za iz intelekta možemo doći samo do pozitivne teologije. A ono na što je zapravo mislio pod negativnom teologijom, bila je stara teologija koja je nestala.

I opet, ako se prođe kroz ono što se ovdje u drugom poglavlju pojavljuje kao svijet ideja, moglo bi se pomisliti da je to nešto novije. Ali to nije slučaj. To se zaista poklapa s istinitim pogledom na ono što se dogodilo u drevnom perzijskom razdoblju, kako je opisano u mojoj 'Tajnoj znanosti', odnosno u drugom post atlantskom razdoblju. Za Platona i platoniste, ovaj drevni perzijski živi svijet anđela, svijet Amšaspanda i tako dalje, već je izbljedio u idejni svijet, svijet ideja. To se pripisuje kasnijem razvoju. Ali ono što je zapravo sadržano u ovom idejnom svijetu, a što je još uvijek jasno vidljivo kod Scotus Erigene, vodi natrag do ovog drugog staroperzijskog razdoblja.

A kada dođemo do onoga što se ovdje čini kao pneumatologija, što je u određenom smislu poput panteizma, ali ne nejasnog, maglovitog kao što je danas često slučaj, već panteizma žive, duhovne vrste, čak i ako bljedi kod Johannes Scotus Erigene, onda je to posljednji ostatak, rekao bih potpuno prosijani ostatak prvog post atlantskog, drevnog indijskog razdoblja.

A što je četvrto? Da, kod Scotus Erigene pojavljuje se kao živo znanje ono o otajstvu Golgote, o budućnosti čovječanstva. O tome danas zapravo više ne govorimo. Teolozi još uvijek o tome govore kao o starom nasljeđu, ali ga imaju u krutim dogmama. Oni čak poriču da čovjek to može postići živom spoznajom. Ali proizašlo je iz onoga što je njegovano kao soteriologija i eshatologija. Vidite, ono što je bila teologija, u određenom smislu, predano je koncilima, učvršćeno je u dogme i uključeno u kristologiju. To se više nije smjelo dirati. To se smatralo nečim nedostupnim spoznaji. U određenom smislu, to je bilo uklonjeno iz onoga što se radilo u školama putem znanja. Egzoterične stvari su već bile sačuvane poput maglica iz davnih vremena. Ali ono što se radilo u školama trebalo bi barem biti povezano s idejama koje su se pojavile u dobu mišljenja, trebalo bi ih povezati barem s otajstvom Golgote, s budućnošću čovječanstva. Ljudi su govorili o vladavini bića Krista među ljudima, o budućem sudu svijeta; u tu svrhu korišteni su koncepti, kako bi to prikazali.

I tako zapravo vidimo da Scotus Erigena prva tri poglavlja bilježi kao nešto što je naslijedio. Zatim na četvrto poglavlje primjenjuje vlastiti intelekt, ali na takav način da govori o nečemu što je uzdignuto iznad osjetilno-fizičkog svijeta, ali ipak ima neke veze s osjetilno-fizičkim svijetom. Vidi se kako se mučio koristiti intelektom u eshatologiji i soteriologiji, a vidi se i u kakve je učene sporove i rasprave Erigena bio uključen. Bio je uključen u rasprave poput toga ima li čovjek pred sobom pravu krv i pravo tijelo Kristovo kod pričesti, odnosno u nečemu što je povezano s otajstvom Golgote. Bio je uključen u sve one rasprave o slobodi i neslobodi ljudske volje, u vezi s božanskom milošću. Dakle, osim svega što je bilo tema njegovog četvrtog

poglavlja, izoštrio je svoj intelekt, školovao je svoj intelekt. O tome se tada raspravljalo.

Moglo bi se reći: sadržaj prva tri poglavlja bio je stara baština. Nije puno toga promijenjeno, ali je to podijeljeno. Četvrto poglavlje, međutim, bio je živi pothvat, i bio je upućen intelektu, koji se uvježbao.

Što se dogodilo s onim što se obučavalo kao intelekt, što su u soteriologiji, u eshatologiji, vidjeli ljudi poput Scotus Erigene u 9. stoljeću? Da, vidite, dragi prijatelji, to je ono što je postalo znanost koja je temelj našeg razumijevanja prirode od sredine 15. stoljeća. Isti intelekt, koji se koristio za razmatranje pretvaraju li se u sakramentu oltara kruh i vino u tijelo i krv Kristovu, teče li milost čovjeku na ovaj ili onaj način, isti taj intelekt korišten je kasnije za razmatranje sastoji li se molekula od atoma, je li Sunce ovakvo ili onakvo tijelo i tako dalje. To je daljnji razvoj teološkog intelekta koji danas živi u prirodnoj znanosti. Isti onaj intelekt koji su imali Scotus i oni koji su s njim raspravljali u polemici o pričesti - a rasprave su u to vrijeme bile vrlo žive - i dalje živi, zatim je oživio u Galilejevoj, u kopernikanskoj doktrini. Živio je u darvinizmu, živio je, recimo, u Straušovom materijalizmu. To je ravna linija. Znači da ono starije, uvijek ostaje uz ono kasnije. Ali isti intelekt, koji je u David Friedrich Straušu iznjedrio knjigu 'Stara i nova vjera', koja naučava, u određenom smislu, potpuni ateizam, taj isti intelekt bio je u onim vremenima zaokupljen soteriologijom i eshatologijom; to je ravna linija.

I moglo bi se reći: kad bi se ova knjiga morala napisati danas, i kad bi se napisala na isti način kao što ju je napisao Scotus Erigena, onda, budući da bi potpuni ateizam prirodno proturječio prvom poglavlju, ovdje se ne bi pojavio potpuni ateizam, već bi se pojavila naša prirodna znanost. U 9. stoljeću, pojavile su se soteriologija i eshatologija. Intelekt je bio usmjeren na nešto drugo. Ali ovdje (vidi ilustraciju gore) danas bi se pojavila materijalistička znanost. Povijest nam ne govori ništa drugo osim ovoga. A sada možemo vidjeti što proizlazi iz cjelokupnog razumijevanja ovog djela.

U osnovi, ono što je ovdje napisano (vidi ilustraciju gore) zapravo bi trebalo biti navedeno drugačijim redoslijedom, u trećem poglavlju treba glasniti: svjetonazor prvog post atlantskog razdoblja, u drugom poglavlju drugog, u prvom poglavlju trećeg. Posljednje poglavlje će u prvom redu biti onako kako je mislio Scotus Erigena - koji je živio u četvrtom post atlantskom razdoblju, koje je završilo tek u 15. stoljeću - to će se odnositi na četvrto post atlantsko razdoblje. Dakle, trebao bi biti ovaj redoslijed: III, II, I, IV. To sam mislio, kada sam ranije rekao da se čini kao da su stvari pomiješane. Scotus Erigena je jednostavno imao komadiće starog naslijeđa; ali ih nije poredao po vremenu, već su bili tu u kulturi njegova vremena, i naveo ih je redoslijedom kojim su mu bili blizu: kao najviše naveo je ono što mu je bilo najbliže; ostalo mu je bilo toliko nejasno da je to smatrao nečim inferiornim.

Ali četvrto poglavlje je nešto vrlo čudno. Pokušajmo shvatiti s određene točke gledišta što bi to zapravo trebalo biti. Vratimo se sada u pretkršćanska vremena. Kada bismo tražili takav reprezentativan duh kakav je za 9. stoljeće bio Scotus Erigena, možda među Egipćanima, takav duh bi još uvijek o teologiji nešto znao na vrlo živ način. Imao bi mnogo življe koncepte idejnog ili anđeoskog svijeta, onoga što zrači i produhovljuje cijeli svijet. To bi sve znao i rekao bi: nekada u ranim danima živio je ljudski pogled koji je u svim stvarima vidio duh. Ali onda je duh apstraktnošću povučen prema gore. Postao je svijet ideja, zatim božanski svijet. A onda dolazi četvrto doba. Ovo sada, trebalo je biti još duhovnije doba od teološkog. Ovo grčko-latinsko razdoblje, u kojem je živio Scotus Erigena, zapravo bi trebalo biti duhovnije od trećeg razdoblja. A peto razdoblje, koje slijedi nakon njega, naše vlastito, moralo bi biti produhovljeno razdoblje, jer bi ga materijalistička znanost morala navesti ili kao četvrto razdoblje umjesto soteriologije ili eshatologije, ili bi mu se s našom prirodnom znanošću moralo dodati peto razdoblje, a to bi moralo biti najduhovnije razdoblje.

Ali zapravo, dragi prijatelji, stvari su jednostavno zakopane. Kad čujemo Scotus Erigenu kako kaže da je čovjek mineralno biće, da živi i raste kao biljka, osjeća kao životinja, prosuđuje i zaključuje kao čovjek i spoznaje kao anđeo - što je Scotus Erigena znao još kroz tradiciju drevnih vremena - tada mi, koji se uzdižemo do duhovnog znanja, moramo sada ići dalje. Sada bismo čak trebali i reći: pa, čovjek postoji kao mineralno biće, čovjek živi i raste kao biljka, čovjek osjeća kao životinja, čovjek prosuđuje i zaključuje kao čovjek, čovjek spoznaje kao anđeo, i šesto: čovjek vidi - naime imaginativno duhovni svijet - kao arhandeo. I morali bismo sebi pripisati, kada govorimo o čovjeku, od prve trećine 19. stoljeća: spoznajemo kao anđeli i razvijamo dušu svijesti kroz duhovne moći pogleda - isprva nesvjesno, ali ipak kao duša svijesti - kao arhandeli.

I tako imamo paradoks da u dobu materijalizma ljudi zapravo žive u duhovnom svijetu, žive duhovnije nego prije. Mogli bismo reći nešto poput: da, Scotus Erigena ima pravo, anđeosko iskustvo oživljava u čovjeku; a iskustvo arhandela živo je i od prve trećine 15. stoljeća. Dakle, zapravo bismo trebali biti u duhovnom svijetu.

Ako se dođe do svega ovoga, onda bi se moglo i na nešto osvrnuti što se u Evanđeljima uvijek tumači vrlo trivijalno, gdje se kaže: blizu je kraj svijeta i počinje kraljevstvo nebesko. Da, dragi moji prijatelji, ako moramo za sebe reći da nas arhandeo gleda kako bismo primili dušu svijesti, onda se dolazi do čudne predodžbe o ovom dolasku nebesa, i vjerojatno će biti potrebno takve ideje Novog zavjeta još jednom revidirati s duhovno znanstvenog gledišta. Ove ideje su doista podložne reviziji, a mi bismo imali dva zadatka: prije svega, moramo shvatiti nije li naše doba zapravo namijenjeno da bude drugačije od onoga kakvo je bilo u vrijeme kada je Krist hodao Zemljom,

nismo li već doživjeli kraj svijeta o kojem je Krist govorio? To je jedan zadatak, s kojim se suočavamo. A ako imamo taj takozvani kraj svijeta iza sebe, ako već imamo duhovni svijet ovdje, kako možemo objasniti da se čini tako neduhovnim, da je postao materijalnim, da je konačno došao do tog strašnog, monstruoznog života koji karakterizira prvu trećinu 20. stoljeća? Dva ogromna, nadmoćna pitanja, moglo bi se reći, pojavljuju se pred našim dušama. O tome ćemo više razgovarati sutra.

Alter Ewiges
 3. najaht. Zeit : I. nicht gefallene u. kaffende Welt
 2. najaht. Zeit II. gefallene u. kaffende Welt
 1. najaht. Zeit III. gefallene u. nicht kaffende Welt
 Kosmologie Anthropologie.
 Lebenszyklen.
 IV nicht gefallene und nicht kaffende Welt
 2. Juni 1921.
 III
 II
 I
 IV

Theologie Sein : Vater
 Idealwelt Weisheit : Sohn
 Pneumatologie Leben : hl. Geist
 Soteriologie Pneumatologie
 nach Nassimipont.
 2. Juni 1921.
 1. Ist als min. Wesen
 2. Licht und Licht als Pflanze
 3. Der Mensch entwickelt als Tier
 4. Der Mensch weicht und kauft als Mensch
 5. Der Mensch entwickelt als Engel
 6. Der Mensch, kauft als Erzengel

ŠESNAESTO PREDAVANJE

Dornach, 3. lipnja 1921.

Jučer smo zaključili s dva važna pitanja, koja su proizašla iz razmatranja položaja takve osobnosti kao što je bio Johannes Scotus Erigena. U ovom čovjeku nalazimo pogled koji svijetli od prvih kršćanskih stoljeća do 9. stoljeća. Možemo reći da se iz svega što se pojavilo u posljednje vrijeme, da je način predočavanja stvari, da je cijeli način mišljenja, u prvim kršćanskim stoljećima bio drugačiji nego kasnije. A velika promjena dogodila se, kao što već znamo, u 4. stoljeću poslije Krista. Od sredine 4. stoljeća nadalje, ljudi su jednostavno razmišljali mnogo više intelektualno nego prije. Moglo bi se reći: sva spoznaja, sve slike predodžbe, ranije su mnogo više proizlazile iz neke vrste inspiracije nego što su kasnije, kada su ljudi postajali sve svjesniji rada s vlastitim mislima. I ono što se pojavilo kao takva svijest kod ljudi prije 4. stoljeća poslije Krista, još uvijek odjekuje u izreci poput one Scotus Erigene, da čovjek sudi i donosi zaključke kao čovjek, ali da spoznaje kao anđeo. Ono što Scotus Erigena vraća, rekao bih, poput starog nasljeđa, kao kroz sjećanje, to su pretpostavljali svi oni prije 4. stoljeća koji su uopće imali ikakve misli. Nikada im nije palo na pamet da misli koje prenose znanje i spoznaju, pripišu čovjeku kao takvom, već su ih pripisivali anđelu koji djeluje u njemu. Anđeo je nastanjivao tijelo čovjeka, koji je spoznao, a čovjek je sudjelovao u toj spoznaji.

Takva neposredna svijest potpuno je izbljedjela od 4. stoljeća poslije Krista, a u duhovima poput Johannes Scotusa ponovno je zasjala, takoreći, s mukom je izvučena iz duše. To dokazuje da se cijeli način gledanja na svijet promijenio tijekom ovih stoljeća, i zato je ljudima danas tako teško vratiti se načinu mišljenja i gledanja na stvari iz prvih kršćanskih stoljeća. Na to se ponovno može ciljati samo uz pomoć znanosti duha. Ponovno se mora doći do predodžbi koje istinski odgovaraju onome što se mislilo u prvim kršćanskim stoljećima. Već u vrijeme Scotus Erigene započele su stvari poput takozvane kontroverze oko pričesti i kontroverze oko predestinacije čovjeka. To su bile stvari koje jasno pokazuju, kako je nešto što je prije više odgovaralo inspiraciji, intuiciji, ušlo u sferu ljudske rasprave, a oko čega se zapravo nije raspravljalo. Ali kasnije, mnoge stvari više uopće nisu bile razumljive.

Jedna od stvari koja se više ne razumije jest, naprimjer, početak Ivanovog evanđelja, jer je jednostavno predstavljen popularno. Ako ovaj početak Ivanovog evanđelja shvatimo ozbiljno, on zapravo govori nešto što više nije prisutno u općoj svijesti kršćanske ispovijesti u kasnijim stoljećima. Samo razmislite o tome da na početku Ivanova evanđelja nalazimo riječi: U početku bijaše Logos - i da se zatim nastavlja: Po Logosu je sve postalo, sve je postalo

što pripada onome što je postalo, i bez Logosa ništa od onoga što je postalo nije postalo.

Ako netko ove riječi shvati ozbiljno, mora si reći: one znače da su kroz Logos nastale vidljive stvari, stvari svijeta, i da je stoga Logos stvarni stvoritelj stvari svijeta. U kršćanskoj svijesti nakon 4. stoljeća, Logos, koji se u smislu Ivanovog evanđelja sasvim ispravno poistovjećuje s Kristom, uopće se ne smatra stvoriteljem vidljivih stvari, već je Stvoritelj u suprotnosti s Kristom kao Otac Bog, kao Bog Otac. Logos se naziva Sinom, ali Sin nije taj koji je učinjen Stvoriteljem, nego je onaj koji je učinjen Stvoriteljem Otac. To je učenje koje je živjelo kroz stoljeća, i koje potpuno proturječi Evanđelju po Ivanu. Ne može se ozbiljno shvatiti Ivanovo evanđelje, i ne vidjeti Krista kao Stvoritelja svega vidljivog, već kao Stvoritelja vidjeti Boga Oca. Vidite, dragi prijatelji, koliko se malo, evanđelje ozbiljno shvaćalo u kasnijim kršćanskim vremenima.

Sada se moramo vratiti cjelokupnom načinu mišljenja koji je, kao što sam rekao, doživio promjenu u upravo spomenutom vremenu, a koji je bio onaj iz prvih kršćanskih stoljeća, a koji je opet bio izgrađen na onome što je preživjelo iz drevnih poganskih vremena o duhovnom svijetu. Mora nam posebno jasno biti to kako se gledalo na ono što se onda nastavilo u kršćanskoj misnoj žrtvi, kako se gledalo na pričest, čiji bitan sadržaj leži u riječima: Ovo je moje tijelo - odnosi se na kruh - ovo je moja krv - odnosi se na vino. Ovaj sadržaj pričesti bio je istinski shvaćen u prvim kršćanskim stoljećima, čak su ga razumjeli i ljudi koji uopće nisu bili učenjaci, već su se jednostavno okupljali pod znakom pričesti u spomen na Krista. Ali što su zapravo time mislili? Mislilo se na sljedeće.

Kroz davninu, postojalo je religiozno učenje mudrosti, i u osnovi, što se više osvrćemo ranije, to se religijsko učenje mudrosti više temeljilo na prirodi Boga Oca. Ako uzmemo u obzir religijska vjerovanja vrlo davnih vremena, koja su sačuvana kao dekadentna u kasnijim religijskim vjerovanjima, ako uzmemo ta drevna vjerovanja, ona posvuda pokazuju određeno štovanje onog što je ostalo od predaka plemena, naroda. U određenom smislu, rodonačelnik plemena, naroda, bio je štovan. Zna iz Tacitove 'Germanije' kako su čak i oni narodi koji su kasnije napali Rimsko carstvo i omogućili novu civilizaciju, još uvijek imali sjećanja na takva plemenska božanstva, iako su već uglavnom prešli, kako sam objasnio na javnim predavanjima prošlog ciklusa, na drugi oblik štovanja, na božanstva lokaliteta. Stoga se smatralo da je prolazila generacija za generacijom otkako je došao stari predak koji je osnovao pleme, narod, a duša, duhovno-duševni element ovog pretka, nastavio je vladati sve do najnovijih generacija. I ovo je vezano za fizičku zajednicu tijela plemena. Sva ova tijela su međusobno povezana. Zajedničkog su podrijetla. Njihovim venama teče zajednička krv. Tijelo i krv su jedno. I dok se gledalo prema duševno-duhovnom pretku, kako se čovjek

religiozno uzdizao, osjećao je moć božanstva kojemu je otišao predak, od kojeg je sada predak djelovao svojim duševno-duhovnim na cijelo pleme, na cijeli narod. Moć ovog božanstva vidjela se u tijelima, u krvi koja je tekla kroz generacije, i nešto duboko tajanstveno vidjelo se u tajanstvenim moćima tijela i moćima krvi.

U tim drevnim poganskim vremenima, ljudi su zaista vidjeli moći samog božanstva, u onome što je djelovalo u tijelu i što je teklo kroz krv. Stoga se može reći da je sljedbenik tog starog svjetonazora, kada je vidio životinjsku ili čak ljudsku krv kako teče, u toj krvi vidio tijelo samog božanstva, a u onome što je izgrađeno od krvi, u tijelima plemenskih srodnika, srodnika u narodu, vidio je oblike božanstva, dakle sliku božanstva. Kako se božansko-duhovno istovremeno štovalo kao materijalna supstanca, ljudi danas to više ne mogu ni zamisliti.

Tako je moć božanstva tekla kroz krv generacija; kroz tijela generacija, božanstvo je oblikovalo svoju sliku, a tom božanstvu odlazila je duša i duh pretka te je božanskom moći djelovao na potomke, ono je štovano kao božanstvo predaka. Ne samo za ta stara vjerovanja, već prije svega za istinu, ono što funkcionira u ljudskom tijelu ovisi o silama Zemlje. Postavke tijela, kao što znate, datiraju iz mnogo ranijih vremena; ali u ljudskom tijelu, kakvo je danas s mineralnim carstvom u njemu, i u krvi, djeluju sile Zemlje.

U ljudskoj krvi, naprimjer, ne djeluju samo one sile koje u čovjeka ulaze putem hrane, već i sile koje su aktivne na cijelom planetu Zemlji. Naprimjer, budući da ljudi žive u području koje ima puno crvene zemlje, odnosno određenog je geološkog sastava, određenih metalnih inkluzija u zemlji, zemlja ima utjecaja na krv. I opet, oblik i tijelo čovjeka ovise o Zemlji. Tijelo je drugačije u toplijim i drugačije u hladnijim dijelovima Zemlje. Fizičko i krvno ovise o silama koje prevladavaju u Zemlji. Ova istina, do koje tek sada ponovno dolazimo kroz duhovno znanstveno istraživanje, tim je drevnim ljudima uvijek bila odmah jasna iz njihovog instinktivnog znanja. Znali su da sile Zemlje pulsiraju u krvi. Danas kažemo, ako spojimo telegrafski aparat stanice A žicom, s telegrafskim aparatom stanice B, dakle uređaje spajamo samo s jedne strane. Kroz žicu se provodi električna struja; ali električna struja se mora zatvoriti. Zatvara se formiranjem takozvane uzemljene linije. Vjerojatno znate da kada imamo telegrafski aparat na jednoj stanici, žicu provodimo preko telefonskih stupova; ali struja tada nije zatvorena, struja mora biti zatvorena. Vodimo je u ploču koju utapamo u Zemlju, a i ovdje [s druge strane] je utapamo u Zemlju, i ne radimo ništa drugo. Mogli bismo ovdje staviti još jednu žicu, tada bi struja bila zatvorena, ali to ne radimo, ovdje stavljamo ploču za uzemljenje (nacrtana je), a sama Zemlja se pobrine za ostalo. To danas znamo kao rezultat vanjske znanosti. Moramo pretpostaviti da elektricitet, električna struja, djeluje unutar Zemlje. Pa, drevni ljudi nisu znali ništa o elektricitetu i električnoj struji. Ali nešto su

znali o svojoj krvi. Stajali su na Zemlji, i znali su da unutar Zemlje postoji nešto što također živi u krvi. Oni su stvari vidjeli drugačije; nisu govorili o elektricitetu, već o nečem zemaljskom, što im živi u krvi. Više ne znamo da živi u krvi, elektricitet Zemlje. Samo govorimo, pokušavajući izvana putem matematičko mehaničkih predodžbi dokučiti stvari. I tako je došlo do toga da su ljudi svoju predodžbu o Bogu povezali sa Zemljom kao takvom. Rekli su sebi: božansko vlada u krvi, vlada u tijelu, vlada kroz Zemlju. To je bilo ono što se pojavilo u predodžbi o Bogu Ocu. Predodžba Boga Oca je takva jer se praotac plemena, naroda, smatrao ishodištem božanskog; ali sredstvo kojim je djelovalo vidjela se Zemlja, a učinci Zemlje u krvi, u cijelom ljudskom tijelu, smatrani su onim što je učinak božanskog.

Ali sada su ti drevni ljudi imali jednu drugu predodžbu. Rekli su sebi: nisu samo zemaljske stvari te koje utječu na ljude. Bilo bi dobro kad bi samo zemaljske sile imale utjecaj na čovjeka, ali to nije slučaj, već i susjed Zemlje, Mjesec, djeluje zajedno sa silama Zemlje. I tako su rekli sebi: zapravo ne djeluje samo Zemlja, već Zemlja i Mjesec djeluju zajedno, i tom mješavinom zemaljskih i mjesečevih sila, kombinirali su predodžbe, ne samo o jedinstvenom božanstvu Zemlje, već i o mnogim podbožanstvima, koja su u to vrijeme postojala u poganskom svijetu. Sve što je postojalo kao predodžba o Bogu, što je na čovjeka utjecalo kroz tijelo i krv, to je dakle bio izvor koji je zapravo hranio predodžbu o Bogu u tim davnim vremenima.

Nije bilo čudo da se svo znanje u tim davnim vremenima, okretalo prema Zemlji, okretalo prema Mjesecu, okretalo prema djelovanju Zemlje, da se moralo prodrijeti u ono što djeluje na Zemlji. Tu je razvijena fina znanost. Ova znanost o božanstvenosti Oca odražavala se u prve tri knjige Johannes Scotus Erigene, o kojima sam vam jučer govorio. Zapravo, on stvarno više i ne zna, jer je živio u 9. stoljeću poslije Krista; ali postojali su ostaci drevne mudrosti koji su govorili o tome da u onome što okružuje čovjeka na Zemlji, živi Bog Otac, koji nije stvoren već stvara, i žive druga božanstva koja su stvorena ali stvaraju. Dakle, to su različiti entiteti hijerarhija. Zatim se vidljivi svijet, stvoreni i koji ne stvara, prostire oko čovjeka, i čovjek bi trebao očekivati svijet, u kojem božanstvo vlada kao biće koje ne stvara i nije stvoreno, dakle kao biće koje miruje, koje sve ostalo prima u svoju utrobu. To je četvrta knjiga Scotus Erigene.

Sada, u ovoj četvrtoj knjizi, kao što sam vam već rekao, prvenstveno se obrađuju soteriologija i eshatologija. U ovoj četvrtoj knjizi predstavljena je povijest Krista Isusa, uskrснуće, darovi milosti, ali i u određenom smislu kraj svijeta, ulazak u božanstvo koje počiva. Prva tri poglavlja velike knjige Scotus Erigene jasno nam pokazuju, rekao bih, odjek starih pogleda, jer se tek četvrto poglavlje pokazuje istinski kršćansko. Prva tri poglavlja prožeta su svim vrstama kršćanskih predodžbi, ali ono što je u njima djelatno, u biti potječe iz drevnih poganskih vremena, i to nalazimo, baš ono kakvo je bilo u

poganskim vremenima, i kod crkvenih otaca prvih kršćanskih stoljeća. Možemo reći: kroz prirodu, kroz ono što je čovjek vidio u bićima koja su ga okruživala, vidio je područje Boga Oca. Iza prirode je vidio svijet ideja. Konačno, u slijedu generacija, u razvoju samog čovječanstva u pojedinim plemenima i narodima, vidio je vladavinu Boga Oca. U prvim kršćanskim stoljećima tome je dodan samo još jedan uvid, koji je gotovo potpuno izgubljen.

Prvi kršćanski crkveni oci - njihovi kasnochršćanski kritičari to su temeljito iskorijenili - rekli su: u onome što je teklo krvlju, posebno kroz generacije, i što se oblikovalo u tijelima, Bog Otac je već djelovao, ali u stalnoj borbi i stalnom suživotu sa svojim suprotstavljenim silama, prirodnim duhovima. U prvim kršćanskim stoljećima bila je posebno živa ideja da Bog Otac nikada nije uspijevaao djelovati sam, već da je bio u stalnoj borbi s prirodnim duhovima koji su vladali svime mogućim u vanjskom svijetu. I tako su prvi kršćanski oci rekli: stari u predchršćansko doba vjerovali su u Boga Oca, ali ga nisu mogli razlikovati od prirodnih duhova; oni su zapravo vjerovali u cijelo ovo kraljevstvo Boga Oca zajedno s prirodnim carstvom. Vjerovali su da cijeli vidljivi svijet dolazi od njega. Ali to nije istina, rekli su. Sva ta duhovna bića, ta različita božanstva prirode, rade zajedno u prirodi, ali prvo su se uvukli u zemaljske stvari. Ali zemaljske stvari koje vidimo svojim osjetilima, koje su izvan nas i dakle nastale su kao zemaljske stvari, ne potječu od tih duhova prirode, niti od Boga Oca, koji je bio stvaralačko biće samo u onim metamorfozama koje su prethodile Zemlji. Ono što jest Zemlja, ono što se vidi kao Zemlja, ne dolazi od Boga Oca, ili od duhova prirode, dolazi od Sina, od Logosa, kojeg je Bog Otac iznjedrio iz sebe, kako bi Logos stvorio Zemlju; i podignuto je Evanđelje po Ivanu, veliki, značajan spomenik, koji označava: ne, nije kao što su vjerovali stari, da je Zemlju stvorio Bog Otac; Bog Otac je iz sebe stvorio Sina, a Sin je Stvoritelj Zemlje.

To je ono što bi trebalo reći Evanđelje po Ivanu. To je u biti ono za što su se borili crkveni oci prvih kršćanskih stoljeća, ali što je potom postalo tako teško shvatiti čovjekovom intelektu u razvoju, da je Dionizije Areopagit radije govorio: sve što stvara intelekt, je pozitivna teologija, i ne prodire u oblasti koje sadrže prave tajne svijeta. Tamo se može stići, samo ako se negiraju svi predikati, ako se ne govori o bitku Boga, ako se ne govori o osobnosti, već o nadosobnosti, ako se stoga sve pretvori u negativ; tada se kroz negativnu teologiju dolazi do istinskih misterija egzistencije. Ali Dionizije i njegov nasljednik poput Johannes Scotus Erigene, koji je već bio potpuno prožet intelektom, jednostavno nisu vjerovali da je čovjekov intelekt sposoban objasniti te misterije svijeta.

Sada, što znači da je Logos, stvoritelj svega? Razmislite o onome što je u biti bilo prisutno u svim drevnim predchršćanskim vremenima, iako je oslabilo prema vremenu misterija na Golgoti. Ljudi su sebi govorili: božanstvo djeluje

kroz krv, kroz tijelo, a to su povezivali s predodžbom, da kada krv teče kroz vene ljudi ili životinja, ta se krv tada zapravo oduzima bogovima. To je zakonito vlasništvo bogova. Dakle, možete se približiti bogovima vraćajući im krv. Oni zapravo krv žele za sebe; ljudi su ušli u posjed krvi, a krv se mora vratiti bogovima. Otuda krvne žrtve u tim davnim vremenima.

Sada je došao Krist i rekao: ne radi se o tome, tako se ne može pristupiti zemaljskim stvarima. Zemaljske stvari nisu od onih bogova koji žele krv. Ako pogledamo što u čovjeku djeluje prije nego što Zemlja djeluje u njemu, uzmimo kruh, dakle, ono što čovjek jede, pogledajmo kako to čovjek prvo unosi. On to upija kroz svoj okus. Hrana u ljudima prolazi do određene točke prije nego što se pretvori u krv. U krv se pretvara tek nakon što kroz crijevne stijenke prođe u tijelo. Tu počinje utjecaj Zemlje; sve dok krv ne apsorbira hranu, zemaljski učinak još nije započeo. Stoga, ne gledajte u krvi ono što odgovara Bogu, gledajte to u kruhu prije nego što kruh postane krv, i gledajte to u vinu prije nego što vino uđe u krv. Tu je božansko, tu je utjelovljenje Logosa. Ne gledajte što teče u krvi, jer ono što teče u krvi je za čovjeka drevna baština iz mjesečevog razdoblja, pred zemaljskog vremena. Ono što je zemaljsko u čovjeku, s tim se hrana mora nositi prije nego što postane krv. Dakle, uklonite predodžbe o krvi i tijelu, o mesu, i umjesto toga usmjerite predodžbe na ono što još nije postalo krv i još nije postalo tijelo, usmjerite predodžbe na ono što je pripremljeno vani na Zemlji, ono što je zemaljsko, bez ikakvog utjecaja Mjeseca na to, to jest, na ono što dolazi od utjecaja Sunca. Jer stvari vidimo pod svjetlom Sunca, a kruh jedemo i vino pijemo, jedući i pijući sunčevu snagu u njima. Vidljive stvari nisu kroz Boga Oca, vidljive stvari su kroz Logos.

Zamislite samo, cijeli svijet predodžbi čovjeka bio je usmjeren prema onome što se nije moglo dobiti iz prirode, kao što su to činili stari ljudi, već što se moglo dobiti samo promatranjem onoga što čini da Sunce sja na Zemlji. On je usmjeren na nešto čisto duhovno. Ne treba iz fizičkih stvari Zemlje, izvlačiti ono što je božansko; ovo božansko treba vidjeti u čistom duhovnom, u Logosu. Logos se protivio starim predodžbama o Bogu Ocu, odnosno umovi ljudi bili su usmjereni prema nečem čisto duhovnom. U predkršćanskim vremenima čovjek nije sebi predočavao božansko kroz nešto drugo osim onoga što je, takoreći, bilo organski skuhanu u njemu, i zatim bi se u njemu pojavilo kao vizija ili nešto slično. Vidio je božansko kako se za njega uzdiže iz krvi. Sada je to nastojao shvatiti u čisto duhovnoj sferi. Ali sada bi oko sebe trebao vidjeti i stvari koje su vidljive kao rezultat Logosa, a ne onoga što se uvuklo u stvari, kao rezultat Boga koji je stvarao u pred zemaljska vremena.

Ako tako razmišljamo, zapravo se približavamo predodžbama predkršćanskih stoljeća. Ali time je ljudima dano nešto poput nagovještaja, da svoje predodžbe ne bi trebali crpiti ni iz kakve druge moći, osim moći

svoje svijesti kako bi dosegli božansko. Ljudi su bili usmjereni prema duhovnom. Što bi im se dakle moglo reći? Moglo bi im se reći: nekada davno, Zemlja je bila toliko moćna da vam je dala predodžbu o božanskom. To je prestalo. Zemlja više ništa ne daje. Do Logosa i stvaralačkog principa morate doći kroz sebe. U osnovi, obožavali ste ono što je bilo stvaralačko u pred zemaljskom; sada biste trebali obožavati ono što je stvaralačko u zemaljskom. Ali to možete dokučiti samo snagom svoj 'Ja', svog duha.

I to se izrazilo činjenicom da su prvi kršćani rekli: blizu je kraj svijeta. Mislili su na uništenje one Zemlje, koja čovjeku daje znanje, bez da on svjesno radi na tom znanju. I doista, s tim krajem svijeta, izražava se duboka istina, jer čovjek je prije bio sin Zemlje. Čovjek se predao silama Zemlje. Oslanjao se na svoju krv, kako bi stekao spoznaju. S tim je gotovo. Približilo se kraljevstvo nebesko, kraljevstvo Zemlje nestaje. Od sada čovjek više ne može biti sin Zemlje. Čovjek se mora pridružiti duhovnom biću koje je na Zemlju sišlo iz duhovnog svijeta, Logosu, Kristu.

Kraj svijeta prorečen je za 4. stoljeće nove ere: kraj Zemlje, svitanje novog kraljevstva, svitanje onog kraljevstva u kojem će se čovjek osjećati kao duh među duhovima. Vjerojatno će ljudima danas najteže biti predočiti si, da naš sadašnji način života kao ljudi, ljudi iz vremena Krista ne bi smatrali prebivanjem na Zemlji, već prebivanjem u oblasti duha, nakon što je Zemlja, kakva je bila dok je još čovjeku davala moć, propala. Netko tko je pravilno razumio način mišljenja ranih kršćana, ne bi danas rekao da su rani kršćani praznovjerno vjerovali u kraj svijeta, ali da on nije došao. U smislu u kojem su to prvi kršćani vidjeli, taj se pad već dogodio u 4. stoljeću poslije Krista, a način na koji sada živimo, isti bi prvi kršćani vidjeli kao novi Jeruzalem, kao kraljevstvo u kojem čovjek živi kao duh među duhovima. Oni bi samo rekli: prema našem viđenju, čovjek je doista ušao u raj, ali je toliko loš da to ne spoznaje; vjeruje da u raju teče samo med i mlijeko te da nema zlih duhova od kojih se mora braniti. - Prvi kršćani bi rekli: prije su ti zli duhovi bili unutar stvari prirode, sada su pušteni, i nevidljivo zuje okolo; čovjek se od njih mora braniti.

Dakle, kraj svijeta u smislu ranih kršćanskih vremena definitivno je bio tamo. Ljudi to jednostavno nisu razumjeli. Nije se shvaćalo da umjesto Boga koji prebiva na Zemlji i koji se tako objavljuje kroz zemaljske događaje, postoji nadosjetilni Logos, kojeg se mora prepoznati u nadosjetilnom, kojeg treba zahvatiti putem nadosjetilnih moći. A ako ovo prihvatite, shvatit ćete i zašto je u 9, 10 i 11. stoljeću u civiliziranoj Europi ponovno vladalo raspoloženje sudnjeg dana. Ljudi su ponovno očekivali kraj svijeta. Nitko nije znao što su prvi kršćani time mislili, ali iz tog raspoloženja sudnjeg dana, koje se proširilo civiliziranom Europom u 9, 10 i 11. stoljeću, izraslo je ono što je sada tražilo put do Krista na više materijalni način nego što bi se zapravo trebalo tražiti. Treba shvatiti: Logos treba pronaći u duhu, a ne u

prirodnim pojavama. Ti ljudi, koji su sada ponovno bili uhvaćeni u raspoloženju sudnjeg dana, nisu razumjeli ovu potragu za Logosom u duhu, već su ga tražili na više materijalni način. I tako je iz tog raspoloženja proizašlo raspoloženje križarskih ratova: još uvijek materijalno, tražiti Krista na Orijentu u njegovu grobu, držati se Krista u raspoloženju sudnjeg dana, moglo bi se reći, u krivo shvaćenom raspoloženju sudnjeg dana.

Da, Krist nije pronađen tamo na Orijentu. Čovjek je dobio odgovor koji je bio otprilike isti kao onaj koji su dobili oni koji su tražili vidjeti Krista u grobu: onaj kojeg tražite više nije ovdje - treba ga tražiti u duhu.

A sada u 20. stoljeću, i stvari će se opet pojačati, vlada raspoloženje sudnjeg dana, iako su ljudi postali toliko letargični i ravnodušni da više ni ne primjećuju to raspoloženje sudnjeg dana. Ali je osoba koja govori o ovom raspoloženju sudnjeg dana u 'Propasti Zapada' ostavila značajan, upečatljiv dojam, i to raspoloženje sudnjeg dana nastaviti će se širiti sve više i više.

Ali zapravo nije bilo potrebe govoriti o kraju svijeta. U smislu da se duhovno može pronaći iz prirode, svijet je već nestao, i stvar je u tome da se postane svjestan da se živi u duhovnom svijetu. Ova pogreška ljudi, neznanje da žive u duhovnom svijetu, ono što je donijelo katastrofu svijetu, to je ono što ratove čini sve krvavijim i krvavijim, i sve je jasnije i jasnije: ljudi su kao opsjednuti. Također su opsjednuti zlim silama koje ih zbunjuju, jer više uopće ne govore onako, kao da izražavaju ono što leži u njihovom 'Ja'. Kao da su opsjednuti psihozom. Ova psihoza je nešto o čemu se mnogo govori, ali se malo razumije.

Ono što su prvi kršćani mislili pod krajem svijeta, što su pod tim razumjeli, dogodilo se, i novo doba je ovdje. Samo se to mora spoznati, mora se vidjeti kroz to, zapravo čovjek, kada spoznaje, spoznaje kao anđeo, a kada postane svjestan sebe, postaje svjestan sebe kao arhanđeo. Važno je da je duhovni svijet već sišao, da ga čovjek samo treba osvijestiti. Mnogi kažu da ozbiljno shvaćaju evanđelje. No premda je u Evanđelju sasvim jasno da se sve stvari koje su stvorene, i stoga ih treba razmatrati, ne trebaju objašnjavati njihovim zemaljskim moćima, već su nastale kroz Logos, ljudi su ipak ispovijedali Boga Oca, kojeg treba prepoznati kao jedno s Kristom, ali kao onaj aspekt Trojstva koji je djelovao sve dok Zemlja nije bila oblikovana; dok je pravi vladar Zemlje Krist, Logos.

Te su se stvari teško mogle razumjeti u 9. stoljeću, kada je bio aktivan Scotus Erigena. Stoga je, s jedne strane, ova knjiga o strukturi prirode od Scotus Erigene velika i važna, ali s druge strane, kao što sam vam jučer rekao, kaotična je, tako da je čovjek uistinu počinje shvaćati tek kada je promatra u duhovno znanstvenom smislu, kao što smo to činili jučer i danas.

Sada, kao što sam rekao, u četvrtom poglavlju, Johannes Scotus govori o nestvorenom i nestvarajućem entitetu. Ako prozremo ovo, ako prozremo pravo značenje onoga što Scotus Erigena opisuje, božanstvo koje počiva, u kojem je sve ujedinjeno, onda je pomak već napravljen. Svijet opisan u tri prethodna poglavlja je propao. Ovaj svijet božanstva koje počiva, nestvorenog i nestvarajućeg entiteta, je tu. Zemlja propada, utoliko što je priroda. Često sam isticao da je to tako, ukazujući da čak i geolog danas kaže: općenito, na Zemlji se više ništa ne stvara. Svakako, kao odjek, biljke i tako dalje, formiraju se, životinje i ljudi se razmnožavaju; ali Zemlja kao cjelina postala je nešto drugo nego što je bila. Fragmentira se, razbija se. Zemlja kao cjelina, već je u procesu raspadanja u svom mineralnom carstvu. - Veliki geolog Sueß to izražava u svom djelu 'Lice Zemlje' rekavši da hodamo po raspadajućim komadićima Zemlje. I on pokazuje na određena područja ove Zemlje gdje možete vidjeti kako se ti komadi Zemlje već raspadaju. Ističe kako su stvari nekada bile drugačije. To, ali ne utemeljeno na činjenicama prirode, već na moralnim činjenicama ljudskog razvoja, znači svjetonazor i shvaćanje života prvih kršćanskih stoljeća.

I zapravo, od početka 15. stoljeća živimo, čak i više nego je to bio slučaj za Scotus Erigenu, u božanstvu koje počiva u nama, koje tamo čeka dok mi, svojom aktivnošću, ne dosegneмо imaginaciju, inspiraciju, da svijet oko sebe vidimo kao duhovni, da prepoznamo da smo u duhovnom svijetu koji je izbacio zemaljski svijet, da živimo nakon kraja svijeta, da smo stigli u novi Jeruzalem.

Doista je neobična duhovna sudbina čovječanstva, da živi u duhovnom svijetu, a to ne zna i ne želi to znati. Sva tumačenja koja pravo kršćanstvo pokušavaju prikazati kao da je isprepleteno s nekim nepotpunim predodžbama, poput apokalipse koja se nikada nije dogodila i koja je shvaćena samo simbolično i tako dalje, sva takva tumačenja su besmislena. Ono što je napisano u kršćanskim spisima jednostavno se mora shvatiti u pravom smislu, jednostavno se mora ispravno shvatiti. Mora biti jasno da su prve kršćanske predodžbe bile takve da su ljudi govorili o svijetu koji je već bio nešto drugo nakon 4. stoljeća poslije Krista.

Takva učenja, kakva su postojala u prvim kršćanskim stoljećima, takva su se učenja divila mudrosti poganstva, i kršćanski crkveni oci pokušali su je povezati s otajstvom Golgote. Ljudi su zapravo vidjeli stvari onako kako sam ih danas opisao. Ali se nije vjerovalo da će ih ljudi isprva moći razumjeti. Stoga su tajne davnih vremena sačuvane u dogmama u koje je trebalo samo vjerovati, a ne razumjeti ih. Dogme nisu praznovjerje niti neistina. Dogme su istinite, ali ih treba shvatiti na pravi način. Ali mogu se razumjeti samo ako, se to razumijevanje traži, kroz ono što je izašlo na vidjelo početkom 15. stoljeća.

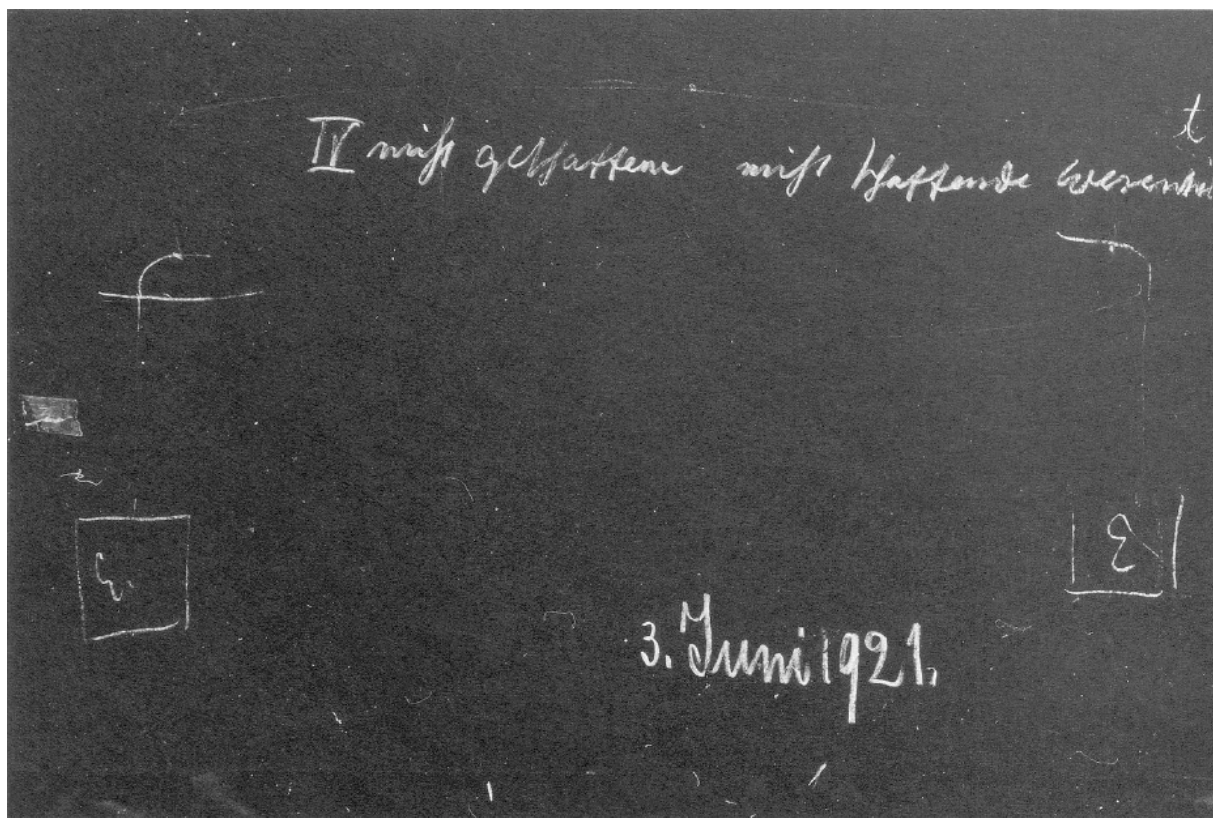
Vidite, dok je Scotus Erigena još bio živ, ljudski intelekt je još uvijek bio sila. Scotus Erigena je još uvijek osjećao da anđeo u njemu spoznaje. Uostalom, ljudski intelekt je još bio sila, među najboljima umovima. Od sredine 15. stoljeća imamo samo sjenu ovog razumijevanja, ovog intelekta. Od sredine 15. stoljeća, razvijamo dušu svijesti; ali još uvijek imamo sjenu intelekta. Kada čovjek danas razvija svoje koncepte, uistinu je dovoljno daleko od predodžbe, da u njemu spoznaje anđeo. On sada misli: mislim o nečemu na temelju onoga što sam naučio/la. U svakom slučaju, on ne govori o činjenici da postoji duhovno biće, koje spoznaje, ili čak još više duhovno biće, što on jest kroz svoju samosvijest. Ono čime čovjek danas pokušava spoznati stvari, jest sjena intelekta kakav je bio razvijen za Grke, naprimjer za Platona i Aristotela, kakav je bio razvijen čak i za Rimljane, kakav je još bio živ za Scotus Erigenu u 9. stoljeću poslije Krista.

Ali upravo nam to, dragi prijatelji, to što više ne moramo dopustiti da nas intelekt zbunjuje, može pomoći. Ljudi danas jure za sjenom, za umom u sebi, za intelektom. Dopuštaju da ih to zavede, umjesto da teže imaginaciji, inspiraciji, intuiciji, što zauzvrat vodi u duhovni svijet koji nas zapravo okružuje. Činjenica da je intelekt postao sjenovit, upravo je to dobra stvar. Ali s ovim sjenovitim intelektom, prvo smo osnovali vanjsku prirodnu znanost. Moramo nastaviti raditi iz njega, a Bog počiva kako bi nam dopustio da radimo. Četvrto stanje je danas u potpunosti prisutno. Ljudi jednostavno moraju postati svjesni toga. I bez da se toga postane svjestan, ništa se dalje ne može razviti na Zemlji. Jer ono što je Zemlja primila kao baštinu, nestalo je, propalo je. Nešto novo se mora utemeljiti.

Osoba poput Spenglera promatra krhotine koje su još uvijek ostale od starih civilizacija. Bilo ih je dovoljno. U 9, 10 i 11. stoljeću vladalo je raspoloženje sudnjeg dana. Zatim su došli križarski ratovi. Nisu zapravo ništa postigli, jer je ono što je trebalo tražiti u duhu, traženo u materijalnom. Sada kada križarski ratovi nisu donijeli ništa, ljudima je došla renesansa, moglo bi se reći, isprva kao privremeno olakšanje. Grčka kultura je ponovno otkrivena, u onome što se sada među ljudima širi kao obrazovanje, grčka kultura je ponovno bila tu, ali ne kao nešto novo. Novo je bilo prisutno tek u odnosu na vanjsku prirodu u matematičko-mehaničkim konceptima od početka 15. stoljeća. Ali ono što je bilo tu su ruševine antike. Ruševine antike nameću se našoj mladeži kao srednjoškolsko obrazovanje. One tako čine temelje civilizacije. Oswald Spengler naišao je na ove ruševine renesanse. Poput nepredvidljivih blokova, plutaju na moru, koje želi dalje stvarati. Ali ako samo pogledate ove blokove leda koji tamo plutaju, možete vidjeti pad. Jer ono što je sačuvano od starog je u stanju propadanja, i nitko ne može galvanizirati ono što je naše današnje obrazovanje. Tone. Jedna druga civilizacija mora biti stvorena, iz duhovnog, kroz prvobitno stvaranje, jer je četvrto stanje ovdje.

Tako treba shvatiti Scotus Erigena, koji je svoju mudrost donio - rekao bih, čak i njemu je to bilo teško razumjeti - s irskog otoka, iz misterija koji su se tamo njegovali; to je ono što danas treba pročitati od Scotus Erigene. I tako govori ne samo ono što se može dobiti iz znanosti duha kao staro znanje, nego tako govore i dokumenti starijih vremena, ako ih se zaista želi razumjeti, ako se konačno želi osloboditi aleksandrizma novije filozofske znanosti koja sebe naziva filologijom. Jer mora se reći da u načinu na koji se te stvari danas rade, da se ne primjećuje mnogo ni filologije ni filozofije. Ako pogledate naguravanje i pravila o ispitivanju u našim obrazovnim ustanovama, onda je izvanredno malo 'Fila', što mora doći iz drugog smjera, ali to nam opet treba.

Prvo, htio sam vas upoznati s likom Scotus Erigene, ali drugo, htio sam pokazati kako se moraju tražiti putovi kako bi se na pravi način zahvatilo ono što je zakopano od iskonske mudrosti. Ljudi danas ne uzimaju u obzir činjenice koje Ivanovo evanđelje jasno navodi: Stvaratelj je Logos, a ne Bog Otac.

SEDAMNAESTO PREDAVANJE

Dornach, 5. lipnja 1921.

Tijekom posljednjih nekoliko dana, posebno uzimajući primjer osobnosti Johannes Scotus Erigene, mogli smo još jednom ukazati na prekretnicu koja se u zapadnoj civilizaciji dogodila oko 4. stoljeća poslije Krista. I posebno u današnje vrijeme, kada će se toliko toga promijeniti, izuzetno je potrebno razumjeti što se zapravo dogodilo s cjelokupnim stanjem duše ljudi u to vrijeme. Jer je već slučaj, da u sadašnjosti ponovno živimo u izvanredno važnom trenutku u razvoju čovječanstva, da trebamo gledati i slušati znakove vremena, glasove duhovnog svijeta, kako bismo iz kaosa sadašnjice pronašli put u budućnost.

U ovom 4. stoljeću poslije Krista, dogodile su se promjene u ljudskim dušama koje pripadaju vodećim narodima i plemenima, promjene baš kao što su se počele događati u našem stoljeću, a dijelom će se ponovno događati. A u Johannes Scotus Erigeni vidjeli smo osobnost koja je, na određeni način, bila pod utjecajem onoga što je kao čovjekovo mišljenje postojalo prije 4. stoljeća poslije Krista.

Sada razmotrimo druge stvari u kojima također možemo vidjeti promjenu karaktera. Razmotrimo s ove točke gledišta, koliko se to može učiniti, rekao bih, na više vanjski način, razvoj prirodne znanosti, posebno čovjekovih pogleda na zdravlje i bolest. Ostati ćemo unutar povijesnog vremena, a zatim doći, kada se zapitamo kako sam čovjek gleda na prirodu, posebno na prirodu čovjeka u odnosu na zdravlje i bolest, vratiti se u ranije egipatsko razdoblje. Činjenica da se može govoriti o sličnosti stavova s našima, u vezi sa spomenutim pitanjem, zapravo vrijedi samo za stare Egipćane. Ali ovi drevni Egipćani imali su vrlo različite poglede na zdravlje i bolest, te njihove prirodne temelje, od onih koje mi imamo danas, jer su o povezanosti s okolnom prirodom razmišljali na sasvim drugačiji način nego mi danas. Stari Egipćani zapravo nisu bili u potpunosti svjesni da se postupno odvajaju od Zemlje. Predstavljali su vlastito tijelo - a Egipćani su prvi proučavali ono što mi nazivamo tijelom u čovjeku - predstavljali su ljudsko tijelo u bliskoj vezi sa silama Zemlje. Prošli petak smo govorili o tome, kako se dolazi do predodžbe da čovjek sebe smatra, u određenom smislu, fizički blisko povezanim sa Zemljom. Ukazao sam na drevne sile kako bih to ilustrirao. Ali starom Egipćaninu je bilo sasvim jasno da sebe mora smatrati u određenom odnosu sa Zemljom, sličnom, recimo, kao što biljke moramo smatrati dijelom Zemlje. Kao što se više ili manje vidljivo mogu pratiti sokovi ili barem ravnoteža sila Zemlje u biljci, tako su u starom Egiptu ljudi osjećali da u čovjeku djeluju određene sile koje istovremeno djeluju i u Zemlji. Ljudsko tijelo se smatralo dijelom Zemlje.

To je bilo moguće samo zato jer su ljudi imali potpuno drugačiji pogled na Zemlju, nego ga imaju danas. Zamišljati Zemlju kao mineralno tijelo, kao što to činimo danas, nikada ne bi palo na pamet starom Egipćaninu. Zamišljao je Zemlju kao veliko organsko biće, biće koje nije baš tako organizirano kao životinja ili čovjek, ali je ipak u određenom pogledu organizam, te je zamišljao da se od kamenih masa Zemlje, sastoji nešto poput svojevrsnog zemljinog koštanog sustava. Zamišljao je da se u Zemlji odvijaju procesi, koji se jednostavno nastavljaju u ljudskom tijelu.

Vidite, stari Egipćani su nešto osjećali kada su mumificirali ljudski leš, nakon što ga je duša odložila, kada su formirali mumije, kada su željeli sačuvati oblik ljudskog tijela. U određenom smislu, u oblikovnim silama koje izviru iz Zemlje, i ljudskom tijelu daju plastični oblik, vidio je nešto poput volje Zemlje, i želio je da se ta volja izrazi trajno. Ti Egipćani, imali su pogled na dušu, koji je donekle daleko da našeg današnjeg. Danas ga moramo okarakterizirati.

Vidite, moramo naglasiti da ako se vratimo u starija egipatska vremena, ali posebno u drevna perzijska i indijska vremena, nalazimo da je učenje o reinkarnaciji, povratka pravog čovjeka u uzastopne zemaljske živote, rašireno, i proizlazi iz instinktivne mudrosti drevnih. Ali varamo se ako vjerujemo da su ti drevni ljudi bili mišljenja, da je ono čega smo danas svjesni kao duše, da je nešto što se uvijek vraća. Egipatski pogled nam to posebno pokazuje, da to gledanje nije bilo takvo, već moramo zamisliti da duhovni-duševni aspekti čovjeka žive u duhovnim svjetovima između smrti i novog rođenja. Kada se približi vrijeme da duhovni-duševni element siđe na fizičku Zemlju, on onda sam iz sebe djeluje, oblikujući ono što se nasljeđivanjem u generacijama pojavljuje kao ljudsko tijelo. Ali tijekom života između rođenja i smrti, ovi drevni ljudi nisu zamišljali da je ono što nose u svojoj svijesti stvarno duhovno-duševno biće koje živi između smrti i novog rođenja, a zatim oblikuje ljudsku tjelesnost između rođenja i smrti. Ne, stvari su drugačije zamišljali, ti stari. Rekli su sebi: kad sam potpuno budan od jutra do večeri, ne znam ništa o duhovno-duševnim stvarima, koje su ujedno i moje stvari kao čovjeka. Moram čekati dok mi se, u polusnu, ili kao što je bio slučaj u tim davnim vremenima, u snu ispunjenom slikama, ne pojavi moje vlastito istinsko biće, koje se nadovezalo na mene kada sam rođenjem ušao u zemaljsku egzistenciju.

Dakle, drevni čovjek je bio svjestan da ono svoje pravo duševno, ne mora iskusiti u budnom stanju, već na ovo stvarno duševno mora gledati kao na nešto vanjsko, kao na sliku koja mu dolazi kada prelazi u sanjiva, vidovita stanja, koja su često opisivana. Na određeni način, drevni čovjek je vlastito biće doživljavao kao nešto što mu se pojavljivalo poput arhanđela ili anđela. I činjenica da se ova ljudska nutrina u budnom stanju, smatrala da izravno

pripada duši, to je zapravo bio slučaj samo u starom Egiptu. Ali ako ćemo okarakterizirati kako su to zamišljali stari Egipćani, moramo reći sljedeće.

On je mislio u sebi: moje duhovno-duševno, pojavljuje mi se kao slika sna, kao između smrti i novog rođenja. To izgrađuje njegovo tijelo. Kad gledam tijelo u njegovom obliku, vidim kako je taj duhovno-duševni element na tijelo djelovao umjetnički. Zapravo imam puno veći izraz mog duhovno-duševnog, u mom tijelu, nego kada pogledam svoju nutrinu. Zato želim sačuvati i ovo tijelo. Stoga ga treba sačuvati u obliku mumije, jer ono što je duša izgradila u ovom tijelu između posljednje smrti i novog rođenja, sadržano je u ovom obliku. To čuvam kada tijelo konzerviram, i u mumiji očuvam sliku, na kojoj je ono duhovno-duševno radilo stoljećima. S druge strane, Egipćanin je sam sebi rekao, o onome što čovjek doživljava u budnom stanju između rođenja i smrti: to je zapravo nešto poput plamena, to je nešto što se pali u meni, ali ima vrlo malo veze s mojim pravim 'Ja'. To 'Ja' je zapravo nešto što ostaje izvan, više-manje izvan mojih duševnih iskustava u budnom stanju između rođenja i smrti. Ova duševna iskustva u budnom stanju između rođenja i smrti zapravo su privremeni plamen. Njega u mom tijelu pali moje više duševno; ali on opet umire sa smrću, i tek tada zasja moja istinska duhovno-duševna priroda. Tada živim u svom duhovno-duševnom do novog rođenja.

Već su stari Egipćani imali predodžbu, da u životu između rođenja i smrti, nemaju priliku iskusiti svoje duševno. U tom duševnom vidio je nešto što je stajalo iznad njega, nešto što je rasplamsavalo njegovo privremeno duševno, a ujedno ga i gasilo, nešto što iz Zemlje uzima zemaljski prah kao bi oblikovalo tijelo; taj oblik je želio sačuvati u mumiji.

Stari Egipćani nisu pridavali posebnu važnost duševnom, koje se doživljavalo u budnom stanju između rođenja i smrti, jer su iza tog duševnog vidjeli sasvim drugo duhovno-duševno, koje neprestano obnavlja tijelo, a zatim prolazi kroz vrijeme između smrti i novog rođenja. I tako su vidjeli međudjelovanje sila između višeg čovjeka i Zemlje. On je zapravo gledao u Zemlju; za njega je Zemlja bila i dom Ozirisa. Gledao je dalje od onoga što je bila unutarnja svijest.

I upravo je to bit grčkog razvoja, koji je započeo u 8. stoljeću prije Krista, da je čovjek sve više cijenio ovaj element duše koji oživljava između rođenja i smrti, a koji su stari Egipćani još uvijek smatrali plamenom koji se rasplamsava i gasi. Grci su cijenili ovo duševno. Samo je on, Grk, još uvijek imao osjećaj da se s tim duševnim, u smrti doista događa nešto poput odumiranja. Otuda i poznata grčka izreka, koju sam često karakterizirao s ove točke gledišta: bolje prosjak na Zemlji nego kralj u carstvu sjena. - Grk je to izjavio kada je promatrao duševno. Duševno mu je postalo važno, dok je Egipćaninu još bilo manje važno. I to je bilo povezano s egipatskim pogledom na zdravlje i bolest, da su rekli sebi, iz stvarnog duhovno-duševnog, koje

zapravo ne ulazi u svjesnog čovjeka između rođenja i smrti, od ovog duhovno-duševnog elementa tijelo je uzeto iz elemenata Zemlje, iz vode, iz zraka, iz čvrstoće Zemlje, iz topline Zemlje. Budući da su stari Egipćani vjerovali da je ovo ljudsko tijelo formirano od Zemlje, pazili su da ga održavaju čistim. A u vrijeme vrhunca egipatske kulture, održavanje čistoće tijela bilo je nešto što se posebno njegovalo. Egipćanin je pridavao veliku vrijednost ovom tijelu i rekao je sebi: kad tijelo oboli, njegov odnos prema Zemlji je na određen način poremećen, pa se ne postavlja u pravi odnos prema vodi Zemlje, a taj odnos prema vodi Zemlje mora se uspostaviti. U Egiptu su stoga postojale cijele skupine liječnika koje su proučavale odnos između onog što je zemaljsko i čovjekovog tijela, te su se bavile održavanjem i vraćanjem zdravlja ljudi kada bi ono bilo narušeno, upravo korištenjem vodenih kura i zračnih kura. Liječnici specijalisti već su bili aktivni u doba vrhunca egipatske kulture, a aktivnost tih liječnika bila je posebno usmjerena na dovođenje ljudskog tijela u ispravan odnos sa zemaljskim elementom.

Stvari su se promijenile, posebno za grčku civilizaciju, počevši od 8. stoljeća prije Krista. Ono duševno, koje čovjek svjesno doživljava, postalo je zaista važno. Ali ovo duševno, više nije bilo smatrano povezano sa Zemljom na način kako se to smatrali stari Egipćani. U određenom smislu, za stare Egipćane, ljudsko tijelo bilo je nešto nalik biljci što je izraslo iz Zemlje. Za Grka, duhovno-duševno je ono što elemente drži zajedno, i više ga je zanimalo držanje elemenata na okupu u tijelu, kroz duhovno-duševno čovjeka. I iz toga su proizašli prirodoznanstveni pogledi Grka, što nalazimo posebno izraženo kod suvremenika Fidijske, Sokrata, Platona: Hipokrata, poznatog grčkog liječnika. Kod njega, koji je živio u 4. stoljeću prije Krista, već jasno vidimo razvijeno ovo poštovanje važnosti čovjekovog duševnog, kako ono postaje svjesno sebe između rođenja i smrti.

Ali bili bismo potpuno u krivu kada bismo vjerovali, da je to duhovno-duševno živjelo u grčkoj svijesti kao što to imamo u našoj svijesti danas. Samo razmislite koliko je zapravo, koliko je apstraktno siromašno, za današnjeg čovjeka, ono što on naziva dušom. Mišljenje, osjećanje, volja - to su prilično maglovite strukture, koje čovjek sebi predočava kada govori o mišljenju, osjećanju, volji. To je nešto što više nema značajnog sadržaja za ljude. Za Grke je to imalo bogat sadržaj, jer je Grk bio svjestan da to duhovno-duševno, zapravo drži elemente tijela zajedno, i uzrokuje njihovo miješanje. Nije imao u vidu tako apstraktno duševno, kakvo čovjek ima danas, već je u vidu imao potpuno sveobuhvatan sustav sila koji tvori tekući element, tekući element koji čovjeku daje formu. Egipćanin je rekao sam sebi: duhovno-duševno, koje živi od smrti do novog rođenja, daje formu. - Grk kaže sebi: ono što svjesno doživljavam, to duševno, to je ono što vodi daje formu, ono što ima potrebu za zrakom, i što zatim formira krvožilne organe, što uzrokuje toplinske uvjete tijela, što također taloži sol i druge

zemaljske stvari u tijelu. - Dakle, Grk zapravo nije zamišljao dušu kao odvojenu od tijela, umjesto toga, zamišljao je kako formira vođeno tijelo, diše zrak u tijelu, udiše i izdiše, stvara toplinske uvjete u tijelu, to zagrijavanje i hlađenje tijela, to disanje, to opće kretanje tekućine, to prožimanje tekućine krutim komponentama, koje čine samo oko osam posto ljudskog tijela - Grk je to zamišljao potpuno živopisno. I poseban je naglasak bio na oblikovanju sokova. Zamišljao je, da u samim tim sokovima, kroz sve što djeluje u četiri elementa, vodi, zemlji, zraku i toplini, da ima četverostruki učinak. Tako je to u prvom redu zamišljao Grk. Zimi se čovjek mora, do određene mjere, zatvoriti od vanjskog svijeta, ne može živjeti u bliskom kontaktu s vanjskim svijetom; tu je bačen na samog sebe. Tijekom zime, glava i njeni sokovi posebno su aktivni. Upravo element u sokovima, koji je poput vode, ima unutarnji učinak na čovjeka. Drugim riječima, za Grke je to ono što djeluje kao sluz, kao mukus. Tu sluzavost u čovjekovom organizmu, vidio je kao prožetu duševnim, posebno djelotvornu zimi. Onda je došlo proljeće, i Grci su otkrili da je krv bila aktivnija i uznemirenija nego tijekom zime, te da je to bilo pretežno sangviničko vrijeme za ljude; to je ono što je u venama centralizirano prema srcu, što je posebno aktivno u čovjeku kao kretanje tjelesnih tekućina. Zimi, kretanje sluzavosti glave, zbog čega su ljudi skloni svim vrstama bolesti, posebno onima povezanim sa sluzavim sokovima; u proljeće je protok krvi posebno stimuliran.

Grk je sve to zamišljao na način da za njega supstance nisu bile odvojene od duševnog. U određenom smislu, bile su napola duševne, krv, sluz, a sama duša napola tjelesna, u svojim moćima, dok je pokretala sokove.

Kad bi došlo ljeto, Grk bi zamišljao da će se posebno pojačati aktivnost žuči - nazvao ju je žuta žuč - koja ima središte u jetri. Grk je imao još jedan poseban pogled, o tome što je sa samim čovjekom. Ljudi su već to izgubili, više ne vide kako koža mijenja boju u proljeće od ovog kretanja krvi, više ne vide žuti sjaj koji dolazi iz jetre, u kojoj se nalazi središte žute žuči. Grk je u onome što je u proljeće postajalo ružičasto, a ljeti žućkasto, vidio aktivnost duše.

A kad je došla jesen, rekao je: posebno su aktivni oni sokovi koji imaju središte u slezeni, sokovi crne žuči. I tako je Grk u čovjeku vidio kretanje sokova, učinak sokova pod izravnim utjecajem duševnog. U određenom smislu, on je čovjekovo tijelo u cijelosti izvadio iz Zemlje, za razliku od Egipćana. To je smatrao za samog sebe. Na taj je način došao do boljeg razumijevanja unutarnjeg duševnog čovjeka, kako se on manifestira između rođenja i smrti.

Ali kako je ova civilizacija napredovala, kako je zapadni element, latinski i rimski element sve više prevladavao, ovo gledište, koje posebno nalazimo kod Hipokrata, koji je na njemu temeljio svoju medicinu, donekle se izgubilo. Rekao je sam sebi da duhovno-duševno, kako se izražava između rođenja i

smrti, uzrokuje ta miješanja i razdvajanja sustava sokova; ako to ne ide toliko daleko koliko bi duhovno-duševno htjelo, onda je bolest tu. Ali duhovno-duševno, taj proces uvijek nastoji oblikovati na normalan način. Stoga liječnik ima poseban zadatak, proučavati ovo duhovno-duševno u dotoku njegovih sila, i njegov utjecaj na učinke sokova i promatrati bolest. Ako u čovjekovom tijelu, postoji ikakva sklonost da mješavinu sokova učini abnormalnom, tada duševno intervenira, intervenira sve do krize, gdje je na rubu, da li će pobijediti tjelesno ili duševno-duhovno. Liječnik mora preokrenuti ovu situaciju tako da dođe do ove krize. Onda se negdje pojavi, želi izaći, ono što je loša mješavina sokova. Tada se u krizu koja je započeta, mora intervenirati na ispravan način, bilo uklanjanjem sokova koji su se na ovaj način sakupili, i koji ne mogu podnijeti utjecaj duhovno-duševnog, bilo njihovim izvlačenjem u pravom trenutku puštanjem krvi.

Bilo je to vrlo posebno Hipokratovo liječenje, povezano s ovim pogledom na čovjeka, i zanimljivo je, kako je postojala intimna veza između duhovno-duševnog, kakvo se izražava između rođenja i smrti, te sustava sokova. Ali to se promijenilo kada je se latinsko-rimski element uključio u taj razvoj.

Taj rimski element, imao je manje smisla za plastično dohvaćanje forme, za plastično shvaćanje miješanja sokova. U slučaju liječnika poput Galena, koji je živio u 2. stoljeću poslije Krista, to se može sasvim jasno vidjeti; za njega, ovaj sustav sokova, upravo ono što je Hipokrat vidio, više nije tako transparentan. Vidite, morate si to zamisliti ovako: ako danas u kemijskom laboratoriju vidite retortu, s plamenom ispod nje, i u njoj vidite produkte tvari - tako prozirno u odnosu na djelovanje duhovno-duševnog u tjelesnim tekućinama, tako prozirno, tako osjetilno i nadosjetilno prozirno, bilo je ono što se za Hipokrata događalo u čovjeku. Ali Rimljani više nisu imali ovaj plastičan i živopisan pogled. Više nisu usmjeravali ono što je u čovjeku živjelo kao duhovno-duševno, prema tijelu, već prema apstraktnom, prema duhovnom. To su shvaćali samo na taj način, baš kao što duhovno-duševno ovu duhovnost može iskusiti u sebi između rođenja i smrti. Kao što je Grk promatrao tijelo, kao što je u miješanju i odvajanju tekućina vidio duhovno-duševno, kao što je osjetilna percepcija u svojoj plastičnosti za njega bila bitna stvar, tako je za Rimljana ono što čovjek osjeća da jest postalo bitno: osjetiti duševno sebe. Za Grke, to je bilo promatranje kako se sluz, kako se krv, kako se crna i žuta žuč miješaju, kako je to u određenom smislu izraz zemaljskog, zraka, vatre, vode, zemlje, onoga što se u čovjeku promatralo kao umjetničko djelo. Dok je Egipćanin gledao mumiju, Grk je gledao živo umjetničko djelo. Rimljanin nije imao smisla za to, već za čvrsto stajanje na nogama, razvijanje unutarne svijesti, puštanje duha da govori, ne za gledanje tijela, puštanje duha da govori iz duševnog između rođenja i smrti.

Ali to je povezano s činjenicom da su kod Egipćana, u zlatnom dobu njihove kulture, četiri grane znanja živjele u starom obliku, to su bile geometrija,

astrologija, aritmetika i glazba. Kad je Egipćanin promatrao ono što je, takoreći, kao nešto nadosjetilno oblikovalo tijelo iz Zemlje, predstavljao si je: ovo tijelo je u svojim prostornim oblicima oblikovano prema zakonima geometrije; pod utjecajem je zvijezda prema zakonima astrologije; iznutra je pod utjecajem zakona aritmetike, i iznutra je skladno izgrađeno prema zakonima glazbe, pri čemu glazba nije samo ono tonsko-glazbeno, već općenito ono što se izražava u harmonijama. U samom čovjeku, koji je predstavljao djelovanje Zemlje, u toj mumiji čovjeku, Egipćani su vidjeli rezultat geometrije, astrologije, aritmetike i glazbe. To je za Grke potisnuto. Grci su ono, rekao bih, beživotno, kao mumija, što se može razumjeti kroz geometriju, astrologiju, aritmetiku i glazbu, zamijenili živim, duhovno živim, unutarnjim, plastičnim samooblikovanjem, umjetničkim samooblikovanjem ljudskog tijela.

Stoga vidimo kako geometrija, kakva je postojala među Egipćanima, na određeni način nestaje u grčkoj kulturi. To postaje puka znanost; to više nije otkrivenje. Isto vrijedi i za astrologiju, kao i za aritmetiku. U grčkom shvaćanju glazbe, najviše što je ostalo je unutarnja harmonija koja je temelj života.

A kada je latinski element zauzeo njegovo mjesto, Rimljanin je zamišljao svoje duhovno-duševno onakvim kakvo je između rođenja i smrti, u unutarnjem duhovnom, ali kako se izražava, sada nije iznutra vidljivo, već iznutra doživljeno, postavljajući se na Zemlji kroz gramatiku, kroz dijalektiku i kroz retoriku. Stoga je u vremenima kada je ono grčko ustupilo mjesto onom latinskom, zasjala gramatika: prikaz čovjeka kao duha kroz riječ; retorika: prikaz čovjeka kroz ljepotu riječi, kroz oblikovanje riječi; dijalektika: prezentacija duše kroz formiranje misli. I samo kao drevno nasljeđe, aritmetika, geometrija, astrologija i glazba, postale su znanost. Te stvari, koje su bile vrlo žive u starom Egiptu, postale su apstraktne znanosti. Nasuprot tome, ono što je svojstveno čovjeku oživjelo je: gramatika, retorika, dijalektika. Postoji velika razlika između toga kako se trokut percipirao u starom Egiptu u predeuklidskom razdoblju i kako se percipirao kasnije, nakon Euklida. Nisu percipirali apstraktni trokut, onako kako je percipiran kasnije. Euklid predstavlja dekadenciju egipatske aritmetike i geometrije. Kada se zamislio trokut, osjetile su se kozmičke sile. Trokut je bio entitet. Sada je sve to postala znanost. I dijalektika, gramatika i retorika su oživjele.

I sada se dogodilo da su škole bile formirane na takav način da se govorilo: tko god želi postati obrazovana osoba, mora razviti ono duhovno, u već postojećim duhovno-duševnim aspektima vlastite osobnosti. Prvo mora završiti, kao prvu fazu svog obrazovanja, gramatiku, retoriku i dijalektiku; zatim ono što je tu samo kao nasljeđe, što je bilo predmetom višeg školovanja, ali što je ipak tu kao nasljeđe, kao tradicija: geometrija, astrologija, aritmetika, glazba. A kasnije, tijekom cijelog Srednjeg vijeka, to

su bile sedam slobodnih umjetnosti: gramatika, retorika, dijalektika, geometrija, astrologija, aritmetika i glazba. Ono što je bilo istaknutije: gramatika, retorika, dijalektika - ono što je bilo više u drugom planu, ono što su stari Egipćani još uvijek živo shvaćali kada su bili u dodiru sa Zemljom - to je tada bilo više učenje, predmet višeg učenja, i to je bila bit onoga što se razvilo između 8. stoljeća prije Krista i 4. stoljeća poslije Krista. Ako pogledate Grčku u 4. stoljeću poslije Krista, ili čak 3. ili 5. stoljeće, ako pogledate preko današnje Italije, posvuda ćete pronaći da je to znanje o čovjeku kao plastičnom, vanjskom umjetničkom djelu, proizvodu duhovno-duševnog, životu onog duhovnog kroz dijalektiku, retoriku i gramatiku, na svom vrhuncu. Tako se Julijan Otpadnik obrazovao u atenskoj filozofskoj školi. Tako je on gledao na čovjeka.

U to vrijeme se dogodio početak kršćanstva. Ali naletio je, kada je sve, u određenom smislu, nestajalo. U 4. stoljeću to je bilo na vrhuncu, a vidjeli smo u slučaju s Johannes Scotus Erigenom, kako je postojalo samo nasljeđe. To je ono što je živjelo kod Grka, naprimjer, kao gledište, kao što sam to opisao, zatim je preneseno Platonu i Aristotelu, koji su to izrazili filozofski. No kako se približavalo 4. stoljeće nove ere, Platon i Aristotel postajali su sve manje i manje shvaćeni. Najviše se moglo prenijeti ono logično, apstraktno. Ljudi su živjeli u gramatici, u retorici, u dijalektici. Aritmetika, geometrija, astrologija i glazba, postale su znanosti. Ljudi su sve više živjeli u svojevrsnom apstraktnom elementu, u elementu, gdje je ono što je nekoć bilo živo, trebalo biti tu samo kao nasljeđe. I kako su stoljeća prolazila, sve više i više je postajalo nasljeđe. Oni koji su se tada razvijali unutar latinskog jezika, zadržali su, rekao bih, više-manje okoštalu gramatiku, retoriku, dijalektiku, dok bi se prije čovjek nasmijao da su ga pitali ukazuje li ono što misli na nešto stvarno; nasmijao bi se, jer bi rekao: ja se bavim dijalektikom, ne bavim se umjetnošću koncepata, kako bih se bavio nečim nestvarnim. U meni živi duhovna stvarnost. Dok se bavim gramatikom, Logos govori u meni. Dok se bavim retorikom, u meni radi Sunce svijeta. - Svijest o povezanosti sa svijetom sve se više gubila. Stvari su postale apstraktna iskustva duše, kao što jesu već kod Johannes Scotus Erigene. A ono što je preživjelo iz ranijih vremena - Platon, Aristotel - jednostavno se shvaćalo više-manje logički. U tome se nije mogao naći živi element.

A kad je car Konstantin učinio da rimsko zavlada pod izlikom da želi učiniti da zavlada kršćanstvo, tada je sve postalo potpuno apstraktno, postalo je toliko apstraktno da su ljudi zašutjeli, poput Julijana Otpadnika, obrazovanog u atenskoj filozofskoj školi, koji je sa srcem koje krvavi gledao na ono što je učinio Konstantin, u smislu okoštavanja koncepata, u smislu onog starog živog; i on, Julijan Otpadnik, odlučio je sačuvati ovaj život, koji mu se objavio u atenskoj filozofskoj školi.

Ali iz tog Bizanta i iz tog Carigrada koji je osnovao Konstantin, kasnije je vladao Justinijan, te je ukinuo posljednje ostatke tih atenskih filozofskih škola, gdje je još uvijek postojao odjek živog ljudskog znanja, tako da je sedam mudrih Atenjana - nisu bili Atenjani, zapravo su bili prilično međunarodni, Damašćani, Sirijci i drugi, tu su se okupili iz cijelog svijeta - sedam mudraca moralo je pobjeći na Justinijanovu zapovijed. Pobjegli su u Aziju perzijskom kralju, kamo su već prije bježali filozofi, kada je Zenon Izaurijac raspustio sličnu akademiju. I vidimo kako ono što se u Europi više nije moglo razumjeti, posebno u svojim najboljim aspektima, traži utočište u Aziji: živo iskustvo, poput onoga kako je to bilo u grčkoj kulturi.

Ono što je kasnije u Europi preneseno kao grčko samo je sjena grčkog. Goethe je dopustio da to djeluje na njega, i kao potpuni čovjek, i sam je osjećao takvu čežnju da je želio pobjeći od onoga što mu je predstavljeno kao sjena grčkog. Otišao je na jug kako bi barem iskusio posljedice.

A tamo u Aziji, ljudi koji su to bili sposobni, primili su ono što su im donijeli od Platona i Aristotela. A onda, kako se približavalo 6. stoljeće, Aristotel je prevođen iz azijsko-arapskog duha. Aristotel je poprimio drugačiji oblik.

Što se zapravo pokušavalo? Učinjen je pokušaj da se ono što su Grci doživjeli kao vezu između duhovno-duševnog i sustava sokova tijela, u punoj duhovno-duševno-tjelesnoj plastičnosti i formativnoj snazi, da se ono što su Grci vidjeli na ovaj način, podigne na razinu da se može jastvo potpuno zahvatiti. I iz toga je proizašla arabizirajuća znanost koja se posebno njegovala u akademiji u Godnishapuru i tijekom cijelog razdoblja opadanja četvrtog post atlantskog razdoblja, i koju su u kasnijim stoljećima Avicenna i Averroes preko Španjolske donijeli u Europu, a koja je potom izvršila veliki utjecaj na ljude poput Rogera Bacona i tako dalje. Ali to je bio potpuno novi element koji je akademija Gondishapur htjela dati čovječanstvu na način koji nije mogao postojati, putem prijevoda Aristotela i kroz određene misterijske mudrosti, koje su zatim krenule putovima o kojima ćemo govoriti drugi put. A ono što je tada donio Avicenna, Averroes, bila je borba za ono što je trebalo ući u civilizaciju čovječanstva od početka 15. stoljeća nadalje; bila je to borba za dušu svijesti, jer su Grci stigli samo do duše intelekta ili uma. I ono što su Avicenna i Averroes tada donijeli, ono što je u određenom smislu postalo azijski Aristotel, bori se s razumijevanjem čovjekova 'Ja', koje se na potpuno drugačiji način - to sam predstavio ovdje na javnim predavanjima tijekom ciklusa - mora probiti kroz germanske narode od dna prema vrhu. U Aziji je prihvaćeno kao misterijska mudrost, poput objave odozgo, i pojavio se stav koji je tako dugo uzrokovao ozbiljne sporove u Europi: da čovjekovo 'Ja' zapravo nije neovisni entitet, već da je u osnovi ujedinjen s božanskim jastvom. Željeli su shvatiti 'Ja'. 'Ja' bi trebalo biti u onome što su Grci smatrali kao tjelesno-duševno-duhovno biće.

Ali nije se mogao pronaći sklad između toga, a sada i 'Ja'. Stoga je kod Avocenne predodžba: ono što je individualna duša, nastaje rođenjem, završava smrću. Grk se, kao što smo vidjeli, s tim mučio. Egipćani su to smatrali kao nešto što zasvijetli rođenjem, a gasi se smrću. S ovom predodžbom se čovjek još uvijek borio, kada se razmatrala stvarno duševno između rođenja i smrti, kada se gledala stvarna duša. Ali 'Ja' nije moglo biti prolazno na ovaj način. Stoga je Avicenna rekao sebi: 'Ja' je zapravo samo jedan u svim ljudima, i u osnovi je jedna zraka božanstva, i kad osoba umre vraća se božanstvu. To je stvarno, ali nije individualno stvarno. Nastao je pneumatski panteizam, kao da 'Ja' nema samostalnost, već kao da je 'Ja', takoreći, samo zraka božanstva, koja između rođenja i smrti zrači u ono što su Grci smatrali duhovno-duševno. U određenom smislu, prolazna duša čovjeka, kroz božansku zraku je prožeta vječnom dušom, između rođenja i smrti. To su ljudi mislili.

Ovo je nešto što pokazuje kako se to vrijeme borilo s dolaskom 'Ja', svijesti o 'Ja', duše svijesti. Vidite, to se događalo u razdoblju između 8. stoljeća prije Krista i 15. stoljeća poslije Krista, čija je sredina bila 4. stoljeće poslije Krista. Tu je čovjek bio smješten u proces zamjene onog konkretnog, koje je u potpunosti živjelo u miješanju i odvajanju tekućina, koje je duševno vidjelo u tjelesnom, u zamjenu ovog plastičnog elementa nečim čisto apstraktnim, nečim više usmjerenim prema unutra. Može se reći da je do 4. stoljeća nove ere grčka kultura još uvijek dominirala onim što je rimsko. Zapravo, rimsko je postalo dominantno tek nakon što je već palo. U određenom smislu, bilo je predodređeno da djeluje u onom mrtvom, u svom mrtvom latinskom jeziku, u kojem je zatim pripremljeno ono što je ušlo u čovjekov razvoj u 15. stoljeću. Na taj način treba gledati na tijek civilizacije. Jer sada se ponovno suočavamo sa zadatkom traženja puta do spoznaje o dolasku duhovnih objava iz viših svjetova. Još jednom se moramo naučiti hrvati, kao što smo se hrali u prošlosti.

Sada nam ovo mora biti jasno: ono što imamo u prirodnoj znanosti, primili smo neizravno preko Arapa, a ono što smo primili kroz prirodnu znanost, moramo uzdići prema imaginaciji, inspiraciji i intuiciji. Ali također moramo, u određenom smislu, ojačati svoju snagu promatrajući ono što je prošlo, kako bismo je imali za postizanje onoga što nam je potrebno za budućnost. To je zadatak antropozofske znanosti duha. Toga se uvijek moramo sjetiti, dragi prijatelji, i trebali bismo dobiti vrlo živu predodžbu o tome kako je Grk sasvim drugačije mislio o duševnom i tjelesnom. Činilo bi mu se smiješnim, da je netko nabrojio sedamdeset dva ili sedamdeset šest kemijskih elemenata. On je vidio živu aktivnost elemenata izvana, sokova iznutra.

Ljudi žive u elementima. Čovjek već živi sa svojim tijelom, utoliko što je tijelo prožeto dušom, u četiri elementa, o kojima su Grci govorili, i čovjeka smo

izgubili iz vida jer ga više ne možemo gledati na isti način, jer ono što kemija danas pruža, to je u smislu apstraktnih elemenata.

BILJEŠKE

Predavanja objavljena u ovom svesku od 2. do 17. travnja 1921. podudarala su se s Drugim antropozofskim visokoškolskim tečajem pri Goetheanumu: 'Antropozofija i specijalističke znanosti' pet predavanja od 3. do 10. travnja 1921, 'Plodnost antropozofije za specijalističke znanosti', Bibl.Nr.76, cjelovito izdanje Dornach 1977, te s drugim tečajem za liječnike i studente medicine, devet predavanja od 11. do 18. travnja 1921, 'Duhovno znanstveni aspekti terapije', Bibl Nr 313, cjelovito izdanje Dornach 1963. Predavanje od 9. travnja, tiskano ovdje, također je namijenjeno polaznicima drugog visokoškolskog tečaja.

Predavanja Rudolfa Steinera stenografirala je i prepisala u obični tekst službena stenografkinja Helene Finckh (1883-1960), koja je od 1917. nadalje vodila stenografske bilješke za gotovo sva Steinerova predavanja u Dornachu i mnoga njegova predavanja u inozemstvu. Pregled teksta korištenjem originalnih stenograma koji još uvijek postoje, proveden je samo za pojedine dijelove.